

T.C.
**İSTANBUL
YENİ YÜZYIL
ÜNİVERSİTESİ**

YENİ YÜZYIL'DA İLETİŞİM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

CİLT: 4 SAYI: 13

Ocak 2026

Derginin Adı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları Dergisi

İçerik

İstanbul Yeni Yüzyıl İletişim Dergisi içeriği, İletişim ve medya ile ilgili araştırma raporları, özgün makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemelerinden oluşmaktadır.

Amacı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları dergisinde, iletişim ve medya alanında bilimsel açıdan nitelikli özgün makaleler, araştırma raporları, derleme makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemeler yayımlanır. Amaç, iletişim alanı ile ilgili literatüre kuramsal ve ampirik araştırma sonucunda elde edilen bilgilerle katkı sağlamaktır.

Periyodu

Yılda 2 kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayımlanır.

Dili

Türkçe-İngilizce

Yayına Başlama Tarihi

2020 /Haziran / June

ISSN

2757-7007

Yayın Tekniği

Dijital

Tarandığımız İndeksler

Directory of Research Journals Indexing (DRJI), CiteFactor, ResearchBib,
ICI Journal Master List, Asos İndeks, Google Scholar, Academindex

Dergimiz Açık Erişim Politikasını benimsemiştir ve Ocak 2023 tarihi itibariyle DergiPark'ta yer almaktadır.

DergiPark
AKADEMİK

Sahibi

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu, Rektör

Baş Editör

Prof. Dr. Aysel AZİZ

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KARATAY - Dr. Öğr. Üyesi Melike SEJFULA

İngilizce Dil Editörleri

Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ - Dr. Öğr. Üyesi Belgin YAZICI

Yazım Editörleri

Arş. Gör. Dr. Deniz REKA - Arş. Gör. Kübra NİSANOĞLU

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj Editörü

Öğr. Gör. Dr. Artür Vahe KARAPEKMEZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Aysel Aziz
Prof. Dr. Serra İnci Çelebi
Dr. Öğr. Üyesi Belgin Yazıcı
Dr. Öğr. Üyesi Sevil Bektaş Durmuş
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Nur Sadedil
Dr. Öğr. Üyesi Yücel Sarı

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Vugar Zifer Aliyev - Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
Prof. Dr. Dona Kolar-Panov - International Balkan University (Makedonya)
Prof. Dr. Abdülrezak Altun – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özden Cankaya – Galatasaray Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Şükran Esen - Marmara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Süleyman İrvan – Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Kılıç - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasip Pektaş – İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer Sezer – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Oya Tokgöz – Ankara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Hülya Yengin - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Konca Yumlu - Ege Üniversitesi
Dr. Salvatore Scifo – Bournemouth Üniversitesi (İngiltere)
Dr. Mashoed Bailie - Eastern Mediterranean University (KKTC)

Bu Sayının Hakem Kurulu

Prof. Dr. Esra Cizmeci ÜMİT / Yalova Üniversitesi	Doç. Dr. Gül Karagöz KIZILCA / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ALP / İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	Doç. Dr. Nihal ACAR / Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Nüket Elpeze ERGEÇ / Çukurova Üniversitesi	Doç. Dr. Selman Selim AKYÜZ / Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar Seden MERAL / Beykoz Üniversitesi	Doç. Dr. Seyhan AKSOY / Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ZORLU / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç. Dr. Tamer BAYRAK / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ELNUR / Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. Taylan MARAL / İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Aysel ÇETİNKAYA / Kocaeli Üniversitesi	Doç. Dr. Ümmühan Molo KARATAY / Fenerbahçe Üniversitesi
Doç. Dr. Beyler YETKİNER / Malatya İnönü Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Emre DAŞAR / Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Kaya İLHAN / İstanbul Gelişim Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Dinvar PEKŞEN / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Hale TORUN / İstanbul Aydın Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ramazan YILDIZGÖRÜR / Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ / Harran Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILDIRIM / İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk TEMEL / Kayseri Erciyes Üniversitesi	
Doç. Dr. Fatih YAMAN / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	
Doç. Dr. Gül Dilek TÜRK / Marmara Üniversitesi	

İletişim

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Topkapı Dr.
Azmi Ofluoğlu Yerleşkesi Maltepe Mahallesi,
Yılanlı Ayazma Caddesi, No: 26 34010 Cevizlibağ
Zeytinburnu / İSTANBUL Tel : 444 50 01

Editör İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oğuz
iletisim.editor@yeniuyuzuil.edu.tr

EDİTÖR'DEN...

2026 yılının tüm okurlarımıza mutluluk getirmesi dileğiyle 13. sayımızın "Editörden" yazısını açıyorum. İlk sayımızın yayınından bu yana tam altı yıl geçmiş... Bu altı yıl insanlar için bebeklik, okul öncesi çocukluk çağı olarak adlandırılmasına karşın, kurumların yaşamında henüz emekleme çağı olarak geçer. Ancak biz bu bebeklik ve okul öncesi çağımızı oldukça hızlı şekilde geçirdik ve olgunlaştık. Bugüne kadar -bu sayımızda yer alacak 10 makalemizle birlikte- toplam 113 makale yayımladık. DergiPark'ta yer aldık; Dergimiz, önemli bir kısım indeksler tarafından taranıyor. Bugüne kadar emeği geçen tüm çalışan arkadaşlarıma teşekkür ederim. Onların bu yoğun emekleri olmasa idi, bugünkü gelişmiş duruma gelemezdik! Sağ olsunlar...

Dergimizin 2026 yılındaki bu ilk sayısında birbirinden ilginç konuları ele alıp inceleyen 10 makalemiz var. Bunların ikisi İngilizce...

Bu sayımızda yer alan makaleler, ülkenin farklı üniversite ya da alanlarından farklı konuları irdeleyen araştırmalar... Televizyon, sinema ürünlerinin içerik analizleri yanında, tüketici davranışlarını inceleyen, tarihin derinliklerinden çıkarılan basınla ilgili makaleler ve en önemlisi ise dijital iletişim çağında dijitalleşen içeriklerin analizi ile ilgili çalışmalardan oluşuyor.

İlk makalemiz İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Sinema, TV Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi **Duygu ODABAŞI**'nin "Ekofeminist Kuram Bağlamında Kadın ve Doğa Temsilleri: Film Çözümlemeleri Üzerinden Bir Ekofeminizm Okuması" adlı çalışması. Bu çalışma, ekolojik krizi yalnızca doğanın korunması ya da yönetilmesi sorunu olarak ele alan çevreci yaklaşımların sınırlarını tartışarak, ekofeminist kuramın sunduğu eleştirel çerçeveyi sinema örnekleri üzerinden incelemekte. Çalışma, ekofeminist yaklaşımın ekolojik krizi politik, toplumsal ve kültürel tahakküm ilişkileriyle birlikte düşünmeyi mümkün kıldığını ileri sürüyor.

İkinci makalemiz, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Medya ve İletişim Yönetimi Programı mezunu **Mustafa SERHAT** ve aynı Üniversitenin Halkla İlişkiler ve

Reklamcılık Bölümü Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ**'nin ortak olarak hazırladıkları "Ataerkil Söylem, Cinsiyet Roller ve Şiddet: Kızılılık Şerbeti Örneği" adlı çalışma. Türk televizyonlarında halen gösterilmekte olan ve ilgiyle izlenen bir dizinin cinsiyet rolleri açısından incelemesini yapıyor. Çalışmada toplum tarafından kadınlara atfedilen geleneksel kadınlık rollerinin televizyon dizileri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiği inceleniyor ve medyanın cinsiyetçi stereotipleri sunarak ataerkil toplumdaki kadınların ikincil konumlarını nasıl pekiştirdiği ortaya konuluyor.

Dergimizin bu sayısında basın ve yeni medya ile ilgili araştırmalar da var. Basınla ilgili makale İngilizce yazılmış. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi **Dr. Cem Evrim ASLAN**'ın "Shades of Red: Rethinking the Controversial Place of İştirakçi Hilmi in Turkish Socialism Through His Press Activities and Historiography" (Kızılın Tonları: İştirakçi Hilmi'nin Türkiye Sosyalizmindeki Tartışılabilir Yerini Basın Faaliyetleri ve Tarihyazını Üzerinden Yeniden Düşünmek) adlı makalesi. Çalışma, bir yandan 1908'li yıllarda sosyalist Hüseyin Hilmi Bey'in *İştirak* adlı gazete ile başladıkları sosyalist mücadeleyi Osmanlı Sosyalist Fırkası ile siyasi alana taşıması ve bu konunun o günkü basında farklı ele alınması ve yorumlanmasını içerirken, diğer yandan da tarihi dokümanların yeniden okunarak, mevcut tarihyazını geleneklerinin dışımda alternatif çalışmaların önünü açmayı hedefliyor.

Dergimizin bu sayısında dört makale medya içerikleri ve tüketici davranışlarıyla ilgili. İlk makale Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü öğretim üyelerinden **Doç. Dr. Ferhat KAÇAR**'ın "Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Öğrencilerinin Medya Okuryazarlığına Yönelik Alguları ve Deneyimleri" adlı çalışması. Araştırmacı çalışmasında, son dönemde medya ile ilişkili fakültelerin ve bölümlerin müfredatlarındaki derslerde ve eğitim-öğretim süreçlerinde edindikleri bilgilerin öğrencilerin medya okuryazarlık bilincini nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlıyor.

Tüketici davranışı ile ilgili araştırmalar da yine Dergimizin makaleleri arasında yerini alıyor. Bunlardan ilki Üsküdar Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Doktora Programı

öğrencisi **Halime ERDAL** ve yine Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Süleyman İRVAN** tarafından ortak olarak kaleme alınan “*Yeni Medyada Haberden Kaçınma Davranışı*” adlı araştırma makalesi. Pek çoğumuzun yakındığı ya da uyguladığı bir konuyu araştırmışlar: Gerek anaakım medyada gerekse sosyal medyada yer alan magazinsel, karamsar, üzüntü veren haberlerin izleyici davranışlarını nasıl olumsuz etkilediğini; bireylerde psikolojik yorgunluk ve haberden kaçınma eğilimini nasıl artırdığını gösteriyorlar.

Bir diğer tüketici ya da kullanıcılarla ilgili araştırma Ardahan Üniversitesi Çıldır Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyelerinden **Dr. Öğr. Üyesi Ömer Cenap Özdemir**'in “*Dijital Siyasal İletişim: Türkiye’de Siyasi Parti ve Liderlerin Sosyal Medya Kullanım Dinamiklerinin Karşılaştırmalı Analizi*” adlı makalesi. Araştırmacı, son yıllarda siyasal partilerin siyasal iletişimde dijital dönüşüm yaşandığı olgusunu TBMM’de grubu bulunan ilk beş siyasal parti ve liderlerin sosyal medya hesaplarını karşılaştırmalı analiz ederek anlatıyor.

Dijital medya ile ilgili yapılan bir diğer araştırma İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nden **Dr. Öğr. Üyesi Nisa Yıldırım**’ın “*Dijital Platformlardaki Star Sistemi Bağlamında İstanbul İçin Son Çağrı’ Filminin İzleyici Yorumlarının Analizi*” adlı çalışması.

Bir başka dijital iletişimle ilgili araştırma, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü’nden **Dr. Öğr. Üyesi Zindan ÇAKICI** tarafından İngilizce olarak hazırlanan “*Whatsapp Usage Practices of Older Adults in Istanbul: A Qualitative Study*” (İstanbul’daki Yaşlı Bireylerin Whatsapp Kullanım Pratikleri: Nitel Bir Araştırma) adlı makale. Toplam 40 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler ile gerçekleştirilen çalışmada, 65 yaş üstü bireylerden elde edilen dijital medya ve özellikle WhatsApp kullanımı ile ilgili veriler analiz edilerek yorumlanıyor.

Dijital çağ ile ilgili bir diğer çalışma İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü’nden **Öğr. Gör. Abdul Kadir Korkmaz**’ın

“*Dijital Çağda Aile İletişimi ve Mahremiyet: Avustralya’nın Güvenlik Modeli Üzerinden Türkiye İçin Bir Değerlendirme*” adlı makalesi. Araştırmacı makalesinde Türkiye’nin mevcut dijital güvenlik politikalarını Avustralya modeliyle karşılaştırarak eksiklikler ve geliştirme alanlarını bulgularla ortaya koyuyor.

Bu sayımızda yer alan son makalemiz ise bağımsız araştırmacı **Dr. Seda KARAGÖZ**’ün kaleme aldığı “*Splinternet: Siber Egemenlik Çağında Dijital Parçalanmanın Jeopolitiği*” adlı makale. Araştırmacı, dijital çağın yeni siyasal stratejileri ve jeopolitiğini şekillendiren merkezi kavramlardan biri hâline gelen **splinternet** olgusunu siber egemenlik ekseninde ele alıyor. Karagöz, çeşitli süper güçlerin bu olguyu nasıl kullandıklarını da anlatarak, splinternet’in, yalnızca teknik bir parçalanma değil; dijital egemenliğin yeniden tesis edildiği farklı bir siber düzenin habercisi olarak karşımıza çıktığı sonucuna varıyor.

Gelecek sayımızda görüşmek üzere sağlıklı kalın...

Prof. Dr. Aysel AZİZ

İÇİNDEKİLER

8

EKOFEMİNİST KURAM BAĞLAMINDA KADIN VE DOĞA TEMSİLLERİ: FİLM ÇÖZÜMLEMELERİ ÜZERİNDEN BİR EKOFEMİNİZM OKUMASI

Duygu ODABAŞI

28

ATAERKİL SÖYLEM, CİNSİYET ROLLERİ VE ŞİDDET: KIZILCIK ŞERBETİ ÖRNEĞİ

Mustafa SERHAT
Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ

45

SHADES OF RED: RETHINKING THE CONTROVERSIAL PLACE OF İŞTİRAKÇİ HİLMİ IN TURKISH SOCIALISM THROUGH HIS PRESS ACTIVITIES AND HISTORIOGRAPHY

Dr. Öğr. Üyesi Cem Evrim ASLAN

61

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MEDYA OKURYAZARLIĞINA YÖNELİK ALGILARI VE DENEYİMLERİ

Doç. Dr. Ferhat KAÇAR

82

YENİ MEDYADA HABERDEN KAÇINMA DAVRANIŞI

Halime ERDAL
Prof. Dr. Süleyman İRVAN

İÇİNDEKİLER

**DİJİTAL SİYASAL İLETİŞİM: TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİ VE LİDERLERİN
SOSYAL MEDYA KULLANIM DİNAMİKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Cenap ÖZDEMİR

95

**DİJİTAL PLATFORMLARDAKİ STAR SİSTEMİ BAĞLAMINDA
İSTANBUL İÇİN SON ÇAĞRI FİLMİNİN İZLEYİCİ YORUMLARININ ANALİZİ**

Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILDIRIM

112

**WHATSAPP USAGE PRACTICES OF OLDER ADULTS IN ISTANBUL:
A QUALITATIVE STUDY**

Asst. Prof. Dr. Zindan ÇAKICI

133

**DİJİTAL ÇAĞDA AİLE İLETİŞİMİ VE MAHREMİYET: AVUSTRALYA'NIN
GÜVENLİK MODELİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME**

Öğr. Gör. Abdul Kadir KORKMAZ

148

**SPLINTERNET: SİBER EGEMENLİK ÇAĞINDA DİJİTAL
PARÇALANMANIN JEOPOLİTİĞİ SPLINTERNET: THE GEOPOLITICS OF
DIGITAL FRAGMENTATION IN THE AGE OF CYBER SOVEREIGNTY**

Dr. Seda KARAGÖZ

171

EKOFEMİNİST KURAM BAĞLAMINDA KADIN VE DOĞA TEMSİLLERİ: FİLM ÇÖZÜMLEMELERİ ÜZERİNDEN BİR EKOFEMİNİZM OKUMASI

WOMEN AND NATURE REPRESENTATIONS WITHIN ECOFEMINIST THEORY: AN ECOFEMINIST READING THROUGH FILM ANALYSES

Duygu ODABAŞI

*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Radyo, Sinema, TV Anabilim Dalı Doktora Programı
ORCID ID: 0009-0008-5045-3338, duyguodabasii@gmail.com*

ÖZ

Bu çalışma, ekolojik krizi yalnızca doğanın korunması ya da yönetilmesi sorunu olarak ele alan çevreci yaklaşımların sınırlarını tartışarak, ekofeminist kuramın sunduğu eleştirel çerçeveyi sinema örnekleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde sığ ekoloji, derin ekoloji ve toplumsal ekoloji yaklaşımları özetlenmekte; bu kuramsal hat, Plumwood'un ikilikler, arka planlaştırma ve inkâr kavramları üzerinden ekofeminist bir perspektifle yeniden değerlendirilmektedir. Ekofeminizm, doğa ve kadın arasındaki sembolik yakınlıktan ziyade, patriyarkal kalkınma, tahakküm ve temsil rejimlerinin maddi sonuçlarına odaklanan bir eleştiri olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde *Gorillas in the Mist*, *Kurbağalar*, *Jin* ve *Wonder Woman* filmleri, göstergebilimsel ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bu analizlerde kadın ve doğa temsillerinin hangi mitler, iktidar ilişkileri ve görünürlük rejimleri içinde kurulduğu sorgulanmaktadır. Bulgular, sinemada kadın ve doğa ilişkisinin kimi zaman özcü bir bütünlük anlatısıyla yüceltildiğini, kimi zaman ise militarizm, kalkınma ve geçim emeği bağlamlarında nötrleştirildiğini göstermektedir. Çalışma, ekofeminist yaklaşımın ekolojik krizi politik, toplumsal ve kültürel tahakküm ilişkileriyle birlikte düşünmeyi mümkün kıldığını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, Ekoloji, Sinema, Kadın, Doğa

ABSTRACT

This study examines ecofeminist theory through cinematic representations by questioning environmental approaches that reduce ecological crisis to nature management or conservation. The first section outlines shallow ecology, deep ecology, and social ecology, and reconsiders these frameworks through an ecofeminist lens informed by Plumwood's critique of dualisms, backgrounding, and denial. Rather than emphasizing a symbolic affinity between women and nature, ecofeminism is approached as a critique of patriarchal development, domination, and representational regimes and their material consequences. In the second section, *Gorillas in the Mist*, *Kurbağalar*, *Jin*, and *Wonder Woman* are analyzed using semiotic and discourse analysis. The study investigates how representations of women and nature are constructed through myths, power relations, and regimes of visibility. The findings suggest that cinema alternately reproduces essentialist narratives of harmony between women and nature or neutralizes this relationship through militarism, development discourse, and subsistence labor. The article argues that ecofeminism provides a critical framework for understanding ecological crisis as a political and cultural issue shaped by intersecting forms of domination.

Keywords: Ecofeminism, Ecology, Cinema, Woman, Nature

GİRİŞ

Günümüzün ve geleceğin en önemli sorunlarından biri kuşkusuz ekolojik krizdir. Bu krize yönelik çözüm arayışları elbette gereklidir; ancak çözüm tartışmalarından önce, ekolojik yıkımın nasıl tanımlandığı ve hangi tarihsel, ideolojik ve toplumsal dinamikler üzerinden kavrandığı belirleyici bir öneme sahiptir. Zira sorunun yanlış ya da eksik teşhisi, geliştirilen müdahalelerin de yüzeyel ve sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, modern Batı düşüncesinin doğa merkezli bir dünya tasavvurundan uzaklaşarak insan merkezli bir anlayışı benimsediği görülür. Organik dünya görüşünün yerini mekanik bir evren tasarımının almasıyla birlikte, Aydınlanma düşüncesi aklı yalnızca insana özgü bir yeti olarak yüceltmış; insanı doğadan ayıran, onu doğa karşısında üstün ve ayrıcalıklı bir özne konumuna yerleştiren bir düşünsel zemin inşa etmiştir. Bu çerçevede doğa, kendinde bir değeri olan canlı bir bütün olmaktan ziyade, insanın ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi, denetlenmesi ve kullanılması gereken bir kaynak alanı olarak kavramsallaştırılmıştır. İnsan ile doğa arasındaki bu hiyerarşik ayırım, doğanın insan yararına hizmet etmesi gerektiği yönündeki kabulü güçlendirmiş ve ekolojik tahribatın ideolojik meşruiyetini üretmiştir.

Bu düşünce yapısı üzerine kurulan toplumsal, ekonomik ve teknolojik pratikler, zamanla doğa tahribatının hızlanmasına ve ekolojik bozulmanın geri döndürülemez boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Ekolojik krizin derinleşmesi ise farklı çevresel hareketlerin ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan çevrecilik ve ekolojizm kavramları arasında önemli bir ayırım yapmak gerekmektedir.

Çevrecilik, çoğunlukla kısa vadede ortaya çıkan ve insan yaşamını doğrudan etkileyen çevresel sorunlara odaklanan; bu sorunları mevcut toplumsal ve ekonomik sistemin sınırları içinde reformist çözümlerle ele alan yaklaşımları tanımlar. Buna karşılık ekolojizm, ekolojik krizin kaynağını insanın doğayla kurduğu ilişki biçiminde arayan daha kapsamlı ve eleştirel bir perspektif sunar. Ekolojizm, çevre sorunlarını yalnızca insanlar üzerindeki etkileriyle değil, tüm canlılar ve ekosistemler üzerindeki sonuçlarıyla birlikte düşünür; bu yönüyle ekoloji kavramının ima ettiği bütüncül dünya görüşünü benimser. Dolayısıyla çevrecilik ile ekolojizm arasındaki fark, yalnızca yöntemsel değil,

ekolojik krizin nedenlerini kavrayış biçiminde ortaya çıkan paradigmatik bir ayrılmaya işaret eder.

Ekolojist yaklaşımlar, ekolojik krizin aşılabilmesi için insan-doğa ilişkisinin temelden yeniden düşünülmesi gerektiğini savunurken, klasik çevrecilik çoğunlukla mevcut sistemin sınırları içinde kalmayı tercih eder. Bu nedenle ekolojizm, yalnızca çevresel bir duyarlılık değil, aynı zamanda siyasal ve etik bir dönüşüm talebi olarak da okunmalıdır. Ancak doğa üzerindeki tahakkümü eleştiren bu yaklaşımların, insanın insan üzerindeki tahakküm biçimlerini çoğu zaman ikincil bir mesele olarak ele alması, özellikle feminist kuramcılar açısından önemli bir kör noktaya işaret etmiştir.

Bu eleştirel zeminde gelişen ekofeminizm, doğa ile kadın üzerinde kurulan tahakküm arasındaki yapısal benzerliklere odaklanarak, ekolojik krizi cinsiyetli bir iktidar ilişkisi çerçevesinde yeniden düşünmeyi önerir. Ekofeminizm, hem kadın hareketleriyle hem de çevresel hareketlerle kesişen güncel bir felsefi yaklaşım olarak, ekolojik yıkımın yalnızca teknik ya da yönetsel bir sorun olmadığını; patriyarkal, hiyerarşik ve ikili karşıtıklara dayalı bir dünya görüşünün ürünü olduğunu ileri sürer (Kümbet, 2012).

Bu tahakküm biçimleri yalnızca ekonomik ve siyasal yapılar aracılığıyla değil, kültürel temsiller yoluyla da yeniden üretilmektedir. Sinema, kadın ve doğa arasındaki ilişkinin hangi imgeler, anlatılar ve özne konumları üzerinden kurulduğunu görünür kılmaya bakımından ayrıcalıklı bir alan sunar. Bu nedenle ekolojik krizin ideolojik ve cinsiyetli boyutlarını tartışmak, sinemasal temsilleri dışarıda bırakan bir analizle eksik kalmaktadır.

Ekofeminist kuram, hayvan-insan ikiliği ile kadın-erkek ikiliği arasında yapısal bir paralellik kurar ve her iki karşıtlığın da benzer iktidar ilişkileri ürettiğini savunur. Bu perspektife göre hem kadınlar hem de hayvanlar, baskın kültürün hegemonik yapısı içinde edilgenleştirilmekte, sesleri bastırılmakta ve nesneleştirilmektedir. Gökçen (2015), Amerikan edebiyatındaki hayvan çalışmaları üzerine yaptığı incelemede, kadınlara ve hayvanlara yönelik şiddetin, onları bilimsel ya da cinsel birer obje olarak konumlandırarak “şeyleştirme” politikalarıyla nasıl beslendiğini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

Ekofeminist tartışmanın merkezinde, doğa ile kadın üzerindeki tahakkümün aynı ideolojik köklerden bes-

lendiği düşüncesi yer alır. Modern Batı düşüncesinin kültür/doğa, akıl/beden, erkek/kadın, insan/hayvan gibi ikili karşıtıklara dayalı hiyerarşik yapısı, yalnızca doğanın değil, kadınların da sistematik biçimde ikincilleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda ekofeminizm, ekolojik kriz ile patriyarkanın birbirinden bağımsız değil; tarihsel ve yapısal olarak iç içe geçmiş sorunlar olduğunu savunur. Doğanın sömürülmesi ile kadın bedeninin, emeğinin ve yaşam alanlarının sömürülmesi arasındaki bağları görünür kılarak, bu iki mücadelenin ortak bir özgürleşme hattında buluşabileceğini ileri sürer.

Bu çalışma, ekofeminist kuramdan hareketle, sinemada kadın ve doğa temsillerinin nasıl kurulduğunu incelemektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, kadın ve doğanın sinemasal anlatılarda birlikte mi ikincilleştirildiği, edilgenleştirildiği ve “arka plan” a itildiği; yoksa bu ilişkinin hangi anlatı ve temsil koşulları altında kırılabilirdiği ve sınırlı da olsa özneleşme imkânları üretebildiğidir. Bu çerçevede araştırma, ekofeminizmin ileri sürdüğü “kadın ve doğa üzerindeki tahakkümün ortak ideolojik kökenlere dayandığı” savının sinemasal temsiller düzeyinde nasıl görünür kılındığını sorgulamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma, kadın–doğa ilişkisinin özcü bir yakınlık anlatısı üzerinden mi yoksa kültür/doğa, özne/nesne, aktif/pasif, erkek/kadın gibi ikilikler aracılığıyla kurulan hiyerarşik bir temsil rejimi içinde mi üretildiğini sorunsallaştırır. Sinema anlatılarında kadın bedeninin ve insan-dışı doğanın hangi koşullarda edilgen bir “çevre”ye dönüştüğü, hangi koşullarda ise iktidarın çatlaklarında özneleşme alanları açabildiği bu sorgulamanın merkezinde yer almaktadır. Böylece çalışma, ekofeminist kuramın yalnızca normatif bir eleştiri sunup sunmadığını değil, sinemasal temsiller üzerinden açıklayıcı ve analitik bir çerçeve üretip üretmediğini de sınamaktadır.

1. EKOFEMİNİZM

1.1. Sığ Ekoloji: Doğayı 'Yönetilebilir "Kaynak" Rejimi Olarak Kurmak

Arne Næss'in “sığ ekoloji” olarak adlandırdığı yaklaşım, ekolojik sorunları temelde insan refahı, ekonomik sürdürülebilirlik ve kalkınma hedefleri çerçevesinde ele

alan insan-merkezci bir bakışa dayanır. Bu perspektifte doğa, ancak insan yaşamını desteklediği ölçüde değer kazanan bir kaynak alanı olarak kavramsallaştırılır; biyolojik çeşitlilik, tarımda, tıpta ya da endüstride kullanılabilir olduğu sürece korunmaya değer görülür. Doğaya içkin bir değerden söz edilmezken, insan değer tayin eden ayrıcalıklı özne konumuna yerleştirilir ve insan-dışı varlıklarla arasında hiyerarşik bir ayırım üretilir.

Bu insan-merkezci doğa tasavvuru, çevre politikalarında da belirginleşir. Ekolojik tahribat çoğu zaman ekonomik büyümeyi tehdit ettiği noktada sorun olarak tanımlanır; kalkınma hedefleri çevresel sınırların önüne geçirilir. Krizin nedenleri sıklıkla nüfus artışına indirgenirken, özellikle gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumlulukları ve tüketim pratikleri ikincil bir mesele hâline gelir. Doğa, insan kullanımına açık bir rezervuar olarak düşünülür; yaşam standartlarının korunması temel öncelik hâline gelirken, feragat gerçekçi bir seçenek olarak görülmez. Doğanın “acımasızlığına” yapılan göndermeler ise insanın yıkıcı pratiklerini etik bir sorun olarak sorgulamayı baştan askıya alır (Tankoç, 1994). Næss'in derin ekoloji müdahalesi, tam da bu araçsal çevre yönetimi mantığını hedef alarak sığ ekolojinin reformist sınırlarını aşmayı amaçlar (Arıkan, 2020).

Bu yaklaşım, sinemasal anlatılarda doğanın sıklıkla edilgen bir arka plan ya da insan-merkezli çatışmaların dekoru olarak kurulmasına da zemin hazırlamaktadır.

1.2. Derin Ekoloji: İçsel Değer ve Ontolojik-Etik Kopuş

Arne Næss'in geliştirdiği derin ekoloji yaklaşımı, insan-merkezci çevre anlayışına karşı çıkararak, doğanın insan yararından bağımsız, içsel bir değere sahip olduğunu savunur. Ekolojik krizin yüzeysel reformlarla değil, insanın doğayla kurduğu ontolojik ve etik ilişkinin kökten sorgulanmasıyla aşılabileceğini ileri süren bu yaklaşım, sığ ekolojinin araçsal ve reformist sınırlarına radikal bir eleştiri olarak konumlanır (Arıkan, 2020).

Derin ekolojiye göre, insan da dâhil olmak üzere tüm canlılar ve hatta cansız varlıklar biyosferin eşit bileşenleridir. İnsan, doğanın “içinde bulunan” ayrıcalıklı bir özne değil; karşılıklı bağımlılık ilişkileri ağı içinde var olan bir unsurdur. Bu bütüncül model, varlıkların anlamını tekil özelliklerinden değil, ilişkisel bağlamlarından türetir. Biyosferik eşitlik ilkesi,

¹ Çalışmamızda 'çevre', insanın dışındaki dünyaya ilişkin yönetsel söylem; 'doğa' insan-dışı varlıklar ve süreçler bütünü; 'ekoloji' ise bu bütünün ilişkisel işleyişini açıklayan kavramsal çerçeve olarak kullanılacaktır.

tüm canlıların yaşama ve gelişme hakkını tanıırken, insan müdahalesini bütünüyle reddeden mutlak bir pasifizmi savunmaz; müdahalenin yalnızca yaşamsal gereksinimlerle sınırlı kalması gerektiğini vurgular. Tahakküm, aşırı kullanım ve araçsallaştırma bu çerçevede reddedilir.

Næss'in çeşitlilik ve simbiyozis vurgusu, rekabet merkezli doğa tasavvuruna yöneltilmiş temel bir eleştiridir. Ekosistemler "ya sen ya ben" mantığıyla değil, birlikte var olma ve karşılıklı bağımlılık üzerinden düşünülür. Bu ilke yalnızca biyolojik çeşitliliği değil, insan toplumlarındaki kültürel ve yaşam biçimlerinin çoğulluğunu da kapsar. Derin ekoloji bu yönüyle ekolojik çeşitlilik ile toplumsal çeşitlilik arasında kuramsal bir paralellik kurar (Arıkan, 2020).

Sığ ekoloji mevcut toplumsal düzen içinde çevre sorunlarını yönetilebilir kabul eden bir yaklaşımı temsil ederken, derin ekolojinin öngördüğü "yeşil toplum" modeli etik ve toplumsal bir dönüşümü de içerir. Gönüllü sadelik, yerel otonomi, şiddetsizlik ve uygun teknoloji kullanımı bu modelin temel ilkeleri arasında yer alır. İnsan, doğanın karşısında konumlanan bir özne olarak değil, yaşayan dünya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde düşünülür (Şakacı ve Günesen, 2023).

Bununla birlikte derin ekoloji, krizin sorumluluğunu "insanlık" düzeyinde genelleme eğilimi taşıdığında, tarihsel, sınıfsal ve cinsiyetli eşitsizliklerin görünmezleşmesi riskini barındırır. Mellor'un (1993) eleştirisi bu noktada belirleyicidir: Ekolojik yıkımın faili soyut bir "insan" figürüne indirgendikçe, tahakküm ilişkilerinin özgül biçimleri silikleşir. Næss'in ekosistemlerin girift yapısına yaptığı vurgu, doğanın merkezi ve teknik müdahalelerle yönetilebilecek bir sistem olmadığını kabul etmeyi; doğa politikalarında olduğu kadar toplumsal ve ekonomik örgütlenmede de epistemolojik bir alçakgönüllülüğü zorunlu kılar (Arıkan, 2020).

Derin ekolojinin doğanın içsel değerine yaptığı vurgu, sinemada zaman zaman romantize edilmiş "doğaya dönüş" anlatılarıyla karşılık bulsa da bu anlatıların cinsiyetli boyutları çoğu kez görünmez kalmaktadır.

1.3. Toplumsal Ekoloji: Tahakkümün Toplumsal Tarihi ve Ekolojik Krizin Siyasal Zemini

Derin ekolojinin insan-merkezci çevre anlayışına yönelttiği ontolojik ve etik eleştiri, ekolojik krizin düşünülme biçiminde önemli bir kırılma yaratmakla

birlikte, bu krizin tarihsel ve toplumsal üretim koşullarını yeterince merkeze alamadığı ölçüde eleştiriye açık hâle gelir. Toplumsal ekoloji ile derin ekoloji, insanın doğa üzerinde kurduğu egemenliğe karşı çıkma noktasında kesişse de bu egemenliğin kökenine dair yaklaşımları belirgin biçimde ayrışır. Derin ekoloji, ekolojik krizin temelinde insan-merkezci düşünceyi görerek biyomerkezci bir yönelim önerirken; toplumsal ekoloji bu yaklaşımı, doğayı tarihsel-toplumsal bağlamından kopardığı ve evrimsel farklılaşmaları siyasal bir sorun alanı olarak düşünmekten uzaklaştığı gerekçesiyle eleştirir (Tamer, 2015).

Murray Bookchin'in geliştirdiği toplumsal ekoloji yaklaşımı, ekolojik yıkımı doğrudan toplumsal dünyanın hiyerarşi, tahakküm ve sömürü temelli örgütlenmesiyle ilişkilendirerek, ekolojik krizi siyasal bir zemine taşır. Bookchin'e göre doğa üzerinde kurulan tahakküm, insanın insan üzerindeki tahakküm ilişkilerinden bağımsız değildir; tersine, tarihsel olarak kurumsallaşan hiyerarşik toplumsal yapılar zamanla doğaya yönelmiş ve ekolojik krizi mümkün kılan yapısal zemini üretmiştir. Bu nedenle ekolojik sorunların kaynağı doğada değil, hiyerarşik, merkezîyetçi ve kapitalist toplumsallaşma biçimlerinde aranmalıdır.

Toplumsal ekoloji, ekolojik krizin teknik ya da yönetsel çevre politikalarıyla çözülebileceği fikrine mesafeli yaklaşır. Ekolojik yıkımın aşılması, bu yıkımı üreten toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesini gerektirir. Doğayla uyumlu bir yaşam, ancak anti-hiyerarşik, özgürlükçü ve sömürsüz bir toplumsal düzenle birlikte düşünülebilir. Bu bağlamda doğal dünyanın "onarımı", toplumsal dünyanın yeniden kurulmasına; yani ekolojik dengeleri gözetken, toplumsal özgürlükleri destekleyen ve piyasa mantığını aşan bir toplumsallaşma düzeyine bağlıdır (Oral, 2023).

Næss'in insan-doğa ilişkisine dair ontolojik kopuşu, Bookchin'de toplumsal ontolojiye çevrilir. Doğayla kurulan ilişkinin biçimi, toplumsal tahakküm ilişkilerinin tarihsel mantığından ayrı düşünülemez. Bookchin'e göre özgürlük, doğaya dışsal bir ayrıcalık değil; maddenin kendi örgütlenmesi içinde gizil olarak bulunan bir potansiyeldir. Bitkilerin çevrelerine verdikleri biyokimyasal tepkilerden insanın bilinçli eylemlerine uzanan bu süreklilik, öznelliğin yalnızca insana özgü olmadığını, doğanın evrimsel sürecinde kademeli olarak açığa çıktığını gösterir. İnsan bu

süreçte doğanın karşısında konumlanan ayrıcalıklı bir özne değil; doğanın evrimsel potansiyelinin bilinçli bir taşıyıcısıdır.

Bookchin'in "katılımcı evrim" kavramsallaştırması, evrimi edilgin bir süreç olmaktan çıkararak canlıları ve toplumsal özneleri tarihsel dönüşümün etkin unsurları olarak konumlandırır. Birinci doğa ile ikinci doğa arasındaki ayırım, özgürlük, etik ve ussallık temelinde sentetik bir bütünlük içinde yeniden düşünülmelidir. Bu bütünlük, ne doğayı insan aklına indirger ne de insanı doğanın edilgen bir uzantısı hâline getirir; aksine insanın, toplumsal evrim yoluyla doğal evrimin çeşitliliğini ve özgürlüğünü destekleme sorumluluğunu görünür kılar. Böylece toplumsal ekoloji, ekolojik krizi mistik biyomerkezcilik ile indirgemeci antroposantrizm ikiliğine sıkıştırmadan, özgürlük ve toplumsal dönüşüm ekseninde düşünmeyi mümkün kılar (Demir, 2020).

Bu yaklaşım, sinemada doğa tahribatını bireysel hatalar ya da ahlaki zaaflar üzerinden değil; tarihsel, yapısal ve toplumsal şiddet biçimleriyle ilişkilendiren anlatıların çözümlenmesine olanak tanır.

1.4. Kör Noktalar: Ekofeminist Müdahaleye Açılan Alan

Plumwood, hem derin ekolojinin hem de toplumsal ekolojinin insan-doğa ilişkisini çözümleme yönünde önemli kuramsal açılımlar sunduğunu teslim etmekle birlikte, bu yaklaşımların tahakkümün toplumsal ve cinsiyetli boyutlarını birlikte kavrayacak bütünlüklü bir çerçeve üretmediğini ileri sürer. Ona göre ekolojik krizin kökeni yalnızca insanın doğa üzerindeki egemenliğinde değil; bu egemenliği mümkün ve meşru kılan hiyerarşik düşünme biçimlerinde yatmaktadır. Bu hiyerarşiler, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi olduğu kadar insanlar arasındaki ilişkileri de cinsiyetli, sınıfsal ve tarihsel olarak örgütler. Dolayısıyla Plumwood açısından ekolojik çözüm, doğa üzerindeki tahakküm ile toplumsal ve cinsiyetli tahakkümün birlikte sorgulanabildiği bir kuramsal zeminde anlam kazanabilir. Plumwood, bu imkânın ekofeminist düşüncede teorik olarak mevcut olduğunu savunur (2004).

Ne var ki ekofeminizmin sıklıkla indirgemeci, özcü ya da doğayı kadınlıkla özdeşleştiren yorumlarla çerçevesizliği, onun eleştirel ve dönüştürücü potansiyelini görünmez kılar. Bu tür yaklaşımlar

sürdüğü sürece ekofeminizm, ekolojik krize yönelik bir çözüm hattı olmaktan ziyade, sorunun sembolik düzeyde yeniden üretildiği bir söylem alanı olarak algılanma riski taşır. Oysa ekofeminist müdahalenin özgüllüğü, basit bir "kadın-doğa bağı" kurmasında değil; tahakkümün iki yönlü işleyişini -doğa üzerinde kurulan egemenlik ile toplumsal ve cinsiyetli egemenliği- aynı anda kavramaya imkân veren analitik araçlar üretmesinde ortaya çıkar. Plumwood'un ikicilik ve arka planlaştırma (backgrounding) çözümlemesi, bu iki tahakküm biçiminin aynı hiyerarşik düşünme rejimi içinde birlikte kurulduğunu gösterir.

Bu eleştiri hattı, Plumwood'un derin ve toplumsal ekolojiye yönelttiği değerlendirmelerde daha da belirginleşir. Derin ekoloji, insan dışı doğanın içsel değerini merkeze alarak insan-merkezci çevre anlayışını radikal biçimde sorgulasa da insan toplulukları içindeki tahakküm biçimlerine karşı görece duyarsız kalır. Toplumsal ekoloji ise ekolojik krizin kaynağını insanın insan üzerindeki tahakkümünde konumlandırırken, insan dışı doğa üzerindeki egemenliği ikincil bir mesele hâline getirir; doğa, çoğu zaman toplumsal ilişkilerin dolaylı bir uzantısı olarak düşünülür. Plumwood açısından bu asimetrik eleştiri hattı, her iki yaklaşımın da farklı yönlerden eksik kaldığını gösterir. Üstelik toplumsal ekolojinin etik, öznel ya da bedensel dönüşümlere mesafeli duruşu, tahakkümün duygusal ve yaşantısal boyutlarıyla bağ kurmasını daha da zorlaştırır (2004).

Mellor'un eleştirisi, bu kuramsal kör noktayı siyasal sorumluluk düzlemine taşır. Mellor'a göre derin ekoloji, ekolojik krizin sorumluluğunu örtük biçimde "insanlık" düzeyinde genelleştirerek tarihsel ve yapısal eşitsizlikleri görünmez kılar. Tüm insanları ekolojik yıkımın eşit faili olarak konumlandıran bu yaklaşım, kuzey ile güney, zengin ile yoksul, erkek ile kadın arasındaki farklı güç ve sorumluluk ilişkilerini silikleştirir. Böylece ekolojik bedelin de eşit biçimde paylaşılması gerektiği varsayımı üretilir (1993). Bu genelleştirme, tahakkümün cinsiyetlendirilmiş ve tarihsel karakterini perdeleyen bir siyasal sonuç doğurur.

Bu noktada ekofeminizm ile derin ekoloji arasındaki ilişki, basit bir yakınlıktan ibaret değildir; belirgin bir ayrışmayı da içerir. Her iki yaklaşım da reformist çevrecilikten uzak durur ve doğanın araçsallaştırılmasını sorgular. Ancak eleştirinin yöneldiği merkez farklıdır.

Derin ekoloji ekolojik krizin kaynağını insan-merkezci dünya görüşünde tespit ederken, ekofeminist teori bu teşhisi yetersiz bulur. Ekofeministlere göre sorun, insanın merkeze alınması değil; bu merkezin tarihsel olarak erkek egemen bir biçimde kurulmuş olmasıdır. Marti Kheel'in vurguladığı gibi, sorumluluğun "insanlığa" genellenmesi, cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerini görünmez kılarak eleştirinin siyasal keskinliğini zayıflatır (Üzel, 2006).

Bu bağlamda ekofeminizm, ekolojik krizi yalnızca çevresel sonuçlar üzerinden değil; patriyarkal tahakküm biçimleriyle iç içe geçmiş tarihsel ve siyasal bir süreç olarak kavrar. Derin ekoloji ile ortaklaşan dönüşüm talebine rağmen, ekofeminizm bu dönüşümün patriyarkal iktidar yapıları açıkça teşhir edilmeden gerçekleşmeyeceğini savunur. Plumwood'un kuramsal kör noktaya, Mellor'un sorumluluğun eşitlenmesine ve Kheel'in cinsiyetlendirilmiş iktidarın görünmezleşmesine yönelen eleştirileri, ekofeminist düşüncenin neden ayrı ve zorunlu bir müdahale olarak ortaya çıktığını birlikte açıklar.

Plumwood açısından ekoloji odaklı bir feminizm, yeşil hareketin özgürlükçü idealleriyle birleştiğinde yalnızca çevresel değil, aynı zamanda etik ve siyasal bir dönüşüm imkânı sunar. Feminist analiz, kadınlar üzerindeki baskıyı merkeze almakla birlikte, diğer tahakküm biçimlerini kavramak için de güçlü bir model sağlar. Zira tarihsel olarak ezilen gruplar hem "kadınlaştırılmış" hem de "doğaya ait" olarak kodlanmıştır. Bu nedenle ekofeminizm, doğa ile kadınlığı özdeşleştiren özcü yaklaşımlardan bilinçli biçimde ayrılarak, eleştirisini biyolojik benzerlikler üzerinden değil; tarihsel ve yapısal tahakküm ilişkileri üzerinden kurar (Kümbet, 2012).

1.5. Ekofeminizm Tartışmaları

Ekofeminizm, kadınların ve insan-dışı doğanın baskı altına alınması arasında kurulan tarihsel ve yapısal bağlantıları merkeze alan; sosyal, politik ve akademik bir kuramsal hat olduğu kadar aktivist bir yönelimi de içeren bir yaklaşımdır. Françoise d'Eaubonne'un 1974'te kavramsallaştırdığı ekofeminizm, feminizm ile ekoloji arasındaki ilişkiyi yalnızca ortak bir duyarlılık düzeyinde değil, tahakküm biçimlerinin kesişimi üzerinden de düşünmeyi amaçlamıştır. Bu erken çerçeve, ekolojik sorunların kadınların toplumsal konumundan bağımsız ele alınamayacağını vurgulayan

radikal ve kültürel feminist tartışmaların gelişimine zemin açarken; derin ekoloji hattı ve kimi ruhani/etik yönelimler de ekofeminist literatürün ilk dönem dolaşımlarında etkili olmuştur (Donovan, 2000).

Ekofeminizm, feminist teori içinde dar bir alt başlık olarak kalmamış; ekokritik ve çevreci beşeri bilimlerin genişleyen gündemiyle kesişerek disiplinlerarası bir tartışma alanı üretmiştir. Edebiyat ve sinema çalışmalarında ekolojik meselelerin analize dâhil edilmesi, insan/insan-dışı ayrımı, türler arası ilişkiler ve çevresel adaletsizlikler gibi başlıkların kültürel temsiller üzerinden yeniden düşünülmesini mümkün kılar. Böylece ekofeminist okuma, tahakküm bağlantılarını yalnızca toplumsal yapılar düzeyinde değil, anlatı ve temsil rejimleri içinde de izlenebilir hâle getirir (Ergin, 2020).

Bu genişleme, çağdaş feminist kuramın eleştiri eksenini de dönüştürür. Günümüz dünya düzeni, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinden değil; kadınlar ve insan-dışı doğa üzerinde eşzamanlı işleyen politik, ekonomik ve epistemolojik tahakküm düzenekleri üzerinden okunmaktadır. Ekolojik krizin derinleşmesi, bu düzeneklerin yalnızca sonuçlarını değil, üretim koşullarını da görünür kılmıştır. Bu nedenle feminist eleştiri, salt eşitlik taleplerine sıkışmadan; erkek egemen siyasal, askeri ve ekonomik rejimleri, doğayla kurdukları sömürü ilişkileriyle birlikte sorgulayan daha kapsamlı bir hat geliştirmiştir (Mellor, 1993).

Ekofeminist tartışmanın önemli bir damarını, kadın-doğa ilişkisinin nasıl kurulacağı sorusu oluşturur. 19. Yüzyıl feministleri doğrudan ekolojik sorunlar etrafında bir politik dil geliştirmemiş olsalar da bugün hayvan hakları başlığı altında tartışılan etik gerilimlere dair belirgin bir duyarlılık taşırlar. Charlotte Perkins Gilman'ın, kadınların şapka süslerinde kullanılan tüy ve kürk üzerinden hayvanlara yönelik tahakkümü eleştirmesi bu sürekliliğin erken örneklerinden biridir. Kadınlarla hayvanlar arasında kurulan olumsuz benzeşim ise Batı uygarlığında Aristoteles'e kadar uzanan bir geleneğe yaslanır; her iki grubun da uzun süre ahlaki ve politik özne olarak ciddiye alınmaması bu geleneğin temel göstergelerindedir. Buna karşılık, kadınlarla doğa arasında olumlu bir bağ kurma çabası, modern ekofeminist hareketin ayırt edici çıkış noktalarından birini oluşturur. Bu noktada Beauvoir çizgisi belirleyici bir eşik sunar: Beauvoir,

kadınların “doğayla özdeşleştirilmesine” mesafeli durarak, içkinlikten “aşma” fikrini öne çıkarır; çağdaş ekofeministler ise tam da bu aşma fikrinin Batı’nın doğayı sömürmesini meşrulaştıran bir epistemolojik zemin ürettiğini ileri sürer (Donovan, 2000).

Beauvoir’ın katkısı burada yalnızca “doğa” tartışmasıyla sınırlı değildir. Kadın kimliğini verilmiş bir özden ziyade tarihsel-toplumsal bir kurulum olarak ele alan varoluşçu yönelim, feminist teoride özcülük eleştirisinin güçlü bir kaynağıdır (İmançer, 2002). Ekofeminizm içinde de belirli bir hat, bu sorgulamayı genişleterek yalnızca “kadın” kimliğinin değil, doğa ve insan-dışı varlıklarla kurulan ilişki rejimlerinin de yeniden tanımlanması gerektiğini savunur. Buna karşılık başka bir hat, kadınların doğurganlıkları ve bakım pratikleri nedeniyle doğayla daha güçlü bir bağ kurduklarını; annelik içgüdü ve “yaşamı sürdürme” pratiklerinin kadınları ekolojik sorunlara daha yatkın özneler hâline getirdiğini öne sürer (Notz, 2011). Ekofeminizm içindeki temel gerilimlerden biri, kadın-doğa bağlantısının eleştirel bir çözümleme hattı mı, yoksa özselci bir yüceltme mi ürettiği sorusunda belirginleşir.

Bu gerilim, ekofeminizmin yalnızca kuramsal değil, politik deneyim alanlarında da görünür olur. Küresel kapitalist gelişmeyle birlikte doğal dünyanın yağmalanması -zehirli atıklardan yerel habitatların tahribine kadar- etkilerini çoğu zaman kadınlar üzerinde yoğunlaştırır. Bu nedenle yerel taban hareketlerinde kadınların öncü konumda belirmesi şaşırtıcı değildir. Hindistan’daki Chipko hareketi, kadınların ormanları tahrip eden kalkınma projelerine karşı ağaçlara sarılarak geliştirdiği Gandici şiddetsiz direnişle bu kesişimi görünür kılan örneklerden biridir. Vandana Shiva, Chipko’yu ekofeminist bir çerçevede okurken doğa tahribatını egemen kalkınma modelinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlar; bunun, geçimi doğaya bağlı kadınlara yönelen bir şiddet biçimi olduğunu vurgular. Chipko kadınlarının doğayı “kaynak” değil Prakriti -hayatı destekleyen canlı güç- olarak korumaya yönelmesi; kâr ve sermaye birikimini merkeze alan üretim anlayışına karşı geçim ve ihtiyaçları önceleyen alternatif bir üretim tahayyülüyle birleşir (Donovan, 2000). Bu örnek, ekofeminizmin çoğu kez “adı konmadan” işleyen bir deneyim alanına yaslandığını; geçim pratikleriyle çevresel yıkım arasındaki gerilimin farklı coğrafyalarda benzer

biçimlerde politikleşebildiğini de gösterir.

Ancak Chipko’nun kurduğu “geçim-kadın emeği-kalkınma şiddeti” hattı, akademik ve kültürel dolaşım içinde kolaylıkla geniş bir “doğaya saygı” söylemine tercüme edilerek siyasal keskinliğini yitirebilir. Oppermann’ın temsil eleştirisi, ekolojik anlatıların bedeni ve emeği doğanın etik bir parçası olarak görünür kılarken, bu maddi deneyimi tarihsel ve siyasal bağlarından koparma riskine işaret eder (Oppermann, 2006). Shiva’nın okumasının önemi, beden ve emeği soyut bir ekolojik özneye indirgemedi; doğrudan yaşam koşulları, geçim ilişkileri ve tahakküm biçimleri içinde konumlandırmasında yatar. Oppermann’ın daha sonraki çalışmalarında geliştirdiği maddi ekokritik yönelim ise, temsil ile maddi deneyim arasındaki bağı koparmamayı hedefleyen bir imkân sunar (Oppermann, 2014).

Benzer deneyim alanları Türkiye bağlamında da tartışılmaya başlanmıştır. Son dönem ekokritik çalışmalar, ekolojik meselelerin Türkiye edebiyatında “doğaya duyarlılık” başlığına indirgenmediğini; insan, hayvan ve çevre arasındaki ilişkilerin temsil rejimleri üzerinden politik bir anlatı alanı olarak kurulduğunu göstermektedir. Latife Tekin ve Buket Uzuner örneklerinde görüldüğü gibi ekokritik okuma, ekolojik sorunu tematik bir arka plan olmaktan çıkarak, toplumsal hafıza, tarihsel kırılmalar ve insan-dışı varlıklarla kurulan ilişki biçimleri üzerinden okunabilir kılar (Ergin, 2020). Bunun yerel mücadele karşılıkları da mevcuttur: Tankoç’un Chipko ile ilişkilendirerek ele aldığı 1996 Bodrum Kurudere kadınları örneği, ekofeminist bir bilincin çoğu zaman adlandırılmadan, doğrudan yaşantı ve geçim ilişkileri içinden kurulabildiğini göstermektedir (Tankoç, 1996).

Bu deneyimlerden beslenen ekofeminist pratikler, çoğu zaman küreselleşme karşıtı bir hat üzerinde konumlanır; yoksulluk, kalkınma ve çevre sorunlarını neoliberal serbest piyasamantığıyla ele alan yaklaşımlara eleştirel bir mesafe koyar. Bu bağlamda Önerilen alternatif kalkınma anlayışı, sermaye birikimine dayalı üretim yerine kullanım değerini Önceleyen ve çevresel tahribatı azaltmayı hedefleyen bir emek ve geçim tahayyülü üretir. Ariel Salleh’in “canlandırıcı emek” vurgusu, Vandana Shiva’nın patriyarkal bilgi/ üretim sistemleriyle kadın merkezli geçim ve paylaşma pratikleri arasındaki çatışmaya dair tespiti bu hattın

kuramsal yoğunluğunu artırır (Donovan, 2000). Böylece ekofeminizm, doğa yıkımını yalnızca “etik bir mesele” olarak değil, üretim-geçim-bilgi rejimlerine içkin maddi bir şiddet olarak da okumaya yönelir.

Tam da burada ekofeminizmin kırılabilirliği yeniden belirir: ekolojik bütünsellik iddiası, kimi anlatılarda bedeni siyasal-toplumsal belirlenimlerinden arındırarak “nötr” bir özneye indirgeme eğilimi taşır. Oppermann’ın işaret ettiği risk, ekolojik etik adına kurulan bütünsellik söyleminin bedeni çevresel bir “taşıyıcı yüzey”e dönüştürürken, bedenün cinsiyet, emek ve tarih tarafından şekillenen maddi-politik boyutlarını geri plana itebilmesidir (Oppermann, 2006). Bu noktada ekofeminizm içindeki “ekolojik melek” tartışmaları devreye girer: kadınlara atfedilen etik üstünlük, zarar vermeme ya da doğayla “doğal uyum” gibi nitelikler, açıklayıcı olmaktan çok idealize edici bir özcülük üretme riski taşır (Üzel, 2006).

Bu nedenle ekofeminist yazın içinde belirgin kuramsal ayrışmalar vardır. Bir hat kadın-doğa yakınlığını etik/deneyimsel bir imkân olarak olumlayan kültürel okumaları; bir başka hat emek, geçim ve kalkınma şiddeti üzerinden ilerleyen maddi/sosyalist okumaları; üçüncü hat ise özcülük riskini hedef alan anti-özcü eleştirel yönelimi güçlendirir. Plumwood, kadınlığın “ekosistemdeki melek” figürüyle özdeşleştirilmesini özellikle problemler bulur; bunun cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı bulanıklaştırarak yeni bir özcülük ürettiğini vurgular (Plumwood, 2004). Bu eleştiri, Shulamith Firestone’un kadınların özgürleşmesini üreme rollerinden kopuşa bağlayan radikal hattıyla kesişir: Firestone’a göre kadınların doğayla özdeşleştirilmesi kurucu bir dayanak değil, aşılması gereken bir varsayımdır (Firestone, 1993; akt. Üzel, 2006).

Buna karşılık Ynestra King, kadın-doğa bağlantısının tümüyle reddedilmesinin değil, eleştirel biçimde yeniden düşünülmesinin daha dönüştürücü bir politik imkân sunduğunu savunur. King’e göre, bu bağlantı “eleştirel ötekilik” için özgül bir konum sağlar; çevre sorunlarını feminist tartışmanın içine çekerken, rasyonalizmle sertleşmiş erkek egemen dünya tasavvuruna karşı farklı değerlerin görünür kılınmasına olanak tanır (Donovan, 2000). Mellor ise kadın-doğa yakınlığını olumlayan anlatıların, toplumsal ve politik boyutları ihmal etmesi hâlinde sorumluluğu “insanlık” düzeyinde eşitleyerek cinsiyetlendirilmiş iktidarı perdeleyebileceğine dikkat çeker (Mellor, 1993).

Bu tartışmaya Bookchin çizgisinden gelen Janet Biehl’in eleştirisi farklı bir düzey ekler: Biehl’e göre ekofeminizmin Batı kültürünü ve Aydınlanma geleneğini toptan reddetme eğilimi, demokrasi, bilimsel düşünce ve eleştirel akıl gibi tarihsel kazanımların değersizleşmesine ve yeni bir indirgemecilik riskine yol açabilir (Biehl, 1991; akt. Üzel, 2006). Plumwood ise bu tür itirazların sıklıkla yanlış bir eşitleme yaptığını belirtir: aklın tahakkümle iç içe geçmiş tarihsel formlarını eleştirmek, aklın tümüyle reddi anlamına gelmez; mesele, aklın doğa ve beden karşısında hiyerarşik ve dışlayıcı biçimde kurulmuş formlarını sorgulamaktır (Plumwood, 2004). Genevieve Lloyd’un “aklın eril kodlanması” tartışması da bu noktada, kadınların kendilerini dişil karşıtı olarak tanımlanmış kültürel bir ideale “uyarlama” zorunluluğunun yarattığı eşitsizliği görünür kılar (Plumwood, 2004).

Bu eleştirel hat, post-yapısalcı feminist yazında da yankı bulur. Butler, feminizmin muhalif bir söylem olarak “kadınlar” kategorisini kurarken aynı zamanda bir “dışarı” ürettiğini; dişil olanın, erkek egemen aklın dışladığı her şeyle kapsayıcı biçimde özdeşleştirilemeyeceğini vurgular. Batı felsefesinde dışlananlar yalnızca kadınlarla sınırlı değildir; doğa, hayvanlar ve insan-dışı varlıklar da bu dışlama rejiminin parçasıdır. Bu nedenle “dişil = dışlanan” türünden bütüncül özdeşlikler teorik açıdan problemler bir zemin üretir (Özkazanç, 2013).

Ekofeminizmin bu tartışmalar içinden kurduğu temel kavramlardan biri, Plumwood’un “arka plana itme” (backgrounding) olarak adlandırdığı mekanizmadır. Kadınlar ve doğa, üretim, başarı ve nedensellik alanlarının sessiz zemini olarak konumlandırıldığında; hem insanın biyosferik süreçlere bağımlılığı inkâr edilir, hem de doğa sınırsız bir kaynak gibi düşünülür. Egemen Batı kültürü üretim/yeniden üretim ve geçim alanlarını değersizleştirirken, bu alanlara bağımlılığını görünmez kılar (Plumwood, 2004). Irigaray’ın “çevre” analizi burada tamamlayıcıdır: çevre ve ekoloji söylemlerinin anne/kadın figürleriyle ilişkilendirilmesi, insan-merkezcilikle erkek-merkezcilik arasındaki paralelliği açığa çıkarır; kadın da doğa gibi “zemin” işlevine indirgenerek katkısı görünmezleşir (Plumwood, 2004).

Son olarak, ekofeminizm “ortak yarar” vurgusunu reddetmez; ancak bunu soyut bir etik birlik çağrısına indirgemez. Sağlıklı bir gezegen, dengeli

ekosistemler ve sürdürülebilir bir yaşam ortak ihtiyacıdır; fakat ekofeminist müdahale, bu ortaklığın patriyarkal tahakküm biçimleri açığa çıkarılmadan kurulamayacağını ileri sürer. Bu nedenle ekofeminist tartışmalar, ekolojik krizi doğaya ilişkin dar bir sorun olarak değil; toplumsal ilişkiler, iktidar biçimleri ve kültürel temsillerle iç içe geçmiş çok katmanlı bir alan olarak ele alır. Ekokritik ve ekofeminist okuma da tam bu yüzden, “doğa” ve “beden”in anlatı içinde nasıl konumlandırıldığını; hangi yaşam biçimlerinin arka planlaştırıldığını temsil düzeyinde izlemeyi gerektirir (Ergin, 2020; Oppermann, 2006; 2014).

Bu çerçeve sinema açısından da belirleyicidir. Ekolojik kriz, beden–doğa–iktidar ilişkilerinin duysal ve maddi düzeylerde yeniden üretildiği hareketli görüntü alanında özel bir yoğunluk kazanır. Ekosinema yaklaşımı, sinemayı yalnızca doğanın temsiline dair estetik bir mesele olarak değil; üretim süreçlerinden teknolojik altyapısına, seyir deneyiminden duygulanımsal etkilerine uzanan çok katmanlı bir ekolojik ilişki ağı içinde ele alır. Bu nedenle sinema, ekofeminist eleştirinin işaret ettiği arka planlaştırma, bedenin nötrleştirilmesi ve doğanın araçsallaştırılması gibi sorunların hem yeniden üretildiği hem de çatlatılabildiği bir alan olarak belirir. Ekosinema, ekofeminist düşüncenin temsil, maddesellik ve faillik eksenlerinde açtığı soruları, hareketli görüntünün özgül olanakları üzerinden genişleten tamamlayıcı bir eleştiri alanı sunar (Bülbül, 2015).

1.6. İkicilik ve Ekofeminizm Üzerine

Modern bilimin kurucu figürlerinden biri olarak kabul edilen Francis Bacon, deneysel yöntemi merkeze alan bilim programıyla modern bilginin gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Ancak Bacon’ın bilim tasavvuru, doğa, kadınlar ve marjinalleştirilmiş gruplar açısından değerlendirildiğinde, kapsayıcı olmaktan ziyade açık biçimde tahakküm üretici bir çerçeve sunar. Bacon’ın programı, eril/dişil, öznel/nesnel, rasyonel/duygusal gibi ikili karşıtlıklar üzerinden kurulur; bu karşıtlıklar aracılığıyla erkek özne, doğa ve kadın üzerinde epistemik ve maddi bir hâkimiyet konumuna yerleştirilir. Bu bağlamda doğa, “doğa ana” olarak değil, denetlenmesi ve ele geçirilmesi gereken dişil bir alan olarak tahayyül edilir (Tamer, 2015).

Bu ikici düşünme biçimi, yalnızca modern bilimle sınırlı değildir; kültürel ve sembolik düzeyde de

süreklilik gösterir. Ortner’in vurguladığı üzere, farklı kültürlerde kadınlar, değeri düşürülmüş sembollerle özdeşleştirilmiş; bu sembolizasyonun en istikrarlı karşılığı ise doğa olmuştur. Kadınların doğayla özdeşleştirilmesi, doğanın ikincil ve denetlenebilir bir alan olarak konumlandırılmasıyla paralel ilerler. Ortner, bu özdeşliği çözümlenmenin yolunun, kadınları doğadan koparmak değil; kadınların kültürle kurdukları ilişkiyi görünür kılmak olduğunu savunur (Kümbet, 2012).

Ekofeminist kuram, tam da bu noktada modern düşüncenin ikici yapısını hedef alır. Ancak ekofeminizmin ekolojik bütünsellik iddiası, anlatı düzeyinde yeni bir gerilim üretir. Doğa yazını ve erken dönem ekokritik metinlerde sıkça karşılaşılan holistik yaklaşım, doğayı ve insan bedenini ahlaki bir birlik içinde ele alırken, bedeni tarihsel, toplumsal ve maddi ilişkilerinden soyutlama riski taşır. Oppermann’ın erken dönem ekokritik yaklaşımlara yönelttiği eleştiri bu gerilimi açığa çıkarır: ekolojik etik adına kurulan temsil rejimleri, bedeni çoğu zaman maddi tahakküm ilişkilerinden arındırılmış, evrensel bir özne olarak yeniden üretir (2006). Böylece doğa/kültür ikiliğini aşmayı hedefleyen bir söylem, farkında olmadan yeni bir silikleştirme biçimi yaratabilir.

Ekofeministler, doğa sömürsünün insan-insan tahakkümü ortadan kaldırılmadan sona ermeyeceğini savunur. Bu nedenle ekolojik krizin kökenini, Batı düşüncesinin kurduğu ikili karşıtlıklar üzerinden analiz ederler: kültür/doğa, akıl/beden, aktif/pasif, erkek/kadın, üst/alt (Kümbet, 2012). İkicilik mantığında üstün kabul edilen taraf, ötekini kendisinden bütünüyle kopuk, aşağı ve denetlenebilir bir varlık olarak tanımlar. Rosemary Radford Ruether’in ifadesiyle bu yapı, tahakkümü “doğal” ve kaçınılmaz gösteren bir ideolojik işlev görür (Ruether, 1975; akt. Plumwood, 2004).

Plumwood’un katkısı, ikiciliği yalnızca düşünsel bir hata olarak değil, belirli bir özneleşme rejimi olarak kavramsallaştırmasında yatar. Erkek-merkezli insan anlayışı, kendisini doğaya ve bedene bağımlı olmayan özerk bir akıl olarak kurarken, bu bağımlılığı mümkün kılan ilişkileri “doğal” ya da “siyasal olmayan” alanlara havale eder. Bu nedenle ikicilik, kadın ve doğayı aşağı konumlandırmakla kalmaz; tahakkümün koşullarını görünmez kılan bir etik körlük de üretir. Plumwood’a göre ekofeminist eleştirinin temel görevi, bağımlılığı

zayıflık değil, politik bir ilişkisellik alanı olarak yeniden düşünmektir (2004).

Bu körlük, ekolojik krizin sıklıkla “insanlığın ortak sorunu” olarak çerçevenmesinde de kendini gösterir. Oysa ekolojik yıkım tüm bedenlere eşit biçimde nüfuz etmez; cinsiyet, sınıf, coğrafya ve emek rejimleri boyunca farklı yoğunluklar kazanır. Holistik ekolojik anlatılar bu eşitsizliği etik birlik söylemi altında geri plana itme eğilimindedir. Oppermann’ın temsil eleştirisi, doğayı ve bedeni “korunması gereken” bir değer olarak yüceltirken, bu değerleştirmenin hangi maddi ilişkiler üzerinden kurulduğunun yeterince sorgulanmadığını gösterir (2006).

Bu noktada Oppermann’ın daha sonraki çalışmalarında geliştirdiği maddi ekokritik yaklaşım belirleyici bir açılım sunar. “Storied matter” kavramsallaştırması, doğayı ve bedeni pasif temsil nesnelere olmaktan çıkararak, tarihsel, politik ve etkili bir maddilik olarak düşünmeyi mümkün kılar (Oppermann, 2014). Böylece beden, ekolojik etik içinde korunması gereken soyut bir bütünün parçası olmaktan ziyade, tahakkümün ve eşitsizliğin somut olarak kaydolduğu bir alan olarak yeniden kavramsallaştırılır.

Ekofeminizmin temel sorunu, bütünsellik ile farklılık arasındaki bu gerilimi nasıl kuracağı meselesinde düğümlenir. Doğayı ve bedeni cinsiyetsizleştiren bir holizm, ikiciliği aşmak yerine örtük biçimde yeniden üretebilir. Bu nedenle ekofeminist eleştiri, ekolojik etiği terk etmeden, bedenin cinsiyetli, sınıfsal ve tarihsel maddiliğini görünür kılan bir anlatı düzeyini zorunlu kılar. Plumwood’un ikicilik ve arka planlaştırma çözümlemesi, Oppermann’ın temsil eleştirisiyle birlikte düşünüldüğünde, ekofeminizmi kadın-doğa özdeşliğinin ötesine taşıyan politik bir okuma zemini açar.

Plumwood ayrıca ekofeminizmin kendi içinde barındırdığı indirgemeci tehlikeye de dikkat çeker. Kadınların doğayla özsel bir yakınlık içinde konumlandırılması, patriyarkanın kurduğu hiyerarşik ikilikleri tersinden yeniden üretme riskini taşır. Bu nedenle ekofeminist eleştirinin amacı, kadınları doğaya “yakın” bir özne olarak yüceltmek değil; doğa/kültür ve kadın/erkek ikiliklerinin kendisini sorgulamaktır (1993; 2004). Bu yaklaşım, kadınlara ya doğalcı bir kimliği kabul etme ya da kültürel efendi modeline uyum sağlama dışında üçüncü bir yol açar.

Bu alternatifte kadınlar erkeklerden daha “doğaya ait” değildir; hem kadınlar hem erkekler doğanın da kültürünün de parçasıdır (Warren, 1987; King, 1989; akt. Plumwood, 2004).

Son olarak ekolojik kriz ve tahakküm ilişkileri, yalnızca siyasal-ekonomik yapılarda değil, edebî ve görsel temsillerin kurduğu duyarlılık rejimlerinde de izlenebilir. Bu nedenle ekofeminizm, insan-doğa ilişkisinin nasıl anlatılaştırıldığını, hangi bedenlerin görünür kılındığını ve hangilerinin bütünsellik adına silikleştirildiğini sorgulayan eleştirel bir okuma imkânı sunar. Doğa yazını ve ekokritik tartışmalar, ekolojik etiğin holistik iddialarını tartışmaya açarken; bu holizmin bedenin cinsiyetli ve maddi boyutlarını nasıl yeniden düzenlediğini de görünür kılar (Oppermann, 2006).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, Kurbağalar, Sisteki Goriller, Jîn ve Wonder Woman filmlerinde kadın ve doğa ilişkisinin hangi temsil düzenekleriyle kurulduğunu, bu temsillerin ekofeminist kuram içinde tartışılan tahakküm bağlantıları (kadın/doğa, kültür/doğa, akıl/beden, insan/insan-dışı) bakımından ne tür anlam katmanları ürettiğini incelemektedir. Bu karşılaştırmalı yapı, ekofeminist kuramın farklı sinemasal rejimlerde (ana akım, ulusal sinema, alternatif sinema) nasıl ya güçlendirildiğini ya da nötrleştirildiğini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın asıl amacı ise, söz konusu filmler üzerinden ekofeminizmi yalnızca “kadın ve doğa yakınlığı” biçiminde değil; ikiliklerin kuruluşu, kalkınma/modernleşme söylemleri, görünürlük rejimleri ve beden politikaları bağlamında daha ayrıntılı bir tartışma hattına yerleştirmektir.

Filmler, kadın-doğa ilişkisinin anlatının merkezine yerleşmesi, insan-dışı doğanın/çevrenin hikâye örgüsünde belirleyici bir işlev üstlenmesi ve farklı üretim bağlamlarının temsil stratejilerini karşılaştırmaya elverişli olması ölçütleriyle seçilmiştir. Böylece ekofeminist kuramın tartıştığı tahakküm bağlantılarının, farklı sinemasal rejimlerde hangi görsel ve söylemsel biçimlerle görünür kılındığı ya da hangi noktalarda nötrleştirildiği karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir.

Araştırma, seçilen filmleri göstergebilimsel çözümleme ile söylem çözümlemesini birlikte kullanan nitel bir çerçevede ele almaktadır. Çözümlemede önce her

filmde kadın, doğa ve insan-dışı öğelerin yer aldığı sahnelerde düz anlam düzeyi (olay/eylem/nesne-mekân dizilimi) saptanmış; ardından renk, ışık, kostüm, beden konumları, mekân düzeni ile kamera ölçeği ve hareketlerinin ürettiği yan anlam katmanları izlenmiştir. Bu tekrarların hangi mitleri doğallaştırdığı ya da çatlaklar ürettiği, Barthes'ın mit çözümlemesi bağlamında tartışılmıştır (Barthes, 2020).

İkinci düzlemde, temsillerin yalnızca “ne söylediği” değil, hangi özne konumlarını mümkün kıldığı ve hangi görünürlük rejimlerini kurduğu incelenmiştir; kadraj içi konumlandırma, bakışın örgütlenişi, ses tasarımı ve normalleştirme biçimleri üzerinden kadın ve doğa figürlerinin hangi iktidar dili içinde konuştuğu/konuşturulduğu değerlendirilmiştir (Foucault, 2011). Son olarak, bu iki katmanda açığa çıkan temsil ve söylem işlemleri, ekofeminist kuramın ikilik eleştirisi ve tahakküm bağlantılarıyla birlikte okunmuştur. Bu noktada “güçlendirme” ve “nötrleştirme”, tahakküm bağlantılarının görünür kılınma derecesi, kadın/doğa öznelere fail ya da arka plan konumuna itilmesi ve ikiliklerin problemleştirilmesi ya da doğallaştırılması ölçütleri üzerinden karşılaştırmalı biçimde tartışılmıştır.

3. FİLM ÇÖZÜMLEMELERİ

Sinema, toplumsal anlamların üretildiği ve dolaşıma sokulduğu bir temsil alanı olarak, kadın-doğa ilişkisine dair yerleşik imgeleri yeniden kurma ya da bu imgeleri kırma kapasitesine sahiptir. Bu bölümde ele alınan dört film, ekofeminist kuram merkezinde yer alan çatışma eksenlerinin -kadın ve doğanın ikincilleştirilmesi, doğanın metalaştırılması, modern kalkınma ve militarizm bağlamında işleyen tahakküm biçimleri-farklı sinemasal rejimlerde nasıl kurulduğunu görünür kılmak amacıyla analiz edilmektedir. Bu analiz, ekofeminizmi kadın-doğa yakınlığını “özel” bir iddia olarak kuran yaklaşımlardan ayırarak; doğa/kültür ve kadın/erkek ikiliklerinin hiyerarşik kuruluşunu tartışmaya açan eleştirel hat üzerinden ilerlemektedir (Plumwood, 1993).

Filmlerin seçiminde, kadın öznenin doğayla kurduğu ilişkinin niteliği ile modernlik ve kalkınma söylemlerinin doğayı hangi temsiller aracılığıyla konumlandığı temel belirleyiciler olmuştur. Bunun yanı sıra kültürel ve coğrafi bağlamın -ABD, Türkiye, Kürt coğrafyası ve ana-akım Hollywood sineması- temsil düzlemini

nasıl biçimlendirdiği ve doğa-kültür ikiliğinin hangi mitik kodlar aracılığıyla yeniden üretildiği de dikkate alınmıştır. Bu çerçevede Kurbağalar ve Jîn, daha yerel ve çatışma-yoğun bağlamlar üzerinden ilerlerken; Sisteki Goriller ve Wonder Woman, görünür endüstri ve ana-akım anlatı kodları içerisinde ekofeminist gerilimlerin nasıl taşındığını tartışmaya elverişli örnekler sunmaktadır. Çözümleme, filmlerin anlatı ve görsel temsil düzenini Barthes'ın mit çözümlemesi ile Foucault'nun söylem-iktidar çerçevesi üzerinden yorumlayan nitel, karşılaştırmalı bir okuma olarak kurgulanmıştır.

3.1. Sisteki Goriller

Sisteki Goriller (Gorillas in the Mist), 1988 yapımı, yönetmenliğini Michael Apted'in üstlendiği, gerçek bir yaşam öyküsünden uyarlanan ABD yapımı bir filmidir. Film, primatolog Dian Fossey'in Rwanda'da gorillerle yürüttüğü uzun soluklu mücadelesini merkezine alır. Fossey, National Geographic'ten aldığı destekle Karisimbi Dağı eteklerinde bir araştırma merkezi kurmuş; yaklaşık on sekiz yıl boyunca hem bilimsel çalışmalarını sürdürmüş hem de kaçak avcılıkla mücadele etmiştir. Bu yönüyle film, bir yandan doğayla birlikte yaşama pratiğini, diğer yandan doğayı metalaştıran insan faaliyetleriyle kurulan çatışmayı görünür kılar.

Dian Fossey'in bir kadın olması, filmin ekofeminist bağlamda analiz filmi olarak seçilmesinin temel nedenlerinden biridir. Ekofeminizm, kadınların doğayla “özel” bir yakınlığa sahip olduğu iddiasını zorunlu olarak benimsemese de, ataerkil bilgi düzeninin kadın ve doğayı benzer biçimlerde ikincilleştirmesini eleştirel bir çerçeveye oturtur. Bu bağlamda Fossey figürü, kadınlık üzerinden kurulan bir “doğal şefkat” anlatısından ziyade, ataerkil bilgi rejimiyle mesafeli bir doğa ilişkisini temsil eder.

Plumwood'un uyarısı burada yönlendiricidir: kadın-doğa yakınlığını ayrıcalıklı ve “doğal” bir üstünlük gibi kurmak, eleştirinin hedef aldığı ikilikleri tersinden yeniden üretme riskini taşır (Plumwood, 1993).

Film anlatısında Fossey'in kadınlığı özellikle vurgulanmaz; daha çok bilimsel bir özne olarak konumlandırılır. Ancak bu durum, kadınlığın eşitlenmesi değil, belirli ölçüde görünmezleştirilmesi

olarak okunabilir. Özellikle filmin başında, araştırma projesini kabul ettirme sürecinde Fossey'in "zor koşullara dayanamayacağı" yönündeki ima ve itirazlar, kadın bedeninin bilgi üretimi alanında hâlâ sorgulanan bir unsur olduğunu gösterir. Buna karşın Fossey'in Amerikalı ve Batılı bir kadın olması, Afrika bağlamında ona ayrıcalıklı bir hareket alanı da sağlar. Bu gerilimli konum, ekofeminizmin yalnızca "kadın" kategorisine değil, sınıf, coğrafya ve kültürel iktidar ilişkilerine de dikkat çeken eleştirel hattıyla örtüşür.

Film boyunca Fossey, doğayı kurtaran kahraman bir bilim insanı miti içinde sunulmaz. Bu tercih, Barthes'ın düz anlam-yan anlam ayrımı üzerinden okunduğunda anlam kazanır. Görünürde sade bir anlatı kurulurken, arka planda bilimin doğayı denetleyen ve kurtaran bir güç olduğu miti geri plana itilir. Bilgi, doğaya hükmeden bir araç olmaktan çok, onunla birlikte var olmanın bir yolu olarak temsil edilir. Bu yaklaşım, çevresel krizlerin teknik çözümlerle aşılabileceğini varsayan bilim-merkezci anlatıların aksine, doğayla kurulan ilişki biçimini sorunsallaştırır (Barthes, 2020).

Fossey'in hikâyesi, Foucault'nun söylem ve iktidar arasındaki ilişkiyi ele alan yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde daha da katmanlanır. Foucault'ya göre söylem, yalnızca bir ifade biçimi değil, bilgi üretimi üzerinden işleyen bir iktidar alanıdır (2011). Filmde bu ilişkinin kırıldığı anlar özellikle dikkat çekicidir. Yavru gorilin satıldığı sahnede yetkilinin "İnsanlar çoğalıyor, onları feda etmeliyiz" söylemi, modern rasyonel bilginin doğayı dışlayan tonunu açık eder. Fossey'in bu söylem karşısındaki sessizliği ise, doğayı kurtarılacak bir nesne değil, birlikte yaşanacak bir varlık olarak kavrayan alternatif bir karşı-söylem üretir.

Filmin görsel dili de bu yaklaşımı destekler. Geniş doğa planlarında kamera insana değil çevreye odaklanır; insan figürü kadrajda küçülürken, orman ve sis anlatının asli öznesi hâline gelir. Bu durum, doğayı edilgen bir arka plan olarak değil, anlatının etkin bir bileşeni olarak konumlandırır. Barthes'ın mit kavramı açısından bakıldığında, doğanın pasif ve denetlenebilir olduğu yönündeki kültürel mit tersyüz edilir (Barthes, 2020). Bu temsil biçimi, Plumwood'un doğa-kültür ikiliğini eleştiren yaklaşımıyla ve Oppermann'ın ekolojik etik adına kurulan bütünsellik söylemlerinin bedeni ve doğayı nasıl konumlandığına dair tartışmalarıyla birlikte okunabilir.

Sisteki Goriller, yalnızca bireysel bir direniş anlatısı sunmaz; Fossey'in mücadelesi, yerel kaçak avcılarının ötesinde, küresel ölçekte işleyen kapitalist sömürü mantığına da temas eder. Batı ile "öteki" arasında keskin bir karşıtlık kurulmaz; her iki taraf da doğayı metalaştıran aynı kalkınma söyleminin parçası olarak görünür. Bu yönüyle film, Vandana Shiva'nın modern kalkınma anlayışının doğa ve kadın üzerindeki tahakkümü yeniden ürettiğine ilişkin eleştirileriyle örtüşür (1988).

Sonuç olarak Sisteki Goriller, kadın, doğa ve bilim arasındaki yerleşik hiyerarşileri sorgulayan bir temsil düzeni kurar. Film, bilimi mutlak bir kurtarıcı olarak yüceltmek yerine, doğayla kurulan ilişkiyi etik ve siyasal bir sorun olarak ele alır. Bu yaklaşım, ekofeminist düşüncenin merkezinde yer alan temel soruya işaret eder: ekolojik krizin aşılması, doğayı denetleme kapasitesinin artmasında değil, insanın doğayla birlikte var olma biçimini yeniden düşünmesinde yatmaktadır.

3.2. Kurbağalar

Shiva, Hint kozmolojisinde dişil ilkenin yaşam verici ve besleyici bir unsur olarak konumlandığını vurgular. Erkek, doğadan bütünüyle kopuk değildir; ancak bu ilişki karşılıklı bağımlılık ve tamamlayıcılık zemininde kurulur. Kadınlar ise yalnızca biyolojik anlamda değil, geçim sağlayıcı ve toplumsal yeniden üretici olarak da yaşamın asli özneleri arasında yer alır. Buna karşılık ataerkil Batı ideolojisi temelinde şekillenen kalkınma projeleri, yalnızca erkek ile doğa arasındaki bağı koparmakla kalmaz; aynı zamanda Üçüncü Dünya coğrafyalarını tahrip eder ve kadınları toplumsal üretim alanlarının dışına iter. Yaşamın üretici unsurları olan kadın ve doğanın maddi temellerinin yok edilmesi, kalkınmayı bir "yanlış kalkınma" sürecine dönüştürür. Homojenlik, tahakküm ve merkezileşme gibi ataerkil varsayımların kök saldıgı bu toplumsal yapı, hem kadın hem de doğanın araçsallaştırılmasının başlıca kaynağıdır (Tamer, 2015).

Bu yaklaşım, Roland Barthes'ın mit çözümlemesiyle birlikte okunduğunda daha görünür hâle gelir. Batı kalkınma söylemi, doğayı "fethedilecek bir kaynak", kadını ise "kurtarılması gereken öteki" olarak sunan kültürel bir miti sürekli yeniden üretmektedir. Shiva'nın işaret ettiği bu kopuş, Barthes'ın yan anlam düzeyinde doğayı ve kadını sömürgeleştiren mitik kodların sinemasal düzlemde yeniden yazımı olarak

değerlendirilebilir (Barthes, 2020).

Analiz filmi olarak seçtiğimiz ikinci film olan Kurbağalar (1985), Şerif Gören'in yönetmenliğinde çekilmiş ve Trakya'da bir köyde geçen bir anlatıya sahiptir. Elmas karakterinin, eşinin ölümünden sonra borçlarını ödeyebilmek için köyde "erkek işi" olarak kabul edilen kurbağa toplama faaliyetine yönelmesi, filmin temel çatışma eksenini oluşturur. Filmin analiz alanı olarak seçilme nedeni, yaşamını doğaya bağımlı olarak sürdüren bir kadının, bu bağ üzerinden şekillenen ataerkil tahakkümle mücadelesini görünür kılmasıdır.

Bu noktada Foucault'nun söylem-iktidar ilişkisi belirleyici hâle gelir. Elmas'ın toplumsal konumu yalnızca ekonomik koşullarla değil, köy topluluğunun kadınlık üzerine kurduğu normatif söylemlerle biçimlenmektedir. Kadının doğayla doğrudan ilişki kurması, ataerkil düzen açısından bir "norm ihlali" olarak algılanır ve bu ihlal, söylentiler, dışlayıcı bakışlar ve sessiz yaptırımlar aracılığıyla bastırılmaya çalışılır (Foucault, 2011).

Film, Shiva ve Tankoç'un vurguladığı ekofeminist beklentilerin aksine, kadını doğrudan bir doğa savunucusu olarak sunmaz. Elmas, kurbağaların öldürülmesine ve metalaştırılmasına karşı bilinçli bir direniş geliştirmez; bu faaliyet, onun için geçim sağlamanın sıradan bir yolu olarak görünür. Ancak tam da bu sıradanlık içinde, doğayla kurulan ilişkinin nasıl ataerkil denetim altına alındığı açığa çıkar. Erkeklere tanınan hareket özgürlüğü ve doğa üzerindeki tasarruf hakkı, Elmas'a sistematik biçimde yasaklanır. Çeltik tarlasında çalışması dahi köyde dedikodu ve dışlama konusu hâline gelir. Böylece kadın ile doğa arasındaki bağ nasıl kırılmaya çalışıldığı somutlaşır.

Barthes'in düz anlam-yan anlam ayrımıyla bakıldığında, bu sahneler yüzeyde bir geçim pratiğini gösterirken, yan anlam düzeyinde kadının doğadan koparılmasına yönelik kültürel mitleri üretir. Bu durum, Plumwood'un doğa-kültür ikiliğini eleştirirken vurguladığı üzere, kadın ve doğanın aynı hiyerarşik yapı içinde ikincil konuma yerleştirilmesinin sinemasal bir ifadesidir (Plumwood, 2004).

Filmde kadının ikincilleştirilmesi ile doğanın ikincilleştirilmesi iç içe geçerek anlatılır. Erkeksiz bir kadın üzerine kurulan söylem, kadının yalnızca

çalışmasını değil, yaşamını da meşruiyetsiz kılacak kadar geniştir. Bu bağlamda Irigaray'ın, kadının ve doğanın erkeğin "çevresi" olarak tanımlandığı söylemine benzer bir yapı görünür hâle gelir. Kadın, çevre olmaktan çıkıp özne konumuna yöneldiğinde eleştiriyi ve dışlanmaya maruz kalır.

Bu durum, Foucault'nun söylemde dışlama mekanizmaları kavramıyla birlikte düşünülebilir. Elmas'ın öznelliği, toplumsal düzenin dışına itilir; ancak bu dışlanma, aynı zamanda yeni bir direniş alanının da zeminini oluşturur (Foucault, 2011). Köydeki erkek bakışı, kadını doğayla özdeşleştirerek kontrol altına almaya çalışırken, film bu bakışı teşhir ederek görünür kılar.

Filmde dikkat çeken bir diğer unsur, Elmas'ın ataerkil söylemle doğrudan çatışmaktan ziyade, kendi yaşam pratiği içinde bu söylemin dışında bir varoluş sürdürmesidir. Ataerkil bakışın nesnesi olan kadın söylemi ile kendi hayatının öznesi olan Elmas, anlatı içinde yan yana ilerler. Elmas, annelik, namus ya da fedakârlık gibi kadına atfedilen normatif rollerle tanımlanmaz. Cinsel saldırı sahnesinin ardından yaşananlar, olayın bir "namus meselesi"ne dönüştürülmemesiyle bu mitin bilinçli biçimde boşa düşürüldüğünü gösterir.

Bu sahneler, Barthes'ın "mitin çözülmesi" olarak tanımladığı düzleme karşılık gelir. Film, kadını annelik ve namus kodlarıyla sabitleyen ataerkil mitleri sessizce dağıtır (Barthes, 2020). Elmas konuşmaz; ancak eylemleriyle söylemin sınırlarını aşar. Bu noktada Foucault'nun direnişi, iktidarın tam karşısında değil, onun iç çatlaklarında konumlandırılan yaklaşımı belirleyici olur (Foucault, 2011).

Filmin sonunda Elmas'ın âşık olduğu erkek tarafından ikincilleştirilmesi, ataerkil toplumun bakışıyla değil, kavuşamayan bir kadının öznel deneyimi üzerinden sunulur. Bu tercih, romantik anlatının yan anlam kodlarını kullanırken, kadının duygusal dünyasını patriyarkal ahlakın dışına taşır (Barthes, 2020).

Sonuç olarak Kurbağalar, kadın/doğa ikincilliğini açık bir kurtuluş anlatısına bağlamaz. Film ne doğanın ne de kadının sistematik bir biçimde "kurtarılmasını" önerir; bunun yerine, Elmas'ın yaşam pratiği üzerinden sınırlı ama dirençli bir öznellik alanı açar. Doğa onunla birlikte özgürleşmez; ancak Elmas, doğayla kurduğu ilişkiyi koparmadan var olmayı sürdürür. Bu durum, Shiva'nın kadının doğayla yaşamsal ortaklığına ilişkin vurgusunu desteklerken, ekofeminist tartışmanın özcü

olmayan, sessiz ama politik boyutunu görünür kılar (Shiva, 1988).

3.3. Jin

Jin ya da Jin, Kürtçede “kadın” anlamına gelirken; şapkalı kullanımıyla “hayat” anlamını taşır. 2013 yapımı film, Reha Erdem’in yönetmenliğinde, Kürt-kadın-doğa ilişkisini merkeze alan bir anlatı kurar. Film, ana karakter olan “Kürt gerilla kızı” Jin’in yolculuğu üzerine inşa edilmiştir. Bu yolculuk yalnızca fiziksel bir kaçış değildir; aynı zamanda özneleşme, doğayla yeniden bağ kurma ve erkek egemen düzenin sınırlarının dışına çıkma çabası olarak okunabilir. Barthes’in düz anlam-yan anlam ayrımıyla değerlendirildiğinde (Barthes, 2020), Jin’in dağdan inişi, yüzeyde bir firar eylemi gibi görünse de yan anlam düzeyinde kadının ataerkil sistemden uzaklaşarak kendi varoluş mitini yeniden kurma girişimini temsil eder.

Jin, dağdan aniden ayrılmaya karar verir ve zorlu yolculuğu başlar. Dağlarda ve ormanlarda vahşi hayvanlarla karşılaşan; ovaya indiğinde ise iki anlamda da “erkekler” tarafından yolu kesilen, kovalanan, tacize uğrayan ve şiddet gören Jin, adeta çok katmanlı bir kuşatma içinde hayata tutunmaya çalışır (Korkmaz, 2015). Bu kuşatma, Foucault’nun iktidar-söylem ilişkisiyle açıklanabilir. Jin’in bedeni, hareket alanı ve yönelimi, patriyarkal söylemin disipline ettiği bir mekânsal rejim içinde sınırlandırılır (Foucault, 2011). Kadının yaşam alanı, yalnızca toplumsal normlarla değil, doğrudan coğrafi ve fiziksel denetimle de belirlenmektedir.

Filmde erkek figürü, bireysel bir karakter olmanın ötesinde, ataerkil düzenin ve baskıcı sistemin temsilcisi olarak konumlanır. Jin’i dağa çıkaran erkek, dağdan inerken tecavüze yeltenen erkek, onu jandarmadan kurtardıktan sonra faydalanmaya çalışan erkek; farklı bağlamlarda ortaya çıksalar da aynı tahakküm biçiminin sürekliliğini simgelerler. Bu tekrar eden figürler, Plumwood’un doğa-kültür ikiliği üzerinden kurduğu hiyerarşik yapıyı hatırlatır: erkek özne rasyonel ve merkezî konumda yer alırken, kadın ve doğa irrasyonel, kırılğan ve edilgen alanlara itilir (2004).

Film, doğa ve hayvan görüntülerinin sakinliğiyle açılır. Sabit kamera kullanımı, izleyiciyi doğanın ritmiyle özdeşleştirir. Hemen ardından gelen patlama ve silah

sesleriyle birlikte insan ve militarizm sahneye girer. Bu iki başlangıç sahnesi, doğa ile insan-merkezli -daha doğrusu erkek-merkezli- şiddet arasında kurulan keskin karşıtlığı görünür kılar. Barthes’in yan anlam düzeyinde işaret ettiği mit yapısı burada belirgindir: doğanın huzuru, kültürün şiddetiyle karşı karşıya getirilir (Barthes, 2020). Film boyunca militarizm, yalnızca politik bir olgu olarak değil, doğaya ve kadına yönelen sistematik bir tahakküm biçimi olarak temsil edilir. Jin’in doğayla iç içe var oluşu, aynı anda hem doğanın hem de kadının maruz kaldığı şiddeti paralel biçimde görünür kılar. Bu durum, Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkisinin kadın ve doğa üzerinde işleyen çift yönlü baskısını açıklar niteliktedir (Foucault, 2011).

Jin’in ağaçta uyuduğu sahne, kadının doğayla bütünleşmesini simgesel bir düzlemde kurar. Barthes’in “mitin tersine çevrilmesi” olarak tanımladığı bu tür sahnelerde, kadın-doğa ilişkisi kutsal ya da romantik bir özdeşlik olarak değil, eşitlik temelinde bir varoluş biçimi olarak sunulur (Barthes, 2020). Bu noktada film, “doğa ana” söylemine yaslanmak yerine, Plumwood’un vurguladığı gibi doğayla hiyerarşik olmayan bir ilişki önerir. Ekofeminist bilinç, burada doğayı yüceltmekten ziyade onunla eşdeğer bir yaşam alanı kurma çabasında somutlaşır (2004).

Jin’in geyikle karşılaştığı sahne, beklenen düşmanlık yerine karşılıklı bir tanıma ve temkinli yakınlık hissi yaratır. Bu sahne, Barthes’in yan anlam düzeyinde “karşılaşma” motifini insan-doğa ilişkisinde uzlaşının bir imgesi olarak yeniden kodlar (Barthes, 2020). Benzer biçimde, Jin’in uçaklardan kaçıp saklandığı sahnede ayının da aynı refleksi göstermesi, kadın ve hayvanın aynı iktidar rejimi içinde ikincilleştirildiğini açık biçimde sembolize eder. Bu paralellik, Foucault’nun söylemin farklı özneleri aynı disiplin alanına yerleştirme mekanizmasıyla ilişkilendirilebilir (Foucault, 2011).

Jin’in kayanın üzerinde uzandığı ve hemen üstte aynı pozisyonda duran kertenkeyleyle paralel kurulan kadraj, insan ve hayvanın benzer yaşamsal ihtiyaçlara sahip olduğunu görsel olarak ifade eder. Barthes açısından bu sahne, doğa ile kültür arasındaki farkın “doğal ve değişmez” olduğu yönündeki miti çözen bir görsel söylem üretir (Barthes, 2020). Filmin Kürt kimliğiyle birlikte okunması, ekofeminizmin yalnızca kadın-doğa ilişkisini değil, aynı zamanda tüm ikincil konumlara itilmiş öznelerin ortak mücadelesini gündeme getirdiğini gösterir. Shiva’nın (1988) üçüncü

dünya kadınları ve doğanın aynı sömürü düzeninin farklı yüzleri olduğu yönündeki vurgusu, burada çok katmanlı bir direniş biçimine dönüşür.

Film, bir yönüyle Biehl'in kadının doğayla özdeşleştirilmesine karşı çıkan ve kültürel alanda eşit yurttaşlık talebini savunan yaklaşımını görünür kılar. Ancak Jin'in sürekli olarak sistemin dışına itilmesi, Plumwood'un işaret ettiği gibi, içinde yer edinemeyeceği bir düzenin sınırlarında var olmaya çalışmanın yarattığı yok edilme riskini de açığa çıkarır. Bu durum, Foucault'nun iktidarın direnişi her zaman kendi sınırında ürettiği yönündeki tespitiyle örtüşür (Foucault, 2011).

Filmin en çarpıcı sahnelerinden biri, Jin'in uğradığı saldırı sırasında yanında bulunan atın da acı çekmesi ve ses çıkarmasıdır. Bu sahne, kadın ve doğanın aynı şiddet rejimine maruz kaldığını ve bu ortak deneyimin sessiz bir dayanışma biçimi ürettiğini gösterir. Barthes'a göre (2020) bu tür sahnelerde yan anlam düzeyi, ortak direniş mitini yeniden yazar. Militarizmin simgesi olan askerî güç, yalnızca kadına değil, doğaya ve hayvanlara da zarar verir; yaralanan asker, bu sistemin kendi öznelere dahi tükettiğini ima eder. Plumwood'un doğayı "erkek aklının hizmetindeki öteki" olarak tanımladığı yapı, bu sahnelerde şiddet yoluyla görünür kılınır (2004).

Jin'in elinde silah varken saygı gören bir özneye dönüşmesi, silahı gömdüğü anda yeniden saldırıya açık hâle gelmesi, ataerkil düzenin kadın bedenini hangi koşullarda meşru kabul ettiğini açıkça gösterir. Bu durum, Foucault'nun söylemde iktidarın görünürlük üzerinden yeniden üretildiği yönündeki tespitiyle örtüşür (Foucault, 2011). Film, erkek düşmanlığı üretmekten ziyade, ataerkil ve militarist sistemin eleştirisini merkezine alır. Jin ile yaralı asker arasındaki ilişki, sorunun bireysel değil, yapısal olduğunu vurgular.

Sonuç olarak Jin, ekofeminizmin "kucaklaşma" ve ikincilleşmeye karşı ortak mücadele fikrini, bireysel bir kurtuluş anlatısına indirgemeden, çok katmanlı bir sistem eleştirisi olarak kurar. Kadın, doğa ve ötekileştirilmiş kimlikler arasındaki bağ, romantize edilmeden; şiddet, denetim ve direniş ekseninde görünür kılınır. Bu yaklaşım, Shiva'nın kadın, doğa ve topluluklar arasında yeni bir etik dayanışma çağrısıyla doğrudan örtüşür (1988).

3.4. Wonder Woman

İlk dönem topluluklarında doğa, yaşamın sürekliliğini sağlayan ve gündelik varoluşun merkezinde yer alan bir güç olarak deneyimlenmiştir. Doğanın üretkenliği, döngüselligi ve "yeniden başlatma" kapasitesi, insanın anlamlandırma çabasını doğrudan biçimlendirmiş; bu anlamlandırma çerçevesinde kadın bedeni de doğurganlık ve besleyicilik üzerinden doğaya yakın bir konuma yerleştirilmiştir. Bu yakınlık, kadın yaratıcılığının doğa ile bağdaştırılmasını rastlantısal olmaktan çıkarır. "Toprak" imgesi burada simgesel bir yoğunlaşma noktasıdır: toprak hem besler hem geri alır; yaşamın ve ölümün ortak düzlemidir. Bu yüzden kadın, kimi anlatılarda "can bahşeden" ve "besleyen" bir figür olarak yüceltilmiş, bazı mitik anlatılarda ise kutsal bir sorumluluk alanıyla ilişkilendirilmiştir.

Barthes'ın (2020) mit çözümlemesi açısından bu tür anlatılar, kültürel bir "kadın-doğa" mitinin kuruluşuna karşılık gelir. Yüceltici gibi görünen eşleştirme, aynı zamanda kadını kültürün alanından dışarıda konumlandırarak onu "doğanın" alanına sabitleyebilir. Bu sabitleme, kadını özne olarak değil temsil edilen bir figür olarak kurduğu ölçüde, iktidar ilişkileriyle bağlanır. Foucault'nun (2011) bilgi-iktidar ilişkisine dair çerçevesi, burada belirleyicidir: doğayı ve kadını tanımlama, sınıflandırma ve anlamlandırma yetkisi çoğu zaman "merkezi" konumda olan özneye aittir; temsil edilen konum ise kadın ve doğada kalır.

Simone de Beauvoir, kadının doğurganlık üzerinden kurulan "gizem"le hem saygı gördüğünü hem de bu gizem yarattığı korkunun erkek özneyi baskıladığını; yerleşik yaşam ve tarım kültürüyle birlikte bu denge- nin dönüşerek kadın gücünün kırılmaya başladığını belirtir (Baki, 2015; Beauvoir, 1949). Beauvoir'ın "kadın doğa ile özdeşleştirildiği ölçüde kültürün ötekisi hâline gelir" yaklaşımı, ekofeminist tartışmanın tarihsel arka planında sıkça geri dönen bir eksen oluşturur. Bu tarihsel hat, filmde Amazon ütopyasının "doğaya yakın" bir güç anlatısı olarak kurulurken gücün hangi sembollerle meşrulaştırıldığı sorusunu açığa çıkarır.

Ekofeminizmin çıkışında, kadının doğayla benzeşimi üzerinden kurulan tarihsel anlatılar ve bu benzeşimin sanayi/bilim rejimleri içinde gölgelenmesi fikri belirli ölçülerde yer alır. Ancak ekofeminist literatürün genel hattında "anaerkil sistem arzusu"ndan ziyade, Plumwood'un (2004) vurguladığı biçimde ikiliklerin (kültür/

doğa, akıl/beden, erkek/kadın) hiyerarşik kuruluşunu çözmeye dönük bir eleştiri baskındır. Bu nedenle ekofeminizm, kadın ve doğayı idealize eden bir geri dönüş anlatısı kurmaktan çok, bu idealizasyonun da parçası olduğu tahakküm mantığını görünür kılmayı hedefler.

Sinemada anaerkillik ve savaşçı kadın figürü çoğu zaman Amazon anlatıları üzerinden kurulmuştur. *Wonder Woman* (2017), Patty Jenkins'in yönetmenliğini yaptığı ve Amazon kadın kahraman figürünü merkezine alan bir filmdir. Ekofeminizmin "doğanın içinde/yanında kadın özne" fikrini tartışmaya elverişli olması nedeniyle, bu çalışma kapsamında son örnek olarak seçilmiştir.

Filmin geniş izleyici kitlesine ulaşması, temsilin toplumsal dolaşımı açısından ayrıca önemlidir. Bunun yanında kadın yönetmen imzası, yalnızca ekranda görünen temsili değil, söylemin üretim koşullarını da tartışmaya açar. Foucault'nun (2011) "söylemin üretim alanı" fikriyle bakıldığında, üretim sürecindeki öznenin konumu (kadın yönetmen) temsil rejiminde hangi kırılmaların mümkün olabileceği sorusunu gündeme getirir; fakat bu durum tek başına "eril dilin aşıldığı" sonucunu otomatik olarak garanti etmez. Tam tersine, film tam da bu gerilim üzerinden okunmaya elverişlidir.

Amazonlar, anlatı düzleminde savaşçı bir topluluk olarak kurulurlar: ok-yay, kılıç, mızrak gibi araçlarda yetkinlikleri ve fiziksel güçleri vurgulanır. Popüler kültürde "Amazon feminizmi" gibi adlandırmalar, çoğu zaman kadınların fiziksel kapasite bakımından erkekten aşağı olmadığı iddiasını öne çıkarır; burada tarihsel "savaşçı kadın" anlatıları bir kanıt gibi dolaşıma sokulur. Ancak bu figürasyon, iki farklı okuma ihtimalini aynı anda taşır: Bir yandan kadın gücünü görünür kılar; diğer yandan gücü, militarist ve kahramanlık kodlarıyla tanımladığı ölçüde ataerkil simgelerden bütünüyle kopamayabilir. Bu ikili durum, Barthes'in (2020) mit ve yan anlam kavramlarıyla açıklanabilir: Amazonlar, "kadın gücü" mitini kırar gibi görünürken, bu miti yeniden üreten görsel-anlamsal kodları da taşıyabilir.

Filmin görsel dilinde zırh, silah ve savaş koreografisi, gücü belirgin biçimde "kahramanlık" repertuarı içinde kurar. Irigaray'ın (1985) kadının erkeğin aynasında bir yansıma olarak temsil edilmesi fikri burada önem kazanır: kadın özne, eril simgelerle tanımlandığında özneselliğini kurduğu zeminde bir kayma oluşabilir.

Bu kayma, filmin ekofeminist açıdan taşıdığı en kritik gerilimlerden biridir: kadın gücünün "doğadan gelen" bir etikle mi, yoksa kültürün (militarist) diline eklenerek mi meşrulaştırıldığı.

Öte yandan film, Amazonların doğayla kurduğu ilişkiyi saygı, denge ve birlikte-varoluş üzerinden resmeder. Ada, ataerkil baskıdan "uzakta" kurulmuş bir yaşam alanı olarak işaretlenir. Bu temsil, Shiva'nın (1988) doğayı kadınların yaşam alanıyla birlikte düşünmeye çağıran yaklaşımıyla belirli paralellikler taşır. Ancak film, bu alanı "saklanma" olarak bırakmaz; Diana'nın dünyaya geçişiyle birlikte, ataerkil sömürü sisteminin simgesi hâline gelen savaş ve militarizmle yüzleşme hattı açılır. Bu hat, ekofeminist bir çelişkiyi görünür kılar: doğayla uyumlu bir yaşam biçimini korumak mı, yoksa ikincilleştirilenleri hedef alan şiddet düzenine karşı doğrudan müdahil olmak mı? *Wonder Woman*, bu gerilimi "kaçmaktan vazgeçip savaşın ortasına girme" fikriyle kurar; böylece ekofeminist çağrının "tahakküme karşı mücadele" boyutunu popüler anlatı formunda dolaşıma sokar.

Filmin ekofeminist açıdan tartışmalı noktalarından biri, kadının doğadan gelen gücünün sembolleştirilme biçimidir. Film, kadını doğayla ilişkilendirirken, bu gücü çoğu zaman eril kahramanlık kodlarıyla (bedensel üstünlük, savaş kapasitesi, zafer) doğrular. Barthes'in (2020) "mitin tersine çevrilmesi" fikrine yakın bir şekilde, film kadını "doğadan güç alan" bir özne gibi kurarken aynı anda bu gücü, iktidarın tanıdığı ve onayladığı kahramanlık repertuarı içinde meşrulaştırır. Burada ekofeminist eleştiri, "kadın güçlü gösterildi" düzeyinde değil; gücün hangi dil içinde kurulduğu, hangi sembollerle tanıdığı ve hangi etik hatla ilişkilendiği soruları üzerinden ilerler.

Bu nedenle film, iki düzlemi aynı anda taşır: İlk olarak doğayla uyumlu ve kadın dayanışmasına dayalı bir yaşamın idealize edildiği bir "başlangıç sahnesi", ikinci olarak ise ataerkil-militarist dünyanın içinde, o dünyanın diliyle savaşarak "kurtarma" anlatısına eklenilen bir kahramanlık hattı. Foucault'nun (2011) iktidarın direnişi de kendi dilinde üretmesi fikri, burada açıklayıcıdır: film, ataerkil savaş düzenini eleştirirken, bu eleştiriye çoğu zaman savaşın ve kahramanlığın kodları üzerinden kurar. Bu durum, ekofeminist kuramın özcü kadın-doğa özdeşliğini eleştiren çağdaş hattıyla (Plumwood, 2004) gerilimli bir ilişki üretir.

Sonuç olarak Wonder Woman, doğayla birlikte, eşitlikçi ve kardeşçe yaşayan kadınların resmedildiği noktalarda ekofeminist bir duyarlılığa yaklaşır; ayrıca savaşın mağdur ettiklerini koruma ve ikincilleştirilenlere yönelen şiddeti durdurma fikrini popüler bir anlatı formunda taşıması bakımından ekofeminist algı için tartışmaya değer bir örnektir. Ancak aynı anda, kadının gücünün çoğunlukla eril kahramanlık kodlarıyla meşrulaştırılması, temsilin “ikilikleri çözmekten” ziyade kimi anlarda bu ikiliklerin dilini yeniden üretmesi riskini doğurur. Ekofeminist kuramın çıkışında kadının doğaya yakınlığı üzerinden kurulan açıklamalar bulursa da, bu hattın feminist literatürde eleştirilmesinin temel gerekçesi tam da buradadır: kadın ve doğa özdeşliğini korumak değil, bu özdeşliğin hiyerarşik ikilikleri nasıl beslediğini çözümlmek gerekir (Plumwood, 2004). Bu nedenle Wonder Woman, ekofeminist bir temsil sunmaktan ziyade, ekofeminist eleştirinin sınandığı ve kimi anlarda kendi karşıtını yeniden ürettiği bir popüler anlatı olarak okunmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, girişte sorulan “kadın ve doğa temsillerinin sinemada hangi anlatı ve iktidar koşulları altında birlikte ikincilleştirildiği ya da özneleşme imkânı ürettiği” sorusuna, ekofeminist kuramın ikicilik ve arka planlaştırma eleştirisi üzerinden yanıt üretmiştir. Ekolojik krizi teknik bir çevre yönetimi meselesine indirgeyen yaklaşımların karşısına, tahakkümün tarihsel, cinsiyetli ve temsil yoluyla işleyen çok katmanlı yapısını birlikte düşünen bir kuramsal hat yerleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde sığ ekolojinin doğayı yönetilebilir bir “kaynak” rejimi olarak kuran araçsal mantığı (Tankoç, 1994), derin ekolojinin içsel değer vurgusuyla açtığı ontolojik-etik kopuş (Arıkan, 2020) ve toplumsal ekolojinin tahakkümün toplumsal tarihini merkeze alarak krizi siyasal bir zemine taşıyan yaklaşımı (Oral, 2023; Demir, 2020) tartışılmıştır. Bu kuramsal geçiş hattı, ekolojik düşüncede ilerleyen bir “derinleşme” anlatısı gibi görünse de her aşamada belirginleşen kör noktalar çalışmanın temel tartışma eksenini oluşturmuştur. Derin ekoloji, insan-dışı doğanın içsel değerini güçlendirirken toplumsal eşitsizlikleri ve cinsiyetli tahakkümü ikincilleştirme riski taşımakta; toplumsal ekoloji ise krizin kökenini hiyerarşik toplumsallaşma biçimlerinde ararken, insan-dışı doğa üzerindeki tahakkümü dolaylılaştırmaktadır (Plumwood, 2004;

Mellor, 1993). Çalışmanın temel iddiası, ekofeminist müdahalenin bu iki eksikliği aynı anda görünür kılan zorunlu bir kuramsal eşik sunduğudur.

Bu eşik, ekolojik krizin “insanlığın ortak sorunu” biçiminde nötrleştirilmiş anlatılarla kavranamayacağını ortaya koyar. Mellor’un (1993) vurguladığı gibi sorumluluğun insan türüne genellenmesi, tarihsel ve yapısal güç ilişkilerini silikleştirir; Kheel’in işaret ettiği üzere, insan-merkezcilik eleştirisi dahi, merkezin tarihsel olarak erkek egemen biçimde kurulmuş olması hesaba katılmadığında siyasal keskinliğini yitirir (Üzel, 2006). Bu nedenle ekofeminizm çalışmada, kadın ile doğa arasındaki ilişkiyi özsel bir benzerlik üzerinden kuran yaklaşımlardan özellikle ayırıştırılarak; ikiliklerin (kültür/doğa, akıl/beden, özne/nesne, aktif/pasif) tahakkümü doğallaştıran düşünsel mimarisini çözümlayan bir eleştiri rejimi olarak konumlandırılmıştır (Plumwood, 2004; Kümbet, 2012). Bu mimarinin işleyişinde “arka planlaştırma” mekanizmasının merkezi olduğu görülmüştür: kadın emeği, bakım pratikleri ve doğanın yeniden üretici süreçleri görünmezleştirildiğinde, tahakküm yalnızca ekonomik ya da siyasal değil, aynı zamanda etik bir körlük olarak da kurulmaktadır (Plumwood, 2004).

Bu kuramsal çerçeve, sinemanın kültürel dolaşım içindeki özgül rolü üzerinden somutlaştırılmıştır. Sinema, iktidar söylemini sıfırdan üretmekten ziyade, dolaşımda olan anlamları yan anlam düzeyinde doğallaştırma kapasitesine sahiptir (Barthes, 2020). Bu nedenle film seçimleri, yalnızca “doğa temsili” içeren örneklerden değil; kadın, doğa ve iktidar arasındaki ilişkilerin gerilimli biçimde kurulduğu anlatılardan oluşturulmuştur. Çözümlemeler, söylemin üretim biçimlerinin (Foucault, 2011) ve mitin gündelik görünürlük içindeki doğallaştırıcı işleyişinin (Barthes, 2020) birlikte izlenebildiği bir okuma düzleminde yürütülmüştür.

Film analizleri dört temel sonucu görünür kılmıştır. İlk olarak, doğanın anlatıda merkezi konuma yerleştirilmesi tek başına özgürleştirici değildir; belirleyici olan, doğanın hangi ilişkisellik içinde kurulduğudur. Sisteki Goriller, doğayı edilgen bir arka plan olmaktan çıkarırken, bilginin tahakküm aracı olarak değil birlikte var olma pratiği olarak kurulabileceğini gösterir; ancak Batılı bilim öznesinin ayrıcalıklı konumu bütünüyle aşılmaz. İkinci olarak,

Kurbağalar'da kadın-doğa ilişkisi etik bir doğa savunusu söylemi üzerinden değil, geçim pratikleri üzerinden kurularak özcülük tuzağına düşmeden ekofeminist bir siyasal yoğunluk üretir. Kadın bedeni ve doğa, aynı anda norm ihlali ve metalaştırma rejimine tâbi kılınır; film, kurtuluş anlatısı sunmadan öznenin iktidarın çatlaklarında nasıl var olabildiğini gösterir (Foucault, 2011; Plumwood, 2004).

Üçüncü olarak, Jin'de militarizm kadın ve doğa üzerinde kurulan tahakkümün ortak dili hâline gelir. Kadın bedeni ve insan-dışı varlıklar aynı disiplin rejimi içinde konumlandırılır; ortak kırılma, etik bir birlik söylemiyle değil, somut şiddet düzenekleri üzerinden kurulur (Foucault, 2011; Barthes, 2020). Son olarak Wonder Woman, popüler anlatıda ekofeminist duyarlılığın taşıdığı temel gerilimi açığa çıkarır: film kadın dayanışması ve doğayla uyum fikrini kurarken, gücü militarist ve kahramanlık repertuarı içinde yeniden tanımlar. Böylece eleştirdiği eril kodların içinden konuşma riskini taşır (Irigaray, 1985; Plumwood, 2004).

Kuramsal tartışmalar ile film bulguları birlikte değerlendirildiğinde, çalışmanın ulaştığı temel sonuç şudur: Ekofeminist eleştiri, ekolojik krizi yalnızca doğanın tahribi olarak değil, ikilikler üzerinden kurulan bir özneleşme rejiminin sonucu olarak kavradığında, etik ve siyasal açıdan daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Sığ ekolojinin kaynak rejimi doğayı yönetilebilir kılarken, aynı mantık kadın bedenini de yönetilebilir ve arka plana itilmiş bir "çevre" olarak kurar (Tankoç, 1994; Plumwood, 2004). Derin ekolojinin içsel değer vurgusu bu araçsallığı sarsar; ancak sorumluluğu "insan"a genellediği ölçüde tahakkümün cinsiyetli ve sınıfsal örgütlenişini görünmezleştirme riski taşır (Mellor, 1993). Toplumsal ekoloji krizi siyasal bir zemine taşır; fakat doğanın kendisine özgü tahakküm alanını ikincilleştirebilir (Oral, 2023). Ekofeminizm ise bu iki yönlü eksikliği, doğanın içsel değeri ile toplumsal tahakkümün cinsiyetli biçimlerini birlikte düşünmeye zorlayarak aşar.

Bu sonuçlar, ekofeminizmin çalışmada bir "alt alan" değil, ekolojik düşüncenin kuramsal sürekliliğinde zorunlu bir düğüm olduğunu göstermektedir. Doğa ile kültür, kadın ile erkek, beden ile akıl arasındaki ikilikler çözülmeden ekolojik kriz ne yalnızca etik bir duyarlılıkla ne de yalnızca siyasal bir dönüşüm çağrısıyla

kavranabilir. Sinema ise bu ikiliklerin kimi zaman yeniden üretildiği, kimi zaman da çatlatılabildiği bir mücadele alanı olarak, ekofeminist eleştirinin neden hâlâ güncel ve gerekli olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Arıkan, E. (2020). Çevreci düşünce ve çevre hukuku için radikal bir kılavuz: Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımı. *TAÜHFD*, 2(1), 191–220.
- Baki, E. S. (2015). *Kadınlık algısı üzerine çözümlenmeler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- Barthes, R. (2020). *Mitolojiler* (T. Yücel, Çev.). Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (1996). “Ekofeminizm ya da yüreğin iyimserliği”. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4.
- Biehl, J. (1991). *Finding Our Way: Rethinking Ecofeminist Politics*. Black Rose Books.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin alt üst edilmesi* (A. Candaş, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinali 1990'da yayımlandı)
- Bülbül, A. E. (2015). Bak Yeşil Yeşil: Ekosinema Kuramı Üzerine. *sinecine*, 6(2), s. 7-25.
- Chandler, D. (2007). *Semiotics: The Basics* (2nd ed.). Routledge.
- Çelik, E. E. (2017). “Val Plumwood ve animist materyalizm”. *ViraVerita E-Dergi*, (5), 71–86.
- Demir, Ayşe Bilge, (2020). Murray Bookchin'de Toplumsal Ekoloji ve Toplumsal Dönüşüm, *Dört Öge*, 18, 97-110.
- Donovan, J. (2000). *Feminist teori* (A. Bora & M. A. Gevrek, Çev.). İletişim Yayınları.
- Donovan, J. (2005). “Hayvan hakları ve feminist kuram” (N. Saatçioğlu, Çev.). *Birikim Dergisi*, 195.
- Ergin, M. (2020). Ecocriticism in Turkey. *Ecozon*, 11(2), 52–67.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gökçen, N. (2015). *Encountering the animal: Exploration in American literature*. Boyut Yayınları.
- Hall, S. (1997). “The work of representation”. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (S. Hall, Ed.), 13–74. Sage.
- Iovino, S., & Oppermann, S. (Eds.). (2014). *Material ecocriticism*. Bloomington: Indiana University Press.
- İmançer, D. (2002). “Feminizm ve yeni yönelimler”. *Doğu Batı Dergisi*, (19), 45–60.
- Kümbet, P. (2012). “Ekofeminizm: Kadın, kimlik ve doğa”. *Ekoeleştirici: Çevre ve Edebiyat* (S. Opperman, Ed.), 171–206. Phoenix Yayınları.
- Mellor, M. (1993). *Sınırları yıkmak: Feminist yeşil bir sosyalizme doğru* (O. Akınbay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Notz, G. (2011). *Feminizm* (S. D. Çetinkaya, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Oppermann, S. (2006). Theorizing ecocriticism: Toward a postmodern ecocritical practice. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 13(2), 103–128.
- Oral, E. (2023). Toplumsal ekoloji bağlamında ekolojik krizin kaynağı ve çözümü: Murray Bookchin'in yaklaşımı. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 13(3), 393–396.
- Özkazanç, A. (2013). “Butler'in feminizmi: Siyasi bir okuma için kılavuz”. *Ankara Üniversitesi Mülkiye Dergisi*, 37(4).
- Plumwood, V. (1993). Ecofeminism: An overview and discussion of positions and arguments. *Australasian Journal of Philosophy*, 71(2), 133–147.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve doğaya hükmetmek*. Metis Yayınları.
- Shiva, V. (1988). *Staying Alive: Women, Ecology and Development*. Zed Books.
- Şakacı, B. K., & Günesen, M. (2023). Derin ekoloji ve derin ekolojinin düşündürdükleri [The deep ecology and reflections of the deep ecology]. *Akademik Düşünce Dergisi*, (8), 73–90.
- Tankoç, G. (1994). *Derin ekolojinin genel çizgileri*. İçinde *Derin Ekoloji* (s. 95–110). İzmir: Ege Yayıncılık.
- Tankoç, G. (1996). “Ekofeminizmin amaçları”. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (4).
- Tozka, S. (2013). “Çevre ve ekoloji kavramlarının ekoeleştirici ve kapitalist söylem bağlamında incelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi – Humanitas*, 2.
- Üzel, E. (2006). *Feminizm ve doğa ekseninde ekofeminizm*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.

FİLMLER

- Apted, M. (1988). *Sisteki Goriller* (Film). Warner Bros.
Erdem, R. (2013). *Jin* (Film). Atlantik Film.
Gören, Ş. (1985). *Kurbağalar* (Film). Gülşah Film.
Jenkins, P. (2017). *Wonder Woman* (Film). Warner Bros.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Korkmaz, E. (2015). “Kadının gözünden doğaya ve ataerkil bakışı yeniden bakış”. *Gaiadergi*.
<https://gaiadergi.com/jin-kadinin-gozunden-dogaya-ve-ataerkil-duzene-yeniden-bakis/>
(Erişim tarihi: 18.05.2024)
- Tamer, R. (2015). “Din, ekoloji ve kadın”. *Alakırın Sesi*. <http://www.alakirinsesi.org/din-ekoloji-ve-kadin/> (Erişim tarihi: 03.05.2023)

ATAERKİL SÖYLEM, CİNSİYET ROLLERİ VE ŞİDDET: KIZILCIK ŞERBETİ ÖRNEĞİ¹ PATRIARCHAL DISCOURSE, GENDER ROLES, AND VIOLENCE: THE CASE OF KIZILCIK ŞERBETİ

Mustafa SERHAT²

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı
Medya ve İletişim Yönetimi Programı Mezunu
ORCID ID: 0009-0003-1480-9804,
m.s.yirmiyedi@gmail.com*

Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ³

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7488- 9234,
serrainci.celebi@yeniyuzuyil.edu.tr*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, toplum tarafından kadınlara atfedilen geleneksel kadınlık rollerinin televizyon dizileri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini incelemek ve medyanın cinsiyetçi stereotipleri sunarak ataerkil toplumdaki kadınların ikincil konumlarını nasıl pekiştirdiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, ataerkil yapıya ait kodları yeniden üreten ve kadın karakterlerini geleneksel rollerle sınırlandıran Kızılıcak Şerbeti dizisi örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmada dizinin birinci sezonunda Nursema karakterinin uğramış olduğu baskılar; söylemler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ataerkil söylem çerçevesinde ele alınmış, bu bölümlerdeki söylemler eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın temel sorunsalı, kadınların gerçek yaşamdaki deneyimlerinin dizilerde neden yeterince temsil edilmediği, erkek egemen söylemin nasıl sürdürüldüğü ve bu söylem içinde kadınların nasıl resmedildiğidir. Ayrıca, kadınların güçlü ve bağımsız bireyler olarak temsil edilmesinin önündeki engeller ile bu temsillerin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl şekillendirdiği de çalışmanın odak noktalarından biridir. Feminist teori perspektifinden hareketle, Kızılıcak Şerbeti dizisinde Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddetin temsil biçimleri, ataerkil toplum yapısı içindeki konumu ve bu temsillerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yeniden ürettiği eleştirel bir şekilde analiz edilmiştir. Eleştirel söylem analizi yöntemi, dizideki diyalogları çözümlenerek toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Dizi, Feminizm, Medya, Toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

The aim of this study is to examine how traditional femininity roles attributed to women by society are reproduced through television series, and to reveal how the media reinforces women's subordinate positions in patriarchal societies by presenting gendered stereotypes. In this context, the series Kızılıcak Şerbeti, which reproduces patriarchal codes and confines female characters to traditional roles, was selected as the sample. The research specifically focuses on the eighteenth episode of the series, analyzing its discourses through the method of Critical Discourse Analysis. The central problem addressed in this study is why women's real-life experiences are not adequately represented in television dramas, how male-dominated discourse is sustained, and how women are depicted within this framework. Furthermore, the study explores the obstacles to representing women as strong and independent individuals and how such representations shape gender roles. From a feminist theoretical perspective, the analysis critically examines how the violence experienced by the character Nursema is represented, her position within a patriarchal social structure, and how these representations reproduce gender inequality. By analyzing the dialogues in the series, the critical discourse analysis method aims to reveal how gender roles are discursively constructed.

Keywords: Patriarchy, Series, Feminism, Media, Gender

¹Bu çalışma, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Medya ve İletişim Yönetimi Programında 2025 yılında hazırlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Ataerkil Söylemin Medyada Yeniden Üretimi: Kızılıcak Şerbeti Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Birinci Yazar

³ İkinci Yazar

GİRİŞ

Televizyon dizileri, yüksek izlenme oranlarıyla geniş kitlelere ulaşarak yalnızca bir eğlence aracı olmanın ötesinde, toplumsal normları ve değer yargılarını şekillendiren güçlü birer ideolojik araç işlevi görmektedir. Bu bağlamda, özellikle kadın temsilleri ve şiddetin normalleştirilmesi, medya etiği ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kritik bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Tarih boyunca kadınlar genellikle ev işleri ve aile sorumluluklarıyla özdeşleştirilmiş, Sanayi Devrimi ile bu roller daha da pekişmiştir. Aydınlanma düşüncesi, akılcılığı erkek egemen kamusal alanla, duygusallığı ise kadın egemen özel alanla ilişkilendirerek bu ayrımı derinleştirmiştir (Stone, 2013). 18. Yüzyılda kadınların hukuki ve toplumsal hakları oldukça sınırlıyken (Blackstone, 1770), 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi sonrasında kadın hakları mücadelesi evrensel bir boyut kazanmış, 19. Yüzyılda ivme kazanarak sürmüştür (Grimshaw, Holmes ve Lake, 2001).

Türk toplumunda ise tarihsel süreç farklılık göstermiştir. Eski Türk devletlerinde kadın, üretim faaliyetlerinde ve hatta savaşlarda aktif rol almıştır (Avcı, 2016). Osmanlı döneminde kadın haklarına yönelik düzenlemeler sınırlı kalmış, ancak Kanun-i Esasi (1876) ile eşitlik ilkesi anayasal bir zemine taşınmıştır (Gözübüyük, 2011). Cumhuriyet döneminde ise kadın-erkek eşitliği, eğitim, siyaset ve çalışma hayatı anayasal güvenceye alınmıştır.

Literatürde medyada toplumsal cinsiyet temsilleri üzerine pek çok çalışma bulunmakla birlikte, son dönemde yüksek reytinglerle izlenen ve toplumsal tartışmalara yol açan Kızılılık Şerbeti gibi popüler bir dizi özelinde, eleştirel söylem analizi yöntemiyle derinlemesine bir inceleme sınırlıdır. Ayrıca, bu çalışma, yalnızca temsili değil, şiddet sahnelerinin dramatik bir araç olarak kullanılması ve bu yolla ataerkil söylemin nasıl yeniden üretildiği ve meşrulaştırıldığı sorusuna odaklanarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Kızılılık Şerbeti dizisinin 1. Sezonunda (Show TV, 2023), Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddet sahneleri eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmektedir. Analiz, sahnelerdeki işitsel söylemlere odaklanarak toplumsal cinsiyet ve ataerkil kodların nasıl yeniden üretildiğini ve kadın karakterin nasıl

temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, popüler kültür ürünlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl pekiştirebileceğini göstererek, medya okuryazarlığının önemine, izleyici farkındalığına ve medya üreticilerinin etik sorumluluklarına dair eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kitle İletişimi

İletişim, başlangıçta yüz yüze gerçekleşen bir süreçken zamanla teknolojik gelişmelerle kitlesel bir boyut kazanmıştır. Baskı teknolojisi, radyo, televizyon ve dijital medya, mesajların geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak kitle iletişimi kavramını doğurmuştur (Yaylagül, 2014). Kitle iletişim araçları, toplumsal yapıyı etkileyen önemli işlevlere sahiptir (McQuail, 2010). Kitle iletişim araçlarının işlevleri dört temel başlık altında özetlenebilir. Bilgiye erişim ve haberleşme işlevi çerçevesinde, kitle iletişim araçları bilgiyi hızlıca yayma yeteneğine sahipken, beraberinde bilgi kirliliği riskini de taşımaktadır (Castells, 2013). İkinci olarak, toplumsal ve kültürel etkileşim açısından, kültürel aktarımı ve toplumsal değerlerin nesiller arası devamlılığını sağlamaktadır. Toplumsal değerlerin aktarımı konusunda faydalı bir araç olduğu kadar kültürel hegemonya oluşturma potansiyeli de bulunmaktadır (Williams, 1974). Üçüncü işlev olan siyasal katılım ve kamuoyu oluşumu bağlamında, demokratik süreçlerde katılımı artırmasına rağmen, Jürgen Habermas'ın işaret ettiği gibi propaganda ve manipülasyon riski barındırmaktadır (Habermas, 1991). Son olarak, eğitim ve bilinçlendirme işleviyle, özellikle medya okuryazarlığı yoluyla toplumu bilinçlendirme görevini üstlenir, ancak içerik kalitesi ve erişim eşitsizlikleri önemli bir sorun olarak kalmaktadır (Buckingham, 2013). Sonuç olarak, kitle iletişim araçları hem bilgi ve kültür aktarımında hem de siyasal ve toplumsal süreçlerde belirleyici bir rol oynamakta, aynı zamanda ideolojik üretim ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği alanlar olarak işlev görmektedir.

1.1.1. Kitle İletişiminde Televizyonun Yeri

Kitle iletişim araçları, modern toplumların en temel yapı taşlarından biri olarak, bilgi akışını, kültürel etkileşimi ve siyasal katılımı şekillendiren önemli bir rol üstlenmektedir. Kitle iletişim araçları, mesajların

geniş kitlelere aktarılmasını sağlayan önemli vasıtalar olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel mecralar öne çıkmaktadır (Işık, 2004). Ancak, bu araçların kullanımında sosyo-ekonomik farklılıkların etkili olduğu gözlenmektedir. Özellikle yazılı basının düşük düzeyde kalması, toplumun daha çok sözlü ve görsel medyaya yönelmesine yol açmaktadır (Tokgöz, 2024). Kitle iletişim araçlarının tarihsel süreçteki işlevleri, dönemin ekonomik ve siyasi koşullarına göre şekillenmiştir (Aziz, 2013). Özellikle televizyon ve radyo gibi görsel ve işitsel araçlar, tüketim kültürünü yaygınlaştırarak bireysel haz arayışını ve kapitalist değerleri güçlendirmiştir (Dağtaş ve Dağtaş, 2009). Bu bağlamda, televizyon, diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla toplumsal yaşama olan derin etkisiyle öne çıkmaktadır. Televizyon, kültürel değişim sürecinde hem bilgi aktarımı hem de toplumsal dönüşüm açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir (Akçalı ve İnceoğlu, 2020). Ayrıca, Levent Yaylagül'ün ifade ettiği gibi, bu araçların küresel ölçekte yarattığı etki, haberleşme ve kültürel etkileşimi hızlandırarak toplumsal farklılıkların azalmasına da katkı sağlamaktadır (Yaylagül, 2014).

1.1.2. Televizyonda Kadın Temsili

Medyada kadın temsili, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en bariz yansımalarından biri olmaya devam etmektedir. Bu temsil biçimi, kadınların görünürlüğü ve kimliklerini ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Gaye Tuchman, kadınların medyada sembolik imhaya uğradığını, yani ya görünmez kılındığını ya da basmakalıp, dar rollerle temsil edildiğini belirtir (Tuchman, 1978). Günümüz medya içeriklerinde toplumsal cinsiyet rolleri keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Kadınlar, televizyon ekranlarında çoğunlukla ev içi roller, pasif ve duygusal kimliklerle sunulurken, erkekler güçlü, rasyonel ve otoriter figürlerle gösterilmektedir (Gill, 2007). Bu daraltılmış çerçeve, kadın kimliğinin çok boyutluluğunu yok saymaktadır. Ne yazık ki, medyada kadınların reklamlarda ve dizilerde cinsel obje olarak kullanılması, bedeninin metalaştırılmasına yol açan ciddi bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu eşitsiz temsil doğrultusunda, Küresel Medya İzleme Projesi'nin (GMMP) 2025 yılında yayınladığı rapora göre, haberler, kadınların neredeyse görünmez olduğu bir dünya tablosu çizmiştir. Çalışma, kadınların haberlerde önemli ölçüde yetersiz temsil edildiğini ve haberlerin yalnızca

% 26'sında haber konusu ve kaynağı olarak yer aldıklarını göstermiştir (GMMP, 2025).

Televizyon, güçlü bir anlatı aracı olarak toplumsal normları yeniden üretme işlevine sahiptir. Bu normlar genellikle ataerkil değerlerle uyumludur (İmançer, 2006). Bu uyum, kadını kamusal alandan soyutlayarak ikincil konuma itmektedir. Kadınlar nadiren bağımsız bireyler olarak temsil edilmekte, çalışan kadınlar bile ev kadını rollerinin uzantısı şeklinde kurgulanmaktadır. Özellikle 1990'lardan itibaren özel televizyon kanallarının yaygınlaşmasıyla birlikte, kadınlar reklamlarda ve dizilerde cinsellikleriyle öne çıkarılmış, erkekler ise güç ve performans üzerinden temsil edilmiştir (Büyükbaykal, 2012). Stuart Hall, temsil kuramında bir metinde insanların veya olayların gerçek temsiline olmadığını, ancak bunların temsil edilebileceği birçok yol olduğunu savunur (Hall, 2017). Bu bağlamda, medyada ele alınan olayların temsili açısından televizyon, dil ve kültür arasındaki ilişkiyi kurarak toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretir. Dolayısıyla, medya bir ayna olmaktan çok, toplumsal gerçekliği yeniden inşa eden aktif bir güç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu gerçekliğin yeniden inşası haberler, diziler ve reklamlarla pekiştirilerek, kadınların temsili, ataerkil normları ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Çelenk, 2005).

1.2. Ataerkil İdeoloji

Tarihsel açıdan ataerkil yapının kökenleri Mezopotamya uygarlıklarına kadar uzanmaktadır. Fatmagül Berktaş, ataerkilliğin kent devletleriyle birlikte kurumsallaştığını ve bu kurumsallaşmanın bir sonucu olarak kadınların mülkiyet, cinsellik ve kamusal hayattaki rollerinin ciddi biçimde sınırlandığını belirtir (Berktaş, 2012). Bu yapı, binlerce yıl boyunca toplumsal düzenin merkezine yerleşmiştir. Mülkiyetin babadan oğula aktarılması, kadının cinselliğinin erkek denetimine tabi kılınması ve toplumsal yaşamın erkek egemen normlarla düzenlenmesi, ataerkil sistemin belirleyici unsurları olmuştur.

Heidi Hartmann (1981), ataerkil ilişkileri, erkek egemenliğinin maddi temelleri üzerine kurulu bir sosyal düzen olarak tanımlar. Bu sistemde erkekler hem kendi aralarındaki hiyerarşi hem de kadınların işgücü üzerindeki denetimlerini baskı yoluyla kurarlar. Bu baskı, sadece bir inanç sistemi değil, aynı

zamanda ekonomik ve sosyal kontrol mekanizmalarını kontrol altına almaktadır. Ataerkillik, bu çok yönlü yapısı itibariyle toplumun her alanında yaşamı şekillendirmektedir. Erkeklerin belirleyici olduğu bu düzende kadınlar, çoğu zaman hayatta kalma stratejileri geliştirmek adına ataerkil normları içselleştirmek zorunda kalmaktadır (Kandiyoti, 2022).

Ataerkil düzen, farklılıkları kendi normlarına göre düzenleyerek kültürel ve kurumsal alanlarda sürekli yenden üretilmektedir (Pira ve Elgün, 2004). Sylvia Walby, ataerkil ilişkilerin aileden ekonomiye, cinsellikten dine kadar yaşamın tüm alanlarına yayıldığını vurgular (Walby, 2016). Bu çok katmanlı yayılım, sistemin dayanıklılığını ve evrenselliğini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle aile, ataerkil değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında kritik bir işleve sahiptir (Millett, 2018). Tarih boyunca, kadın çoğu zaman erkeğe hizmet eden, çocuk doğuran ve duygusal destek sağlayan ikincil bir figür olarak tanımlanmıştır (Bhasin, 2003). Günümüzde ise bu eski tanımlamalar, medya aracılığıyla yeni formlara bürünmektedir. Medya, kadınları tüketici, pasif ve ikincil rollerle temsil ederek ataerkil düzenin devamına sinsice katkıda bulunmaktadır.

1.3. Toplumsal Cinsiyet

Kadın hareketleri 1970'lerden itibaren ivme kazanmış, toplumsal cinsiyet kavramı bilimsel çalışmalarda merkezi bir konuma yerleşmiştir. Bu yükseliş, cinsiyet eşitsizliklerinin ve rollerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine incelenmesine katkı sağlamıştır (Kaylı, 2018). Temel bir ayrım olarak, cinsiyet biyolojik özelliklere işaret ederken, toplumsal cinsiyet kültürel ve sosyal olarak inşa edilen rolleri ve beklentileri ifade etmektedir (Franzoi, 1996). Bu ayrım, kadın ve erkek olmaya dair algıların doğuştan değil, öğrenilmiş olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, bireyin kimliği yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal faktörlerle de şekillenmektedir. Her ne kadar bu iki kavram birbirinden bağımsız görünse de toplumsal cinsiyet rollerinin biyolojik cinsiyetten tamamen ayrıştırılamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştır (Lips, 2001). Türkçede *cins* biyolojik farklılıklara, *cinsiyet* ise hem biyolojik hem toplumsal boyuta işaret etmektedir (Türköne, 1995). Toplumsal cinsiyet rolleri, farklı kültür ve dönemlerde değişiklik gösterse de bireylerin kimliklerini ve toplumsal konumlarını doğrudan etkilemektedir (Dökmen, 2009).

Toplumsal cinsiyetin benimsenme süreci, yeryüzündeki her toplumda bireyden bireye farklılık göstermiştir. Sandra Bem, bireylerin cinsiyet rollerini benimseme düzeylerinde çeşitlilik olduğunu vurgulamış, bazı bireylerin geleneksel rollere bağlı kalırken, bazılarının ise hem kadınsı hem erkeksi özelliklere sahip androjen kimliklere ya da geleneksel rollere zıt kimliklere yönelebildiğini belirtmiştir (Bem, 1983). Bu rollerin içselleştirilmesi çocukluk döneminden itibaren ebeveynler ve çevre aracılığıyla gerçekleşmektedir (Millett, 2018). Oyuncaklar, kıyafetler ve sosyal beklentiler aracılığıyla bu roller erken yaşta içselleştirilerek kalıp yargıları güçlendirmektedir. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek arasında keskin sınırlar çizerek bireylerin davranışlarını sınırlandırmaktadır (Dökmen, 2009).

1.4. Toplumsal Cinsiyet, Ataerkillik ve Medya

Kitle iletişim araçları, toplumsal değerlerin ve inanç sistemlerinin oluşumunda yadsınamaz bir güce sahiptir. Bu güç, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde kritik bir rol oynamaktadır. Aysel Günindi Ersöz (2021), medyanın bireylerin değer ve inançlarını şekillendirmede kritik rol oynadığını, özellikle cinsiyet rollerinin medyada sürekli yenden üretildiğini vurgular. Medyada erkekler genellikle güçlü, başarılı ve kariyer odaklı rollerle gösterilirken, kadınlar pasif, fiziksel çekicilikleri ön planda ve aile odaklı rollerle temsil edilmektedir (Macionis, 2013). Bu ikili ve basmakalıp temsil, toplumsal beklentileri daraltmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamına katkı sağlamakta ve ataerkil ideolojiyi pekiştirmektedir.

Televizyon dizileri, bu eşitsiz temsilin en somut örneklerini sunar. Televizyon dizilerinde erkek karakterler zeki, güçlü ve iş hayatında başarılı olarak gösterilirken, kadınlar çoğunlukla ev işleri ve çocuklarla ilgili roller üstlenmektedir (Timisi, 1998). Özellikle yerli dizi filmlerinde geleneksel ve eril roller belirgin bir şekilde teşvik edilmektedir. Türk dizi filmlerinde erkekler için kavga eden, son kararı veren, gücünü şiddet ve silahtan alan eril değerler yansıtılmaktadır. Kadın karakterler ise tam tersine, fazla zeki olmayan, olsa bile bunu göstermemesi gereken, az yetenekli, uysal, özel alanda ve çoğunlukla ev işi ve çocuklarla ilgili roller ile kişisel bakım vb. dışı değerlere uygun sunulmaktadır (Ersöz, 2021). Medyadaki bu çarpık

temsil, ne yazık ki kadınlara yönelik şiddet algısını da etkilemektedir. Medya, kadınlara yönelik önyargıları güçlendirerek ve şiddeti meşrulaştırarak, kadınlarla ilgili gösterimler şiddet haberlerinde sıklıkla göz ardı edilmektedir (Gülbahar, 2012). Televizyonlarda şiddet, bireylere açıkça gösterilen fiziksel güç olarak tanımlanmakta, medyada genellikle şiddeti uygulayan erkeğe odaklanmaktadır (Çöloğlu, 2010).

Medya, sadece kadını ötekileştirmekle kalmayıp, farklı kimlikleri ayrıştırarak toplumda neleri konuşup düşünmesi gerektiğini belirleme özelliğine sahiptir (Sevim F. , 2013). Görsel ve işitsel platformlar, ataerkil değerleri yansıtan erkeklik biçimlerini sürekli yeniden üreterek toplumun erkeklik algısını şekillendirmektedir (Ersöz, 2021). Bu toksik erkeklik inşası, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel dayanağıdır. Bell Hooks (2016), ataerkilliğin erkekleri imtiyazlarına sıkı sıkıya sarılmaya yönlendirdiğini belirtmektedir. Medya, erkekleri şiddet yanlısı, maço ve kadınlara üstünlük taslayan biçimde temsil ederek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürmekte ve kadınların hem özel hem kamusal alandaki konumunu sınırlandırmaktadır.

1.5. Feminist Teori

Feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini başlatan ve kadınların tarihsel olarak ikincil konuma itilmesinin doğal değil, toplumsal bir inşa olduğunu savunan bir düşünce akımıdır. Hareketin temelinde, kadınların erkeklerle eşit yetenek ve değere sahip olduğu inancı yer alır (Sevim A. , 2005). “Basitçe ifade etmek gerekirse feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir” (Hooks, 2019, s. 12). Bu tanım, hareketin yalnızca eşit haklar değil, aynı zamanda yapısal dönüşüm hedeflediğini göstermektedir. Feminizmin temel amacı, Andree Michel’in (1993) de belirttiği gibi, erkek egemen sistemin kökenlerini anlamak ve bu sistemi kökten dönüştürmektir.

Feminist hareket tarihsel olarak dalgalar halinde gelişmiştir. Birinci Dalga Feminizm, kadınların yasal eşitliğini ve siyasal haklarını savunarak, özellikle oy hakkı, eğitim ve mülkiyet gibi temel haklar için mücadele etmiştir (Toptancı, 2008). Bu ilk aşama, kadınların kamusal alana girişinin önünü açmayı hedeflemiştir. Bu dalganın içinde yer alan liberal feminizm, bireysel özgürlük ve eşitlik ilkelerini cinsiyet

eşitsizliği meselesine ilişkilendirerek, kadınların kamusal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunmaktadır (Yayla, 1998). Ancak liberal feminizm, toplumsal yapının ataerkil kalıntılarını dönüştürmekte sınırlı kalmıştır (Berktay, 2018). Kendini geliştiremeyen liberal feminizm oluşum içerisinde çatışmalar yaşamış, başka fikirlerin doğuşuna rehberlik etmiştir.

Liberal feminizmin sınırlı kalması, toplumsal alanda her kesimden destek görememesi gibi etkenler radikal feminizm düşünürlerini ön plana çıkarmıştır. Radikal feminizm, kadınların baskı altında tutulmasının temel nedenini ataerkil toplumsal yapıda görmekte ve aile kurumunu bu baskıyı yeniden üreten bir yapı olarak incelemektedir (Millett, 2018). Radikal feministler, kadın kültürünü yücelterek, kadınların toplumsal, ekonomik ve politik özgürlüklerini sağlamak için sistemin kökten değişmesi gerektiğini savunur (Demir, 1997). Radikal görüşler, baskının özel alandaki deneyimlerden kaynaklandığını iddia etmektedir. Öte yandan Marksist feminizm, kadınların ev içi emeği ile kapitalist üretim süreci arasındaki ilişkiye odaklanarak, kadınların ekonomik bağımlılığı ve toplumsal konumlarını analiz etmektedir (Öztürk, 2017). Bu yaklaşım, ev içi emeğin görünmez kılınmasının ve ücretlendirilmemesinin, kapitalist sistemin devamı için kritik bir öneme sahip olduğunu savunur. Nina Power, bu ekonomik boyutun dönüştürücü potansiyelini şu sözlerle vurgulamıştır: “Kadınların geçmişten beri yaptıkları ev içi emeği işleri karşılığı ödenen işler olarak yapılmış olsaydı, günümüzde çok farklı şekilde değişiklik gösterebilirdi. Marx, kadınlar ev içi ekonominin dışına çıkarak çalışma hayatına başladığı sırada kadın-erkek ilişkileri, aile ve benzeri olarak değişiklik yaşamıştır” (2011, s. 21). Bu görüş, ev içi emeğin toplumsal görünürlüğü olmamasının ve ücretlendirilmemesinin, kadınların ekonomik bağımlılığını ve dolayısıyla toplumsal hiyerarşideki ikincil konumlarını nasıl etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece Marksist feminizm, kadınların özgürleşmesinin ancak ekonomik bağımsızlık ve üretim ilişkilerindeki eşitlikle mümkün olabileceğini savunarak harekete farklı bir boyut kazandırmıştır.

Farklı analizleri birleştiren yaklaşımlar da mevcuttur. Sosyalist feminizm, Abbott ve Wallace’ın vurguladığı gibi, ataerkillik ve kapitalizmin birbirini besleyen sistemler olduğunu vurgular ve kadınların özgürleşmesi için her iki yapıya karşı mücadele

edilmesi gerektiğini savunur (Abbott ve Wallace, 1997). En yeni yaklaşımlar ise kimlik ve söylem üzerine odaklanır. Postmodern feminizm, toplumsal gerçekliğin söylemler tarafından inşa edildiğini ve sabit bir gerçeklik olmadığını savunur (Sarup, 1995). Judith Butler, toplumsal cinsiyetin iktidar ve söylem rejimleri tarafından inşa edildiğini ve geleneksel cinsiyet ayrımlarının sorgulanması gerektiğini ileri sürer (Butler, 2023). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyetin akışkan ve kültürel olarak şekillendiğini vurgularken, queer kuramıyla ikili cinsiyet kategorilerini altüst eder (Tong, 2006). Toplumdaki kimlik sorunlarını ve her tür ayrıştırılmayı spesifik olarak gündeme getirerek, sınırsız bir model geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, popüler kültürün bir ürünü olan *Kızılılık Şerbeti* televizyon dizisinin birinci sezonunda, Nursema karakteri özelinde temsil edilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil söylemleri eleştirel bir yaklaşımla çözümlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın odak noktasını, dizideki söylemsel yapıların, Norman Fairclough'un geliştirdiği üç boyutlu eleştirel söylem analizi modeli aracılığıyla incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle metin düzeyinde dilin ve anlatım biçimlerinin nasıl bir tahakküm aracına dönüştüğü ortaya konulacak; ardından bu söylemlerin, feminist medya kuramı ışığında, toplumsal cinsiyet rollerini meşrulaştıran ve yeniden üreten daha geniş toplumsal pratiklerle nasıl ilişkilendiği yorumlanacaktır.

2.2. Araştırmanın Amacı-Önemi

Araştırma, *Kızılılık Şerbeti* dizisindeki Nursema karakteri ekseninde, ataerkil ideolojinin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin medya metinlerinde nasıl inşa edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Norman Fairclough'un analiz modelinin temel alındığı çalışmada; dizideki söylemlerin kadın-erkek ilişkilerini nasıl şekillendirdiğinin saptanması ve medyanın şiddeti yeniden üretme biçimlerinin deşifre edilmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın önemi, popüler bir yapımdan ataerkil kodların nasıl doğallaştırıldığını somut verilerle ortaya koymasında yatmaktadır. Bu tür yapımların toplumsal etkilerinin incelenmesi, kadına yönelik

şiddetin kültürel temellerinin anlaşılması açısından elzemdir. Dolayısıyla bu çalışma, akademik literatüre katkı sağlamanın yanı sıra medya iletilerine yönelik toplumsal farkındalığı artırma potansiyeli taşıması bakımından da önem arz etmektedir.

2.3. Araştırmanın Evreni - Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de televizyon yayıncılığında en çok izlenen program türlerinin başında gelen yerli diziler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme olarak ise 28 Ekim 2022 tarihinde Show TV'de yayın hayatına başlayan *Kızılılık Şerbeti* dizisi belirlenmiştir. Çalışmada, amaçlı örneklem metodu kullanılarak dizinin birinci sezonunda ana karakterlerden biri olan Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddet sahneleri ve ataerkil söylemler analize tabi tutulmuştur. Örneklem seçiminde, dizinin özellikle 18. bölümünde yer alan kadına yönelik şiddet sahnelerinin kamuoyunda geniş yankı uyandırması ve bu sahnelerin Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yayın durdurma cezası ile yaptırıma uğraması belirleyici olmuştur. Ayrıca dizinin yüksek izlenme oranına sahip olması ve geniş bir izleyici kitlesi tarafından takip edilmesi, toplumsal etkisinin büyüklüğü açısından örneklem seçiminde etkili bir diğer faktördür. Araştırma kapsamında, yalnızca Nursema karakteri etrafında gelişen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil şiddet söylemleri incelenmiş, diğer karakterlere ait yan hikayeler ve söylemler analiz dışı bırakılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışma, kapsam ve yöntem açısından belirli sınırlandırmalar çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın örnekleme, Show TV'de yayınlanan *Kızılılık Şerbeti* dizisinin birinci sezonu ile sınırlandırılmış olup; analiz birimi olarak Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddet sarmalını en belirgin şekilde yansıtan 8, 11, 12, 16, 17 ve 18. bölümler ele alınmıştır. İçerik açısından inceleme, yalnızca Nursema karakteri ekseninde gelişen ataerkil söylemler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği temsilleri ile sınırlı tutulmuş, diğer karakterlere ait yan hikayeler ve söylem türleri araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi Feminist Kuram ile sınırlandırılmış, elde edilen veriler eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Yöntem açısından ise Norman Fairclough'un Eleştirel Söylem Analizi

modeli benimsenmiş, izleyici geri bildirimleri, reyting analizleri veya dizinin üretim süreçleri bu çalışmanın sınırlarına dahil edilmemiştir.

2.5. Araştırma Soruları

Bu çalışmanın temel araştırma soruları, *Kızılıcak Şerbeti* dizisinin toplumsal cinsiyet ve ataerkil söylemi nasıl ele aldığını, Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi modeli çerçevesinde incelemek üzere belirlenmiştir. Araştırma, Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddet sarmalını en belirgin şekilde yansıtan 8, 11, 12, 16, 17 ve 18. bölümler ekseninde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine aykırı söylem ve davranışların karakterlerin diyalogları ve olay örgüsü üzerinden nasıl inşa edildiğini sorgulamaktadır. Bu bağlamda, kadınlara yönelik sistematik baskı, ayrımcılık ve istismarın, gelenek, aile bütünlüğü veya kader gibi kavramlar aracılığıyla hangi düzlemlerde meşrulaştırıldığı ve hangi sıklıkta ortaya çıktığı incelenmektedir. Çalışmanın bir diğer odak noktası, özellikle şiddetin dozunun arttığı sahnelerin toplumsal bir soruna eleştirel bir bakış açısı mı getirdiği, yoksa izleyici ilgisini artırmaya yönelik dramatik bir anlatı aracı olarak mı kullanıldığı sorusudur. Son tahlilde, Feminist Kuram perspektifinden hareketle, kadına yönelik şiddetin medyadaki bu temsillerinin mevcut toplumsal cinsiyet hiyerarşisini dönüştürmeye mi yoksa yeniden üretmeye mi hizmet ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.6. Araştırmanın Yöntemi

2.6.1. Söylem Analizi

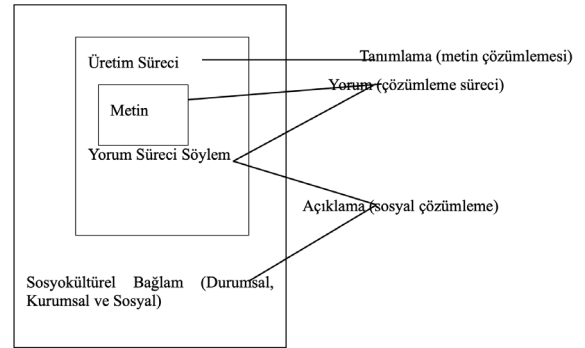
Kitle iletişim araçları, aktardıkları mesajları belirli bir söylem ve yapı içinde kurguladığı için, incelenmeye ve analiz edilmeye açık zengin metinler niteliği taşımaktadır (Ergül, 2000). Bu kurgusal yapı, medyayı sadece bir iletim aracı olmaktan çıkarıp, aktif bir anlam üreticisine dönüştürmektedir. Söylem, literatürde sadece bir ifade biçimi olarak görülmez, aynı zamanda toplumsal gerçekliği şekillendiren güçlü bir eylemdir. Teun Adrianus Van Dijk'in (2001) belirttiği gibi, kullanılan dil, kelimeler, metaforlar ve imalar aracılığıyla hem ideoloji hem de toplumsal güç ilişkileri ustalıkla üretilir. Bu dilsel üretim, izleyicinin dünyayı algılama biçimini doğrudan etkilemektedir. Michel Foucault (1972) ise bu etkinin boyutunu daha da ileri taşıyarak, insanların söylemler dışında düşünemeyeceğini öne sürmüş ve söylemin düşünceyi sınırlandırıcı ve yönlendirici gücüne dikkat çekmiştir. Bu perspektiften bakıldığında,

söylem, bireysel ifadeyi aşan, yapısal bir güçtür. Sonuç olarak söylem, bireysel bir ifade olmanın ötesinde, sosyal, kültürel ve politik güç ilişkilerini yansıtan ve aynı zamanda bu ilişkileri sürekli yeniden üreten merkezi bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Tonkiss, 2006).

2.6.2. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi (ESA), farklı kuramsal yaklaşımlardan beslenen çok yönlü ve disiplinler arası bir araştırma yöntemidir. ESA'nın temelinde, dilin basit bir iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumsal eşitsizliklerin ve iktidar ilişkilerinin kurulduğu, sürdürüldüğü ve hatta meşrulaştırıldığı aktif bir alan olduğu varsayımı yatar. Bu yöntem, dilin toplumsal iktidar ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimindeki kritik rolünü derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır (Van Dijk, 2001). Akademik bir disiplin olarak yükselişi, 1980'li yıllarda Ruth Wodak, Norman Fairclough ve Teun A. Van Dijk gibi önde gelen araştırmacıların öncülüğünde Avrupa'da kuramsal çerçevesini kazanmış ve 1990'larda bağımsız, etkili bir araştırma alanı haline gelmiştir (Blommaert ve Bulcaen, 2000). ESA, yüzeysel metin yapılarının ardındaki gizli ideolojik süreçleri ve güç dinamiklerini deşifre etme konusunda güçlü bir analitik araçtır. Bu nedenle, medya metinleri ve kültürel ürünler gibi karmaşık söylemsel pratiklerin çözümlemesinde sıklıkla tercih edilir. Norman Fairclough, bu analiz türünün metodolojik temelini atan önemli bir isimdir, onun geliştirdiği üç aşamalı model, Eleştirel Söylem Analizi'nin en yaygın kullanılan yöntemlerinden biridir. Bu modele göre, karmaşık söylemsel yapıların çözümlemesi, metin, söylem pratiği ve sosyal pratik olmak üzere üç boyutta eş zamanlı olarak gerçekleşir ve metnin toplumsal bağlamıyla olan ilişkisi tam olarak ortaya konulur.

Şekil 1. Üç Boyutlu Söylem Analizi

Söylem Analizinin Boyutları

Söylemin Boyutları

Kaynak: (Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*.

Metin çözümlemesi: Dilsel özelliklerin ve söylem kalıplarının incelenmesi,

Söylem pratiği: Söylemin üretim ve tüketim süreçlerinin çözülmesi,

Sosyal pratik: Söylemin toplumsal, kültürel ve ideolojik bağlam içinde değerlendirilmesi.

Bu çalışmada, Fairclough'un üç boyutlu yaklaşımı temel alınarak Kızılıcak Şerbeti dizisinin 8, 11, 12, 16, 17 ve 18. bölümleri incelenmiştir. Analiz sürecinde dizideki ataerkil söylemler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve şiddet temsilleri belirlenmiş, karakterler arası diyaloglar, anlatı yapısı ve sosyo-kültürel bağlam üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla dizinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yeniden ürettiği ve meşrulaştırdığı ortaya konulmuştur.

3. KIZILCIK ŞERBETİ DİZİSİNİN İNCELENMESİ

Kızılıcak Şerbeti, farklı sosyo-kültürel yapılardan gelen iki ailenin evlatlarının aşk hikayesini merkeze alırken, aynı zamanda Türk toplumunun çok kültürlü yapısını ve değişen değerlerini derinlemesine inceleyen bir yapım olarak öne çıkmaktadır. Dizi, geleneksel ve modern yaşam biçimlerinin çatışmasını, bu çatışmanın bireyler ve aileler üzerindeki etkilerini, toplumsal normların bireysel özgürlükler üzerindeki baskısını ve değişen aile yapılarının getirdiği zorlukları mercek altına almaktadır.

Dizinin en belirgin özelliği, iki farklı aileyi temsil eden Ünal ve Arslan ailelerinin yaşam tarzları, değer yargıları ve dünya görüşleri arasındaki uçurumları gözler önüne sermesidir. Dindar ve muhafazakâr bir yapıya sahip olan Ünal ailesi, geleneksel aile değerlerine sıkı sıkıya bağlıyken, modern ve seküler bir yaşam süren Arslan ailesi ise bireysel özgürlükleri ve değişimi savunmaktadır. Bu iki ailenin evlatlarının bir araya gelmesiyle başlayan süreç, farklılıkların yarattığı çatışmaları, önyargıları ve anlaşmazlıkları keskin çizgilerle ortaya koymaktadır.

Dizi, toplumsal cinsiyet rolleri, evlilik kurumu, aile içi ilişkiler, gençlerin kimlik arayışı gibi birçok konuya değinmekte, ancak izleyiciyi düşünmeye ve kendi yaşamlarını sorgulamaya teşvik etmemektedir. Tam tersine, kötü ilişkileri sıradanlaştırıp toplumun bunları kabullenmesine zemin hazırlamaktadır.

Şekil 2. Kızılıcak Şerbeti 1. Sezon Dizi Afışı

Kaynak: (Show TV, 2023).

Tablo 1. Dizinin Künyesi

Yapım Şirketi	Gold Film
Yapımcı	Faruk TURGUT
Genel Koordinatör	Ahsen Tüzün BALTEPE
Yönetmen	"KETCHE" Hakan KIRVAVAÇ
Senaryo	Melis CİVELEK & Zeynep GÜR
Görüntü Yönetmeni	Jean Paul SERESIN & Murat KARABİNA
Müzik	Zeynep ALASYA, Caner ÖZKAN & Ertan ÖZKAN

Dizinin birinci sezon oyuncu kadrosunda, başrollerde Barış Kılıç, Evrim Alasya, Sıla Türkoğlu, Sibel Taşçıoğlu, Doğukan Güngör, Müjde Uzman, Settar Tanrıoğen ve Yiğit Kirazcı yer almıştır. Bu ana isimlere ek olarak Aliye Uzunatağan, Feyza Civelek, Ceren Yalazoğlu Karakoç, Emrah Altıntoprak, Serkan Tınmaz, Rahimcan Kapkap, Selin Türkmen, Soydan Soydaş, Sevim Erdoğan, Özlem Çakar Yalçinkaya, Bahtiyar Memili ve Vurgun Adalay gibi isimler de dizide rol almıştır.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Bu çalışmanın bulguları, Kızılıcak Şerbeti dizisinin birinci sezonunda Nursema karakterinin maruz kaldığı şiddet sarmalını kronolojik ve tematik bir bütünlük içinde yansıtan 8, 11, 12, 16, 17 ve 18. bölümlerin, Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi modeli çerçevesinde incelenmesiyle elde edilmiştir. Özellikle 18. bölümde doruk noktasına ulaşan ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından kadına yönelik şiddeti özendirdiği gerekçesiyle yaptırma tabi

tutulan sahneler, dizideki ataerkil inşanın en görünür olduğu kırılma noktaları olarak öne çıkmaktadır. İnceleme kapsamındaki bölümler, sadece anlık bir fiziksel şiddeti değil, evde kalma baskısı, hürriyetten yoksun bırakma, zorla evlilik ve psikolojik tahakküm gibi şiddetin farklı yüzlerinin sistematik olarak nasıl işlendiğini göstermektedir. Nursema karakterinin, eşi İbrahim ve ailesi tarafından maruz bırakıldığı eylemler, Türk Ceza Kanunu kapsamında suç teşkil eden kasten yaralama, tehdit ve cinsel taciz gibi fiilleri akla getirmekle birlikte, analizde asıl odaklanılan nokta, bu fiillerin medya metinlerinde nasıl temsil edildiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bu yolla nasıl yeniden üretildiğidir. Aşağıda, belirlenen bölümler üzerinden şiddetin inşası tematik başlıklar altında analiz edilmiştir.¹

4.1. “Evde Kalmak” Etiketini ve Yaş Baskısı (8. Bölüm)

Dizinin 8. bölümünde, anne Pembe ve kızı Nursema arasında mutfakta geçen diyalog, evlilik kurumunun kadınlar için bir tercih değil, toplumsal bir zorunluluk olarak sunulduğu ataerkil kodları açığa çıkarmaktadır:

Pembe: *Babanın arkadaşının oğlu var. Siz bir tanışsanız mı Nursema?*

Nursema: *Hayır, istemem.*

Pembe: *Ne olacak böyle Nursema? Onu istemem, onu beğenmem... Yaşın da geçiyor.*

Nursema: *İstemiyorum; zorla mı anne?*

Pembe: *Abdullah Bey'in kızı evde mi kaldı? desinler...*

Nursema: *Ne demek evde kalmak anne?*

Pembe: *Yalan mı kızım, evde kalmadın mı?*

Nursema: *Herkes evlenmek zorunda mı? Ben âşık olacağım adamı bekliyorum (Show TV, 2023).*

4.1.1. Fairclough Modeli Çerçevesinde Analiz

4.1.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

Pembe karakterinin kullandığı dilsel seçimler, kadını evlilik piyasasında belirli bir raf ömrü olan bir nesne gibi konumlandırmaktadır. Yaşın geçiyor ifadesi, kadının değerini gençliği ve doğurganlığı ile sınırlayan zaman odaklı bir baskı unsurudur. Metindeki en kritik

söylem birimi olan ‘evde kalmak’ deyimini, mekânsal bir aidiyetten ziyade, sosyolojik bir başarısızlık ve eksiklik atfı taşır. Pembe’nin *Abdullah Bey’in kızı evde mi kaldı desinler* cümlesinde özne Nursema değil, babası Abdullah Bey’dir. Bu dilsel yapı, Nursema’nın bireysel kimliğini silerek onu babasının namusu veya başarısı üzerinden tanımlanan bir mülkiyet nesnesine indirgemektedir.

4.1.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Söylem pratiği açısından bu sahne, *elâlem ne der* mekanizmasının işleyişini gösterir. Pembe, ataerkil düzenin bekçiliğini üstlenen anne figürü olarak, toplumun dedikodu mekanizmasını bir tehdit unsuru olarak kullanır. Söylemin üretim yeri olan *mutfak*, kadının geleneksel rolüyle özdeşleşen bir mekândır ve konuşmanın burada yapılması manidardır. Pembe, Nursema’nın *âşık olacağım adamı bekliyorum* şeklindeki romantik/bireysel söylemini, evde kalmak şeklindeki geleneksel/toplumsal damgalama söylemiyle bastırmaya çalışmaktadır. Bu durum, kuşaklar arası bir değer çatışmasının söylemsel yansımasıdır.

4.1.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

Toplumsal pratik düzeyinde bu diyalog, evliliğin ataerkil toplumdaki işlevsel rolünü ortaya koyar. George Peter Murdock’un (1949) belirttiği gibi, evlilik kurumu cinselliğin toplum tarafından kontrol edilebilmesi işlevini görür. Pembe’nin telaşı, sadece kızının yalnızlığı değil, soyun devamı ve cinselliğin meşru daireye (evliliğe) çekilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Nursema’nın *evde kalması*, ataerkil yapıda kadının *işlevsizleşmesi* ve ailenin toplumsal statüsünün (Abdullah Bey’in itibarının) zedelenmesi olarak kodlanmaktadır. Bu sahne, kadının kendi hayatı üzerindeki karar hakkının, ailenin toplumsal imajı uğruna nasıl feda edildiğinin somut bir örneğidir.

4.2. Hürriyetten Yoksun Bırakma, Gözetim ve Mekânsal Tecrit (11. ve 12. Bölüm)

Dizinin 11. ve 12. Bölümlerinde, Nursema’nın kamusal alanda bir erkekle (Umut) görülmesi üzerine gelişen olaylar, ataerkil denetim mekanizmalarının sadece erkekler tarafından değil, kadınlar (anne) tarafından da içselleştirilerek yeniden üretildiğini göstermektedir.

Pembe (11. Bölüm): *Nursema, sen benim yüzümü yere*

¹ Bu bölüm, 6112 sayılı Kanun’un 8’inci maddesinin (s) bendi kapsamında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından ‘TV yayınları toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez’ ilkesinin ihlali nedeniyle 1.089.209,00 TL idari para cezasına ve program yayınının 5 kez durdurulmasına konu olmuştur (RTÜK, 2023). Ancak Ankara 22. İdare Mahkemesi bu kararı iptal etmiş, yasak nedeniyle 2 hafta yayımlanmayan dizi daha sonra normal akışına dönmüştür.

eğdirttin. Geç içeri arsız! Seni arsız! Yürü odana, çık yukarı. Senin telefonun nerede? Baban gelince ona anlatırsın.

Nursema (12. Bölüm): *Otuz yaşındayım anne ben. Kızını odaya mı kapatıyorsun? Nasıl annesin sen?*

Pembe: *Senin elâlemin adamlarıyla dışarıda buluşman hoş değil. Adın mı çıksın? Sen babanın ve benim onayladığım kişilerle konuşabilirsin* (Show TV, 2023).

4.2.1. Fairclough Modeli ve Feminist Teori Çerçevesinde Analiz:

4.2.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

Pembe'nin kullandığı dildeki 'arsız' sıfatı, kadının kamusal alandaki varlığını ahlakî bir yozlaşma olarak etiketleyen cinsiyetçi bir dil inşasıdır. *Yüzümü yere eğdirttin* deyiimi, feminist teoride sıklıkla eleştirilen namus kavramının, kadının bedensel hareketleri ile ailenin toplumsal statüsü arasında kurduğu doğrudan ilişkiyi simgelemektedir. Nursema'nın *Otuz yaşındayım* vurgusuyla talep ettiği bireysel özerklik, Pembe'nin *Babanın ve benim onayladığım kişiler* ifadesiyle reddedilir. Bu ifade, kadının iradesinin ancak ebeveyn (özellikle baba) onayıyla geçerlilik kazanabileceğini ima eden, kadını 'ebedi çocuk' konumuna indirgeyen bir söylem niteliğindedir.

4.2.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Bu sahneler, feminist teorisyenlerin dikkat çektiği gözetim kültürünün bir yansımasıdır. Nursema'nın kafede görülüp annesine haber verilmesi, kadının kamusal alanda sürekli bir denetim altında tutulduğunu gösterir. Pembe'nin *elâlemin adamları* ve *adın mı çıksın* söylemleri, toplumun kadın üzerindeki baskısını mahalle baskısı yoluyla meşrulaştırır. Telefonun sorulması kadının iletişim kanallarının kesilerek dış dünyadan izole edilmesi pratiğidir. Bu durum, Kate Millett'nin (2018) aileyi *ataerkil düzenin temel birimi ve hükümeti* olarak tanımladığı yapıyla örtüşür; aile, kadının dış dünyayla ilişkisini denetleyen bir iktidar mekanizmasına dönüşmüştür.

4.2.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

Toplumsal pratik düzeyinde bu olay, Sylvia Walby'nin (2016) özel alan-kamusal alan ayrımına dair tespitlerini doğrular niteliktedir. Ataerkil ideolojide kadın özel alana, erkek ise kamusal alana aittir. Nursema'nın kamusal alanda bulunması bir ihlal olarak görülmüş ve cezası eve/odaya kapatılmak olmuştur. Ayrıca,

bu baskının bir kadın tarafından uygulanması, Deniz Kandiyoti'nin (2022) *ataerkil pazarlık* kavramıyla açıklanabilir. Pembe, ataerkil sistem içinde kendisine tanınan saygın anne/kayınvalide statüsünü koruyabilmek için, sistemin kurallarını kızı üzerinde en sert şekilde uygulayan bir 'ataerkil beki' rolünü üstlenmiştir. Kadınlar, erkek egemen sistemde güvenliklerini ve statülerini sağlamak adına, hemcinslerine yönelik baskı mekanizmalarının uygulayıcısı haline gelebilmektedir. Bu sahne, kadının bedeni ve hareket özgürlüğü üzerindeki denetimin, koruma adı altında nasıl meşrulaştırıldığını ve kadının özne olma hakkının nasıl gasp edildiğini feminist bir perspektifle gözler önüne sermektedir.

4.3. Fiziksel Şiddet, Ataerkil Çifte Standart ve Zorla Evlilik (16. Bölüm)

Dizinin 16. Bölümünde, psikolojik şiddet yerini açık bir fiziksel şiddete bırakır. Baba Abdullah, kızı Nursema'nın iradesini yok sayarak, onu bir söz tutma aracı olarak kullanır ve zorla evlendirme kararını tebliğ eder.

Abdullah: *Hamdi'yle vakti zamanında bir sözüümüz vardı, onu gerçekleştirmek için gelecekler. Nursema'yı isteyecekler.*

Nursema: *Baba, ben evlenmek istemiyorum.*

Abdullah: *Ama evleneceksin. Bu yaştan sonra kızımı sokaklardan toplayacak hâlim yok.*

Nursema: *Ağabeyim Nilay'ı getirdi, istiyorsan tamam oğlum dediniz. Fatih hamile bir kızı buraya getirdi, evleneceğim dedi, ona da varız dediniz. Bana mı yoksunuz baba?*

Abdullah: *(Tokat atar). Çık odana, toparlan. Gelecek misafirlerin karşısına da böyle çıkma* (Show TV, 2023).

4.3.1. Fairclough Modeli ve Feminist Teori Çerçevesinde Analiz:

4.3.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

Metinde Hamdi ve Abdullah arasında geçen *başgöz* etmek deyiimi, evliliği duygusal bir birliktelikten ziyade, büyüklerin yönettiği bir *iş bitirme* veya *görev tamamlama* eylemi olarak çerçeveler. Abdullah'ın *sözüümüz vardı* ifadesi, Nursema'yı bu sözün *ödenek bedeli* veya *nesnesi* konumuna indirgemektedir. Analizin en çarpıcı dilsel inşası, Abdullah'ın *kızımı sokaklardan toplayacak halim yok* cümlesidir. Burada *sokak* (kamusal alan), kadın için tehlikeli ve ahlakî düşüşü (sokaktan toplanmak) simgeleyen bir metafor olarak kullanılır. Nursema'nın *bana mı yoksunuz?* sorusu ise aile içindeki

adalet dağılımının cinsiyetli yapısını sorgulayan retorik bir isyandır. Tokat atma eylemi, dilin bittiği ve kaba gücün otoriteyi yeniden tesis etmek için devreye girdiği, metin dışı en güçlü şiddet göstergesidir.

4.3.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Bu sahnede Nursema, ataerkil çifte standart söylemini ifşa etmektedir. Erkek kardeşleri (Mustafa ve Fatih) kendi eşlerini seçme özgürlüğüne sahipken ve ailevi normlara aykırı seçimleri erkek olmanın verdiği imtiyazla tolere edilirken, Nursema'nın en ufak bir itirazı şiddetle bastırılmaktadır. Söylem pratiği açısından bu diyalog, hoşgörülü muhafazakâr baba imajının yıkıldığı ve otoriter reis kimliğinin çıplak şiddetle ortaya çıktığı andır. Abdullah'ın tokat atması, Kate Millett'nin (2018) belirttiği gibi, ataerkil düzenin rıza ile sürdürülemediği noktada zor (şiddet) kullanımına dayandığının göstergesidir.

4.3.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

Toplumsal pratik düzeyinde bu sahne, antropolog Gayle Rubin'in (1975) "Kadınların Değiş Tokuşu" (Traffic in Women) teorisini akla getirmektedir. Abdullah ve Hamdi arasındaki anlaşma, iki erkek arasındaki sosyal bağı (söz) güçlendirmek için kadının (Nursema'nın) bir armağan veya mübadele aracı olarak kullanılmasıdır. Nursema, bu alışverişte bir özne (birey) değil, nesnedir.

Feminist teori bağlamında Abdullah'ın *sokak* vurgusu, kadının yerinin özel alan (ev), erkeğin yerinin ise *kamusal alan* olduğu ayrımını pekiştirmektedir. Kadının kamusal alandaki bağımsız varlığı, baba otoritesi için bir tehdit ve potansiyel bir namus lekesi olarak kodlanır. Sonuç olarak bu sahne, kadının bedeni ve geleceği üzerindeki tasarruf hakkının, *babalık hakkı* adı altında nasıl gasp edildiğini ve şiddetin bu gaspı sürdürmek için nasıl meşru bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

4.4. Dini Nikâh, Boşanma Hakkının Gaspı ve Erkek Egemen Hukuk (17. Bölüm)

Dizinin 17. bölümünde, zorla kıyılan dini nikâhın ardından Nursema ve Doğa arasında geçen konuşma, seküler hukuk (Medeni Kanun) ile geleneksel/dini pratikler arasındaki derin uçurumu ve kadının bu ikilemdeki konumunu gözler önüne serer. Doğa, medeni hakların sağladığı güvenceden yola çıkarak *resmi nikâhta boşanma var, dini nikâhta boşanma yok*

mu? sorusunu yönelttiğinde, Nursema ataerkil dini yorumun kesinliğiyle *tabii ki var ama erkeğin üç kere boş ol' demesi gerekiyor* yanıtını verir. Doğa'nın şaşkınlıkla sorduğu *erkek istemezse ne olur?* sorusuna Nursema'nın verdiği *boşanamazsın* cevabı, kadının iradesinin ve boşanma hakkının tamamen erkeğin iki dudağı arasına hapsedildiğini açıkça ortaya koymaktadır (Show TV, 2023).

4.4.1. Fairclough Modeli ve Feminist Teori Çerçevesinde Analiz:

4.4.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

Metin dilbilimsel açıdan incelendiğinde, boşanma eyleminin faili (öznesi) erkektir. Nursema'nın *erkeğin demesi gerekiyor* ifadesi, söz edimi yetkisini sadece erkeğe tanımaktadır. *Boş ol* ifadesi, erkeğin tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşen bir performatif eylemdir. Buna karşılık Doğa'nın sorusuna verilen *boşanamazsın* yanıtı, edilgenlik ve imkânsızlık bildirmektedir. *Boşanmak* fiili kadın için ancak erkeğin iznine tabi bir olasılıken, erkek için mutlak bir hak olarak sunulmaktadır. Dilsel yapı, kadını hukuki bir özne olmaktan çıkarıp, erkeğin iradesine bağımlı bir nesne konumuna indirgemektedir.

4.4.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Bu anlatıda iki farklı dünya görüşü çatışmaktadır. Doğa, modern/seküler hukukun (Medeni Kanun) rasyonelliği ve eşitlik ilkesi üzerinden durumu sorgularken, Nursema geleneksel/dini söylemin dogmatik kabulüyle yanıt vermektedir. Söylem pratiği açısından bu sahne, Türkiye'deki ikili hukuk algısının kadınlar üzerindeki tezahürünü yansıtmaktadır. Doğa'nın şaşkınlığı, modern haklara sahip bir kadının, geleneksel yapının kadınları ne denli kısıtlayıcı olduğunu idrak ettiği *aydınlanma* ânıdır. Nursema ise bu eşitsizliği sorgulamadan, *değiştirilemez bir gerçeklik* olarak yeniden üretmektedir.

4.4.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

Toplumsal pratik düzeyinde bu diyalog, Carole Pateman'ın (1988) Cinsel Sözleşme teorisinin en somut örneğidir. Pateman'a göre klasik toplumsal sözleşme teorileri, kadınların erkekler tarafından yönetilmesini esas alan ataerkil bir cinsel sözleşme üzerine kuruludur. Dini nikâh pratiği, kadının boşanma hakkını elinden alarak, onu erkeğin mülkü haline getirmektedir. Ayrıca

Simone de Beauvoir'ın (2019) öteki kavramı bu sahnede göze çarpmaktadır; erkek *tanımlayan/özne*, kadın ise *tanımlanan/nesne* konumundadır. Kadın, evlilik birliğinden çıkmak için bile erkeğin lütfuna muhtaç olarak gösterilmektedir. Bu sahne, resmi nikâhın kadınlar için hayati bir güvence olduğunu vurgularken, dini nikâhın tek başına uygulandığında kadını nasıl hukuksuz ve güvencesiz bir alana hapsettiğini feminist bir perspektifle eleştirmektedir.

4.5. Nursema ve Doğa Diyalogu - Ataerkil Çaresizliğin Kabulü

18. bölümde, Doğa ve Nursema, Nursema'nın odasında yaptıkları bir konuşmada, Nursema'nın İbrahim'in başka kadınlarla olan fotoğraflarına kayınpederi Abdullah'ın tepkisiz kalmasına yönelik hayal kırıklığını dile getirir. Doğa'nın bu duruma şaşkınlıkla tepki göstererek, *olamaz böyle bir şey. Bu İbrahim'in hiç mi korkusu yok?* demesi üzerine Nursema, ataerkil sistemin eşitsizliğini özetleyen şu yanıtı verir: "*Neden korkacak ki? Erkek, tuzu kuru tabii.*" Doğa, "*O ne demek şimdi Nursema?*" diye sorduğunda, Nursema mevcut toplumsal durumu netleştirir: "*Ne yazık ki bizde böyle Doğa. Bir eşitlik söz konusu değil.*" Doğa'nın İbrahim'e yönelik "*İbrahim'e bak ya. Salak sandık, sansar çıktı herif. İyi mi?*" tepkisinin ardından Nursema, korkularını ve kaderini acı bir ironiyle ifade ederek, "*O benimle evlenir. Bir de üzerime kuma getirir*" der. (Show TV, 2023).

4.5.1. Fairclough Modeli Çerçevesinde Analiz:

4.5.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

Nursema'nın *Erkek, tuzu kuru tabii* ve *Bir eşitlik söz konusu değil* ifadeleri, ataerkil düzeni doğal ve değişmez bir gerçeklik olarak sunmaktadır. *Üzerime kuma getirir* sözü, erkeğin cinsel ayrıcalığını ve kadının buna boyun eğişini trajik bir kabullenmeyle ifade etmektedir.

4.5.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Bu diyalog, kadın yazarlar tarafından kaleme alınmış olmasına rağmen, ataerkil zihniyetin kadınlar tarafından nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. Söylem, şiddet ve eşitsizliği protesto etmek yerine, onu *kader* olarak sunarak izleyicide çaresizlik duygusu uyandırmayı amaçlayan dramatik bir araç işlevi görmektedir.

4.5.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

Bu söylem, Kandiyoti'nin (2022) *ataerkil pazarlık* kavramıyla örtüşmektedir: Nursema, hayatta kalma stratejisi olarak erkeğin üstünlüğünü kabul etmekte ve itaati seçmektedir. Bu, ataerkil sistemin sadece erkekler tarafından değil, toplumsallaşma süreciyle kadınlar tarafından da nasıl yeniden üretildiğinin bir göstergesidir.

4.6. Nursema ve İbrahim - Fiziksel ve Cinsel Şiddetin Söylemi

Dizinin 18. bölümündeki başka bir sahnede, Nursema gelinliğiyle çekingen bir halde yatakta otururken, İbrahim yatağın karşısındaki koltuktan kalkarak ona yaklaşır. İbrahim, Nursema'ya hiç konuşup konuşmadığını sorar ve ardından soyunması yönünde bir talepte bulunur: *Hiç konuşmaz mısın sen? Konuşmuyorsun bari soyun.* Nursema, *Dokunma bana* diyerek bu talebe karşı çıkar. Bunun üzerine İbrahim, karısı olduğunu belirterek Nursema'nın direncine öfkeyle tepki gösterir ve *Soyun lan hadi* şeklinde emir verir. Nursema'nın direnci devam ederken, İbrahim onu kusurlu olmakla suçlar ve ailesinin onu kendisine resmen *kakaladığını* iddia eder: *Kusurlu musun lan sen? Ha? Kusurlu musun? Tabii ya, öyle yangından mal kaçırır gibi kız evlendirmeler filan... Ailen resmen kakaladı seni bana.* İbrahim, evliliğin babasının isteği üzerine gerçekleştiğini belirterek Nursema'nın naz yapmamasını ister ve tekrar soyunması için baskı yapar. Ardından Nursema'yı zorla çekerek yanına getirmeye çalışır. Nursema ise yaklaşması durumunda kendini atacağını söyleyerek pencereye yönelir: *Yaklaşırsan atarım kendimi.* İbrahim, *Ne yapıyorsun lan ruh hastası? Ölmek mi istiyorsun?* diyerek Nursema'yı pencereden aşağı itip sahneyi sonlandırır (Show TV, 2023).

4.6.1. Fairclough Modeli Çerçevesinde Analiz:

4.6.2. Metin Düzeyi Çözümlemesi

İbrahim'in *Soyun lan, karımsın sen, kusurlu musun?* gibi emredici, aşağılayıcı ve mülkiyet belirten dili, ataerkil dilin şiddet içeren yapısını sergilemektedir. Nursema'nın, *Dokunma bana* ve *Yaklaşırsan atarım kendimi* çıkışları ise çaresiz bir direnci temsil etmektedir.

4.6.3. Söylem Pratiği Çözümlemesi

Bu sahne, gerçek bir *hikâyeden uyarlanmıştır* ibaresiyle meşrulaştırılarak sunulmaktadır. Bu, şiddeti *gerçekçi* kılıp dramatik malzeme olarak kullanırken, izleyicide bu tür davranışlara karşı bir duyarsızlaşma riski taşımaktadır. Yapım, şiddeti kınamak yerine, onu nefret edilen bir karakter üzerinden de olsa seyirlik bir unsur haline getirmektedir.

4.6.4. Sosyal Pratik Çözümlemesi

İbrahim'in *Karımsın sen* sözü, Pateman'ın (1988) *cinsel sözleşme* kavramını ve evlilik kurumunun kadın bedeni üzerinde erkeğe tanıdığı sözde hakları akla getirmektedir. *Ailen resmen kakaladı seni bana* ifadesi ise Christine Delphy'nin (1984) vurguladığı aile içi ataerkil sömürü mekanizmalarını ve kadının aile içindeki mülkiyet ilişkilerindeki konumunu göstermektedir. Bu sahne, kadına yönelik şiddetin sadece bireysel bir fail değil, aynı zamanda toplumsal ve kurumsal bir sistem meselesi olduğunu ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışma, Kızılıcak Şerbeti dizisinin birinci sezonunda Nursema karakteri üzerinden inşa edilen toplumsal cinsiyet temsillerini ve ataerkil şiddet söylemini Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi modeli çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen bulgular, literatür bölümünde ele alınan kuramsal yaklaşımlarla (Feminist Teori) örtüşmekte ve medyanın ataerkil ideolojiyi yeniden üretim biçimlerini somutlaştırmaktadır.

Dizide Nursema karakterinin *evde kalma* korkusuyla baskı altına alınması ve evliliğin tek geçerli statü olarak sunulması, Murdock'un (1949) evliliğin cinselliği ve toplumu kontrol etme işlevi gördüğü tespitiyle paralellik göstermektedir. Annesi Pembe'nin Nursema'yı sürekli evliliğe zorlaması, Tuchman'ın (1978) belirttiği *kadının sembolik imhası* kavramını destekler niteliktedir; karakterin bireysel varoluşu yok sayılmış, kimliği sadece *eş olma* potansiyeli üzerinden tanımlanmıştır.

Nursema'nın kamusal alanda bir erkekle görülmesi üzerine eve kapatılması ve telefonuna el konulması, Sylvia Walby'nin (2016) *özel alan-kamusal alan* ayrımına dayalı ataerkil teoriyle birebir uyumaktadır. Walby'ye göre ataerkillik, kadını özel alana hapsederek

denetim altında tutar. Dizideki bu mekânsal tecrit, Kate Millett'nin (2018) aileyi *ataerkil düzenin bir hükümeti* olarak tanımlayan radikal feminist görüşünü doğrular niteliktedir. Aile, Nursema örneğinde bir sevgi yuvası değil, kadının dış dünyayla bağını koparan bir cezalandırma kurumu işlevi görmüştür.

En çarpıcı bulgulardan biri, ataerkil şiddetin kadınların eliyle sürdürülmesidir. Pembe'nin kızına uyguladığı baskı ve denetim, Deniz Kandiyoti'nin (2022) kavramsallaştırdığı *Ataerkil Pazarlık* teorisinin somut bir tezahürüdür. Pembe, ataerkil sistem içinde edindiği *saygın anne/kayınvalide* statüsünü korumak ve sistemden sağladığı güvenliği yitirmemek adına, sistemin beççiliğini üstlenmiş ve hemcinsini feda etmiştir.

Abdullah ve Hamdi'nin çocuklarının fikrini almadan yaptıkları evlilik anlaşması, Gayle Rubin'in *Kadınların Değiş Tokuşu* (Traffic in Women) teorisini akla getirmektedir. Nursema burada iki erkek arasındaki sosyal bağı güçlendiren bir *armağan* veya *mübadele nesnesi* konumundadır. Bu durum, Delphy'nin (1984) vurguladığı gibi, aile içi üretim tarzında kadının emeğinin ve bedeninin sömürülmesine işaret etmektedir.

Dizinin 18. bölümünde Nursema'nın zorla evlendirildiği gece maruz kaldığı cinsel ve fiziksel şiddet, ataerkil mülkiyet anlayışının en vahşi tezahürüdür. İbrahim karakterinin Nursema'ya yönelik *Soyun lan, Kusurlu musun?* ve *Ailen seni bana kakaladı* şeklindeki söylemleri, Gayle Rubin'in *Kadınların Değiş Tokuşu* teorisinde belirttiği gibi, kadını erkekler arasındaki bir anlaşmanın basit bir nesnesi ve iade edilebilir bir ticari mal statüsüne indirgemektedir. Bu söylem aynı zamanda Christine Delphy'nin (1984) aile içi üretim tarzı analizinde vurguladığı, kadının bedeninin ve emeğinin mülkiyetinin kocaya ait olduğu tezini doğrular niteliktedir. Nursema'nın cinsel ilişki dayatmasına direnirken camdan aşağı itilmesi, Kate Millett'nin (2018) belirttiği üzere, ataerkil düzenin rızanın bittiği yerde kaba güce ve yok etme politikasına başvurduğunun kanıtıdır. Carole Pateman'ın (1988) *Cinsel Sözleşme* kavramı bağlamında, bu sahne erkeğin kadın üzerindeki cinsel tasarruf hakkını reddeden kadının yaşam hakkının dahi elinden alınabileceğini göstermektedir. Medyada şiddetin bu denli açık ve pornografik bir detayla sunulması ise izleyicide "dehşet" uyandırsa da şiddet eyleminin failden

çok mağdurun çaresizliği üzerinden kurgulanması, eril tahakkümü görsel olarak yeniden üretmektedir.

Son olarak, dini nikâh pratiği ve Nursema'nın boşanma hakkının elinden alınması, Carole Pateman'ın (1988) *Cinsel Sözleşme* teorisiyle açıklanabilir. Pateman, modern toplum sözleşmesinin aslında kadınların erkekler tarafından yönetilmesini sağlayan bir cinsel sözleşme olduğunu savunur. Dizide Nursema'nın *Boşanamazsın, erkek istemeli* şeklindeki ifadesi, kadının medeni haklardan soyutlanarak erkeğin iradesine tabi kılındığını göstermektedir. Bu sahnede Nursema, Simone de Beauvoir'ın (2019) ifadesiyle tam anlamıyla *öteki* konumuna indirgenmiş; erkek özne, kadın ise sadece bir nesne olarak sahnelenmiştir.

Araştırma bulguları göstermektedir ki, Kızılılık Şerbeti dizisi, kadına yönelik şiddete karşı eleştirel bir farkındalık yaratma iddiası taşısa da anlatı yapısı itibarıyla paradoksal bir işlev görmektedir. Şiddetin, özellikle 18. bölümdeki gibi gösterişli/izlenir bir biçimde sunulması ve karakterlerin çaresizliğinin dramatize edilerek uzatılması, Ersöz'ün (2021) de işaret ettiği üzere, şiddetin reyting uğruna araçsallaştırılması riskini doğurmaktadır. Bu bağlamda yapım, ataerkil kodları ifşa etmekten ziyade, onları dramatik bir kurgu içinde estetikleştirerek normalleştirmekte ve ataerkil ideolojinin medya eliyle yeniden üretimine hizmet etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, popüler kültürün güçlü bir aktarıcısı olan televizyon dizilerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ataerkil şiddeti nasıl inşa ettiğini Kızılılık Şerbeti dizisi örneği üzerinden ortaya koymuştur. Eleştirel söylem analizi sonucunda, dizinin özellikle birinci sezonunda yer alan Nursema karakterinin, evde kalma baskısı, mekânsal tecrit, zorla evlilik, psikolojik ve fiziksel şiddet döngüsü içerisinde sistematik bir tahakküme maruz kaldığı saptanmıştır.

Araştırmanın sonucunda şu temel çıkarımlara ulaşılmıştır:

Geleneksel Rollerin Pekiştirilmesi: Dizide, kadın karakterleri *makbul kadın* ve *öteki kadın* olarak ayrıştırırsa da her iki gruptaki kadını da nihayetinde ataerkil normlara hizmet ederken resmetmektedir.

Şiddetin Estetize Edilmesi: Özellikle 18. bölümde görülen fiziksel şiddet ve cinsel saldırı girişimi, izleyici

nezdinde bir *şok etkisi* yaratarak reyting aracı olarak kullanılmış, şiddetin toplumsal kökenlerinden ziyade dramatik yönü ön plana çıkarılmıştır.

Hukukun Yerine Geleneğin İkamesi: Dizide, dini nikâh ve aile meclisi kararlarını, resmi hukukun üzerinde bir bağlayıcılığa sahipmiş gibi sunarak, kadının yasal haklarını görünmez kılan bir söylem üretmiştir.

Kadınlar Arası Dayanışmanın Eksikliği: Ataerkil pazarlık kavramı gereği, kadın karakterlerin sistemin devamı için diğer kadınlara şiddet uyguladığı ve bunu iyilik/namus adı altında meşrulaştırdığı görülmüştür.

Bu sonuçlar ışığında, medyanın dönüştürücü gücünü toplumsal cinsiyet eşitliği lehine kullanabilmesi için şu öneriler geliştirilmiştir:

Etik Senaryo Yazımı: Senaristler ve yapımcılar, kadına yönelik şiddeti bir "olay örgüsü aracı" veya "ilgi çekici sahne" olarak kullanmaktan vazgeçmelidir. Şiddet sahneleri, faili yücelten veya mağduru çaresiz gösteren bir dille değil, şiddetin suç olduğunu vurgulayan ve hukuki yolları gösteren bir perspektifle yazılmalıdır.

Müeyyidelerin Niteliği: RTÜK gibi denetleyici kurumlar, şiddet içeren sahnelere sadece yayın durdurma cezası vermekle kalmamalı; yapım şirketlerini toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerine katılmaya teşvik eden onarıcı adalet mekanizmalarını devreye sokmalıdır.

Medya Okuryazarlığı: İzleyicilerin dizilerdeki gizli ataerkil kodları ve rıza üretimini fark edebilmeleri için toplumsal cinsiyet odaklı medya okuryazarlığı eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.

Alternatif Temsiller: Kadınların sadece kurban veya fedakâr anne olarak değil; kendi hayatını kurabilen, karar mekanizmalarında yer alan, güçlü ve bağımsız bireyler olarak temsil edildiği yapımların sayısı artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abbott, P., ve Wallace, C. (1997). *An introduction to sociology: Feminist perspectives*. Routledge.
- Akçalı, E., ve İnceoğlu, İ. (2020). Kadınlık ve erkekliğin değişmeyen halleri: Televizyon dizilerinde toplumsal cinsiyet. *Fe Dergi*, 12(2), 161–173. doi:https://doi.org/10.46655/federgi.842995
- Alemdar, K., ve Erdoğan, İ. (2005). *İletişim ve toplum*. Erk Yayınları.
- Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde kadın hakları ve kadın haklarının gelişimi için mücadele eden öncü kadınlar. *Journal of Turkish Research Institute*, 55, s.229–230.
- Aziz, A. (2013). *Televizyon ve radyo yayıncılığı*. Hiperlink Yayınları.
- Beauvoir, S. (2019). *İkinci cinsiyet*. (G. Savran, Çev.) Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bem, S. R. (1983). Gender schemas and perceptions of speech style. *Journal of Women in Culture and Society*, 8(4), 598–616.
- Berktaş, F. (2012). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). Kadınlar ve erkekler: Kimlik ve temsil. *İçinde Türkiye'de toplumsal cinsiyet çalışmaları konferansı* (s.27-37). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet, bize yüklenen roller*. (K. Ay, Çev.) Kadav Yayınları.
- Blackstone, W. (1770). *Commentaries on the laws of england*. The University of Adelaide.
- Blommaert, J., ve Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447-466.
- Buckingham, D. (2013). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Polity Press.
- Butler, J. (2023). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) Metis Yayınları.
- Büyükbaykal, C., I. (2012). Medyada kadın olgusu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (28), s.19-30.
- Castells, M. (2013). *Communication power*. OUP Oxford.
- Çelenk, S. (2005). *Televizyon, temsil, kültür: 90'lı yıllarda sosyokültürel iklim ve televizyon içerikleri*. Ütopya Yayınevi.
- Çöloğlu, D. Ö. (2010). *Televizyon: Mesih mi şeytan mı?* Ütopya Yayınevi.
- Dağtaş, B., ve Dağtaş, E. (2009). *Medya ve toplum*. Ütopya Yayınevi.
- Delphy, C. (1984). *Close to home: A materialist analysis of women's oppression*. University of Massachusetts Press.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve postmodern feminizm*. İz Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.
- Ergül, H. (2000). *Televizyonda haberin magazinelleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Ersöz, A. G. (2021). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
- Firestone, S. (2015). *The dialectic of sex: The case for feminist revolution*. Verso Books.
- Foucault, M. (1972). *The punitive society: Lectures at the collège de france*. Palgrave MacMillan.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, vol. 1: An introduction*. Random House.
- Franzoi, S. (1996). *Social psychology*. BVT Yayıncılık.
- Gill, R. (2007). *Gender and the media*. Polity Press.
- GMMP. (2025). *Global media monitoring project*. https://waccglobal.org/our-work/global-media-monitoring-project-gmmp/
- Gözübüyük, Ş. (2011). *Açıklamalı Türk anayasaları*. Turhan Kitabevi.
- Grimshaw, P., Holmes, K., ve Lake, M. (2001). *Women's rights and human rights: International historical perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Gülbahar, H. (2012). *Kadın odaklı habercilik*. IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere*. MIT Press.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. (İ. Dündar, Çev.) Pinhan Yayıncılık.
- Hartmann, H. (1981). The family as the locus of gender. *Chicago Üniversitesi Yayınları*, 6(3), 366-394.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir*. Bgst Yayınları.
- Hooks, B. (2019). *Feminizm herkes içindir: Tutkulu politika*. BGSST Yayınları.
- İmançer, D. (2006). *Medya ve kadın*. Ebabil Yayınları.

- Işık, M. (2004). *Medyada yeni yaklaşımlar*. Eğitim Kitapevi Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2022). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. Metis Yayınları.
- Kaylı, D. Ş. (2018). Toplumsal cinsiyet bakış açısından mekanın gör dedikleri. İçinde Y. Kubar ve H. Karakaya (Ed.), *Toplumsal cinsiyet algısına ekonomik ve sosyolojik bir bakış* (1. baskı, ss. 10-30). Gazi Kitabevi.
- Lips, H. (2001). *Sex & gender: An introduction*. Mayfield Publishing Company.
- Macionis, J. J. (2013). *Sosyoloji*. (V. Akan, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık.
- McQuail, D. (2010). *Mass communication theory*. Sage.
- Michel, A. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.) İletişim Yayınları.
- Millett, K. (2018). *Cinsel politika*. (S. Selvi, Çev.) Payel Yayınları.
- Murdock, G. P. (1949). *Social structure*. Londra: Collier-Macmillan Limited.
- Öztürk, E. (2017). *Feminist teori ve tarihsel süreçte türk kadını*. Gece Kitaplığı.
- Pateman, C. (1988). *The sexual contract*. Polity Press.
- Pira, A., ve Elgün, A. (2004). *Toplumsal cinsiyeti inşa eden bir kurum olarak medya, reklamlar aracılığıyla ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesi*. <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf//1130848482.pdf>.
- Power, N. (2011). *Tek boyutlu kadın*. (Ö. Kaya, Çev.) Habitus Yayınları.
- Rubin, G. (1975). The traffic in women: Notes on the "political economy" of sex. R. R. Reiter (Ed.), *Toward an anthropology of women* içinde (ss. 157-210). Monthly Review Press.
- Sarah, M. (2020). *Global media monitoring project: Who makes the news?* Erişim tarihi: 15 Kasım 2025, [GMMP Web Sitesi].
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve postmodernizm*. (A. Güçlü, Çev.) Ark Yayınevi.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İnsan Yayınları.
- Sevim, F. (2013). *Medya okuryazarlığı, toplumsal cinsiyet ve kadının medyada temsili*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Show TV. (2023, 13 Eylül). *Kızılılık Şerbeti'nin yeni sezon afişi yayınlandı!* Show TV. Erişim tarihi: 15 Kasım 2025, <https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/3621319-kizilcik-serbeti-nin-yeni-sezon-afisi-yayinlandi>.
- Show TV. (2022, 16 Aralık). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 8) Erişim tarihi: 15 Kasım 2025. Gold Film. https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-8-izle/108638
- Show TV. (2023, 6 Ocak). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 11) Erişim tarihi: 15 Kasım 2025. Gold Film. https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-11-izle
- Show TV. (2023, 13 Ocak). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 12) Erişim tarihi: 15 Kasım 2025. Gold Film. https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-12-izle/109185
- Show TV. (2023, 24 Şubat). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 16) Erişim tarihi: 15 Kasım 2025. Gold Film. https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-16-izle/109965
- Show TV. (2023, 3 Mart). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 17) Erişim tarihi: 15 Kasım 2025. Gold Film. https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-17-izle/110064
- Show TV. (2023, 10 Mart). *Kızılılık Şerbeti* (1. Sezon, Bölüm 18). Erişim tarihi: 15 Kasım 2025, https://www.showtv.com.tr/dizi/tum_bolumler/kizilcik-serbeti-sezon-1-bolum-18-izle/110229
- Stone, L. (2013). *The family, sex and marriage in england 1500-1800*. ACLS Humanities E-Book.
- Timisi, N. (1998). *Medya ve kadın: Temel sorun noktaları*. O. Çitci (Ed.), 20. Yüzyılın sonunda kadınlar ve gelecek konferansı (Yayın No: 285, ss. 407-424). Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Tokgöz, O. (2024). *Temel gazetecilik*. İmge Kitapevi.
- Tong, R. P. (2006). *Feminist düşünce*. (Z. Cihirlioğlu, Çev.) Gündoğan Yayınları.
- Tonkiss, K. (2006). *Analysis text and speech: Content and discourse analysis*. Sage.
- Toptancı, H. C. (2008). *Küreselleşme sürecinde postfeminizm*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuchman, G. (1978). *The symbolic annihilation of women by the mass media*. İçinde G. Tuchman,

A. K. Daniels ve J. Benét (Ed.), *Hearth and home: Images of women in the mass media* (ss. 3-38). Oxford University Press.

Türköne, M. (1995). *Eski türk toplumunun cinsiyet kültürü*. Ark.

Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. D. Tannen, D. Schiffrin, ve H. Hamilton (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (ss. 352-371). Blackwell.

Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.

Walby, S. (2016). *Patriyarka kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.) Dipnot Yayınları.

Williams, R. (1974). *Television: Technology and cultural form*. Routledge.

Yayla, A. (1998). *Siyaset teorisine giriş*. Siyasal Kitapevi.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları: Egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Dipnot Yayınevi.

SHADES OF RED: RETHINKING THE CONTROVERSIAL PLACE OF İŞTİRAKÇİ HİLMİ IN TURKISH SOCIALISM THROUGH HIS PRESS ACTIVITIES AND HISTORIOGRAPHY

KIZILIN TONLARI: İŞTİRAKÇİ HİLMİ'NİN TÜRKİYE SOSYALİZMİNDEKİ TARTIŞMALI YERİNİ BASIN FAALİYETLERİ VE TARİHYAZIMI ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK

Dr. Öğr. Üyesi Cem Evrim ASLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İletişim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0002-0451-9112, aslancevrim@gmail.com

ABSTRACT

The temporary spring of freedom that followed the 1908 Revolution provided socialist organizations which had long struggled against censorship, exile and punishment, with an opportunity to bring socialism to the public. Although socialist organizations led by various non-Muslim groups had existed in the empire for some time, they were mostly distant from the Ottomanism. The socialist struggle of Hüseyin Hilmi Bey and his circle who organized workers and introduced them to ideas such as syndicate, strikes and revolution was influenced by the strikes that spread throughout the empire after the 1908 Revolution and emphasized Turkish/Muslim elements and followed an Ottomanist line. They began by conveying the socialist struggle to the public through the newspaper *İştirak* and carried it into the political arena with the Ottoman Socialist Party. However, they have often been subjected to insults and denigration in studies on Turkish socialism. Studies criticizing this attitude attempt to explain the issue primarily through ideological partisanship. Based on document analysis, this study argues that the problem stems from liberal historiography and methodological nationalism. Therefore, it seeks to pave the way for alternative studies by criticizing existing historiographical traditions.

Keywords: Historiography, Press history, Ottoman socialism, *İştirakçi Hilmi*, *İştirak* Newspaper.

ÖZ

1908 Devrimi ile yaşanan geçici hürriyet baharı uzun zamandır sansür, sürgün ve cezalandırmalar ile mücadele eden sosyalist örgütlerin sosyalizmi kamuoyuna aktarabilmeleri için olanak sağladı. İmparatorlukta halihazırda farklı gayrimüslim toplulukların sosyalist örgütlenmeleri olsa da bunlar çoğunlukla Osmanlı çizgiden uzaktı. 1908 Devrimi sonrası imparatorluğa yayılan grevlerin de etkisiyle işçileri örgütleyerek Osmanlı kamuoyunu sendika, grev ve devrim gibi fikirlerle tanıştıran Hüseyin Hilmi Bey ve çevresinin sosyalist mücadelesi ise Türk/Müslüman unsurlara ağırlık veren, Osmanlı bir çizgideydi ki *İştirak* adlı gazete ile başladıkları sosyalist mücadeleyi Osmanlı Sosyalist Fırkası ile siyasi alana taşıdılar. Ancak Hüseyin Hilmi Bey ilginç bir şekilde Türkiye sosyalizmi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla hakaret ve aşağılanmalarla ele alınmıştır. Bunu eleştiren çalışmalar ise meseleyi ağırlıklıla ideolojik tarafgirlik üzerinden açıklamaktadır. Doküman analizi yöntemine dayalı bu çalışma ise sorunun, medya ve basın tarihyazımında yerleşik liberal tarihyazımı anlatısı ve metodolojik milliyetçilikten kaynaklandığını savunmaktadır. Dolayısıyla çalışma, mevcut tarihyazımı geleneklerini eleştirerek alternatif çalışmaların önünü açmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihyazımı, Basın tarihi, Osmanlı sosyalizmi, *İştirakçi Hilmi*, *İştirak* gazetesi.

*The grandchildren of İştirakçi Hilmi sell roses facing the sun
In Taksim Square, they send messages from their phones using Morse code
That blindness is another name for losing oneself within oneself*

Cihan Oğuz

INTRODUCTION

The 1908 Revolution triggered a brief *spring of freedom* after Abdulhamid II reinstated the Kânûn-ı Esâsî -Constitution of the Ottoman Empire-, raising high expectations among Ottoman citizens for freedom of expression, criticism and sparking a surge in publications. It also enabled the rapid spread of strikes, long banned and usually suppressed across the empire. Workers and artisans whose demands for fair wages, organization, personal rights, compensation and better working conditions had been ignored, now sought to achieve them through strikes and demonstrations. Simultaneously, previously silenced political and intellectual movements seized this opening. Socialist groups, emerged actively around the revolution, using the press to introduce concepts like socialism, the labour-capital contradiction, Karl Marx, Marxism, revolution, nationalization and to build an alternative platform alongside dominant ideologies such as Islamism, Ottomanism and Turkism.

The Social Democrat Hunchakian Party (1887) and the Armenian Revolutionary Federation (Dashnaksutyun, 1890) were the empire's earliest socialist movements, rooted in the Armenian working class and linked to European socialist networks, particularly the Second International. Another significant development was the 1903 split of the Bulgarian Workers' Social Democratic Party into *Narrow* and *Broad* factions. Dimitar Blagoev's *Narrow Socialists* rejected any cooperation with capitalists, while the *Broad Socialists*, including Avram Benaroya—who later joined the Sephardic Socialist Review Group—pursued a more flexible strategy. Benaroya eventually allied with the left wing of the National Federative Party, led by Deputy Dimitri Vlahov Efendi, to found the Socialist Labour Federation of Thessaloniki. Based in one of the empire's most populous cities, the Federation played a leading role in the 1 May 1909 demonstrations in Skopje and was soon recognized by both Dashnaksutyun and the Second International as the Ottoman Section's sub-representative. Following

the 1908 Revolution, compulsory military service imposed by the Unionists prompted significant Jewish emigration to the USA (Quataert, 1998b), reducing Thessaloniki's pool of educated workers, driving up wages, and strengthening the city's working class in the post-revolutionary strike wave. Unlike Armenian or Bulgarian socialist groups, Benaroya's organization espoused an Ottomanist socialism. Polat (2004) suggests this stance was influenced by the Russian Jewish Bund's pro-state orientation, which similarly prioritized minority security in a fragile empire—even as Vlahov Efendi delivered pro-Zionist speeches in the Chamber of Deputies. Like the Bund in Russia, Benaroya sought to protect Jews from the perils of imperial fragmentation. Indeed, as Dumont (1977) notes, this position led Vasil Glavinov of the *Narrow Socialists* to dismiss Benaroya's movement as *the party of the Young Turks*.

Concurrently with Avram Benaroya's efforts, Hüseyin Hilmi—who had long promoted liberalism and later socialism through publications like *Serbest İzmir*—founded the Ottoman Socialist Party in September 1909, marking a distinctive moment in imperial politics. Unlike separatist Armenian socialist groups or even Benaroya's Ottomanist but ethnically rooted Thessaloniki movement, Hilmi uniquely called for a unified socialist future for all Ottomans, a stance he maintained until his assassination. He was also the first to directly engage the Turkish/Muslim majority and achieved tangible results through successful strikes. As Haupt (1977) notes, although Benaroya's party and the Hunchakian and Dashnaksutyun movements-maintained contact with the Second International before 1910, none were accepted as the empire's socialist representatives because they lacked a truly inclusive, empire-wide socialist vision. While numerous local socialist groups—especially in Bulgaria—and figures like Parvus Efendi (Alexander Israel Helphand) disseminated socialist terminology and critiques of Western capital in *Türk Yurdu* and lectures at the Turkish Hearth¹, their efforts remained limited. Beyaz (2013) observes that Parvus shared economic

¹ Founded in Istanbul in 1912, this association aimed to establish Turkish nationalism as a central political perspective, both culturally and politically. The association quickly gained a wide sphere of influence and became even more effective after the proclamation of the Republic, but it was closed in 1931 due to various political factors.

views with Unionist Finance Minister Cavit Bey on fostering a national bourgeoisie, and despite his important analyses of economic colonization, he was largely silent on organizing socialism in the empire, especially as Cavit Bey openly declared in April 1912 that concrete measures would be taken against it. Toprak (2014) emphasises that, in addition to Parvus Efendi, figures such as Yusuf Akçura and Ahmed Muhiddin who espoused divergent ideological perspectives, concurrently adopted a congruent position in opposition to the liberal economic paradigm, advocating instead for a statist and protectionist economic framework.

These limitations and the socialist movement's failure to project an inclusive vision, gave way to deep pessimism following a series of critical setbacks: The assassination of opposition journalist Hasan Fehmi Bey on 6 April 1909, intensified Unionist repression of the press after the 31 March Incident, the murder of another prominent critic Ahmet Samim Bey and ultimately the loss of the Balkan territories where socialism had been most deeply rooted during the Balkan Wars. Press freedom came under severe strain, especially after Samim's killing. Undeterred, Hüseyin Hilmi and his colleagues at *İştirak* boldly accused the government of involvement in the assassination.² In the following issue, they published Samim Bey's prewritten will, in which he explicitly stated his belief that the authorities would orchestrate his murder.³ The resulting outcry, amplified by extensive coverage in the European press, cornered the Unionists. In response to the escalating crackdown on the national press, *İştirak* issued an urgent appeal to all newspapers to unite in defending freedom of expression:

The murder of Ahmet Samim caused great excitement in the political circles of Beyoğlu and Europe, and foreign correspondents gave details to their newspapers and made many remarks and statements. The German, English, French, Greek and Armenian language newspapers published in our city spoke at length about this murder and this threat against personal freedoms and the freedom of the press, called on the government to fulfil its duty, and showed their sorrow by putting black lines in their columns. However, the Turkish newspapers refrained from expressing the slightest

opinion and even went so far as to make some false statements, even though they were aware of the strange way the body was buried, and they lowered the dignity of the press to miserable levels. (*İştirak* 16, 29 May 1326)

Despite these bold appeals, the 1913 assassination of Grand Vizier Mahmut Şevket Pasha triggered a crackdown that dismantled socialist organizations, exiled their leaders and silenced their press through censorship, a process completed by the wartime suppression of dissent during World War I. From the 1908 Revolution until the founding of the Republic of Türkiye, the most consequential force in organizing workers and spearheading strike and trade union activity was Hüseyin Hilmi's Ottoman Socialist Party, which later reemerged as the Turkish Socialist Party during the Armistice period. Beginning with the first issue of *İştirak* on 13 February 1325/26 February 1910, Hilmi and his circle disseminated an Ottomanist, inflected socialism through a series of journals including *İnsaniyet*, *Beşeriyet*, *Medeniyet* and *İdrak* becoming one of the few groups to first establish a public presence through the press before forming a political party. Yet despite these efforts, Hilmi and his movement have been consistently marginalized, ridiculed or ignored in both the historiography of the Turkish left and the broader Ottoman-Turkish historiography on press. Accusations range from passivity and ignorance to insufficient *redness*, failure to connect with workers and collusion with *enemy* forces. His socialist engagement has even been reduced to chauvinism, personal ambition or mere manipulation by his associate Baha Tevfik Bey. For instance, Açıkkaya (2009) citing Bezmi Nusret Kaygusuz, portrays Hilmi as both Baha Tevfik's puppet and the founder of a socialism *with no roots in Türkiye*. Such critiques, however, rely heavily on secondary judgments rather than engagement with Hilmi's extensive and accessible body of work. Far from isolated, this tendency reflects deeper currents in liberal historiography and methodological nationalism which normalize subjective denigration as legitimate scholarly discourse. Ironically, these dismissals are echoed not only by anti-communist voices but also by researchers adhering to the Soviet-influenced narrative that traces the Turkish left solely to Mustafa Suphi and the Communist Party of Türkiye, thereby erasing earlier, indigenous socialist experiments.

² *İştirak* (16), 29 May 1326.

³ *İştirak* (17), 31 Mayıs 1326.

1. PROBLEMS CREATED BY ESTABLISHED METHODOLOGICAL APPROACHES IN HISTORIOGRAPHY

Studies on the emergence of socialism in Türkiye face persistent challenges, particularly in identifying the formation of a working class within the Ottoman Empire and distinguishing it from artisans, some of whom successfully integrated into capitalist structures. The empire's uneven regional development combined with a Eurocentric and teleological framing of history, complicates comparative analysis. Central to this difficulty are fundamental questions: Who qualifies as a *worker*? To what extent did artisans' working practices and demands overlap with those of industrial laborers and did this suggest a shared class consciousness? Vatter (1998) observes that mainstream literature often excludes Ottoman artisans by defining workers strictly as employees in modern industrial settings. Yet Vatter also emphasizes (1998) that the Ottoman labor movement was deeply shaped by the historical experiences of these very artisans. Consequently, it is misleading to treat Ottoman socialism or figures like Hüseyin Hilmi as mere imitations of Western models or to fault them for articulating a socialism *incompatible* with the empire's realities. Indeed, whether early labor actions such as strikes or machine-breaking protests, constituted a radical opposition akin to Luddism or industrial-era strike waves remains debatable. E. J. Zürcher (1998) identifies three methodological obstacles in locating the Ottoman working class: First, state and guild records prescribe norms rather than describe reality; second, workers appear in sources only when causing unrest; and third, rural labor is largely absent from documentation. Compounding this, Erol (2009) notes that even within socialist literature, the definition of *worker* and the boundaries of the working class remain contested. Thus, attempts during this period to delineate the working class with fixed criteria within Ottoman socialism were inherently fraught and controversial.

A further obstacle in analyzing debates about the Ottoman working class and the trajectory toward socialism is the persistent tendency in historiography to treat workers as objects, rather than active subjects of history. As Quataert (1998a) observes, both imperial and Republican-era historians often fail to *see* the working class because they frame it exclusively through the

state's optic. Cengiz (2020) adds that this state-centric view, divorced from a materialist understanding of power, remains confined to a narrow intellectual circle and misrepresents the left's conception of agency in the Turkish context. Compounding this, Baydar (2011) highlights how the 1920 Baku Congress of the Peoples of the East, shaped by Bolshevik anti-imperialism profoundly influenced leftist historiography in Türkiye by conflating socialism with anti-colonial nationalism. Çarkçı (2022) reinforces this, noting that figures like Sultan Galiev with his *Socialist Turan* message directed at Muslim populations, were early vectors of this fusion. Closely linked is the overemphasis on the October Revolution as the origin point of Turkish socialism. Şişmanov (1990) for instance, treats Mustafa Suphi as the true founder of socialism in Türkiye, dismissing earlier movements as irrelevant because they aligned with the Second International rather than the Bolshevik-led Third. In his view (1990), pre-Suphi socialists *failed to integrate with the people* and vanished without trace. Consequently, socialist historiography in Türkiye has often collapsed the left into the nationalist or anti-imperialist struggle during the Turkish War of Independence, marginalizing working-class experiences. Zürcher (1998) attributes this bias not only to archival gaps but also to the post-liberation *phoenix narrative*, a euphoric national myth that elevated the military-bureaucratic elite as the sole agents of modernization. This ideological framing cemented a state-centered historiography, sidelining the lived realities of the broader populace and rendering the working class largely invisible.

The marginalization of socialism and the working class in Turkish historiography cannot be attributed merely to liberal or triumphalist narratives that relegate labor to the historical background. At its core lies a deeper methodological problem: The dominance of teleological historicism, reinforced by entrenched traditions of liberal historiography and methodological nationalism. These approaches, long institutionalized in Ottoman and Turkish historical writing frame history as a linear progression toward predetermined endpoints, often retroactively legitimizing dominant political outcomes. When combined with the *decline paradigm* pervasive in Ottoman studies, this produces a multidimensional blind spot. Such perspectives visible across political, press, and media historiography, glorify *victorious* narratives and treat history as a retrospective

justification of the status quo. This tendency has spilled beyond political history into multiple disciplines. Rooted in 19th-century British Whig historiography, this teleology viewed history as purpose-driven, its telos being liberalism and capitalism. Influential Whig historians and politicians cast the Enlightenment, parliamentary governance and the separation of powers as milestones on humanity's march toward freedom with the historian's task reduced to accelerating this *natural* trajectory. As Butterfield (1931) famously critiqued, this tradition flattened historical complexity into a simplistic binary between *progressive* Whigs and *reactionary* Tories, a dichotomy that imposed subjective moral judgments onto the past. Later liberal thinkers like Lord Acton reinforced this framework by condemning revolutions as deviations from history's proper course. Meanwhile, Hegel's philosophy of history which he shaped as the emergence of the Absolute Spirit in connection with the Enlightenment concept and progressive historical motif created by the French Revolution, formed the metaphysical basis for this type of teleological reasoning. These European-centered, capitalism-focused paradigms profoundly shaped the writing of history in the Ottoman-Turkish context, obscuring alternative trajectories like indigenous socialist movements and the agency of the working class.

This progressive motif assigns history a predetermined purpose, detached from individuals, contingent events or empirical realities and judges' global developments by their conformity to this Eurocentric ideal. Collingwood (2019) identifies this tendency in liberal historiography, noting how late nineteenth-century advances in the natural sciences, particularly in England merged with positivist philosophy to solidify a belief in historical progress as an inevitable law. A similar teleology entered socialist thought through Marx (2003) who famously *stood Hegel on his head* by reinterpreting history as the story of class struggle. For Marx, history's purpose was the emancipation of the working class from object to subject of history, a vision that became foundational to socialist historiography. Yet as Marshall G. S. Hodgson (2019) cautions, the dominance of Eurocentric frameworks stemming largely from Europe's early industrialization has obscured the broader, non-European dynamics that shaped the modern world. Consequently, the very notion of *progress* has been confined within a narrow,

deterministic horizon, reducing historical complexity to a single, Western-scripted trajectory.

A defining feature of historicism is its universalizing claim: If history moves toward a predetermined end, then societies that have achieved modern statehood and institutions are deemed the vanguard of human progress. Guha (2020) argues that Hegel's Prussian-centered vision of history as the unfolding of the Absolute Spirit elevated written, state-based histories while rendering non-European societies *ahistorical*, thereby providing a philosophical justification for colonial domination. Carr (2011) critiques such historiography for conflating historians' own ideological preferences with historical truth, presenting subjective narratives as objective destiny. Goody (2019) similarly condemns this Western-centric framework as an epistemic imposition that legitimizes intervention in so-called *backward* regions. Popper (1998) one of historicism's most forceful critics, denounced its historiographical offshoots not only for their flawed methodology and deterministic logic but also for their complicity with authoritarian and imperial agendas. Consequently, this retrospective, teleological mode of history rooted in 19th-century liberal historiography and later reinforced by 20th-century methodological nationalism has deeply infiltrated scholarship across disciplines. In studies of the Ottoman imperial period, this confluence has produced persistent and intractable distortions, obscuring alternative trajectories and non-Western forms of agency, including early socialist and working-class movements.

Methodological nationalism, a framework originating in political science and history before spreading across the social sciences has become deeply entrenched in historiographical practice. It treats the nation-state as the natural and primary unit of analysis, often defining societies through reified notions of *national character*. This perspective dominates fields such as sociology, international relations and economic policy where national histories are interpreted in isolation from global processes and reconstructed retrospectively to fit present-day boundaries and identities. As Wimmer and Schiller (2003) observe, scholars' identification with their own nation-state can introduce significant analytical bias. Giddens (1981) further notes that while European nation-states emerged from specific historical conjunctures, they are frequently portrayed in

historiography as the inevitable outcome of historical development as if guided by an immanent teleology. When this teleological view merges with Eurocentrism, non-European societies are judged *modern* or *civilized* only insofar as they approximate European models. Empires are cast as obsolete relics destined to vanish while nation-states legitimize their existence by interpreting the past through a presentist lens. Consequently, researchers often evaluate imperial-era events not on their own terms but in alignment with the current political narratives and interests of the nation-states they inhabit.

These entrenched historiographical traditions prevalent across multiple disciplines also permeate scholarship on socialism and Hüseyin Hilmi in Türkiye. The problem is exacerbated by methodological nationalism which routinely treats the multi-ethnic Ottoman Empire as if it were a nation-state. This anachronistic framing distorts historical analysis, projecting modern national categories onto a pre-national imperial reality. Within this paradigm, the marginalization of Hüseyin Hilmi and his movement or when they are acknowledged, the dismissive and often contemptuous tone used to describe them cannot be attributed solely to ideological bias. Rather, it reflects the deep imprint of established historiographical conventions that prioritize teleological, state-centered and Eurocentric narratives. To move beyond this impasse, it is essential to first situate Hüseyin Hilmi's socialist activism within the broader context of Ottoman historiography. Only then can we critically assess whether scholarly evaluations engage substantively with his extensive body of publications, central to his mission of disseminating socialism to a broad Ottoman public or merely reproduce inherited prejudices.

2. THE İŞTİRAKÇİ HİLMİ NARRATE SHAPED BY METHODOLOGICAL PROBLEMS IN HISTORIOGRAPHY

Much of the existing literature on socialism in Türkiye, particularly studies of the movement around Hüseyin Hilmi reproduces the methodological flaws deeply embedded in Ottoman and Turkish historiography. A telling example is the work of M. S. Çapanoğlu (1964), a frequently cited authority in the field who echoing the *decline paradigm*, asserts it was implausible for

socialism to emerge in a society allegedly shaped by five centuries of despotism and lacking translations of Marx, Engels, Kautsky, Bebel, or even Capital. Yet this claim ignores the historical fact that Hüseyin Hilmi founded the Ottoman Socialist Party in 1909. Rather than engaging with this initiative through the lens of domestic socio-economic conditions or the realities of the Ottoman working class, Çapanoğlu dismisses it as opportunistic maneuvering. He attributes Hilmi's activism to the *reckless political atmosphere* following the 1908 Revolution and labels him (1964) an *ignorant* figure unfamiliar with even the basics of socialism. This characterization stands in stark contrast to Hilmi's own writings. In *İştirak* and other publications, he and his associates consistently addressed the dire living conditions of Ottoman workers, analyzed class contradictions and drew explicit comparisons with European labor movements. Indeed, the inaugural issue of *İştirak* declared its central mission to investigate the plight of the working class in Türkiye and the structural causes behind it:

This is an introduction. From now on, every week we will talk about workers in Türkiye, poverty and its causes, union and strike laws and unionism. The working class which constitutes most of our country is synonymous with the life of the nation. We live off their labor. It is our duty to improve their material and intellectual conditions and free them from the chains of oppression. (*İştirak* 1, p. 7, February 13, 1325)

Hüseyin Hilmi and his associates consistently documented the harsh realities faced by workers in Türkiye, often publishing firsthand correspondence from laborers and detailed accounts of conditions in specific workplaces. Notably, they highlighted gendered dimensions of exploitation, including a letter from adolescent female workers in Bursa's silk looms. According to *İştirak* (1910), approximately 5,000 young girls and women were employed in Bursa's silk workshops where they worked as cheap labor and endured systemic exploitation, harassment, insecurity, discrimination and abuse. *İştirak* underscores that these issues could only be addressed through public pressure generated by the press.⁴ The newspaper's reporting expanded beyond this initial news item, encompassing a range of issues. The points included condemnation

⁴ "Hükümetin Nazar-ı Dikkatine: Ermeniceden Mütercem Bir Şikayetname", *İştirak* (2), p. 26, February 20, 1325.

of discrimination against female workers⁵, child labour⁶, Finance Minister Cavid Bey's insistence on standard taxes which were detrimental to workers and peasants instead of income-based taxes⁷, and the imposition of working conditions on Turkish workers by foreign companies that did not apply them in their own countries.⁸ The newspaper will also criticize the Ottoman press, stating that the government and other newspapers outlets defend the aristocracy while *İştirak* defend workers and laborers⁹, and will call on the press to defend the rights of workers and laborers instead of supporting the government.¹⁰

Mete Tunçay (2019) exemplifies a recurring critique in Turkish historiography: that early socialist efforts in the Ottoman Empire were premature and imitative, given the supposed divergence between local conditions and those of industrial Europe. Aligning with the *decline paradigm*, he argues that reforms like the Edict of Gülhane (1839) and the Imperial Reform Edict (1856) were adopted solely under foreign pressure, suggesting a broader incapacity for indigenous political innovation. Extending this logic to socialism, Tunçay (2019) contends that Turkish intellectuals lacked the *psychological framework* to grasp leftist ideas and that their attempts merely mimicked Western lifestyles, thereby betraying authentic socialist principles. Yet this view overlooks significant evidence to the contrary. Karagöz Kızılca (2016) emphasizes that the press showed increasing interest in the socialist movement in the Ottoman Empire, particularly after the 1848 Revolutions, and when reporting on these events, journalists preferred to adopt the workers' perspective without entering into any ideological framework. This strategic decision was made with the dual purpose of avoiding government displeasure and sidestepping accusations of ideological bias. As İ. A. Odabaşı (2022) notes, interest in socialism

persisted even under Abdulhamid II's strict censorship, surfacing in literary magazines through poetry and short stories. This engagement intensified after the 1905 Russian Revolution, which catalyzed a surge in socialist discourse and publications across the Ottoman press. Moreover, Tunçay's dismissal of the Ottoman Socialist Party's 1909 manifesto as *liberal* because it emphasized political freedoms (2019) misrepresents its content. In fact, the manifesto's demands closely mirrored those consistently advanced by the Second International: Paid leave, the implementation of an eight-hour workday, the assurance of compensation, retirement provisions, the prohibition of child labor, the recognition of the right to strike, the facilitation of trade union organization, the promotion of freedom of expression and the press, the abolition of the death penalty and the nationalization of the means of production and mines.¹¹ Additionally, *İştirak* frequently contains clear statements about the future of socialism through revolution.¹² It seems that even if the red demands in Europe and Ottoman Empire are the same, the shades of red vary in the historical narrative. Whereas contentions analogous to Tunçay's were also directed at the *İştirak* circle during that period and they responded with considerable hostility to these criticisms that Türkiye¹³ did not possess economic conditions analogous to those in Europe:

The fact that there are no factories in our country and that there is no such thing as a working class is being used as an excuse to justify the lack of regulation of working hours for workers, and for this reason the regulations that were supposed to be established for workers are being postponed. Why is this? Will our country remain without workers and factories forever? Or are the silk, flour, brick and lumber factories that have

⁵ "Kadınlarımız Arasında Fikir-i İştirak", *İştirak* (14), p. 209-210, May 15, 1326.

⁶ "Gadr Muamelelerinden", *İştirak* (16), p. 204-205, May 29, 1326.

⁷ "Maliye Nazırı Cavid Bey ve Sosyalizm", *İştirak* (10), p. 147, April 18, 1326.

⁸ "Tramvay Amelesinin Tatil-i Esgali", *İştirak* (13), p. 206, May 8, 1326.

⁹ "Mizah Kısmı: Tanin ile İştirak Arasında", *İştirak* (15), p. 239, May 22, 1326.

¹⁰ Türk Matbuatının Serfirazları: Wilhelm'in Cesareti", *İştirak* (19), p. 274, August 26, 1326.

¹¹ "Osmanlı Sosyalist Fırkası Programı", *İştirak* (20), p. 283-284, September 2, 1326.

¹² See. "Musahabe-i İctimaiyye: Sosyalistliğin Atısı", *İştirak* (3), p. 36-41; "Sosyalistliğin Atısı", *İştirak* (5), p.73-77; Bedik, "Cereyan-ı Cedit", *İştirak* (7), p. 101, March 27, 1326; Alyans Mektebi Müdürü İsrail, "Nasıl Çalışmalıyız?", *İştirak* (20), p. 285, September 2, 1326.

¹³ In publications produced by Hüseyin Hilmi's circle, the country is frequently referred to as Türkiye. Despite the fact that the name of the state is frequently referred to as the "Ottoman State" or the "Ottoman Empire" in historiography, the official name of the state was actually Devlet-i Aliyye. However, in contrast to popular belief, the appellation Türkiye was not first used with the Republic (1923); it was also especially used in official correspondence and international agreements, as well as in various academic and cultural writings of the late Ottoman period. Consequently, if the term used in the works cited in this article is Türkiye, it will also be used in the article.

been established in various parts of the countryside today not factories? There are silk factories in Bursa, Adapazarı, Bağcecik and İzmit. Also, every newspaper has been filled with complaints from five thousand girls employed in the Bursa factories about the factory owners who are depriving them of their labor and human rights. Working sixteen hours straight from 9.00 in the morning until 01.00 in the night and earning only two or three pennies! Is this fair? (*İştirak* 7, p. 110, March 27, 1326)

Even though Hüseyin Hilmi and his associates addressed the contention that the economic circumstances in Türkiye and the condition of the working class were not analogous to those in Europe, a contention that purportedly rendered their efforts futile, unwarranted and misguided, the criticism persisted during that period. In another article *İştirak* provided a harsher response to the *gentleman* who asserted that the working class in Türkiye was not comparable to that in Europe:

If the gentlemen were to visit the flour mills in our city, they would soon abandon their suspicions and come face to face with the truth. For in these factories, workers toil from dawn to dusk and every other night for ten or twelve cents a day, sleeplessness, striving to secure the highest possible profit for the factory owner, enduring misery, degradation, and appalling conditions. Our stylish gentlemen should visit the tailor's workshops at least once; where, on a summer day everything is closed and there is only a tiny window at the bottom like a birdcage and the ceiling is low and lit by a large lamp hanging from it, making the place resemble both a bathhouse and a chicken coop, and where fifty or sixty young men stand side by side, sweating, suffering, and shedding tears! (*İştirak* 1, July 14, 1328)

Beyond the issues stemming from European-centric liberal historiography which criticizes Hüseyin Hilmi and his contemporaries for being *untimely and incompatible*, the discourse also suffers from methodological nationalism. For example, Çapanoğlu (1964) assessing early socialist movements in Türkiye, claimed they were started by Armenians and Bulgarians in the Ottoman Empire whose goal was separatism from the start. He further argued that non-Muslim deputies avoided the Ottoman Socialist Party, viewing their goal not as socialism but as the division of the empire. This nationalistic analysis views the empire's nations as threats and fails to consider infrastructural developments across the empire or the impact of the Balkan Wars' losses on socialist-rich regions. Within this view, socialism is reduced to mere non-Muslim disapproval rooted in enmity. Y. D. Çetinkaya (2022) notes that the nationalist

conservative discourse against leftist ideas relies on the belief that non-Muslims dominated education and economics in the Ottoman Empire while Muslims were limited to agriculture and the military. This approach depicts non-Muslims as a homogeneous, upper-class group and Muslims as a lower class. Consequently, European ideas and consumption patterns are seen as non-Muslim introductions which paved the way for socialism. Once this equation is set, all that remains is to criticize Hüseyin Hilmi's actions as futile and inappropriate. Çapanoğlu uses this framework to portray him as an incompetent puppet who lacks understanding: "For Baha Tevfik, the Ottoman Socialist Party was merely an experiment or a pastime. He was well aware that our society was still far from ready for a social awakening. For Hüseyin Hilmi, it was simply a means of livelihood" (1964, p. 51).

Çapanoğlu never mentions the gains achieved by workers in the strikes organized by Hüseyin Hilmi, his efforts to celebrate May Day in Turkey, or the most important aspect of all: the socialist legacy he left behind in the Republic, despite having been exiled for years and eventually murdered in front of the Aqueduct of Valens. Çapanoğlu (1964) just describes all socialist movements as "a memory with no significant impact on our history, perhaps just an intellectual enthusiasm of youthfulness that lasted a little too long..." These accusations even go so far as to justify the murder of Hüseyin Hilmi:

Socialist Hilmi was nothing more than a caricature of socialism. He made it his livelihood and profession. Where could this career path which began as a joke, possibly lead? To the same place every empty-headed adventurer who chooses an ideology as his livelihood will end up: To the filthy pit of an Aqueduct of Valens! The life of Socialist Hilmi is the most characteristic, tragicomic novel of the Constitutional Era which ended with the collapse of an empire. Let's wait for the author! (p. 60)

Aclan Sayılğan (2009) who constructs his narrative through methodological nationalism like Çapanoğlu, both considers socialism as an endeavour of the non-Muslims of the empire and ignores Hüseyin Hilmi and his activities, thus initiating socialism in Türkiye with the October Revolution of 1917:

Let us state immediately that the socialist movements within the Ottoman Empire were not a movement of the Turkish elements, but rather a movement of the

Jews, Greeks and Bulgarians. Turks showed interest in socialist ideas only as a small minority in Istanbul. Socialism gained interest among Turkish elements after the Russian Revolution of 1917. The presence of socialists and communists in Anatolia during the Turkish War of Independence, albeit on a small scale was due to Turkish-Soviet relations and the long-term policies of the Soviets in Türkiye. (p. 9)

Sayılğan's work does not address how the imperial administration during World War I encountered socialist ideas and movements for the first time, nor does it discuss how socialists such as Hüseyin Hilmi who were already in exile, emerged prior to 1917. This attitude labels Hüseyin Hilmi's movement as baseless while failing to consider that the organizational practices of the working class differed greatly from those in Europe. Furthermore, it does not open a discussion on the possibility that this situation could be the result of fundamentally different economic and political developments. Y. Doğan Çetinkaya (2022) posits that the emergence of the working class is frequently attributed to industrialization, rather than to the advent of capitalism. Consequently, the socialist gains of this period are often disregarded, as it is posited that there was no industry in the Ottoman Empire comparable to that of Europe. However, an article published in *İştirak* conveyed to the public that the situation could be evaluated considering Türkiye's circumstances:

Some people dismiss our movement with disdain, claiming that since there are no industrial sectors, factories, or manufacturing plants in our country yet, talking about workers' lives at this stage is like looking at something that is still in its infancy and encouraging revolution and the defence of rights. They say it is pointless, like writing on ice. Should we, like those empty-headed people, respond with smiles that belittle their ignorant words? No! If we do, we will have strayed from our path, so for now we will simply express our sorrow. At the same time, we admit that we do not yet have a working class. Despotism has turned this vast country into a skeleton; we have been unable to make any use whatsoever of our vast and fertile fields, our rich soil or our waterfalls suitable for industrial development. The reason for the absence of industry in our country is despotism and once again despotism! (*İştirak* 7, p. 98-99, March 27, 1326)

The prolonged strike bans, repression of dissent, labor precarity and the Ottoman Empire's semi-colonial status under extensive economic capitulations fostered a distinct working-class infrastructure. Yet critiques

of the *İştirak* circle often overlook these conditions, arguing instead that the Ottoman working class did not mirror its European counterpart. Erol (2009) notes that socialism in the Ottoman Empire followed a unique trajectory, one not devoid of foundations as socialist movements in non-European contexts developed according to their own dynamics. This distinctiveness is evident in the *İştirak* circle's respectful stance toward Islam and religion more broadly. Socialist debates sparked by the 1871 Paris Commune also resonated in the Ottoman press; as Aydar (2015) observes, figures like Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Münif Pasha, and Ahmet Cevdet Pasha engaged with socialism in varied ways, though its perceived distance from religion often lent it negative connotations. In contrast, Hüseyin Hilmi and his associates maintained that socialism inherently respected religion, even claiming that prophets and sacred texts endorsed it, a view that may have served as a pragmatic strategy for popularizing socialism but also reflected a sincere conviction that Islam was compatible with socialist ideals.

İştirak circle placed considerable importance on maintaining harmony with Islam and tolerance towards other religions. Consequently, they were accused of attempting to disseminate irreligion and corruption within society by the *Şura-yı Ümmet*. In response, a critical article signed by *Hüseyin Hilmi* was published in *İştirak*, asserting that socialism was first established by Jesus Christ and Muhammad's sharia, and the principle of religion which considers all people equal is the foundation of socialism.¹⁴ Indeed, a verse on zakat will be quoted¹⁵ in the issue in which the Ottoman Socialist Party's founding declaration is published and various articles on the fact that zakat is the basis of the principle of social equality will reflect a vision of socialism compatible with Islam, often with quotations from the hadiths. In fact, almost all the publications present socialism as a way of life advocated by Plato and almost all prophets. So much so that in the issue of *İştirak* in which the leader of French Socialist Party Jean Jaurès's letter of support published, Freemasons were condemned on the grounds of their opposition to both religion

¹⁴ Hüseyin Hilmi, "Şura-yı Ümmete Cevap", *İştirak* (4), p. 49-51, 6 Mart 1326.

¹⁵ Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesidir", *İştirak* (20), p. 281, 2 Eylül 1326.

and humanity. Furthermore, Freemasonry itself was depicted as one of the monsters that had declared war on humanity, akin to Napoleon.¹⁶ However, Tunçay (2009, p. 50) attributes the discourse of socialism compatible with Islam to Hüseyin Hilmi's lack of understanding of socialism and his pragmatism in seeking to benefit from Islam. Temür (2017) on the other hand, sees this statement as an attempt to prove that socialism is not actually far from Islam and Ottomanism. Indeed, an analysis of the publications of Hüseyin Hilmi and his circle reveals a consistent pattern which lends credence to this hypothesis. For instance, an article published in *İştirak*, drawing upon the works of Baha Tevfik Bey who exerted a significant influence on Hüseyin Hilmi, asserts that the Ottoman Empire's inability to produce a substantial body of philosophical literature and the absence of indigenous philosophical movements rendered them dependent on Western philosophical thought. The author posits that the West and the East are distinct entities, so the mere perception of the West as more advanced should not be accepted uncritically.¹⁷ Instead, there is a necessity to cultivate philosophical discourses and methodologies that are distinctive to the Ottomans and Ottomanism. This approach aligns with the ideological tenets of the *İştirak* circle which employs a distinct approach to the implementation of socialist principles. So much so that they agree with a reader who criticizes the articles published in *İştirak* for not sufficiently examining Marxist movements and struggles, but they respond by stating that they have adopted this line of publication because they believe that it is necessary to first establish a socialist understanding of labor and work in the Ottoman homeland, along with the basic concepts.¹⁸

Some academic accounts shaped by anti-communist bias and methodological nationalism dismiss Hüseyin Hilmi and his circle's engagement with socialism without acknowledging the Ottoman-specific context. These narratives often reduce Ottoman socialism to a *plot by foreign powers*, framing it either as a separatist scheme orchestrated by non-Mus-

lim minorities or as a movement born solely under Soviet influence. Traces of this Cold War-era anti-communist anxiety persists in influential works such as Fethi Tevetoğlu's (1967), frequently cited in studies on Hüseyin Hilmi. Tevetoğlu explicitly states at the outset that his book aims *to identify the enemy* in the struggle against communism (1967), revealing its propagandistic intent; throughout, portrays Hüseyin Hilmi's activities in a derogatory and mocking tone. For instance, Tevetoğlu (1967) claims that socialism which emerged in the post-1908 revolutionary climate of relative freedom arose merely from *whims and fancies* and *imitation*; then further cites Çapanoğlu extensively to assert that the Ottoman Socialist Party served only as entertainment for Baha Tevfik and a means of livelihood for Hüseyin Hilmi:

The first Turkish socialist party was founded by a self-serving, ignorant, puppet figure who was hungry for fame and fortune; unable to participate in elections, it was abandoned without achieving much success. From an evaluation of the available information, Dr. Refik Nevzat and Baha Tevfik were behind Socialist Hilmi. Although no political ambition or zeal could be identified in Baha Tevfik who died at a young age, Dr. Refik Nevzat's activities have survived to the present day. The Ottoman Socialist Party founded by an ignorant person like Hilmi, had no basis in doctrine or cadre and no organization beyond a printing room. All the party's activities consisted of ineffective, simplistic publications with circulation of no more than a few hundred copies. (p. 20)

Throughout his text, Tevetoğlu disparages Hüseyin Hilmi on multiple grounds, his physical appearance, speech, socialist ideas and efforts to implement them, portraying them as both untimely and detrimental to the nation. Yet as Benlisoy and Çetinkaya (2007) show, this caricature is not original, it reproduces earlier depictions of Hilmi as a *tramp* and *opportunist* propagated by figures like S. Çapanoğlu, B. N. Kaygusuz and R. H. Karay. Tevetoğlu's account further merges methodological nationalism with anti-communism, recasting socialist movements within the empire as separatist plots by non-Muslims. Conceptualizing the Ottoman Empire as a nation-state and viewing it exclusively through a state-centric lens, he claims socialism was essentially the domain of *separatist Armenians and Bulgarians* (Tevetoğlu, 1967) and asserts that the term was *unacceptable* and *allergic* to Turkish-Muslim elites.

¹⁶ "Eslafta Sosyalizm", *İştirak* (6), p. 90-91, 20 Mart 1326.

¹⁷ A. R., "Hangi Felsefe?", *İştirak* (1), Sene: 2, p. 9-11, 7 Haziran 1328.

¹⁸ Hulusi, "İttihad-ı Sinaiyye", *İştirak* (12), p. 190, 1 Mayıs 1326.

Tevetoğlu dismisses Hüseyin Hilmi's attempts to organize workers and disseminate socialist ideas through the press as mere *enthusiasm, fashion and imitation*, allegedly leaving no mark on Turkish intellectuals or the working masses (1967). Yet this raises unanswered questions: If Hilmi's efforts were so inconsequential why were his two parties suppressed, their publications censored or banned, and party affiliates exiled? Moreover, Tevetoğlu insists (1967) that the Ottoman Socialist Party was not truly led by the *ignorant and title obsessed* Hilmi, but by foreign, revolutionary communists who had infiltrated it. By framing socialism solely as a foreign conspiracy while ignoring the material conditions of the Ottoman working class, Tevetoğlu's narrative exemplifies an anti-communist historiography that would reappear in later studies.

Sıtkı Şeremetli opens his work by framing communist activity as a long-standing threat to Türkiye and attributes the emergence of socialism in the country solely to separatist non-Muslim groups. Şeremetli (2017) characterizes the socialist movement of the era as a *sterile intellectual debate*, limited to secondhand translations of Marx, Kautsky, and Jaurès. Reinforcing methodological nationalism, he claims that socialist activism served exclusively Bulgarian, Armenian and Jewish agendas, asserting that none of these groups engaged with Hüseyin Hilmi or his circle. Şeremetli further contends that Jewish socialists aimed to establish a separate state in Palestine, interpreting their lack of contact with Hilmi as proof of separatist intent. This portrayal, however, overlooks historical realities. A significant portion of the empire's Jewish population under the leadership of Avram Benaroya, embraced an Ottomanist socialist vision. Moreover, the absence of organizational links between Hilmi and non-Muslim socialist groups largely stemmed from the fact that many of these communities resided in territories already lost, following the Balkan Wars. Şeremetli goes further, claiming without evidence that the *Turkish nation* was inherently incompatible with socialism due to its social structure and that socialism was imported exclusively by non-Muslims (2017). He also labels Hüseyin Hilmi *a shady character* who allegedly organized strikes with British support and received funds from enemy Powers, a claim

frequently repeated in the literature but refuted by Erdem. Erdem (2012) demonstrates that during the Armistice period, despite explicit bans by British General Harrington and French General Charpy on May Day gatherings in Istanbul, Hüseyin Hilmi and the Turkish Socialist Party successfully held a major May Day demonstration, advocating for an eight-hour workday, weekly rest and trade union rights.

Repeated and caricatured analyses of Hüseyin Hilmi thus criticize the *İştirak* circle as sometimes an apparatus of enemy forces, sometimes a passive movement deceived or ignored by insincere non-Muslims, sometimes a movement pursuing policies contrary to national interests, and sometimes a movement unrelated to socialism. Whereas Hüseyin Hilmi's circle has always taken both an Ottomanist and Marxist stance on nationalism and national interests. For example, an issue¹⁹ of *İştirak* discussing the establishment of a party to join the Second International and the goal of nationalization to achieve common ownership is followed by another issue²⁰ based on Marx's argument that socialists around the world should unite without distinction of nationality or religion. An article signed by *Ruşen Zeki* emphasized that nationalism was the greatest and only obstacle to socialism at a time when class conflict was intensifying. Hüseyin Hilmi and his circle's unique understanding of socialism within the Ottoman framework was so clear and rigid that none of their publications mentioned the abolition of the monarchy or spoke against the Sultan. When the Balkan War began, a harsh article was published condemning the four Balkan countries fighting against the Ottoman Empire, accusing them of betraying socialism and even labeling them as brutal, cowardly and cruel throughout history. This article defended the necessity of fighting against the four nationalist and separatist countries in the name of socialism.²¹ Nevertheless, this support for the war must have disturbed the Second International, as evidenced by Dr. Refik Nevzat defending peace and calling for restraint and he stated that wars

¹⁹ *İştirak* (1), Year: 2, 7 Haziran 1328.

²⁰ *İştirak* (2), Year: 2, 21 Haziran 1328.

²¹ "Harp ve Hücüm", *İştirak* (20), 26 Eylül 1328.

were a method of capitalism against socialism.²² In another issue, the prevailing notion that civilization is progressing will be challenged by the precise observation that the prevailing capitalist system of exploitation will soon lead the world into a major war.²³

Some scholars dismiss the Ottoman-rooted socialism advanced by Hüseyin Hilmi and his circle as mere imitation driven by Westernization. T. Z. Tunaya (1988) for example, interprets socialist movements not through the lens of the Ottoman Empire's internal class dynamics or its integration into global capitalism, but as a superficial reflection of Western discourses on human rights. He further claims that the Ottoman Socialist Party had no parliamentary presence and contributed nothing to debates on labor or socialism (1998), a judgment that ignores the systematic repression the movement faced, including bans, censorship, exile and imprisonment. As Erdem (2012) observes, Hilmi's activism and his party's manifesto are rarely assessed in their historical context; instead, they are anachronistically judged by present-day standards. Consequently, the enduring relevance of the issues they raised, many of which remain unresolved in contemporary Türkiye and globally is often overlooked. This tendency is further evident in Kurtoğlu's (2022) methodologically nationalist reading which labels *İştirak*'s poetic appeals to peace, justice and freedom as inauthentic and incompatible with *Turkish social structure*. This critique not only erroneously projects the empire as a homogeneous Turkish nation-state but also fails to specify why these universal themes are deemed incongruent or which literary forms by contrast, would suit which societies rendering the argument both essentialist and unsubstantiated.

Many of these interpretations rooted in the assumptions that the Turkish working class differed fundamentally from its European counterpart and that socialism was a tool used by non-Muslims to fragment the empire are also shaped by a denial of class conflict. As Georjon (2021) notes, before the rise of the *New Riches* in Türkiye during World War I individuals

who amassed wealth through wartime, profiteering and black-market activities socioeconomic tensions were rarely framed in class terms, unlike in the West. Consequently, Hüseyin Hilmi's socialist activism is often portrayed not as an organic response to local conditions but as an alien import with the struggle reduced to the actions of Hilmi and a small circle rather than a broader working-class movement. Gürsoy (2013) rightly critiques this tendency, pointing out that Western socialism is frequently treated as uniquely legitimate due to its philosophical depth while similar efforts in Ottoman Empire are dismissed on the grounds that *capitalist conditions like those in the West* had not yet matured. Yet as Gürsoy emphasizes, socialism emerges fundamentally as a human response to the dehumanizing realities of capitalism. Despite these challenges, socialist activism reemerged during the Armistice period as the Turkish Socialist Party, now adopting a clearer Marxist orientation. Gürsoy (2013) also notes that Hüseyin Hilmi succeeded in expanding his movement and making it more popular, particularly during the Armistice Period, when the Unionists were forced to flee abroad or to the interior of Anatolia, by increasing his influence in Istanbul. Indeed, even Hüseyin Hilmi's harshest critic Çapanoğlu (1964) acknowledges, despite efforts by the Allied Powers to thwart him, Hüseyin Hilmi's strikes and workers actions placed enemy forces in a challenging position. Indeed, Erdem (2012) also points out that Hüseyin Hilmi, together with the Turkish Socialist Party, embarked on fieldwork that would prepare the ground for revolution, focusing more on Marxist practice than socialist theory. Despite the ban on International Workers Day celebrations by the commanders of the enemy forces, British General Harrington and French General Charpy, Hüseyin Hilmi organized a large workforce consisting of shipyard, shipyard, company, railway, and tobacco workers.

Notwithstanding the aforementioned points, this dismissal ignores his tangible impact. Cerrahoğlu (1975) observes that it was precisely through Hilmi's efforts that Turkish laborers organized collectively for the first time and secured concrete gains. Nevertheless, Hilmi is routinely labeled ignorant in much of the literature. Özhazinedar (2023) further underscores Hilmi's contribution, noting that *İştirak* enabled the first sustained, organized socialist publication in

²² "Makale-i Mahsusa: Sosyalistler Kardeşdir", *İştirak* (23), 28 Eylül 1328.

²³ Branko Melcanopulos, "Bir Nakise-i İçtimaiye", *İştirak* (3), Year: 2, p. 42-43, 5 Temmuz 1328.

Türkiye, reaching a broad audience and giving workers a public voice, marking a foundational moment in the country's labor and socialist history.

CONCLUSION

Socialism in the Ottoman Empire developed within the context of the empire's specific historical conditions and internal dynamics while remaining connected to broader European currents. The brief period of political liberalization following the 1908 Revolution allowed socialist movements, particularly those rooted in Rumelia to emerge publicly, creating space for figures like Hüseyin Hilmi and his circle. Through publications such as *İştirak*, they sought to articulate a distinctly Ottoman form of socialism, initially presenting its core ideas in accessible, even romantic terms before gradually building a theoretical foundation. However, as Karakışla (1998) notes, the movement suffered a severe blow with the loss of its Rumelian territories during the Balkan Wars which disrupted organizational networks and leadership. In this vacuum, Hilmi and his associates worked to reconstitute socialist activity, culminating in the formation of the Ottoman Socialist Party. Yet persistent internal and external pressures, ranging from state repression to wartime instability led to censorship, exile and repeated suppression, stalling the movement's development. Despite during the Armistice period as the Turkish Socialist Party, now adopting a clearer Marxist orientation. It distinguished itself through large-scale, effective actions: Organizing workers, securing trade union rights and achieving tangible gains through strikes, demonstrating both resilience and relevance in a turbulent era.

Despite these efforts and historical developments, socialist scholarship in Türkiye has often produced a caricatured and dismissive portrayal of Hüseyin Hilmi and his circle, largely based on secondary sources and rooted in the assumption that their movement was rootless and imitative. Some narratives claim that socialism in Türkiye only began after 1917 under Soviet influence and through Mustafa Suphi, while others, shaped by anti-communist sentiment, frame Ottoman socialism as a separatist ploy orchestrated by non-Muslim communities. Both approaches reflect a reductive, polarizing framework that has been repeatedly criticized. A central reason for this distortion lies in the consistent neglect of

Hilmi's original publications as primary sources. Compounding this is a broader methodological deficiency in Turkish historiography, one that has received insufficient attention. This study argues that the recurring problems frequently in the literature stem largely from deep-seated methodological flaws originating in history and political science which have since permeated press history and other social sciences through entrenched historiographical traditions. European-centric liberal historiography not only depicts Hilmi and his movement as embodiments of intellectual weakness and utopian naivete but also channels all analyses of socialism and the working class in the late Ottoman Empire into simplistic, Eurocentric comparisons. Meanwhile, methodological nationalism imposes anachronistic nation-state frameworks onto a multi-ethnic imperial context. Consequently, even as contemporary debates continue over definitions of scientific versus utopian socialism or the very category of worker, Hilmi's circle is routinely labeled as idealistic and unrealistically visionary. Generally shaped by these methodological biases, the literature often trivializes the demands articulated in the party's program, even though many remain unmet in present-day Türkiye. This study therefore seeks to move beyond entrenched interpretive patterns by foregrounding and critically examining the methodological assumptions that have long shaped scholarship on socialism and Hüseyin Hilmi in Türkiye.

REFERENCES

- Açikkaya, S. (2009). 27 Mayıs öncesi Türkiye’de sol akımlar. *Tarih Dergisi*, 50(2), 221–250.
- Aydar, Ö. (2015). Osmanlı Devleti’nde ilk sosyalizm tartışmaları ve ilk sosyalist örgütlenmeler. *Atatürk Dergisi*, 4(2), 51–81.
- Baydar, O. (2011). Türkiye solu üzerine (öz) eleştirel notlar. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 15(59), 11–31.
- Benlisoy, F., & Çetinkaya, Y. D. (2007). İştirakçi Hilmi. T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Cilt 8 – Sol* (pp. 165–183). İletişim Yayınları.
- Beyaz, C. (2013). *Dersaadet’te bir sosyalist: Parvus Efendi*. Ötüken Neşriyat.
- Butterfield, H. (1931). *The Whig interpretation of history*. Bell and Sons.
- Carr, E. H. (2011). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cengiz, C. (2020). *Diyaloji kavramı bağlamında Birlik Dergisi’nde Medine Vesikası ve İslamcılık tartışmaları* (Ph.D. Dissertation). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Cerrahoğlu, A. (1975). *Türkiye’de sosyalizmin tarihine katkı*. May Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2019). *Tarih tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Çapanoğlu, M. S. (1964). *Türkiye’de sosyalizm hareketleri ve Sosyalist Hilmi*. Pınar Yayınevi.
- Çarkçı, A. (2022). İlk Osmanlı sosyalistlerinden Dr. Refik Nevzat ve siyasi faaliyetleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 44, 227–244.
- Çetinkaya, Y. D. (2022). Osmanlıca Marksizm. Y. D. Çetinkaya (Ed.), *Osmanlı’da marksizm ve sosyalizm: Yeni kuşak çalışmaları* (pp. 13–55). İletişim Yayınları.
- Dumont, P. (1977). Bir Osmanlı sosyalist örgütü: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu. G. Haupt and P. Dumont (Eds.), *Osmanlı İmparatorluğunda sosyalist hareketler* (T. Artunkal, Çev., pp. 35–60). Gözlem Yayınları.
- Erdem, H. (2012). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*. Sel Yayıncılık.
- Erol, E. (2009). *Reproaching Hüseyin (İştirakçi) Hilmi: An Ottoman socialist in early 20thcentury* (Ph.D. Dissertation). Sabancı Üniversitesi.
- Georgeon, F. (2021). Gülüşün ve gözyaşlarının kıyısında. S. Yerasimos (Ed.), *İstanbul 1914–1923* (pp. 95–118). İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1981). *A contemporary critique of historical materialism*. Macmillan.
- Goody, J. (2019). *Tarih hırsızlığı* (G. Ç. Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Guha, R. (2020). *Dünya-tarihinin sınırında tarih* (E. Ünal, Çev.). Metis Yayınları.
- Gürsoy, S. (2013). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve yayınları*. İletişim Yayınları.
- Haupt, G. (1977). Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF) tarihine giriş. G. Haupt & P. Dumont (Eds.), *Osmanlı İmparatorluğunda sosyalist hareketler* (T. Artunkal, Çev., pp.13–33). Gözlem Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2001). *The philosophy of history* (J. Sibree, Trans.). Batoche Books.
- Hodgson, M. G. S. (2019). *Dünya tarihini yeniden düşünmek* (A. Kanlıdere & A. Aydoğan, Çev.). Vadi Yayınları.
- Karagöz Kızılca, G. (2016). Giving an active voice to Ottoman urban workers: Hadika and forming public opinion for resistance in 1872-1873. S. Karahasanoğlu & D. C. Demir (Eds.), *History from below a tribute in memory of Donald Quataert*. (pp. 585-603). İstanbul Bilgi University Press.
- Karakışla, Y. S. (1998). Osmanlı sanayi işçisi sınıfının doğuşu, 1839–1923. D. Quataert & E.J. Zürcher (Eds.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine işçiler 1839–1950* (C. Ekiz, Çev. pp. 27–54). İletişim Yayınları.
- Kurtoğlu, F. S. (2022). Osmanlı sosyalistlerinin dergisi İştirak’teki manzum metinler. *Gazi Türkiyat*, 30, 49–70.
- Lord, A. (2020). *Tarih üzerine bir ders* (K. Başer, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.

- Marx, K. (2003). *Kapital: Birinci Cilt* (A. Bilgi, Çev.). Eriş Yayınları.
- Odabaşı, İ. A. (2022). Kızılbaşan Türkler: Osmanlı'da erken Türk sosyalizmi (1904–1910). Y. D. Çetinkaya (Ed.), *Osmanlı'da Marksizm ve sosyalizm: Yeni kuşak çalışmalar* (pp. 57–122). İletişim Yayınları.
- Özhazinedar, T. (2023). Osmanlı'nın sol basını İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist gazeteleri. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 9, 42–95.
- Polat, E. (2004). *Osmanlı'nın ilk Yahudi sosyalisti Avram Benaroya ve faaliyetleri*. Truva Yayınevi.
- Popper, K. R. (1998). *Tarihselciliğin sefaleti* (S. Orman, Çev.). İnsan Yayınları.
- Quataert, D. (1998a). Giriş. D. Quataert & E. J. Zürcher (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839–1950* (C. Ekiz, Çev., pp. 13–26). İletişim Yayınları.
- Quataert, D. (1998b). Selânik'teki işçiler 1850–1912. D. Quataert & E. J. Zürcher (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839–1950* (C. Ekiz, Çev., pp. 97–122). İletişim Yayınları.
- Sayılğan, A. (2009). *Türkiye'de sol hareketler*. Doğu Kütüphanesi.
- Şeremetli, S. (2017). *Türkiye'de sosyalist ve komünist faaliyetlerin 100 yılı*. [Yayınevi belirtilmemiş].
- Şişmanov, D. (1990). *Türkiye işçi ve sosyalist hareketi kısa tarih (1908–1965)*. Belge Yayınları.
- Temür, H. (2017). Kendi yayınları çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası çevresinin fikirleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60, 233–276.
- Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de sosyalist ve komünist faaliyetler (1910–1960)*. Ayyıldız Matbaası.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de popülizm 1908–1923*. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler cilt: 1 İkinci Meşrutiyet dönemi*. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye'de sol akımlar 1908–1925 (Cilt 1)*. İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2019). *Bilineceği bilmek: Türkiye'de siyasal gelişmenin evreleri ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sol akımlar*. İletişim Yayınları.
- Vatter, S. (1998). Şam'ın militant tekstil dokumacıları: Ücretli zanaatkarlar ve Osmanlı İşçi hareketleri 1850–1914. D. Quataert & E. J. Zürcher (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839–1950* (C. Ekiz, Çev., pp. 55–95). İletişim Yayınları.
- Wimmer, A., & Glick Schiller, N. (2003). Methodological nationalism, the social sciences and the study of migration: An essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 37(3), 576–610. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00151.x>
- Zürcher, E. J. (2014). “Önsöz”. D. Quataert & E. J. Zürcher (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839–1950* (C. Ekiz, Çev., pp. 7–11). İletişim Yayınları.

Newspapers

- A. R. (1328, 7 Haziran). Hangi felsefe? *İştirak*, 2(1), 9–11.
- A. Rıfki. (1325, 13 Şubat). Hayat-ı avam: İşçiler ve sefalet. *İştirak*, (1), 7.
- Israel, A. M. D. (1326, 2 Eylül). Nasıl çalışmalıyız? *İştirak*, (20), 285.
- (1326, 27 Mart). Amele havadisi: İpek amelesini hakkında. *İştirak*, (7), 110.
- Bedik. (1326, 27 Mart). Cereyan-ı cedid. *İştirak*, (7), 98–101.
- Melcanopulos, B. (1328, 5 Temmuz). Bir nakıse-i içtimaiye. *İştirak*, 2(3), 42–43.
- (1326, 20 Mart). Eslafta sosyalizm. *İştirak*, (6), 90–91.
- (1326, 29 Mayıs). Gadr muamelelerinden. *İştirak*, (16), 204–205.
- (1328, 26 Eylül). Harp ve hücum. *İştirak*, 2(20).
- Hulusi. (1326, 1 Mayıs). İttihad-ı sınıaiyye. *İştirak*, (12), 190.
- (1325, 20 Şubat). Hükümetin nazar-ı dikkatine: Ermeniceden mütercem bir şikayetname. *İştirak*, (2), 26.
- Hilmi, H. (1326, 6 Mart). Şura-yı ümmete cevap. *İştirak*, (4), 49–51.

- İbnü'l Hak. (1328, 14 Temmuz). Amele hayatı. *İştirak*, 2(1).
- (1328, 21 Haziran). [Haber yazısı]. *İştirak*, 2(2).
- (1326, 15 Mayıs). Kadınlarımız arasında fikr-i iştirak. *İştirak*, (14), 209–210.
- (1328, 28 Eylül). Makale-i mahsus: Sosyalistler kardeşir. *İştirak*, 2(23).
- (1326, 18 Nisan). Maliye Nazırı Cavid Bey ve sosyalizm. *İştirak*, (10), 147.
- (1326, 31 Mayıs). Mebusan ve matbuat. *İştirak*, (17), 263.
- (1326, 22 Mayıs). Mizah kısmı: Tanin ile *İştirak* arasında. *İştirak*, (15), 239.
- (1326). Musahabe-i ictimaiyye: Sosyalistliğin atisi. *İştirak*, (3), 36–41.
- (1326, 2 Eylül). Osmanlı Sosyalist Fırkası beyannamesidir. *İştirak*, (20), 281.
- (1326, 2 Eylül). Osmanlı Sosyalist Fırkası programı. *İştirak*, (20), 283–284.
- (1326). Sosyalistliğin atisi. *İştirak*, (5), 73–77.
- (1326, 8 Mayıs). Tramvay amelesinin tatil-i eşgali. *İştirak*, (13), 206.
- (1326, 26 Ağustos). Türk matbuatının serfirazları: Wilhelm'in cesareti. *İştirak*, (19), 274.

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MEDYA OKURYAZARLIĞINA YÖNELİK ALGILARI VE DENEYİMLERİ

PERCEPTIONS AND EXPERIENCES OF RADIO, TELEVISION AND CINEMA STUDENTS REGARDING MEDIA LITERACY

Doç. Dr. Ferhat KAÇAR

Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-4053-7163, kacarferhat@harran.edu.tr

ÖZ

Medya okuryazarlığı; eleştirel düşünmeyi, bilgiye karşı yapıcı tutumları ve bilgiyi etkili bir şekilde kullanmak için gereken becerileri desteklemektedir. Medya okuryazarlığının gelişimi, gençler arasında daha fazla bir gereklilik haline gelmekte ve onların çeşitli bağlamlarda medyada karşılaştıkları bilgileri etkili bir şekilde yönetmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla medya ile ilgili akademik alanlarda verilen eğitimin, bireylerin medya okuryazarlığı çerçevesinde bilgi edinme ve değerlendirme süreçlerini nasıl etkilediği giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, son dönemde medya ile ilişkili fakültelerin ve bölümlerin müfredatlarındaki derslerde ve eğitim-öğretim süreçlerinde edindikleri bilgilerin, medya okuryazarlık bilincini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desene dayalı bu çalışmada, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümünde lisans ve yüksek lisans düzeyinde öğrenim gören toplam 34 öğrenciyle görüşülerek medya okuryazarlığına ilişkin deneyim ve algıları incelenmiştir. Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve elde edilen veriler betimsel bir şekilde aktarılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin gördükleri eğitim ve öğretimin etkisiyle medya içeriklerine yönelik eleştirel bir bilinç geliştirdikleri; medya mesajlarını sorgulama, analiz etme ve anlamlandırma süreçlerinde aktif bir tutum sergiledikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca katılımcıların yeni medya araçları karşısında daha seçici, farkındalığı yüksek ve katılımcı bir yaklaşıma sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu eleştirel tutumları, kitle iletişim teorileri ve medya okuryazarlığı eleştirileriyle de uyumludur.

Anahtar Kelimeler: Medya okuryazarlığı, İletişim çalışmaları, Fenomenolojik desen, Nitel araştırma.

ABSTRACT

Media literacy promotes critical thinking, constructive attitudes towards information and the skills needed to use it effectively. It is becoming increasingly necessary to develop media literacy among young people, equipping them with the ability to manage the information they encounter in various media contexts effectively. Therefore, it is becoming increasingly important to understand how education in academic fields related to media influences individuals' knowledge acquisition and evaluation processes within the context of media literacy. This study aims to reveal how the knowledge acquired in courses and teaching-learning processes within the curricula of media-related faculties and departments in recent times affects media literacy awareness. In this study, based on a phenomenological design which is one of the qualitative research methods, a total of 34 students studying at undergraduate and graduate levels in the Radio, Television, and Cinema Department were interviewed to examine their experiences and perceptions regarding media literacy. The data were collected through semi-structured interviews and presented descriptively. The research revealed that the students had developed a critical awareness of media content as a result of their education and training, and displayed an active attitude towards questioning, analysing, and understanding media messages. Additionally, it was determined that the participants had a more selective, highly aware, and participatory approach to new media tools. Students' critical attitudes are also consistent with mass communication theories and media literacy criticisms.

Keywords: Media literacy, Communication studies, Phenomenological pattern, Qualitative research.

GİRİŞ

Dijitalleşme ve yapay zekânın hızla geliştiği günümüzde, bireylerin medya içeriklerini yalnızca tüketmekle kalmayıp aynı zamanda üretmeleri, medya okuryazarlığını daha da önemli hale getirmektedir. Çünkü çocuklar ve gençler, insanlık tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar çok bilgi ve eğlence seçeneğine sahip dijital bir dünyada büyümektedir (Hobbs, 2010). Medya, büyük baskı tabanlı yayınlardan (radyo, gazete, dergi, TV gibi) ağ tabanlı dijital teknolojiler ve yapay zekâ gibi yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine doğru dönüşerek etkisini sürdürmektedir (Kress, 2003). Medyanın güçlü ve baskın etkisini azaltmak için, bireylerin hem medya tüketicisi hem de üreticisi olarak görsel ve işitsel medya ürünlerine daha aktif katılmaları, yani medya okuryazarlığı bilinçlerinin artırılması önemlidir (Avşar, 2013). Özellikle medyanın ideolojik boyutunun, bilinç endüstrisi ile bilginin üretimi ve yönetimi üzerindeki etkisi giderek artmaktadır. Ayrıca, medyanın demokratik süreçlere olan merkezi nüfuzu ve görsel iletişim ile bilginin hayatın her alanında vazgeçilmez hale gelmesi, medya okuryazarlığı ihtiyacını daha da artırmaktadır (Masterman, 1985).

Literatüre bakıldığında son yıllarda medya okuryazarlığı konusunda teorik ve uygulamalı birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Kubey, 1997; Snyder, 1998; Kellner, 2002; Kellner & Share, 2005; Silverblatt vd., 2014; Mkandawire, 2018; Kulak, 2025; Karaman & Balcı, 2025; Eserdi vd., 2025). Özellikle son dönemde medya okuryazarlığına ilişkin çalışmaların artması, medya okuryazarlığının giderek artan önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte pek çok bölüm ya da kurum, kendi eğitim ve öğretim süreçlerinde medyanın etkisini anlamak amacıyla araştırmalar yürütmüştür (Burn & Durran, 2007; Zhang vd., 2020; Mengüloğul & Sarıkaya, 2024; Eserdi & Çıkan, 2025; Kılınç, 2025; Demirci & Yıldırım, 2025). Her yıl medya etkisi ve medya okuryazarlığına ilişkin birçok alan araştırması yapılmasına rağmen, bireylerin fenomenolojik deneyimlerini inceleyen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı söylenebilir. Medya okuryazarlığı dersine ilişkin bazı araştırmalar yapılmış olsa da (Köktener, 2019; Aksu Bektaş & Alver, 2020), Radyo, Televizyon ve Sinema (RTS)¹ bölümlerinde okutulan müfredatların

medya okuryazarlığı bilincini geliştirme açısından yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Ayrıca, son yıllarda öğrencilere yönelik medya okuryazarlığı konusunda birçok araştırma yapılmış olsa da bu çalışmaların çoğu doküman analizi yöntemi (Acar, 2024; Uzun, 2024) ve nicel yöntemler (Işık & Huseynova, 2024; Akıncı, 2024; Birlik & Yaraş, 2025; Erdoğan, 2025; Kulak, 2025) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ise önceki araştırmalardan farklı olarak, RTS bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin medya okuryazarlığına ilişkin fenomenolojik deneyim ve algılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece alandaki boşluğa katkıda bulunarak literatüre özgün bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında, RTS Bölümü öğrencileriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada, öğrencilerin medya içeriklerine yaklaşımları, medya mesajlarının ardındaki anlamları ne ölçüde kavrayabildikleri ve bu içerikleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme becerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle medya okuryazarlığı kavramı tanımlanmış, ardından ilgili literatür incelenmiştir. Yöntem bölümünde veri toplama aracı, çalışma grubu ve analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Katılımcı ifadeleri betimsel biçimde aktarılmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular literatürle karşılaştırılarak tartışılmış; daha sonra ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Bu çalışmanın, medya okuryazarlığı alanına kuramsal ve uygulamalı katkı sunması, özellikle medya eğitimi veren programlarda eleştirel bilinç gelişimine dair yeni açılımlar sağlaması beklenmektedir.

1. MEDYA OKURYAZARLIĞI: TANIM VE KAPSAMI

Medya yalnızca bir iletişim aracı olarak işlev görmekle kalmaz; aynı zamanda Stuart Hall'un (1977) da belirttiği gibi toplumsal grupların farklılaşmış yaşamlarına ışık tutarak, toplumsal bilgi sağlama ve seçici imajlar oluşturma görevini de üstlenmektedir. Medyanın önemli işlevleri ve görevlerinin yanında neyi, nasıl temsil ettiği ve gerçekliği günümüzün önemli sorunlarının alanlarını oluşturmaktadır. Masterman (1994) "Medya gerçeği sunmaz, onu temsil eder" ifadesiyle medyanın şeffaf bir yapıda olmadığını; gerçekliği doğrudan aktarmak yerine, onu yeniden yapılandırarak temsil ettiğini belirtmektedir. Bu durum, medyanın bireyleri etkileyerek kendi gerçekliğini

¹ Bu çalışmada, metnin ilerleyen bölümlerinde tekrarların önüne geçmek ve ifadeyi kısaltmak amacıyla, "Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü" ifadesi yerine RTS kısaltması kullanılmaktadır.

inşa ettiği fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle medya, “bilinç endüstrileri” olarak adlandırılır ve insanların dünya hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak, onların algılarını ve düşüncelerini şekillendirir. Bundan hareketle medya, sadece haber veya bilgi vermekle kalmayıp toplumsal grupları, sınıfları ve kültürleri bir araya getirerek toplumun bütünlüğünü anlama ve temsil etme görevini üstlenir. Ancak günümüzde medya ortamı, yoğun ve sürekli içerik akışıyla doygunluk seviyesine ulaşmakta; teknolojik araçlara olan bağımlılık giderek artmakta ve küresel ölçekte birbirine bağlı bir yapıya dönüşmektedir. Bu gelişmeler, bireylerin medya ile kurduğu ilişki biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmektedir (Kellner & Share, 2007). Bu değişim çok boyutlu ve yüksek etkileşimli (multimedya okuryazarlığı) bir süreçte işaret etmektedir (Buckingham, 2003). Dolayısıyla medyanın etkisinden kurtulmak veya medyayı eleştirel okuma becerisini geliştirmek için okuryazarlık ve medya okuryazarlık bilincinin yükseltilmesi, önemli bir sorun veya soru olarak ortada durmaktadır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren okuryazarlık kavramının geleneksel tanımı değişerek, basılı ve yazılı materyalleri okuma ve yazma becerisinin ötesine geçmiş, zaman içerisinde içerik, biçim/stil, etki, anlama, yorumlama, iletişim kurma ve hesaplama gibi daha karmaşık bilişsel süreçleri de kapsayacak şekilde, farklı bağlamlarla ilişkilendirilerek daha kapsamlı bir boyuta evrilmiştir (Silverblatt vd., 2014; Mkandawire, 2018). Medya okuryazarlığı ise Burn ve Durran’a (2007) göre, kültürel, eleştirel ve yaratıcı unsurların bir araya geldiği, bireylerin medya metinlerini anlamlandırmasının yanı sıra bu metinleri yeniden şekillendirip yorumladıkları bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla medya okuryazarlığı yalnızca işlevsel becerileri değil, aynı zamanda sosyal kimlik oluşturma, kültürel aidiyet ve eleştirel düşünme gibi unsurları da kapsamaktadır (Kellner & Share, 2007).

Literatürde medya okuryazarlığına ilişkin tanımlamalarına bakıldığında; farklı medya platformları ve organları aracılığıyla alınan bilgileri ve haberleri doğru bir şekilde analiz etme, değerlendirme ve içerik oluşturma becerisi ilişkisi kurulduğu görülmektedir (Buckingham, 2003; Livingstone, 2004; Koçak, 2011; Silverblatt vd., 2014; Roozenbeek & van der Linden, 2019). Bu beceri, okuma ve yazma yetisinin ötesinde, bilgiyi anlamlandırma ve bireysel deneyimlerle

ilişkilendirme süreci ile ilişkilidir.

Medya okuryazarlığının temel amacı, bireye, bilgiyi analiz etme, yorumlama, sentezleme, eleştirme, bütünleştirme ve sonrasında bu bilgiyi değişik yaşam bileşenlerine uygulama yetisini sağlamaktır (White & Dillow, 2005; Pekman, 2011). Dolayısıyla, medya okuryazarlığı bireylere sağladığı eleştirme ve bütünleştirme becerileri ile bilgiyi farklı alanlarla ilişkisini kurma ve uygulama imkânı sağlamaktadır (White & Dillow, 2005). Aynı zamanda, bireyin belirli metinleri ve medya içeriklerini okuma, yorumlama ve üretme yetisi ile kendi kültür ve toplumuna etkin katılımını sağlayacak entelektüel araçları edinmesini de imkân tanımaktadır (Kellner & Share, 2007). Medya okuryazarlığı; yalnızca haber ve bilgi tüketimini değil, eğlence, reklam ve sosyal medya içeriklerinin de eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesini kapsamaktadır (Hobbs, 2010). Bu kavram, yalnızca medya metinlerinin anlaşılmasını değil, aynı zamanda iletişim teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanılmasını da kapsamaktadır (Güngör, 2022). Medya okuryazarlığı, medya ve iletişim teknolojilerini bilinçli ve etkili bir şekilde kullanabilmeyi sağlayan en önemli süreçlerden biri olarak eğitim aracılığıyla geliştirilir.

Okuryazarlık eğitimi konusunda hem gelenekçiler hem de reformcular arasında bir fikir birlikteliği söz konusudur (Kellner & Share, 2007). Medya okuryazarlığı konusunda henüz böyle bir uzlaşma olmasa da gelecekte medyanın etkisi konusundan insanları ve toplumları korumak için ortak bir uzlaşmanın sağlanması olasıdır. Çünkü medya okuryazarlığı eğitimi, bireylere medya kodlarını analiz etme ve medya içeriklerinin etkisini kavrayabilme yetisini ve bilincini kazandırır (Paker, 2009). Aufderheide (1993), medya okuryazarlığını, bireylerin medya içeriklerini daha eleştirel ve bilinçli bir şekilde tüketmelerini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir eğitim biçimi olarak tanımlamaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, bunlardan gelen mesajların anlaşılması ve doğru bir şekilde yorumlanması, günümüzün en önemli sorunlardan biri olarak varlığını sürdürmektedir (Lin vd., 2013). Medya okuryazarlığı eğitimiyle, kültürün baskın sembol sistemlerinin kişisel, estetik, kültürel, sosyal ve politik amaçlar doğrultusunda bilinçli bir şekilde kullanımı hedeflenir. Bu eğitim, bireylerin medyayı sadece pasif bir şekilde tüketmek yerine, eleştirel bir bakış açısıyla

anlamlandırmalarını ve kendi medya üretimlerini bu bilinçle gerçekleştirmelerini sağlar (Masterman, 1985).

Medya okuryazarlığı eğitiminde, kitle iletişim araçları ve popüler kültürle bağlantılı öğrenmeye odaklanması gerekliliği, çevrimiçi teknolojilerin eğitime entegre edilmesiyle birlikte daha karmaşık bir hale gelmektedir. Bu bağlamda, dijital teknolojilerin mümkün kıldığı sosyal medya ortamı, dünya genelindeki birçok eğitimci için ayaklarımızın altındaki hareketli tektonik plakalar gibi işlev görmektedir; bizleri hem istikrarsızlaştırmakta hem de canlandırmaktadır. Aynı zamanda yeni fırsatlar, sorunlar ve öncelikler yaratmaktadır (Hobbs, 2009). Medya okuryazarlığı sayesinde, bireyler medya kültürünü, sosyal üretim ve mücadelenin bir aracı olarak öğrenmektedir. Bununla birlikte bireyler medya temsillerine eleştirel bir bakış açısı kazanmaktadır.

Öte yandan medya okuryazarlığı, bireylerin medya içeriklerini sadece tüketmekle kalmayıp, içeriklerin ardındaki ideolojik, ticari ve kültürel amaçları sorgulama ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerini sağlar (Buckingham, 2003). Özellikle günümüzde medyanın hayatımızdaki etkisinin genişlemesiyle birlikte, medya okuryazarlığı toplumda bilinçli bireyler yetiştirmek için kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır (Potter, 2019). Bu noktada belirtmek gerekir ki, dijital enformasyonun hızla artması, yapay zekânın bilgileri ayırım gözetmeksizin doğru enformasyon olarak sunması, sosyal medyada artan manipülasyon ve haberlerdeki dezenformasyon, gerçeklik ve hakikat arasındaki bağı zayıflatmakta; bireyleri, yeni bir 'hakikat'e inanmaya yönlendirmektedir. Diğer yandan, ağ teknolojilerinin sağladığı anlık bilgi akışı, anında haberleşme imkânı ve görsellerle desteklenen içerikler; bireyleri, bilgileri eleştirel süzgeçten geçirmeden ve doğruluğunu teyit etmeden kabul etme eğilimi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Her geçen gün artan sayısız enformasyon, haber ve bilgi akışı içinde doğru bir süzgecin oluşması için medya okuryazarlık eğitiminin daha fazla önemsenmesi gerekmektedir (Habes vd., 2023).

Özellikle günümüzde bireylerin bilgiye erişimlerinin kolaylaşmasının yanı sıra doğru bilgiye ulaşmak zorlaşmış ya da doğru bilginin hangisi olduğu sorunu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı eleştirel medya okuryazarlığının önemi de artmıştır. Eleştirel medya okuryazarlığı, küreselleşen ve çokkültürlü bir dünyada, kültürlerin çeşitliliğini anlamayı teşvik ederken, aynı

zamanda medyadan öğrenmeyi, manipülasyona karşı direnç göstermeyi ve medya materyallerini yapıcı şekilde kullanmayı öğretir (Kellner & Share, 2005). Dahası, medya okuryazarlığı eğitimi, öğrencilere iyi birer vatandaş olarak sosyal yaşama aktif katılım sağlayacak beceriler kazandırmayı amaçlar. Bu nedenle, medya okuryazarlığı eğitimi alan bireyler, karşılaştıkları enformasyonu sorgulayabilir ve medya metinlerindeki manipülasyona karşı daha dirençli hale gelebilirler. Eğitim ve öğretim, medya metinlerine karşı analiz etme becerisini ve medya okuryazarlık düzeyini güçlendirmekte, yanlış ve yalan enformasyona karşı savunma kalkanı oluşturmanın yollarından en önemlisi (Mourão & Robertson, 2019; Steensen, 2019) olarak öne çıkmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu kısımda çalışmanın amacına, önemine, yöntem ve desen bilgisine, çalışma grubunun özelliklerine, analiz sürecine, kapsam ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

2.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Medya okuryazarlığı, toplumsal farkındalık, önyargı ve kişisel değerler üzerindeki etkisine dair bilgi edinmek, medya tüketiminin bireylerin günlük yaşantılarında, ilişkilerinde ve bilgiye yaklaşımlarında oynadığı rolü anlamak açısından önemlidir. Dolayısıyla medya içeriklerine eleştirel yaklaşabilme ve medya mesajlarının arkasındaki amaçları sorgulama becerisi, öğrencilerin medya karşısında daha donanımlı ve farkındalık düzeyi yüksek bireyler olmasında katkı sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı, Güzel Sanatlar Fakültesi, RTS Bölümü öğrencilerinin ders müfredatlarında edindikleri bilgilerin; görsel, işitsel ve yazılı içeriklere ilişkin farkındalık düzeylerini, medya mesajlarını sorgulama yetkinliklerini, medya bilgilerini doğruluk ve güvenilirlik açısından analiz etme kapasitelerini ve medya mesajlarına yönelik eleştirel düşünme becerilerine etkisini ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmanın amacı ve önemi kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır:

- Medya okuryazarlığı hakkında ne düşünüyorsunuz? Yeni medyada içeriklerin nasıl üretildiği, iletildiği ve tüketildiği konusunda sahip olduğunuz bilgi ve deneyimlerden bahsedebilir misiniz?

- Günlük yeni medya kullanımınızda kaynak ve içeriklerin güvenilirliği, önyargı barındırma olasılığı ve mesajların amacı hakkında nasıl bir sorgulama yapıyorsunuz? Bu sorgulama sürecinde nelere dikkat ediyorsunuz?
- Yeni medyada takip ettiğiniz eğlence içerikleri (örneğin, diziler, videolar, içerik üreticileri) üzerinizde nasıl bir etki bırakıyor? Bu içerikleri eleştirel bir gözle değerlendirme süreciniz nasıl işliyor ve bu konuda aldığınız derslerin bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Yeni medya içeriklerini değerlendirirken edindiğiniz farkındalıkların günlük yaşamınıza ve çevrenizle olan etkileşimlerinize nasıl bir etkisi vardır? Yeni medya içerikleri hakkında arkadaşlarınız veya ailenizle hangi konularda ve ne sıklıkla tartışıyorsunuz? Bu tür tartışmalar düşünce ve medya yaklaşımınızı nasıl şekillendiriyor?
- Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünde aldığınız eğitimlerin yeni medya okuryazarlığı konusunda size kazandırdığı bir farkındalık olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer varsa, bu farkındalıklar nelerdir ve günlük medya kullanımınıza nasıl yansımaktadır?

2.2. Yöntem ve Desen

Bu çalışma, RTS Bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlığına dair deneyimlerini ortaya koymayı amaçladığından, fenomenolojik desen kapsamında değerlendirilebilir. Çalışma, betimsel fenomenoloji yaklaşımına göre katılımcıların ifadeleri aktarılmıştır. Katılımcıların ifadeleri, yorum eklemeyen ve betimsel bir şekilde aktarılmış; analizlerdeki başlıklar ise katılımcılara sorulan sorular ve ifadeleri temel alınarak belirlenmiştir. Araştırmacı katılımcıların ifadeleri aktarırken, kişisel önyargılarını askıya alma ilkesine göre hareket ettiği için betimleyici fenomenoloji kapsamında düşünülebilir (Giorgi, 2009).

Creswell'e göre (2023) fenomenolojik çalışma, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamını keşfetmektir. Dolayısıyla fenomenolojik çalışmalar, araştırılacak olguya odaklanarak bu olgunun

nasıl yorumlandığına, nasıl deneyimlendiğine ve bu deneyimlerin nasıl tanımlandığına odaklanmaktadır (Creswell & Poth (2016). Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre, fenomenolojik desende amaç, yürütülen çalışmalarda genellikle bir olguya ilişkin kişisel deneyimlerin ortaya çıkarılması ve yorumlanmasıdır.

RTS Bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlığı sürecinde yaşadıkları deneyimlerin ve bu deneyimlere yükledikleri anlamların ortaya çıkarılması ve yorumlanması için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Briggs'e (1986) göre, sosyal bilimlerde görüşme bireylerin deneyimleri, tutumları, görüşleri, şikâyetleri, duyguları ve inançları hakkında bilgi edinmede etkili bir yöntemdir. Bu yöntem aracılığıyla RTS Bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlığına ilişkin fenomenolojik deneyimlerinin anlaşılması hedeflenmiştir.

2.3. Çalışmanın Örnekleme

Çalışma grubu, Şanlıurfa ilinde Harran Üniversitesi bünyesinde bulunan Güzel Sanatlar Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü lisans ve yüksek lisansta eğitim ve öğretim süreçlerine aktif devam eden öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya gönüllü katılan 34 öğrenci ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu çalışmada örneklem grubu, amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Amaçlı örneklemede, evrenin temsiliyetinden çok, araştırılan konuyla ilgili deneyime sahip bireylerin yaşadıkları ve tecrübelerini ortaya koymaları hedeflenir (Johnson vd., 2007). Amaçlı örneklemede araştırmacı, çalışmanın amacı doğrultusunda hangi katılımcıları araştırmaya dahil edeceğine kendisi karar verir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, medya okuryazarlığına dair deneyim sahibi öğrencileri belirlemektir (Creswell & Clark, 2017).

Belirlenen katılımcılardan yüz yüze görüşme yoluyla düşünceleri alınmış; yüz yüze görüşmek istemeyen katılımcılara ise görüşme formu e-posta yoluyla gönderilmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik veriler

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Okuduğu Sınıf
1	Erkek	20	1.Sınıf
2	Kadın	24	1.Sınıf
3	Kadın	20	1.Sınıf
4	Kadın	19	1.Sınıf
5	Erkek	20	1.Sınıf
6	Erkek	22	1.Sınıf
7	Kadın	20	1.Sınıf
8	Erkek	19	1.Sınıf
9	Kadın	20	2.Sınıf
10	Kadın	21	2.Sınıf
11	Erkek	24	2.Sınıf
12	Kadın	19	2.Sınıf
13	Erkek	38	2.Sınıf
14	Erkek	20	2.Sınıf
15	Kadın	19	2.Sınıf
16	Kadın	29	2.Sınıf
17	Kadın	48	3.Sınıf
18	Erkek	21	3.Sınıf
19	Kadın	19	3.Sınıf
20	Erkek	21	3.Sınıf
21	Erkek	20	3.Sınıf
22	Erkek	37	3.Sınıf
23	Erkek	21	3.Sınıf
24	Erkek	21	3.Sınıf
25	Erkek	42	4.Sınıf
26	Kadın	21	4.Sınıf
27	Erkek	48	4.Sınıf
28	Erkek	22	4.Sınıf
29	Erkek	49	4.Sınıf
30	Kadın	23	4.Sınıf
31	Kadın	24	4.Sınıf
32	Kadın	26	4.Sınıf
33	Erkek	35	Yüksek Lisans
34	Kadın	28	Yüksek Lisans

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi bu çalışma toplam 34 aktif eğitim sürecine devam eden öğrencilerle yapılmıştır. Tabloya bakıldığında katılımcılar çok farklı yaş aralığına sahip olduğu görülmektedir. Radyo televizyon ve sinema bölümünde okuyan öğrencilerin yaşlarının yüksek olmasından dolayı yaş ortalaması yüksek çıkmasında etkili olmuştur. Katılımcıların geniş bir yaş aralığına sahip olması farklı yaşam evreleri, medya kullanım alışkanlıkları ve medya okuryazarlığı deneyimlerine bağlı olarak görüşlerde çeşitlilik yarattığı düşünülebilir. Cinsiyet dağılımında hem kadın hem erkek öğrenciler yer almaktadır. Katılımcılar farklı sınıf düzeylerinden oluşmaktadır: 1. sınıftan 4. sınıfa kadar öğrencilerle birlikte yüksek lisans düzeyinde eğitim gören katılımcılar da bulunmaktadır. Bu durum, görüşlerin hem yaş hem de akademik ilerleme düzeyi açısından zengin ve heterojen bir yapı taşıdığını göstermektedir. Analiz sürecinde bu heterojenlik dikkate alınmış ve temalar oluşturulurken yaş ve sınıf düzeyine bağlı farklılıklar göz önünde bulundurulurken analizler yapılmıştır.

2.4. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Çalışma için öncelikle Harran Üniversitesi etik kurulunda gerekli izinler alınmıştır (Etik Kurul Tarih ve Sayı: 15.11.2024 ve 2024/265). Gerekli izinler alındıktan sonra araştırmaya katılacak öğrencilerden onam alınmıştır. Bu süreç tamamlandıktan sonra hazırlanan form, katılımcılara doğrudan teslim edilmiş veya tercih ettikleri dijital adreslere gönderilmiştir. Çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular, iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formuyla iletilmiştir. İlk bölümde demografik bilgilere yer verilmiş; ikinci bölümde ise araştırmanın amacı doğrultusunda, öğrencilerin medya okuryazarlık bilgisi ile buna dair düşünce ve görüşlerinin paylaşılması istenmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra veri analiz sürecine geçilmiştir. Araştırma verilerinin analizi betimsel fenomenoloji yaklaşımına göre aktarılmıştır. Araştırmacı, katılımcılardan elde ettiği bulguların analizini yaparken Giorgi'nin (2009) yöntemi ve süreçlerine göre yol ve süreçler izlemiştir.

Çalışmada ilk olarak, yüz yüze görüşülen kişilerin ifadeleri ile elle doldurulan formlar Word'e aktarılmış ve WhatsApp/e-posta yoluyla gönderilen formlarla

birleştirilerek tek bir dosya haline getirilmiştir. Verilerin birleştirilme işlemi tamamlandıktan sonra, veri analiz sürecine geçilmiştir. Çalışmanın analiz sürecinde ilk olarak, katılımcı ifadeleri defalarca okunmuş genel anlam ve bütünlük kavranmaya çalışılmıştır. Daha sonra katılımcıların ifadeleri, araştırma sorularına uygun anlamlı birimler haline getirilmiştir. Bu anlam birimleri, benzerlik ve farklılıklara göre gruplandırılarak başlıklar oluşturulmuştur. Son olarak, oluşturulan başlıklar/temalar altında katılımcıların ifadeleri betimsel olarak aktarılmıştır. Analizlerde 34 katılımcının deneyimi aktarılmaya çalışılmıştır. Sadece birbirine çok yakın ifadelerle deneyimleri aktaran katılımcıların bazı ifadelere yer verilmemiştir. Analizlerde katılımcılara tablo 1'deki katılımcı numarasının başına K harfi konularak kimliklendirilmiştir. Dolayısıyla her bir katılımcı bilgisi K1, K2, K3... şeklinde kodlaması yapılmıştır.

2.5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma, Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi RTS Bölümünde aktif eğitim ve öğretim gören 34 öğrenci ile sınırlıdır. Katılımcıların yaşları 19-49 arasında değişmekte olup, farklı sınıf düzeylerinden ve eğitim seviyelerinden öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma, belirli bir sistematığe göre yapılmasına rağmen birtakım sınırlılıklara sahip olduğu söylenebilir. İlk olarak, araştırma yalnızca Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi RTS Bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencileriyle sınırlıdır; bu nedenle bulgular, diğer üniversite veya fakültelerdeki öğrencilere genellenemez. Öte yandan, araştırmanın 2025 Bahar döneminde derse devam eden öğrencilerle belirli bir akademik takvim çerçevesinde yürütülmesi, öğrencilerin medya tüketim alışkanlıklarının uzun vadeli gözlemlerini kapsamamaktadır. Ayrıca, çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatlar, katılımcıların öznel deneyimlerine dayanmakta olup, elde edilen verilerin bireysel görüş ve algılarla sınırlıdır. Bu nedenle, çalışmanın gerçekleştirildiği ortam ve dönem, bulguların diğer üniversitelerde veya farklı zaman dilimlerinde doğrudan genellenmesini kısıtlamaktadır.

2.6. Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel araştırmaların postmodern, yorumlayıcı ve anlamacı bilim felsefesi temelinde birçok farklı uygulama alanı mevcuttur. Fenomenoloji desende

doğrudan çalışma grubunu oluşturan katılımcıların deneyimlerine odaklanması önem arz etmektedir (Patton, 2014). Çalışmada Lincoln ve Guba'nın (1985) nitel araştırmalara yönelik belirtmiş oldukları aktarılabirlik, tutarlılık, inandırıcılık ve teyit edilebilirlik (Glaser & Strauss, 2017) gibi geçerlik ve güvenirlik yöntemlerine dikkat edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmacı, örnekleme belirlerken, görüşme soruları hazırlarken geniş bir literatür taraması yapmış, çalışma formu hazırladıktan sonraki süreçte de geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına azami derecede özen göstermeye çalışmıştır. Hazırlanan soru formları alanında uzman 2 kişiyle gönderilmiş ve önerileri doğrultusunda sorular yeniden düzenlenmiştir. Katılımcılarla derinlemesine görüşmelere geçmeden önce, farklı sınıf düzeylerinden dört öğrenciyle ön uygulama yapılmıştır. Bu uygulamada soruların anlaşılabilirliği ve araştırmanın ölçmek istediği noktaları ne kadar karşıladığı kontrol edilmiş, ardından gerekli düzenlemeler yapılarak görüşme formunun son hali oluşturulmuştur. Araştırmacı, çalışmayı her aşamasında titiz ve önyargısız bir şekilde yürütmeye çalışmış, veri toplama ve analiz sürecinde katılımcıların medya okuryazarlık deneyimlerine ilişkin ifadeleri olduğu gibi aktarmaya özen göstermiştir. Kısacası nitel çalışmalarda önemli olan şeffaflık, çalışmanın her aşamasında sağlanmaya çalışılmıştır (Teddlie & Tashakkori, 2015). Veri analiz sürecinde uygun başlıklar oluşturulduktan sonra katılımcıların ifade ettikleri veya konuyla ilgili düşündükleri doğru bir şekilde yansıtmak için sürekli katılımcıların ifadeleri okunmuş, elde edilen veriler detaylı bir şekilde kodlamalar yapılarak bulgular tarafsız bir şekilde aktarılmıştır (Batdı & Oral, 2020). Böylece nitel çalışmanın yol ve süreçlerine bağlı kalınarak güvenirlik ve geçerlilik en yüksek seviyede sağlanmaya çalışılmıştır.

3. BULGU ve ANALİZLER

Bu bölümde, katılımcılara yöneltilen sorular ve bu sorulara verdikleri yanıtlar temel alınarak başlıklar oluşturulmuştur. Katılımcıların deneyimlerini yansıtan ifadeler betimsel bir şekilde aktarılmış ve bu aktarımlardan hareketle çıkarımlar yapılmıştır.

3.1. Katılımcıların Medya Okuryazarlığına İlişkin Algıları ve Yeni Medya Deneyimleri

Katılımcılara yöneltilen "Medya okuryazarlığı hakkında ne düşünüyorsunuz? Yeni medyada içeriklerin nasıl üretildiği, iletildiği ve tüketildiği konusunda sahip

olduğunuz bilgi ve deneyimlerden bahsedebilir misiniz?” sorusuna 1. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplardan öne çıkan ifadeler şu şekildedir:

K1: Medya okuryazarlığı denildiğinde insanların yeni medyada içerikleri doğru analiz etme ve bilinçli tüketme noktasında yardımcı olur. Günümüzde medya platformlarında içeriklere dikkat çekmek için dezenformasyonlarla oluşturulmaktadır. Örneğin ben bazı haber sitelerini takip ediyorum, başlığa bakıp okumaya başlıyorsun, bakıyorsun içerikle alakası yok. Sosyal medyada sürekli kısa videolar izliyorum, bu videolar etkileyici görsel ve müzikler kullanılarak bizim bilincimizi manipüle ediyor. Bunun farkındayım ama bundan tamamıyla kurtulmak zor.

K7: Medya gündelik hayatta herkesin tercih ettiği ve kolaylıkla ulaşabileceği bir platformdur. İnsanların sosyal aktivite olarak kullandığı gününün çoğunu orda geçirdiği ya da en ufak bir şeyde internette bilgi almasını sağladığı bir yerdir. Gündelik hayatı kolaylaştırmada oldukça etkilidir. Ancak yalan haber yalan görüntü ya da yapay zekâyla beraber insanlara gerçekçi bir şekilde iletip insanları etkisi altına almaktadır. Geldiğim noktada medyanın dozunda kullanılması gerektiği taraftarıyım. Medya okuryazarlığı da bize yeni medya kullanma yetisini ve eleştirisini kazandırmaktadır.

1. sınıf öğrencilerinin ifadelerinden, medya eleştirisine yönelik bir farkındalık geliştirmeye başladıkları ancak bu eleştirilerin henüz yüzeysel ve başlangıç düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır. 1. sınıf derslerinin teorik düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin daha çok dezenformasyon ve manipülasyon gibi gazetecilik pratiklerine yönelik temel eleştirilere odaklandıkları görülmektedir. Medya okuryazarlık ile ilişkili soruya 2. sınıf öğrencilerinin öne çıkan ifadeleri ise şu şekildedir:

K11: Medya okuryazarlığı, bireylerin içerikleri doğru analiz etmesi ve eleştirebilmesi açısından çok önemli bir alandır. Yeni medya, bilgiye hızlı erişim sağlarken, bilgi kirliliği ve manipülasyon risklerini de artırıyor... Bende bu geniş evren içinde gezinirken kendi içeriklerimi nasıl oluşturabileceğimi düşünüyorum.

K14: Yeni medya içerikleri insanların bazen algıda seçicilik veya sosyal medya kullanıcılarında olumlu ya da olumsuz bir algı yönetimi yaratıyor. Medyanın algı operasyonlarıyla başa çıkmak için medya okuryazarlığına ihtiyacımız vardır. Medya

okuryazarlığı demek aslında medya içeriklerine daha bilinçli yaklaşmak demektir. Ben özellikle sosyal medya içeriklerinin güvenilirliğine ve doğruluğuna hep kuşkuyla yaklaşıyorum. Bu içeriklerin satış veya eğlence amaçlı üretildiğinin farkındayım, ama tam olarak nasıl baş etmem gerektiği konusunda yeteri kadar bilgi birikimine sahip değilim.

Medya okuryazarlığına yönelik soruya, 2. sınıf öğrencilerinin teorik çerçeveden ziyade medya içeriklerine dayalı ve örnekler vererek yanıt verdikleri görülmektedir. İkinci sınıfın sonuna gelinmesiyle birlikte, teorik derslerin yanı sıra uygulamalı ve medya analizine yönelik derslerin etkisiyle belirli bir farkındalık gelişmiş; ancak çözüm üretme aşamasında bazı öğrencilerin kafa karışıklığı yaşadığı da anlaşılmaktadır. Aynı soruya ilişkin 3. sınıf öğrencilerinin öne çıkan bazı ifadeleri ise şu şekildedir:

K18: Medya okuryazarlığı, günümüzün dijital çağında bireylerin bilinçli bir şekilde içerikleri analiz edebilmesi, eleştirebilmesi ve etkin şekilde iletişim kurabilmesi için kritik bir beceridir. Yeni medyada içerik üretimi artık herkesin ulaşabileceği bir süreç haline geldi; bireyler sosyal medya platformlarında video, görsel ve yazılı içerik oluşturabilir. Bu içerikler algoritmalar tarafından yönlendirilerek belirli hedef kitlelere ulaştırılır ve genellikle hızla tüketilir. Kendi deneyimlerimden, özellikle platformların algoritmalarını anlamamın, içeriklerin nasıl manipüle edilebileceğini görmem ve bu doğrultuda eleştirel bir yaklaşım geliştirmem önemli olduğunu düşünüyorum.

K22: Kitle iletişim aygıtlarının kitleler üzerindeki etkisini göz önüne alırsak, medya okuryazarlığının sadece iletişim ile ilgilenenlerin değil (ütopik görüncü de) toplumun en azından önemli bir kesiminin en asgari düzeyde sahip olması gereken bir nitelik olduğunu düşünüyorum. Özellikle de teknoloji ile gelişen yeni iletişim ortamlarında çok fazla gerçek dışı ya da çarpıtılmış bilgilerin yayılma hızını ve bireylerin bunlardan etkilenme şekillerini düşündüğümüzde, bu anlamda toplumsal bir bilinç oluşması açısından önemli. Elbette gelinen noktada belli bir eğitim almış bireylerin özellikle X (Twitter) ortamında üretilen içeriklere eskiye göre daha az inandığını düşünüyorum. Ancak yine de tam anlamıyla içeriklerin gerçek mi ya da sahte mi olduğunu anlayabilmek için sadece medya okuryazarlığı becerisi yeterli olmuyor. Çünkü yapay zekâ ile üretilen bazı görselleri de anlayabilmek için belli bir düzeyde teknoloji bilgisi de gerekiyor.

K33: Kitle iletişim araçlarının tekelleşmesi, mesleği gazeteci olmayan iş adamlarının elinde bulunması (sahiplik), gücün sesi olması ve bundan ötürü tek yönlü subjektif mesajlar taşınması, birey ve kitleleri kendi amaç ve doğrultusunda yönetmesi, yönlendirmesi alternatif bir bakış açısının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ağ tabanlı yeni medyanın kontrol mekanizmasının zayıf olması, herhangi bir merkez bulunmaması ve yasal çerçevenin tam oturtulmamış olması, taşınabilir cihazlarla her yerde ve anında paylaşım özelliğiyle manipüle etme özelliği alternatif bakış, eleştirel bir okuma ve yorumu gerekli kılmaktadır. Manipülatif olay ve haberlerin artmasıyla beraber medya okuryazarlığının önemi giderek artmaktadır. Ben geldiğim son noktada medya okuryazarlık bilgim ve deneyimim arttığını ve medya içeriklerine yaklaşımında derinleştiğini düşünüyorum.

Katılımcı ifadelerinden hareketle, 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin medya okuryazarlığına ilişkin tanım ve tartışmalarda daha istekli oldukları ve medyaya, okuryazarlık düzeyinde bir bilinçle yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Bu gelişimde, özellikle 3. sınıftan itibaren alan derslerinin ağırlık kazanmasının önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Medya okuryazarlığı eğitiminin yalnızca tek bir dersle sınırlı kalamayacağı; bu bilincin gelişiminin zamana yayılan, çok boyutlu bir süreç gerektirdiği görülmektedir. Öğrencilerin medya okuryazarlığına ilişkin farkındalıklarının, kuram, teori ve yöntem odaklı derslerle birlikte şekillendiği ve derinleştiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, öğrencilerin medya okuryazarlığına ilişkin tanım ve eleştirilerinin zamanla daha yapılandırılmış bir biçim kazanarak eleştirel medya okuryazarlığına dönüştüğü ifade edilebilir.

3.2. Medya Kullanımında İçerik Güvenilirliği ve Sorgulama Alışkanlıklarına İlişkin Deneyim

Katılımcılara yöneltilen “Günlük yeni medya kullanımınızda içeriklerin güvenilirliği, önyargı barındırma olasılığı ve mesajların amacı hakkında nasıl bir sorgulama yapıyorsunuz? Bu sorgulama sürecinde nelere dikkat ediyorsunuz?” sorusuna 1. sınıftaki öğrenciler genelde geçitirerek cevap vermişlerdir. Buna ilişkin K2, “Örneğin bir haberin gerçek mi sahte mi olduğunu birçok farklı kaynaklarla anlayabiliriz” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Başka bir katılımcı da veri güvenliği ve zararlarına vurgu yaparak şu cevabı vermiştir:

K4: Açıkçası çoğu içeriğin güvenilirliği yok medya çok yararlı olduğu gibi zararları da var. Çünkü kişisel veriler sızdırılabilir bu da güveni ve güvenilirliği ortadan kaldırıyor. İçeriklerin çoğu insanları manipüle ediyor insanlar ne tüketiyorsa hangi bilgiyi tüketiyorsa karşısına daha çok o bilgi çıkıyor aslında.

1. sınıf öğrencilerinin ikinci soruya verdikleri yanıtların çoğunlukla yüzeysel ve genel geçer ifadelerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin soruyu derinlemesine ele almak yerine geçitirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Buna karşılık, 2. sınıf öğrencilerinin aynı soruya yanıt verirken daha istekli oldukları; yanıtlarında eleştirel düşünme ve yapıcı değerlendirme unsurlarının daha belirgin biçimde yer aldığı anlaşılmaktadır:

K10: Yeni medya çok rahat, eğlenceli olması kadar tehlikesi de bir o kadar fazladır. Bunun için her geçen gün medya ile ilgili birtakım güvenlik önlemlerini alıyorum. İçeriklerin bende önyargı oluşturmaması için de izlediğim içeriklerin eleştirel okumasını yapmaya çalışıyorum. Güvenlik için telefonu kolay kolay kimseye ya da herhangi bir site ile paylaşmıyorum. Hesaplarımı tam adımla yansıtmayacak şekilde oluşturuyorum. İçerikleri artık seçerek izlemeye çalışıyorum.

K13: Kendi deneyimlerimden yola çıkarak sosyal medya platformlarının hem içerik üretimi hem de tüketimi açısından büyük fırsat sunduğunu görüyorum. Bununla birlikte, bu alanın sorumluluk gerektirdiğine inanıyorum. Herkesin bilgi kirliliğinden kaçınmak ve güvenilir kaynaklara dayalı içerikler üretmek konusunda bilinçlenmesi gerekiyor. Özellikle bir Radyo Televizyon ve Sinema öğrencisi olarak medya okuryazarlığının sektördeki profesyoneller için vazgeçilmez bir yetkinlik olduğunu düşünüyorum.

2. sınıf öğrencileri, günlük yeni medya kullanımlarında içeriklerin güvenilirliği ve önyargı barındırma olasılığına ilişkin yanıtlarında; kişisel güvenlik, dolandırıcılık, sahte içerikler ve bilinçsiz kullanım gibi bireysel risklere dikkat çekerek, medyaya karşı geliştirdikleri güvenlik süreçlerini ön plana çıkarmışlardır. Ancak yeni medya aracılığıyla iletilen mesajlara yönelik somut önerilerde bulunmadıkları gözlemlenmektedir. İkinci soruya 3. sınıf ve sonraki sınıftaki öğrenciler ise şöyle cevap vermişlerdir:

K18: Yeni medyada bir şeyle karşılaştığımda ya da bir içerik aradığımda karşıma çıkan iletilerde

öncelikle kaynak güvenilirliği sorgulamasını yaparım. Kaynağın doğruluğu ve içeriği üreten kişinin veya kurumun geçmişini, uzmanlığını ve güvenilirliğini bakarım. İçeriğin önyargılı olup olmadığını anlamak için farklı kaynaklardan gelen bilgilerle karşılaştırırım. Paylaşılan içeriğin arkasındaki motivasyonu, bağlamı ve gerçekten hangi amaçla anlamaya çalışırım.

K22: Öncelikle medya içeriğin yayıldığı kaynaklara bakıyorum. Anonim hesaplardan yayılan bilgilere çok itibar etmiyorum. Eğer belgeye dayanan bir iddaa ise de altında yatan amacı sorgularım. Bunun yanı sıra söylemin taşıdığı ideoloji de dikkatimi çeker. Örneğin belli bir etnik gruba/topluluğa yönelik (hangi etnik kökene dayalı olduğu önemli değil) olumlu ya da olumsuz söylemlerle çok sıkça karşılaşıyorum. Belli kaynaklardan belli bir topluluğa yönelik ithamlar ortaya atıldığında o kaynağın önceki paylaşımlarına göz atar, ona göre söylemin yanlı olup olmadığını bakar ve kendimce bir sonuç çıkarırım.

3. sınıf öğrencisi K22'nin medyanın içeriklerine ve kaynak güvenilirliğine dair değerlendirmesi, benzer şekilde 4. sınıf öğrencisi ve mezun durumundaki K25 tarafından da dile getirilmiştir. Her iki katılımcı da medya içeriklerinin sadece yüzeysel olarak tüketilmemesi gerektiğine dikkat çekmiş; özellikle sosyal medya içeriklerinin güvenilirlik açısından sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. K25, medya tüketim alışkanlıklarını şu sözlerle açıklamıştır:

K25: Artık bireysel olarak sosyal medya kullanmamaya veya çok sınırlı kullanmaya (günlük 10-15 dakika) özen gösteriyorum. Mesleki olarak X platformunu yalnızca gündemi takip etmek amacıyla kullanıyorum. Orada karşılaştığım bir haber ya da görselin kaynağını mutlaka kontrol ediyorum. Paylaşımı kim yaptı, nasıl bir profili var, güvenilir mi? Bu paylaşımı daha önce yapan başka kişiler olmuş mu? Haberde adı geçen bir kurum veya kuruluş var mı? Tüm bunlara dikkat ediyorum.

4. sınıf öğrencilerinin medya okuryazarlığına ilişkin değerlendirmelerinde daha sistematik ve sorgulayıcı bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca içerik tüketimiyle sınırlı kalmayıp içeriklerin üretim biçimi ve niyetine yönelik değerlendirmeleri de kapsamaktadır. K30 adlı katılımcı, bu bağlamda medya içeriklerine karşı daha çözümleyici ve teorik bir yaklaşım geliştirdiğini şu şekilde ifade etmiştir: "Yeni medya kullanırken içeriklerin güvenilirliğini kaynağını

kontrol ederek, önyargı olup olmadığını ise kullanılan dil, söylem, göstergeler, simgeler ve sunum tarzı üzerinden sorguluyorum. Mesajın amacını anlamak için farklı kaynaklardan karşılaştırma yapıyorum."

Bu yaklaşımlar, medya okuryazarlığının öğrenciler arasında giderek derinleştiğini ve eleştirel okuryazarlık düzeyine evrildiğini göstermektedir. Buna ilişkin yüksek lisans öğrencisi K33 ise medya eleştirisini daha felsefi ve kültürel bir bağlamda ele alarak, konuyu düşünsel bir çerçevede değerlendirmiştir. K33, medyadaki bilgi sunumuna dair yaklaşımını Cemil Meriç'in fikirleri üzerinden açıklamış ve medyanın bir bilgi aracı olmanın ötesinde, ideolojik ve kültürel kodlar taşıdığını vurgulamıştır. Bu perspektif, medya içeriklerinin yalnızca görünen yüzüyle değil, aynı zamanda arka planındaki niyet ve yapılarla da değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

K33: Her haber, ileti ve konuya 'bir ünlem' koyarak yaklaşırım. Güvenirlik ve önyargı konuya bağlıdır. Kim burada ne amaçla nereye varmak ve neyi hedefliyor sorusunu sorar, konu önem arz ediyorsa alternatif ilk kaynaklara ulaşmaya çalışır, yorumcu ve analizcilerden kaçınıyorum. Cemil Meriç'in her tanım, tahriftir sözünü her yorum ve analiz tahrif addeder, akıl süzgecinden, koşulları itibarıyla kendi yorumumu ortaya koyarım.

Katılımcıların, yeni medya içeriklerinin güvenilirliği, önyargı barındırma olasılığı ve mesajların amacı üzerine verdikleri yanıtlar sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır. 1. sınıf öğrencilerinin cevapları genellikle yüzeysel ve genel geçer ifadelerden oluşurken, 2. sınıf öğrencileri güvenlik, eleştirel okuma ve sorumluluk bilinci konularında daha bilinçli yanıtlar vermiştir. 3. ve 4. sınıf öğrencileri ise kaynak sorgulama, söylem analizi, ideolojik çözümleme gibi daha derinlikli ve eleştirel yaklaşımlar sergilemiş; medya okuryazarlığında kuramsal ve metodolojik farkındalıklarının geliştiği gözlemlenmiştir. Yüksek lisans öğrencisi düzeyine ulaşıldığında ise bu yaklaşım felsefi ve kültürel boyutlara taşınarak, medya mesajlarının yalnızca içerik değil, niyet ve bağlam temelinde yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu gelişim süreci, medya okuryazarlığının bir dersin ötesinde, zamana yayılan çok katmanlı bir öğrenme süreci olduğunu göstermektedir.

3.3. Eğlence İçeriklerinin Tüketimi ve Derslerin Eleştirel Düşünceye Etkisi

Katılımcıların medya içeriklerine yönelik aldıkları derslerin eleştirel bir bakış açısı kazandırıp kazandırmadığını anlamaya yönelik yöneltilen “Yeni medyada takip ettiğiniz eğlence içerikleri (örneğin diziler, videolar, içerik üreticileri, dijital oyunlar, video platformları vs.) üzerinizde nasıl bir etki bırakıyor? Bu içerikleri eleştirel bir gözle değerlendirme süreciniz nasıl işliyor ve bu konuda aldığınız derslerin bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar, öğrencilerin sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. 1. sınıf öğrencilerinin bu soruya verdikleri yanıtlar genellikle kişisel gözlemlere ve genel güvensizlik hissine dayalıdır. Örneğin, 1. sınıf öğrencisi K2, bu soruyu şu şekilde yanıtlamıştır:

K2: Dijital olan hiçbir şeyin güvenilirliğine inanmıyorum çünkü en basitinden bir oyun oynayacağımız zaman uygulamalar birçok izin istiyor ve bizler de bu izinleri verdiğimiz andan itibaren güvenlik ortadan kalkıyor. İzlediğimiz videolarda da biz neyi tüketiyorsak medyada o karşımıza çıkıyor; bu da aslında diğer pek çok bilgiden habersiz kalmamıza neden oluyor. Derslerin bu konuda bize sağlayacağı faydaya ilişkin olarak ise daha birinci sınıfın sonunda olduğum için bu katkının nasıl olacağına dair net bir bilgi yok.

K2'nin ifadelerinde görüldüğü üzere, medya içeriklerine yönelik bir farkındalık ve güvensizlik sezilmekle birlikte, bu içeriklerin eleştirel değerlendirilmesine ilişkin sistematik bir yaklaşım henüz oluşmamıştır. Ayrıca, alınan derslerin katkısını değerlendirmek için erken olduğunu düşünen başka katılımcıların da benzer ifadeler kullandıkları gözlemlenmiştir.

K7: Ben genelde yeni medyayı faydalı bir şekilde kullanmaya çalışıyorum. Çoğunlukla yabancı videolar izlemeyi tercih ediyorum ve çok da faydasını görüyorum. Mesela dil geliştirmede çok yararlı oluyor, bunlardan yeni bilgiler öğreniyorum. Diğer yeni medya platformlarını da takip ediyorum. Ancak onların etkisi konusunda tam bir bilince sahip olduğumu söyleyemem. Derslerin etkisiyle biraz daha farkındalığım oluştuysa da bu eleştirel medya okuryazarlığı sağlayacak düzeyde değildir.

Bunun yanında bazı katılımcılar, medya içeriklerini bölüme başladıktan sonra eleştirel bir gözle değerlendirmeye başladıklarını ifade etmiştir. Bu duruma ilişkin olarak K4 adlı katılımcı şu

değerlendirmeyi yapmıştır: “Önceleri eleştiri yapmadan dizi, film vb. içerikleri izler ve değerlendirme yapmazdım. Şu anda izlediğim her içeriğe az da olsa mantıklı eleştiri yapabildiğimi ve yaptığımı fark ettim. İki dönemin, başlangıç seviyesinde de olsa medyaya yaklaşımım üzerinde etkisi olduğunu söyleyebilirim.”

K4'ün ifadesi ise bölümde alınan derslerin öğrencilerin medya içeriklerine yönelik algılarını dönüştürmeye başladığını ve eleştirel bakış açısının gelişmeye başladığını göstermektedir. Bu noktada yalnızca K6, derslerin katkısını açık bir şekilde ifade etmiştir:

K6: Yeni medya platformlarındaki eğlence içerikleri, duygusal ve zihinsel olarak etkileyip empati ve mantık yürütme becerilerimi geliştiriyor. İçerikleri eleştirel bir gözle değerlendirirken, mesajların derinliğini, sosyal ve kültürel bağlamını, üretim şeklini ve toplumsal etkilerini inceliyorum. Aldığım dersler, medya okuryazarlığı ve kültürel anlayışımı geliştirerek bu değerlendirmeyi daha bilinçli yapmamı sağlıyor.

1. sınıf katılımcıların çoğu yeni medyanın faydalarından yararlandıklarını belirtmiş; ancak derslerin katkısı konusunda farklı görüşler ifade etmişlerdir. Kimi öğrenciler yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, kimileri ise yalnızca başlangıç düzeyinde bir katkı gördüklerini belirtmiştir. Bu konuda öğrenciler arasında ortak bir görüş birliğinin bulunmadığı söylenebilir. Medya içeriklerinin tüketimi ve derslerin etkisine yönelik 2. sınıfın öğrencileri ise farkındalık düzeylerinin oluşmaya başladığı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Buna yönelik K10 ve K12 şu ifadeleri kullanmıştır.

K10: Bir içeriği izlerken ya da dinlerken genelde o içerikte ne anlatılmak istendiğini anlamaya çalışıyorum. Mesela bir dizi izliyorsam karakterlerin neden böyle davrandığını veya hikâyenin bize ne mesaj vermeye çalıştığını sorguluyorum. Aynı zamanda içerikte verilen bilginin doğru olup olmadığını ve olayların gerçekçi anlatılıp anlatılmadığını da düşünüyorum. Bunu bana gördüğüm dersler sağlamaya başladı.

K12: Takip ettiğim içerikler genelde beni motive etse de bu içerikler farkında olmadan benim zamanımı çalıyordu. Ama artık izlediğim şeyleri gördüğüm dersler sayesinde daha eleştirel bir şekilde değerlendirmeye çalışıyorum. Örneğin bir dizide klişe bir kadın ya da erkek rolü varsa bunun farkına varıyorum.

Başka bir katılımcının ifadeleri de bu yorumları destekler niteliktedir:

K17: Olmaz olur mu aldığım dersler bana büyük bir bilinç sağladı. Benim çocuklarım da benim gibi üniversite okuyor. Ben medya iletilerinin kötü etkilerine karşılık onları uyarıyorum. Ailemi korumak istiyorum bunun için bu bölümden aldığım dersler ve içerikler bana bir özgüven hissi veriyor.

Öte yandan katılımcıların bir kısmı da derslerin etkisini ortaya koysa da medya içeriklerinin etkisinden kendini koruyamadıklarını ifade etmiştir. Bunu K15'in ifadeleri özetler niteliktedir: Her ne kadar dikkatli olmaya çalışsak bile bazen kendimizi yeni medyanın başarılı manipüle edici ve dikkat çekiciliğine kaptırabiliyoruz. Özellikle izlediğimiz dizilerin veya videoların çekiciliğine kapılıp gelişigüzel bir şekilde izlerken bize vermek istediği ve altında yatan gizli mesajları fark edemeyebiliriz.

Medya içeriklerinin tüketimi ve derslerin etkisi açısından 1. ve 2. sınıf öğrencileri arasında belirli farklılıklar görülmektedir. İkinci sınıf öğrencilerinin derslerin etkisiyle medya içeriklerine yaklaşımları kısmen değişse de bu değişimin sınırlı ve zaman zaman kafa karışıklığıyla birlikte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 3. sınıfla birlikte medya içeriklerine yönelik farkındalık düzeyinde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 3. sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu, medya içeriklerini daha eleştirel ve bilinçli bir şekilde değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Bu durumu destekleyen bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K19: İzlediğim içeriklerin altında yatan mesajları eleştirel bir şekilde değerlendiririm. Örneğin, bir video oyununun politik bir mesaj içerip içermediğini ya da bir dizinin sosyal normları nasıl sunduğunu analiz ederim. Güvenilirliği artırmak için, popüler kültür ürünlerine dair analiz ve eleştiriler içeren içeriklere göz atarım.

K21: Takip ettiğim eğlence içerikleri genellikle hem keyifli hem de düşündürücü etkiler bırakıyor. Örneğin, distopik bir dizi izlerken, dizinin sosyal ve politik mesajlarını değerlendirmeye çalışırım. Eleştirel gözle değerlendirme sürecim şu şekilde işlemektedir. İçeriğin ana mesajını ve kurgusal unsurların bu mesajı nasıl desteklediğini analiz ederim. İçeriklerin beni duygusal, bilişsel veya davranışsal değişikliklere neden olup olmadığını sorgularım. Aldığım derslerin katkısını,

medyayı daha bilinçli bir şekilde tüketmek ve kendi yaşam pratiklerime adapte etmek olarak değerlendiriyorum.

K22: Öncelikle karşılaştığım reels videoları komik buluyorum ancak çok fazla zamanımı alabiliyor. Bazen farkında olmadan 30 dakika ile 1 saat arasında bu videolar arasında kaybolduğumu fark ediyorum. Medyanın birçok içeriğini eğlenceli bulsam da bağımlılık yarattığı düşüncesi beni endişelendiriyor. Elbette okuduğum bölümde aldığım dersler genel olarak medyadaki içerikleri değerlendirmemde yeni bir bakış açısı kazanmamı sağlıyor. Önceki eleştirilerimi daha geniş bir çerçevede yapabilmeme olanak tanıyor. Önceki eleştirilerimin biraz yüzeysel kaldığını fark ettim. İzlediğim eğlence içeriklerinden keyif almaya çalışırken bile eleştirel bir şekilde yaklaşıma başladığımı fark ettim.

Medya içeriklerine yönelik 4. sınıf değerlendirmelerinde, derslerin etkisinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Katılımcılardan biri, deneyimlerini teorik katkılarla şöyle ifade etmiştir:

K25: Mesleki olarak bu işi yapmam ve aile ile yaşamın zorunluluğuyla evde dizi veya haber seyretmiyorum. Akşamları aileyle birlikte yarışma programını yaklaşık 10 dakika izliyorum. Önceki kamera açısı ve kurguya dikkat ederdim; şimdi ise buna odaklanmıyorum. Yarışma programlarında bir yarışmacı gibi yarıştığımı hissediyorum (TRT1'deki Lingo Türkiye gibi bilgi yarışmaları hariç). İzleyicinin ekranda tutulmaya çalışıldığı, daha fazla izleyici kapma yarışı içindeki programlar olarak görüyorum; izleyici bir tüketim malzemesi gibi algılanıyor. Televizyonda izlediğim içerikleri sınırlı süreye bağlı kalarak, derslerde gördüğümüz Frankfurt Okulu ve İngiliz kültürel okul çalışmalarına göre ya da sinema filmlerindeki söylem ve göstergelere bakarak yorumlamaya çalışıyorum.

Bir başka katılımcı da şu ifadelerle bu görüşü desteklemiştir:

K30: Yeni medya içeriklerini, özellikle eğlence amaçlı olanları eleştirel bir gözle değerlendirirken, mesajlarını, temsil ettikleri değerleri ve kullanılan dilin etkisini sorguluyorum. Aldığım medya okuryazarlığı dersleri, bu süreci daha bilinçli gerçekleştirmeme yardımcı oldu; içeriklerin arkasındaki amaçları ve olası manipülasyonları daha kolay fark edebiliyorum.

4. sınıftaki öğrencilerin ifadelerinde hareketle gördükleri derslerin etkisi net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yüksek lisans ders döneminin sonuna gelen bir katılımcının ifadeleri bireysel bir tutumu ifade etmenin yanı sıra gördükleri derslerin etkisini belirginleştirmektedir:

K33: Yeni medyada üretilen konuların bireyler üzerinden birçok etkisi gün içinde karşımıza çıkmaktadır. Sevilen bir dizinin başrolünde oynayan kişinin sözleri, kıyafetleri, saç stili, aksesuarları çevremizdeki bulunanlar tarafından takip edildiğine rastlamaktayız. Bu hem kadın hem de çocuklar için de böyledir. Şahsım olarak kriterim, kendi gerçekliğim ve içinde yaşadığım toplumun gerekliliğine göre bir yaşayış ve düşünce ile hareket etmekteyim. Buna lisans ve yüksek lisansta gördüğüm derslerin ve bilgilerin önemli katkısı olmuştur.

Burada 3. sınıf öğrencilerinden başlayarak medya içeriklerine yönelik değerlendirmelerinde, aldıkları derslerin eleştirel bakış açılarının güçlendirdiği net bir şekilde ifade edilmiştir. İfadelerden hareketle katılımcılar, medya içeriklerini yalnızca tüketmekle kalmayıp, içeriklerin üretim biçimi, mesajları, kullanılan dil ve toplumsal etkilerini teorik bilgiler ışığında analiz etmeye başlamışlardır. Özellikle eğlence içeriklerine yönelik eleştirilerinde, programların izleyiciyi tüketim malzemesi olarak gördüğüne dair farkındalık gelişmiş ve medya okuryazarlığı derslerinin bu bilinçli değerlendirme sürecine önemli katkı sağladığı vurgulanmıştır.

3.4. Yeni Medya Farkındalığının Gündelik Yaşama ve Sosyal Etkileşimlere Yansımaları

Katılımcılara yöneltilen “Yeni medya içeriklerini değerlendirirken edindiğiniz farkındalıklar günlük yaşamınıza ve çevrenizle olan etkileşimlerinize nasıl yansdı? Arkadaşlarınız veya ailenizle bu içerikler hakkında hangi konularda ve ne sıklıkla tartışıyorsunuz? Bu tartışmalar düşüncenizi ve medya yaklaşımınızı nasıl etkiliyor?” sorusunda katılımcılar genellikle aile ve arkadaşlarıyla yaptıkları tartışmalara vurgu yapmıştır. Sınıflar farklı düzeyde yanıtlar vermekle birlikte, tüm öğrencilerin medya farkındalıklarını sosyal çevrelerinde tartıştıkları görülmüştür. Bununla ilişki katılımcının biri şu ifadeleri kullanmıştır:

K3: Gündemde olup bitenden çok hızlı haberimizin olması aslında birçok yönden kendimizi nasıl

korumamız ve nelere dikkat etmemiz gerektiğini gösteriyor mesela haberde olan olayları gördükçe neye nasıl tepki vermemiz gerektiğini öğreniyoruz ben en çok haber de olan olayları ailemle tartışıp konular üzerine çok konuşuyorum. Bu da bana yeni bakış açıları kazandırmaya başladı.

Buna ilişkin başka bir katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

K16: Medyaya karşı edindiğim farkındalıklar; günlük hayatımda olayları farklı açılardan değerlendirme becerimi artırdı. Bu durum arkadaşarımla veya ailemle sık sık medya okuryazarlığı ve yeni medyanın etkileri üzerine tartışmalara neden oluyor. Özellikle gençlerin sosyal medyada maruz kaldıkları içeriklerin etkisi, sıkça gündemimizde oluyor. Bu tartışmalar hem benim hem de çevremde medya karşısındaki eleştirel bakış açısını geliştirdi.

Özellikle bazı katılımcılar haber içerikleri, sosyal medya mesajları, dizi ve film gibi eğlence içerikleri üzerine daha eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Buna ilişkin K6 şu ifadeleri kullanmış:

K6: Medya içeriklerini değerlendirirken edindiğimiz farkındalıklar bize bilinçli karar verme güdüsünde yardımcı oluyor bu farkındalık iletişimimizi de etkiliyor. Kendimizi daha rahat ifade edebiliyoruz. Örneğin bir televizyon dizisi izlemeye başladığımızda arkadaşlar ve aile içinde ben genellikle eleştirel bakmaya başladım. Normal bir sohbet ortamında bir bakıyorum onlarla içeriklerini tartışmaya başlamışım.

Başka bir katılımcı ise K6’yı destekler nitelikte ifadeler kullanmasının yanında çevreyle yaşadıkları sorunlara da vurgu yapmıştır:

K10: Yeni medya ile ilgili edindiğim farkındalık birlikte kullandığım medya içeriklerine daha eleştirel yaklaşmaya başladım. Eğlenerek izlediğim birçok diziyi, filmi ya da kısa videoları eleştirmeye başladım. Buda arkadaşarımla ve ailem arasında bir farkındalık oluşturdu. Ancak bazı noktalarda arkadaş, aile, çevre ortamı ile aramızda mesafeler oluşmaya başladı. Arkadaşarımla beni eleştiriyor ne oldu sana niye değiştin, kendimi fark edip değişmeye başlamam çevremle ilişkilerim de birtakım sıkıntılar oluşmasına neden olabiliyor.

Öte yandan diğer bir katılımcı “Evde ailemle film dizi izlerken ya da arkadaşarımla yeni medya, dizi veya filmler üzerinde sohbet ederken bildiklerimi bu konu

hakkında bana sağladığı bilgiyi söylerken kendimi gerçekten okuryazar olduğumu hissetmeye başladım” (K28) ifadeleriyle okuryazarlığa vurgu yapmıştır. Burada bazı katılımcıların, medya karşısında daha bilinçli, seçici ve sorgulayıcı bireyler hâline geldiklerini; bu sürecin ise sosyal etkileşimlerine hem yapıcı katkılar sağladığını hem de kimi zaman zorluklarla karşılaşmalarına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların genel olarak sosyal çevrelerini ve ailelerini medya araçlarının etkisine karşı uyardıkları görülmektedir. Buna ilişkin bir katılımcı annesiyle yapay zekâ konusunda yaşadıkları gerçeklik tartışmasına dikkat çekmiştir.

K9: Ben konuları genellikle annemle tartışırım. Tartışma konumuz genellikle yapay zekâ ile ilgili oluyor. Çünkü gerçekten inandırıcılık seviyesi çok yüksek ve annem yapay zekâ ile üretilen resim veya videolara hep inanıyor. Yapabildiği ve gördüğü her şeye inanmaması gerektiğini söylüyorum ama inanıyor ve inanan çok insanda var bu ilerde korkunç bir boyuta gelebileceğini gösteriyor.

Başka bir katılımcı da benzer korkulardan bahsetmiştir:

K13: İlk zamanlarda yeni medya içeriklerini sorgulamadan tüketirken, zamanla bu içeriklere eleştirel bir gözle bakmaya başladım. Artık içerikleri belirli kriterlere göre değerlendiriyor, hedef kitleye iletilmek istenen mesajları sorguluyorum. Ailem ve arkadaşarımla da zaman zaman içeriklerin doğruluğu ve güvenilirliği üzerine tartışıyorum. Çünkü yeni medya çoğu zaman manipülasyon gücü yüksek, ikna edici içerikler sunuyor ve perde arkasını gizliyor; bu da çevremdeki sorgusuz kabullenişleri beni hem rahatsız ediyor hem de korkutuyor.

Katılımcılardan biri, medya okuryazarlığı farkındalığının sosyal çevresiyle etkileşimlerine olumlu yansıdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

K22: Geçenlerde siyasal mezunu bir arkadaşına Frankfurt Okulu’nu sordum, bana ‘Sen nereden biliyorsun?’ dedi. ‘Urf’a da Adorno’yu bilen kaç kişi var, bir ara oturup seninle muhabbet edelim’ dedi. Neyin ne amaçla yapıldığını bilmek, o konu hakkında söz sahibi olmak demek; bu da çevreyle olan ilişkileri olumlu yönde etkileyebiliyor.

Bir başka katılımcı ise medya okuryazarlığının toplumsal faydasına dikkat çekmiştir:

K30: Yeni medya içeriklerini değerlendirirken edindiğim farkındalıklar, günlük yaşamımda daha

dikkatli ve bilinçli bir medya tüketicisi olmamı sağladı. Çevremle, özellikle içeriklerin güvenilirliği, önyargılar ve sosyal medya etkileri üzerine sıkça tartışıyoruz. Bu tartışmalar, medya hakkında daha derin düşünmeme ve eleştirel bir yaklaşım geliştirmeme yardımcı oluyor; ayrıca içeriklerin toplum üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamı sağlıyor.

Katılımcıların yanıtlarından, medya okuryazarlığı farkındalığının oluştuğu ve bu farkındalığın aileleriyle ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerine yansıdığı anlaşılmaktadır. Birçok katılımcı, edindikleri eleştirel bakış açısıyla aile bireylerini ve arkadaşlarını bilgilendirmeye ya da uyarmaya çalıştıklarını belirtmiş; bunun zaman zaman fikir ayrılıklarına ve mesafe oluşmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Aile içinde medya içerikleri üzerine yapılan tartışmaların, eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği ve katılımcıların olaylara daha çok yönlü bakabilmelerini sağladığı görülmektedir.

3.5. RTS Bölümünün Medya Okuryazarlığına Katkısı ve Günlük Medya Kullanımına Yansıması

Son olarak, önceki sorulara verilen cevapları netleştirmek ve çalışmanın odaklandığı amacını ortaya çıkarmak için tekrar niteliğinde yöneltilen “Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünde aldığımız eğitimlerin yeni medya okuryazarlığı konusunda size kazandırdığı bir farkındalık olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer varsa, bu farkındalıklar nelerdir ve günlük medya kullanımınıza nasıl yansıyor?” sorusuna katılımcılar genel olarak olumlu cevaplar vermiştir. Buna ilişkin K2, “bölüme başlamadan önce hiçbir içeriği eleştirmezdim, öylece izler geçirdim. Şu anda izlediğim içeriklerin eleştiri yapmaya başladım” ifadesini kullanmıştır. K3, RTS bölümünün etkili olduğunu ancak edindiği bilgilerin henüz yeni olması nedeniyle net bir değerlendirme yapmaktan kaçındığını belirtmiştir. K5, bu bölümün iletişim becerilerini geliştirdiğini vurgularken; K9 ise “eskiden kullandığı medya içeriklerinin gerçeklik düzeyini ayırt etme konusunda farkındalık kazandığını ifade etmiştir. Genel olarak 1. sınıf öğrencileri, RTS bölümünün medya içeriklerine yönelik olumlu katkılar sağladığını belirtmiş ancak bu katkıları derinlemesine açıklayamamışlardır. Buna karşılık 2. sınıf öğrencileri, medya içeriklerinin üretilme süreci ile bu içeriklerin nasıl hazırlanıp sunulduğuna ilişkin farkındalıklarının arttığını ifade

etmişlerdir. Bu duruma örnek olarak K12, düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümünde aldığım eğitimler, yeni medya okuryazarlığı konusunda bana gerçekten çok şey kattı. Mesela artık içeriklerin nasıl hazırlandığını, ne amaçla sunulduğunu ve arkasında kimlerin olabileceğini daha iyi anlayabiliyorum.”

K13 ve K14, söz konusu değerlendirmeyi pekiştiren açıklamalarda bulunmuştur. K13, RTS Bölümünde aldığı eğitimin medya içeriklerini analiz etme becerisini geliştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca medya üretim süreçlerini kavramanın, içerikleri daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesine katkı sağladığını ifade etmiştir. Benzer şekilde, K14 aldığı dersler sayesinde görsel iletişim ve medya dilinin etkisini öğrendiğini; bu sayede izlediği içeriklerin arka planını, iletilen mesajları ve hedef kitleyi daha iyi analiz edebildiğini belirtmiştir.

Katılımcılar RTS Bölümünün sadece medya içeriklerini oluşturmada değil aynı zamanda görsel içeriklerin üretim süreçleri ve görsellerin taşıdığı anlamların analizlerinde fayda sağladığını belirtmişlerdir. Bunu K16 şu şekilde açıklığa kavuşturmuştur: “Özellikle görsel içeriklerin üretim süreci hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmamı sağladı. Öğrenmiş olduğum bilgiler ışığında görsellerde verilmek istenen mesajı daha net algılayıp, yorumlayabiliyorum.”

Başka bir katılımcı da (K18) tüketim olgusunu daha iyi anladığını ve hayatında yeni bir anlamlandırma süreci başladığını ifade etmiştir: “Medya ile oluşturulan Tüketim olgusunu daha iyi anladım ve bunun ticari bir araç olarak kullanıldığını anladım. Medyadaki reklamların, dizilerin ve sosyal medya platformların tüketimi bize aktaran unsurlar olduğunun farkındalığını kazandım.”

Bölümün eleştirel bakış açısının önemine değinen K19 ise şu ifadeleri kullanmıştır “Önceden eleştirmeden sadece izlerdim. Şu an izlediğim her içeriğe eleştirel bir bakış açısı kazandım. Analiz edebiliyorum, sorguluyorum ve yorumlayabiliyorum.” Katılımcının bu ifadeleri aslında medya okuryazarlığın bireye kazandırdığı özelliklerle örtüşmektedir. Buna ilişkin başka bir katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır.

K21: “Bu bölümde aldığım eğitimler bana önemli farkındalıklar kazandırdı ve kazandırmaya devam ediyor. Bir içeriğin mesajını, bağlamını ve estetik

unsurlarını nasıl değerlendireceğimi öğrendim. Özellikle reklam, propaganda ve haberlerde kullanılan manipülatif tekniklere karşı daha bilinçli olmaya başladım. Dijital platformlardaki içeriklerin üretim ve tüketim süreçlerini daha derinlemesine anlama imkânım oldu. Bu farkındalıklar, günlük medya tüketimimde seçici olmamı ve içeriklere daha bilinçli bir şekilde yaklaşmamı sağlıyor.”

Sinema eğitimi, bireylere yalnızca teknik bilgi kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda dünyaya eleştirel ve yaratıcı bir bakış geliştirmelerine de katkı sağlar. Kuramsal ve pratik bilgiler, bireysel gelişimi desteklerken kültürel farkındalık da kazandırır. K25 bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Bu okula başlama nedenim sinema alanında kendimi geliştirmektir. Öğrendiklerimi uygulamak bana özgüven sağladı, kültürel bilgi seviyemi artırdı. İzlediğim filmler çevreme eleştirel bir gözle bakmama ve daha bilinçli bir birey olmama katkı sağladı.”

Radyo Televizyon ve Sinema bölümü bireylere yalnızca medyayı anlaması ve yorumlamasını kolaylaştırmakla kalmaz; aynı zamanda içerik üretme, seçici tüketim ve eleştirel bakış açısı geliştirme gibi becerileri de besler. Katılımcıların medya içeriklerine yaklaşımı, zaman yönetimi alışkanlıkları ve bilgiye erişim biçimleri bu beceriler sayesinde dönüşmektedir. Katılımcıların ortaya koyduğu deneyim ve kazandıkları bakış açısı bu beceri sürecinin başarısını doğrulamaktadır. K29’un ifadeleri bu katkıyı özetlemektedir:

K29: Kesinlikle iyi yönde kazanımlarım oluyor, daha dikkatli bir okur olmamı sağladı. Fazla zaman harcamam konusunda yararlı oldu. Daha doğru içerikleri takip etmemi sağladı. Neleri paylaşım neleri paylaşmam gerektiğini öğretti. Eleştirel gözle izlememi, analiz yaparak, çıkarımlarda bulunarak takip etmem konusunda kendimi geliştirdim. TV izlerken daha seçici oldum. Film yapımı konusunda cesaretlendirdi. Film veya görselleri izlerken daha ciddiyetle izlememi sağladı. Daha çok kitap okuttu ve film izletti.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, RTS bölümünde okuyan öğrencilerin medya içeriklerini yalnızca tüketen değil, aynı zamanda sorgulayan bireylere dönüştüğü görülmektedir. Dijital çağın karmaşık bilgi akışında daha bilinçli seçimler yapabilen, yanlış bilgiye karşı dirençli ve görsel-işitsel anlatıları anlamlandırma becerisi gelişmiş bireyler hâline gelmektedirler. K30’un

ifadesi bu dönüşümü açıkça ortaya koymaktadır:

K30: Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünde aldığım eğitimler, yeni medya okuryazarlığı konusunda önemli farkındalıklar kazandırdı. Medya içeriğinin yapısal analizi, mesajların iletilme biçimleri ve içeriklerin toplumsal etkileri üzerine düşünmemi sağladı. Günlük medya tüketimimde içeriklerin üretim süreçlerini ve arka planındaki amaçları daha fazla sorguluyor, daha bilinçli bir şekilde hareket ediyorum.

Katılımcıların ifadeleri RTS bölümünde alınan eğitimin medya okuryazarlığı farkındalığını artırdığını göstermektedir. Öğrenciler yalnızca medya içeriklerini tüketmekle kalmayıp, aynı zamanda bu içerikleri sorgulayan bireylere dönüşmektedir. Dersler sayesinde medya üretim süreçlerini anlamaya başlamış, görsel-işitsel anlatıları daha derinlemesine analiz edebilme yetisi kazanmışlardır. Katılımcılar, bu farkındalığın yalnızca kişisel gelişimlerine değil, çevreleriyle kurdukları ilişkilere ve günlük medya kullanım alışkanlıklarına da olumlu etkiler sağladığını belirtmiştir. Özellikle 3. ve 4. sınıf ile yüksek lisans öğrencileri, içeriklerin yapısı, iletilen mesajlar ve toplumsal etkileri konusunda daha bilinçli değerlendirmeler yapabildikleri anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, RTS Bölümü öğrencilerinin ders müfredatlarından edindikleri bilgilerin görsel, işitsel ve yazılı içeriklere ilişkin farkındalıklarını, medya mesajlarını sorgulama yetkinliklerini, bilgileri doğruluk ve güvenilirlik açısından analiz etme kapasitelerini ve medya mesajlarına yönelik eleştirel düşünme becerilerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bölüm öğrencilerinin medya içeriklerine karşı okuryazarlık bilincine sahip olduğunu ve eğitim müfredatının bu bilinci geliştirdiğini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, medya içeriklerinin üretimi, iletimi, tüketimi ve farkındalık süreçlerinde bölüm derslerinde edindikleri bilgilerin etkili olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin medya okuryazarlık kavramlarını tanımlamaları, medya içeriklerine yaklaşım, mesajların amacını sorgulama, doğruluk ve güvenilirlik değerlendirmeleri ile medyanın enformasyon ve dezenformasyon konularındaki tutumları, medya okuryazarlık kuramlarının temel kriterleriyle uyumludur (Hobbs, 2010; Silverblatt vd., 2014; Potter, 2016).

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle, lisans 1. sınıf öğrencilerinden yüksek lisans öğrencilerine kadar öğrencilerin, medya metinlerine ve içeriklerine karşı eleştirel bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Öğrencilerin medya içeriklerine yönelik sorguladıkları bu eleştirel tavır Livingstone'nun (2004) medya okuryazarlığına ilişkin tanımlamalarıyla uyusmaktadır. Özellikle öğrencilerin, medya içeriklerinin önyargı, yalan üretme kapasitesi, eğlence yönü, manipülasyon ve doğruluk gibi özelliklerini sorguladıkları görülmektedir. Öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığına sahip olması, Hobbs'un (2010) medya okuryazarlığın temel bileşeni olarak kabul ettiği erişim, analiz, üretim ve tepki aşamalarıyla doğrudan ilişkisi söz konusudur.

Ayrıca öğrencilerin yeni medya içeriklerini izlerken hem bir doyum sağladıkları hem de eleştirel bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Aslında öğrencilerin zamanlarını sosyal medyada üretilen içeriklere harcadıkları, bu onlarda bir eğlence ve doyum sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durum Katz ve arkadaşlarının (1973) ortaya koydukları "Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı" ile ilişkisi kurularak değerlendirilebilir. Bu bağlamda bakıldığında öğrencilerin medya içeriklerine yönelik motivasyonun eğlence tüketimi olduğu kadar buna yönelik eleştirel bir tavır da geliştirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların medya metinlerine yönelik doyum arayışlarının yanı sıra ortaya koydukları eleştirel tavrın, onların pasif birer izleyici/okuyucu/kullanıcı/alıcı olmadıkları medya metinlerine karşı aktif olduklarını göstermektedir. Bu durum ise Hall'un (1980; 2007) kodlama ve kod açma modeliyle uyumlu olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgularda, katılımcıların yapay zekâ tarafından üretilmeye başlanan içerikler, video platformları, dijital içeriklerin üretildiği mecralar, diziler ve sinema filmlerine eleştirel bir okuma yaparak aktif birer medya kullanıcıları oldukları anlaşılmaktadır. Aslında öğrencilerin, takındıkları eleştirel tavır düşünüldüğünde anlam üretiminin tek yönlü bir aktarım olmadığı, katılımcıların medya içeriklerine ilişkin kendi kültürel geçmişleri, bireysel deneyimleri ve gördükleri derslerin etkisiyle farklı şekillerde bir çözümleme yaptıkları ve bunun da Hall'un (2007) geliştirdiği teorilerle doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca katılımcıların medya içeriklerinin dezenformasyon ve etki gücünün farkında olmaları, içeriklerinin doğruluğunu sorgulamaları,

medya içeriklerinin önyargılı yönlerini ve iletilmek istenen mesajların (tüketimi) amacının sorgulama süreçleri, Hall'un medya kullanıcılarına ilişkin ortaya koyduğu müzakereci ve muhalif okuma stratejileriyle de örtüşmektedir. Bundan hareketle RTS Bölümü öğrencilerinin gerek derste edindikleri medya okuryazarlığı becerilerinin gerekse de yaptıkları içeriklerin üretiminde, dijital çağın medya içerikleri karşısında eleştiren, sorgulayan ve aktif bireyler haline getirdiği söylenebilir.

Katılımcılara tekrar niteliğinde sorulan sorulardan elde edilen ifadelerde hareketle medya okuryazarlığı farkındalığının oluşmasında eğitim ve öğretim süreçlerinde müfredat derslerin önemli etkisi olduğu görülmektedir. Burada öğrenciler eleştirel düzeyde bir medya okuryazarlığı seviyesine erişmeye başladığı ve medya metinlerine karşı mutlak anlamda bir bilincin oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu medya bilinci 1. ve 2. sınıftaki öğrencilerde başlangıç düzeyindedir. 3. sınıf ve sonraki sınıflardaki öğrencilerde bir sorgulama ve yorumlama sürecine geçildiği, mesajların inşa edildiği bilincinin oluştuğu her bir katılımcının ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum, Kellner ve Share'in (2005) eleştirel medya okuryazarlığı yaklaşımında vurguladığı üzere, bireylerin tüm mesajların inşa edildiğini fark etmesi ve medya içeriklerinin ideolojik ve iktidar ilişkili yönlerini sorgulayabilme becerileriyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla bir çıkarım yapıldığında katılımcıların her ne kadar eleştirel medya okuryazarlık durumları ideal düzeyde olmasa da genel olarak eğitim sürecinde eleştirel medya bilincinin ve farkındalığının oluştuğu anlaşılmaktadır.

Özellikle katılımcıların neredeyse çoğu medya içeriklerine karşı RTS Bölümüne başlamasıyla birlikte eleştirel bir bakış açısı kazandıklarını sıklıkla vurgulamıştır. Ayrıca katılımcıların eğitim sürecinde kazandıkları eleştirel medya okuryazarlığı bilinci, Bandura'nın (2001) sosyal bilişsel kuramında tanımladığı gözlemsel öğrenme süreçleri ve medya etkileriyle ilgili farkındalık gelişimiyle de açıklanabilir. Öğrenciler lisans ve yüksek lisans derslerinde yaptıkları, analiz, yorumlama ve eleştiriye gözlemleyerek ve deneyimleyerek bir farkındalık sürecine girdikleri görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre, radyo, televizyon ve sinema ile medya ve iletişim bölümlerinde yürütülen derslerin öğrencilerin medya okuryazarlığı üzerindeki etkilerini sistematik biçimde inceleyen özgün bir niteliğe sahip

olduğu görülmektedir. Mevcut literatürde bu bölüm öğrencilerinin gördükleri derslerin medya okuryazarlığına katkısı üzerine doğrudan veriye dayalı çalışmalar sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışma, eğitim programlarının öğrencilerin medya algısı ve becerilerine nasıl yansıdığını ortaya koyarak alana önemli bir bilgi boşluğu doldurmaktadır. Elde edilen bulgular, ders içeriklerinin medya okuryazarlığını geliştirmede etkili olduğunu göstermekte ve eğitim programlarının tasarımında uygulamaya dönük öneriler sunmaktadır.

Özellikle katılımcıların ifadelerinden öncelikle vurgulanması gereken temel tespit, araştırmaya katılan öğrencilerin medya okuryazarlık tanımlamaları ve yorumlama kapasiteleri, medyaya yaklaşımları 1. sınıftan üst sınıflara geçişlerde fark ettiğiidir. Bundan hareketle RTS Bölümünde verilen eğitimin, 1. sınıftan 4. sınıfa kadar geçen süre içinde bu bölümü okuyan öğrencilerin genel olarak medya okuryazarlık ile ilişkili tanım ve yaklaşımlarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde okuyan öğrencilerin, mesleki deneyimlerinin dışında iyi bir sinema izleyicisi, sosyal medya içeriklerini eleştiren, dizileri daha aktif ve etkili bir şekilde eleştiren bir gelişim içinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin yeni medya ortamlarında bireylerin içerik üretiminden tüketimine kadar geçen süreçlerde daha aktif, seçici ve farkındalığı yüksek bir bilince sahip oldukları belirgin bir şekilde görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma, RTS Bölümü öğrencilerinin eğitim ve öğretim süreci boyunca medya içeriklerine yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirdikleri ve medya okuryazarlığı becerilerinde anlamlı bir ilerleme kaydettiklerini ortaya koymaktadır. Öğrenciler, medya metinlerini yalnızca tüketen bireyler değil, aynı zamanda bu metinleri sorgulayan, anlamlandıran ve yeniden üreten öznelere dönüşmektedir. Özellikle öğrencilerin medya mesajlarına karşı takındıkları müzakereci ve muhalif okuma stratejileri dikkat çekmektedir. Eğitim müfredatı kapsamında edindikleri kuramsal bilgilerle desteklenen bu eleştirel duruş, bireylerin medya içeriklerinin altında yatan ideolojik ve temsili yapıları çözümlemelerini sağlamakta, onları daha bilinçli ve aktif medya kullanıcıları haline getirmektedir. Bu durum, medya okuryazarlığı eğitiminin yalnızca teknik bilgi değil, aynı zamanda

eleştirel düşünme ve farkındalık kazandırma süreçleri ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Okullarda görseller, giderek daha etkili bir iletişim biçimi haline gelirken; televizyon, sosyal medya ve yapay zekâ toplumda önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmelerle birlikte basılı medyanın önemi azalmakta, yerini video ve diğer görsel araçlar almaktadır. Bu nedenle, yalnızca üniversitelerde değil, lise ve diğer okul kademelerinde de öğrencilere eleştirel görsel inceleme becerisi kazandırılması gerekmektedir. Video materyallerinin artan kullanımı, görsel kanıtları değerlendirme yetisinin önemini artırmakta; bu da medya metinlerine karşı eğitim ve öğretim müfredatlarının güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle lise ve üniversitelerin sosyal bilimler müfredatlarında, medya okuryazarlığına dair kapsamlı bir anlayışın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu anlayışı oluşturmak için eğitim, iletişim, sosyoloji, psikoloji, kültürel çalışmalar ve teknoloji gibi farklı disiplinlerden yararlanmak gerekmektedir. Bu doğrultuda, gelişen kitle iletişim araçları, popüler kültür ve dijital medya dünyasında bireylerin büyüme deneyimi ele alınmalı; filmlerdeki söylem ve göstergebilimsel yapılar öğretilmeli, haber analizleri yapılmalı, propaganda ile fikir ayrımı sağlanmalı ve medya temsilleri sorgulanmalıdır. Öğrencilere eleştirel düşünme ve iletişim becerilerini geliştirecek kavramsal bir çerçeve sunulurken, analitik yaklaşımlar kazandırılmalıdır.

Çalışmalar ve okul müfredatlarında sadece medya okuryazarlığı derslerinin eklenmesi yeterli değildir. Öğrencilerin medyayı eleştirel okumalarını sağlayacak içeriklerin eklenmelidir. Örneğin göstergebilim, kültür endüstrisi ve kitle kültürü ile popüler kültür eleştirisi gibi konuların müfredata dâhil edilmesi önemlidir. Tüketim kuramlarına dair temel tartışmaların da yer alması, öğrencilerde tüketim bilincinin gelişimine katkı sağlayabilir. Bu konular, sosyal bilimlerin alt disiplinlerinde işlenmekle birlikte lise düzeyine uyarlanarak tartışma ortamı oluşturulmalıdır. Medya okuryazarlığı eğitimi katılımcı ve işbirlikçi olmalı; öğrencilerin deneyimleri dikkate alınarak eleştirel tartışma, münazara ve analiz becerileri desteklenmelidir. Öğretmen ve akademisyenler ise öğrencilerin kimlik ve medya kültürü ilişkisini gözeterek eleştirel sorgulama ortamı yaratmalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışma, RTS Bölümü ile medya ve iletişim çalışmaları alanında yüksek lisans yapan

öğrencilerinin okul derslerinin medya okuryazarlığına katkısını inceleyerek, derslerin bu alanda etkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların medya deneyimleri betimsel fenomenoloji yaklaşımıyla sistematik biçimde ele alınmış, böylece Türkiye bağlamında medya okuryazarlığı ve medya kullanımına ilişkin güncel bir bakış açısı sunulmuştur. Elde edilen bulgular, yalnızca öğrencilerin deneyimlerini anlamamıza yardımcı olmakla kalmayıp, medya eğitimi pratiği ve politika geliştirme süreçlerinde kullanılabilir özgün bilgiler sağlamaktadır. Bu açıdan çalışma, Türkiye’de medya eğitimi ve halkın medya deneyimlerine ilişkin bilgi boşluğunu doldurarak hem akademik hem de uygulamaya dönük katkı sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, N. (2024). Siber zorbalık ve siber mağduriyet özelinde sosyal medya okuryazarlığı yoksunluğu üzerine bir literatür taraması. *TRT Akademi*, 9(20), 252-277.
- Akıncı, H. (2024). Üniversite öğrencileri örneğinde medya okuryazarlığı ile farklılıklara saygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of University Research*, 7(4), 429-436.
- Aksu Bektaş, Y., & Alver, M. (2020). Medya okuryazarlığı dersine ilişkin öğrenci tutumları ile öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 546-572. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.825661>
- Aufderheide, P. (1993). *Media literacy: A report of the national leadership conference on media literacy*. Aspen Institute.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (Uygulamalı-örnekli)*. Sentez Yayıncılık.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299.
- Batdı, V., & Oral, B. (2020). Bilimsel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. B. Oral & A. Çoban (Eds.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 115-145). Pegem Akademi Yayınları.
- Birlik, A. & Yaraş, A. (2025). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Yeni Medya*, (18), 257-270.
- Briggs, C. L. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge University Press.
- Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. *The public opinion quarterly*, 37(4), 509-523.
- Buckingham, D. (2003). Media literacies. In *Media education: Literacy, learning and contemporary culture* (pp. 1-16). Polity Press.
- Burn, A., & Durran, J. (2007). *Media literacy in schools: Practice, production and progression*. Paul Chapman Publishing.
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (S. B. Demir & M. Bütün, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage Publications.
- Demirci, M., & Yıldırım, H. İ. (2025). Fen bilimleri ders kitapları ve öğretim programının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 13(25), 156-180.
- Erdoğan, M. (2025). İletişim fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin karşılaştırmalı bir analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 821-836.
- Eserdi, B., Erol, S., & Çıkan, İ. (2025). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya okuryazarlık durumlarının incelenmesi. *International Journal of Language Academy (IJLA)*, 13(2), 45-62.
- Giorgi, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: A modified Husserlian approach*. Duquesne University Press.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.
- Güngör, N. (2022). *İletişim kuramları ve yaklaşımları*. Siyasal Yayınları.
- Habes, M., Elareshi, M., Mansoori, A., Pasha, S., Salloum, S. A., Al-Rahmi, W. M. (2023). Factors demonstrating media dependency and online misinformation sharing in Jordan. *Sustainability*, 15(2), 1474. <https://doi.org/10.3390/su15021474>.
- Hall, S. (1977). Culture, the media, and the "Ideological effect". In J. Curran, M. Gurevitch, & J. Woollacott (Eds.), *Mass communication and society* (pp. 340-341). Edward Arnold Publishers.
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.), *Culture, media, language: Working papers in cultural studies, 1972-79* (pp. 128-138). Hutchinson.
- Hall, S. (2007). Encoding and decoding in the television discourse. In A. Gray, J. Campbell, M. Erickson, S. Hanson, & H. Wood (Eds.), *CCCS selected working papers: Volume 2* (pp. 386-398). Routledge.
- Hobbs, R., & Jensen, A. (2009). The past, present, and future of media literacy education. *Journal of Media Literacy Education*, 1(1), 1-11.

- Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action. A white paper on the digital and media literacy recommendations of the Knight Commission on the information needs of communities in a democracy.* The Aspen Institute, Communications and Society Program.
- Johnson, P., Buehring, A., Cassell, C., & Symon, G. (2007). Defining qualitative management research: An empirical investigation. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 2(1), 23-42.
- Işık, G. Ö., & Huseynova, Z. (2024). İletişim fakültesi öğrencilerinin görsel okuryazarlık yeterlilikleri. *International Journal of Communication and Media Research*, 4(2), 81-95.
- Karaman, S. Y., & Balcı, Ş. (2025). Medya okuryazarlığının medya ön yargıları, yalan haber paylaşımı ve medya haberlerine güven üzerindeki etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(3), 1171-1185.
- Kellner, D. (2002). New media and new literacies: Reconstructing education for the new millennium. In L. Lievrouw & S. Livingstone (Eds.), *The handbook of new media* (pp. 90-104). Sage.
- Kellner, D., & Share, J. (2005). Toward critical media literacy: Core concepts, debates, organizations, and policy. *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 26(3), 369-386.
- Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education. In D. Macedo & S. R. Steinberg (Eds.), *Media literacy: A reader* (pp. 3-23). Peter Lang.
- Kılınç, Ş. (2025). İlköğretim öğrencilerinin okuryazarlık becerilerinin ölçülmesi: Sistemantik inceleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 54(246), 1147-1196.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the new media age.* Routledge.
- Koçak, B. (2011). *Perceptions of primary school seventh and eighth grade students towards media literacy course (Case of Erzurum Province)* [Unpublished master's thesis]. Atatürk University.
- Köktener, A. (2019). İletişim fakültesi öğrencilerinin medya okuryazarlık algıları ve medya okuryazarlığı eğitimine yaklaşımları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 227-242. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.454544>
- Kubey, R. (Ed.). (1997). *Media literacy in the information age.* Transaction Publishers.
- Kulak, B. (2025). Dezenformasyona karşı medya okuryazarlığı: Kırgızistan'da iletişim fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 75-82.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry.* Sage Publications.
- Lin, T. B., Li, J. Y., Deng, F., & Lee, L. (2013). Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework. *Journal of Educational Technology & Society*, 16(4), 160-170.
- Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3-14. <https://doi.org/10.1080/10714420490280152>.
- Masterman, L. (1985). *Teaching the media.* Comedia Publishing Group.
- Masterman, L. (1994). A rationale for media education (1st part). In L. Masterman & F. Mariet (Eds.), *Media education in 1990s Europe* (pp. 5-87). Council of Europe.
- Mengüloğul, G., & Sarıkaya, B. (2024). Türkçe öğretmeni adaylarının kültür okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 9(2), 280-292.
- Mkandawire, S. B. (2018). Literacy versus language: Exploring their similarities and differences. *Journal of Lexicography and Terminology*, 2(1), 37-55.
- Mourão, R. R., & Robertson, C. T. (2019). Fake news as discursive integration: An analysis of sites that publish false, misleading, hyperpartisan and sensational information. *Journalism Studies*, 20(14), 2077-2095.
- Paker, K. O. (2009). Representations of children and media literacy education. In S. İ. Akçalı (Ed.), *Children and media* (pp. 129-155). Nobel Publishing.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice.* Sage Publications.
- Pekman, C. (2011). Avrupa Birliği'nde medya okuryazarlığı. In N. Türkoğlu & M. Cinman Şimşek (Eds.), *Medya okuryazarlığı* (s. 37-45). Parşömen Yayıncılık.

- Potter, W. J. (2016). *Media literacy*. Sage Publications.
- Potter, W. J. (2019). *Seven skills of media literacy*. Sage Publications.
- Roozenbeek, J., & Van der Linden, S. (2019). Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. *Palgrave Communications*, 5(1), 1-10.
- Silverblatt, A., Smith, A., Miller, D., Smith, J., & Brown, N. (2014). *Media literacy: Keys to interpreting media messages* (4th ed.). Praeger.
- Snyder, I. (1998). Beyond the hype: Reassessing hypertext. In I. Snyder (Ed.), *Page to screen: Taking literacy into the electronic era* (pp. 125-143). Routledge.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Steensen, S. (2019). Journalism's epistemic crisis and its solution: Disinformation, datafication and source criticism. *Journalism*, 20(1), 185-189.
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2015). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri* (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Uzun, B. (2024). "Sosyal medya okuryazarlığı" ile ilgili çalışmaların incelenmesi: Bir bibliyometrik analiz. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(2), 111-138.
- White, S., & Dillow, S. (2005). *Key concepts and features of the 2003 national assessment of adult literacy* (NCES 2006-471). U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Statistics.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, L., Zhang, H., & Wang, K. (2020). Media literacy education and curriculum integration: A literature review. *International Journal of Contemporary Education*, 3(1), 55-66.

YENİ MEDYADA HABERDEN KAÇINMA DAVRANIŞI NEWS AVOIDANCE BEHAVIOR IN NEW MEDIA

Halime ERDAL

*Üsküdar Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Doktora Programı öğrencisi
ORCID ID: 0000-0002-3642-8709, halime.erdal@st.uskudar.edu.tr*

Prof. Dr. Süleyman İRVAN

*Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Tez Danışmanı
ORCID ID: 0000-0001- 6281-3355, suleyman.irvan@uskudar.edu.tr*

ÖZ

Dijital medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler, beklentilerinin çok ötesinde yoğun bir enformasyon bombardımanına maruz kalmaktadır. Haber döngüsündeki bu aşırı enformasyon yükü, bireylerin haber tüketim alışkanlıklarında değişimlere yol açmakta; özellikle kriz dönemlerinde artan olumsuz içerikler, çaresizlik, tükenmişlik, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunları artırmaktadır. Bu bağlamda, bir haber tüketim biçimi olan haberden kaçınma davranışı, bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde kendilerini haber içeriklerinin olumsuz etkilerinden koruma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, yeni medya kullanıcılarının haberden kaçınma eğilimini hangi nedenlere bağlı olarak gerçekleştirdikleri ele alınmıştır. Araştırmada nicel yöntem benimsenmiş ve farklı demografik özelliklere sahip 484 katılımcıdan çevrim içi anket yoluyla veri toplanmıştır. Analiz sonuçları, katılımcıların büyük çoğunluğunun her gün düzenli olarak haber takip ettiğini; ancak olumsuz içeriklerin bireylerde psikolojik yorgunluk ve haberden kaçınma eğilimini artırdığını göstermektedir. Bulgular, kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek haberden kaçınma davranışı sergilediğini ve eğitim düzeyi arttıkça bu eğilimin güçlendiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, olumsuz haber içeriklerinin bireylerin haber tüketim alışkanlıklarını nasıl dönüştürdüğüne ilişkin güncel veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haberden kaçınma, Enformasyon yorgunluğu, Olumsuz haber, Sosyal medya.

ABSTRACT

With the proliferation of digital media, individuals are exposed to an intense information bombardment far beyond their expectations. This excessive information load in the news cycle leads to changes in individuals' news consumption habits; particularly during times of crisis, the increase in negative content exacerbates psychological problems such as helplessness, burnout, anxiety, and depression. In this context, news avoidance behavior, as a form of news consumption, emerges as a mechanism for individuals to consciously or unconsciously protect themselves from the negative effects of news content. This study examines the reasons why new media users engage in news avoidance tendencies. A quantitative method was adopted in the research, and data were collected from 484 participants with different demographic characteristics via an online survey. The results show that most participants follow the news regularly every day; however, negative content increases psychological fatigue and the tendency to avoid news among individuals. The findings reveal that women exhibit higher avoidance behavior compared to men and that this tendency increases with higher education levels. The study presents current data on how negative news content transforms individuals' news consumption habits.

Keywords: News avoidance, Information fatigue, Negative news, Social media.

GİRİŞ

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler, yayıncılık alanında köklü bir değişime neden olmuştur. Sosyal medya kullanıcılarının sayısı giderek artmış ve haber içeriklerinin tüketimi bu platformlara kaymıştır. Bu dönüşümle birlikte sosyal medya yalnızca bir dijital iletişim mecrası olmanın ötesinde, bireylerin sosyal kimliklerini inşa ettikleri bir kamusal alan haline gelmiştir. Bireyler, medya kullanımını aktif ve sürekli biçimde deneyimleyerek kimliklerini çevrim içi ortamlarda yeniden şekillendirmekte ve varlıklarını bu platformlar üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşme ile gündelik yaşam pratikleri farklı deneyimlere dönüşmekte; bireysel ve toplumsal düzeyde sosyolojik ve kültürel farklılıklarda önemli değişimler gözlemlenmektedir (Yengin ve Bayrak, 2022).

Medya sektöründe yaşanan bu gelişmeler aynı zamanda bireylerin haberle kurdukları ilişkiyi daha hızlı, kişiselleştirilmiş ve kolay erişilebilir bir noktaya taşımaktadır. Bu aşamada sosyal medya platformları ve algoritmalar, haber tüketim alışkanlıklarının şekillenmesinde etkili olmakta, fakat bu dönüşüm beraberinde aşırı enformasyon yükü ve haber yorgunluğu gibi psikolojik süreçleri gündeme getirmektedir. Bu bağlamda dijital ortamlarda sunulan haberlerin geleneksel medyaya kıyasla toplumsal yaşamda çok daha köklü değişimlere yol açtığı söylenebilir. Bu dönüşümün bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için haber tüketim sürecinin psikolojik boyutuna değinmek gerekmektedir. Bu psikolojik etkiler yalnızca haber içeriklerinin niteliğinden kaynaklanmamakta, aynı zamanda maruz kalınan bilgi akışının yoğunluğu da süreci etkilemektedir. Akyüz ve Akpınar'ın (2023) çalışmasında, bilgi ve haber kaynaklarının sayısındaki aşırı artışın ve algoritmaların bu yoğunluğu daha da artırdığı ifade edilmekte ve bireylerin haber tüketiminden belirli ölçülerde kaçınmasına yol açtığı vurgulanmaktadır. Araştırmada, yoğun enformasyon yükünün bireyler üzerinde psikolojik baskı oluşturarak haberdan kaçınma davranışını tetiklediği üzerinde durulmaktadır (Akyüz ve Akpınar, 2023).

Günümüzde gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel medyanın yerini büyük ölçüde sosyal medya platformlarının alması, yalnızca teknolojik ilerlemelerle değil, sosyo-kültürel ve ekonomik

dinamiklerle de şekillenmektedir. Sosyal medya hem görsel düzeni hem de bireylerin algılama biçimlerini değiştirerek bilgiye erişimi daha hızlı kılmaktadır. Bu dönüşümün etkileri reklamcılıktan siyasi kampanyalara kadar geniş bir alana yayılmaktadır (Alp ve Altın, 2023). Öte yandan, bireylerin medya kullanımında daha aktif bir rol üstlenmelerini sağlayan bu süreç, aynı zamanda enformasyon yorgunluğu ve aşırı enformasyon bombardımanı sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Haber takibini yoğun olarak yapan bireylerde dikkat dağınıklığı ve ilgi azalması gibi problemler görülmektedir (Villi vd., 2022). Bu psikolojik ve bilişsel süreçlerin bir sonucu olarak, bireylerin haberle kurduğu ilişki giderek zayıflamakta; özellikle yoğun haber akışına maruz kalan kullanıcılar gündemi takip etme motivasyonlarını kaybetmektedir. Nitekim son yıllarda habere yönelik takibin belirgin biçimde azaldığı ve haberdan kaçınma eğiliminin özellikle gençlerde arttığı görülmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında aşırı haber maruziyeti, olumsuz içerik yoğunluğu ve medyaya duyulan güven kaybı yer almaktadır (Yıldızgörür, 2023).

Dijitalleşmeyle beraber artan *haber yorgunluğu* olgusu, bireylerin haberlere yönelik ilgilerinin azalmasına ve haberdan kaçınma davranışlarının artmasına neden olmaktadır. Yeni medya mecralarında sık yaşanan haber yoğunluğu, bireylerin haber tüketim alışkanlıklarını birçok açıdan değiştirmiştir. Özellikle tekrarlayan içerikler ve yoğun haber akışıyla bağlantılı bilişsel yük, bireylerde zamanla haber yorgunluğunun yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, haberlerden kaçınma davranışını tetikleyen önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir. ABD'de yapılan Pew Research araştırmasında, toplumun yaklaşık üçte ikisinin yoğun haber akışından rahatsız olduğu ortaya konulmuştur (Villi vd., 2022). Aşırı haber akışı, bireylerin haber yorgunluğu yaşamalarında etkin rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar, aşırı ve tekrarlanan haber içeriklerinin bireylerde habere karşı duyarsızlık oluşturduğunu ve bu durumun bireyleri haber tüketiminden kaçınmaya yönlendirdiğini göstermektedir. Bu süreç, bireylerin medya ile kurdukları ilişki biçimlerinde köklü değişimleri beraberinde getirmektedir.

Bu makalede ilk olarak dijital çağda haberdan kaçınma davranışı ve haber yorgunluğu olgusu, güncel araştırmalar çerçevesinde incelenmektedir.

Dijitalleşmenin haber üretimi ve tüketimi üzerindeki etkileri tartışılmakta, ardından haber yorgunluğu kavramı, nedenleri ve bireylerin haber tüketim alışkanlıklarına etkileri üzerinde durulmaktadır. Son olarak saha çalışmasına dayalı bulgular değerlendirilerek haberden kaçınma davranışının temel dinamikleri ortaya konulmaktadır.

1. HABERDEN KAÇINMA DAVRANIŞI

Dijital medya, bireylerin haberle olan etkileşimlerini ve haber tüketim alışkanlıklarını köklü şekilde değiştirmiştir. Bilgiye ulaşımın çok daha kolay hale gelmesi, haber akışının hız kazanması ve içeriklerin yoğunluğu, bireylerin haber tüketim davranışları üzerinde etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda haberden kaçınma davranışı, bireylerin medya içeriklerinden kimi zaman bilinçli, kimi zaman da bilinçsiz kaçınmalarını ifade eden çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü'nün 2020 yılı Dijital Haber Raporu'na göre (Newman vd., 2020), dünya genelinde habere olan ilgi azalmış durumdadır. Raporda, habere yönelik ilgideki düşüşün giderek arttığı ve araştırma katılımcılarının % 43'ünün Covid-19 ve politika haberlerinden kaçındığı bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların % 36'sı haberlerin genel motivasyonlarını olumsuz etkilediğini, % 29'u yoğun haber takibinden sıkıldıklarını, % 29'u haberleri güvenilmez veya taraflı bulduklarını, % 17'si haberlerin ilgi çekici olmadığını ve % 16'sı ise içeriklerin kendi yaşamlarıyla ilgili olmadığını varsaydıkları için haberlerden kaçındıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular, haberden kaçınma davranışının dijital ortamlarda sunulan içerik yapısıyla da ilişkili olabileceğine işaret etmektedir.

Filtre balonlarına maruz kalan bireyler dar kapsamlı bir haber ve bilgi akışı içerisinde hapsolmakta ve bunun sonucunda farklı düşüncelere, olgulara ve kültürel öğelere karşı daha dirençli hale gelmektedir. Bu durum, bilgi çeşitliliğinin azalmasına ve dünyanın sınırlı bir perspektiften değerlendirilmesine neden olmaktadır. Haberden kaçınma bağlamında bakıldığında, bireylerin yalnızca kendi inanç ve düşüncelerini onaylayan içeriklere yönelmeleri, alternatif bakış açılarına ilgisiz kalmalarına yol açmaktadır. Sonuç olarak, bireysel ve toplumsal düzeyde bilişsel çeşitliliğin daralması,

entelektüel zenginleşme açısından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Araslı, 2020).

Haberden kaçınma olgusu, kullanıcıların haber içeriklerini olumsuz bulmaları, habere güven duymamaları ya da yoğun haber akışına maruz kalmaları sonucunda ortaya çıkan bir davranış biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Pala ve Bilen, 2024). Araştırmacılara göre bu eğilim, bireylerin bilgi eksiklikleri yaşamalarına, baskın söylemlere daha açık hale gelmelerine ve sonuçta yankı odalarında sıkışmalarına yol açabilmektedir. Bu nedenle, haber medyasının kullanıcıları koruyabilmesi için yalnızca toplumsal sorunlara odaklanması yeterli değildir; aynı zamanda bu sorunlara çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirmesi ve geleceğe dair bakış açıları sunması da gerekmektedir. Okurun habere olan ilgisini artıracak yeni adımların atılması da bu çerçevede önem taşımaktadır.

Andersen ve diğerleri (2024), haberden kaçınma ile ilgili çalışmalarında, bu davranışın sınırları ve anlamı üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda haberden kaçınmanın bilinçli bir tercih mi ya da alışkanlık haline gelen bir süreç mi olduğu konusu tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çalışmada, haberden kaçınmanın kasıtlı ve bilinçli bir karar olduğu üzerinde durulurken, öte yandan bu durumun zamanla rutin hale gelen bir medya tüketim alışkanlığı olabileceği ifade edilmektedir. Bu ayrım, haberden kaçınmanın toplumsal ve demokratik etkilerini anlamak açısından önemli görülmektedir. Haber alma ihtiyacının artmasına rağmen, bireyler genel olarak belirli konulara ilişkin haberlerden kaçınma davranışı gösterebilmektedir. Haber takibinin siyasal bilgi ve katılım üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, haberden kaçınma genellikle demokratik süreçler açısından problemli bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bu davranışın yol açtığı etkiler ve demokratik sonuçlar, haberden kaçınmanın doğasına bağlıdır. Eğer haberden kaçınma belirli bir grubu sürekli tanımlayan ve kalıcı bir davranış biçimi olarak ortaya çıkıyorsa, bu bireyler siyasetle ilişkileri bakımından olumsuz bir konumda yer alabilirler. Buna karşılık, haberden kaçınma daha geçici ve duruma bağlı bir tutum olarak geliştiğinde, yani bireyler belirli koşullarda habere olan ilgilerini kaybedip daha sonra yeniden kazanabiliyorlarsa, bu eğilimin demokratik etkileri de sınırlı kabul edilmektedir (Andersen vd., 2024).

Haberdan kaçınma davranışı ile ilgili yapılan bir araştırmada, bireylerin bu eğilimi gösterme nedenleri arasında zaman bulamama (% 26), yalan ya da yanlış haberlerin yaygınlığı (% 20,9), haberlerin doğruluğuna duyulan güvensizlik (% 19,2) ve haberlerin olumsuz psikolojik etkileri (% 15,3) dikkat çekmektedir. Özellikle 20–29 yaş aralığındaki bireylerin haberdan kaçınma davranışlarının diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır (Şencan ve Kalkan, 2019). Araştırma sonuçları, bazı bireylerin medya ekosistemine güven duymadıklarını ve yoğun haber takibinin psikolojik etkiler üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Bir başka çalışmada Türkiye’de lisans düzeyinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin haber tüketim alışkanlıkları, haber paylaşım pratikleri, haberdan kaçınma eğilimleri, haber mecralarına olan güvenleri, dezenformasyona dair kaygıları ve haber doğrulama davranışları araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu günde en az bir kez haber takibi yapmaktadır. Ayrıca, hiç haber takip etmeyen küçük bir öğrenci grubunun da bulunduğu saptanmıştır. Özellikle pandemi döneminde öğrencilerin haber izleme sıklığında artış olduğu görülmüştür. En çok takip edilen haber kategorilerinin ise siyaset/politika, eğitim ve sağlık ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların haber kaynağı olarak en yoğun biçimde sosyal medyayı, özellikle Twitter’ı kullandıkları; fakat bu platformun aynı zamanda güven düzeyi en düşük haber kaynaklarından biri olduğu görülmüştür (Ünalın, 2021).

Haberdan kaçınma davranışının psikolojik nedenlerini irdeleyen bir araştırmada, bu davranış anksiyete ile ilişkisi çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmada pandemi döneminde haber tüketiminin ilk aşamalarda yoğun olduğu, ancak zamanla kaygıyı azaltmak amacıyla haberdan kaçınma eğiliminin arttığı bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra, haberdan kaçınmanın politik eğilimlerle de bağlantılı olduğu ve muhafazakâr bireylerin, liberal bireylere göre habere yönelik daha fazla kaçınma eğilimi gösterdiği belirtilmektedir (Tunney, 2021). Benzer şekilde, Zeng ve diğerlerinin (2024) araştırmasında da bireylerin haber içeriklerine verdikleri psikolojik tepkilerin haberdan kaçınma davranışının ortaya çıkmasında etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Özellikle bireyler haberlerin kendilerine zorla sunulduğunu düşündüklerinde,

haber kaynaklarına karşı direnç geliştirebilmekte ve karşı argümanlar üretebilmektedir; bu tepkinin ise haber kaynaklarına olan güveni zayıflatarak haberdan kaçınma davranışını artırabildiği ifade edilmektedir (Zeng vd., 2024). Bireylerin özellikle kriz dönemlerinde belirli bir konuyla ilgili haberleri yoğun biçimde takip etmeleri, kaygı düzeylerinin artmasına neden olabilir. Sürekli olarak olumsuz içeriklere maruz kalmak, psikolojik açıdan olumsuz etkiler yaratabilir ve bireyleri haber tüketim alışkanlıklarını yeniden düzenlemeye yöneltebilir. Bu bağlamda, haber takibini belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırmak, gün boyunca maruz kalınan duygusal yükü azaltma açısından işlevsel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Sayar ve Yalaz, 2022).

Öte yandan, haber platformları zaman zaman bireylere, güncel gelişmeleri sürekli takip etmenin onlara avantaj sağlayacağı yönünde mesajlar iletebilmektedir. Ancak, yoğun haber tüketiminin bireylere doğrudan fayda sağladığına ilişkin bir kanıt bulunmamaktadır. Aksine, habere sürekli maruz kalmanın bilişsel yükü artırdığına ve odaklanma becerisini olumsuz yönde etkilediğine dair bulgular mevcuttur. Bu bağlamda, eğer haber tüketimi bireysel başarı için belirleyici bir faktör olsaydı, medya profesyonellerinin gelir düzeylerinde de buna paralel bir artış olması beklenirdi (Dobelli, 2022). Yapılan çalışmalar ışığında haberdan kaçınma davranışının bireysel, duygusal ve bilişsel faktörler dikkate alınarak değerlendirilmesi, konunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Sürekli haberlere maruz kalmak, sadece psikolojik etkilerin ortaya çıkmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda fiziksel sağlığın da olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Yapılan araştırmalar, bireylerin aşırı enformasyon yükü nedeniyle kronik stres yaşadıklarını, bağışıklık sistemlerinin olumsuz etkilendiğini ve uyku bozuklukları gibi durumların ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda, sürekli haber tüketim alışkanlığının sadece bilişsel bir yük oluşturmakla kalmayıp fizyolojik rahatsızlıklara da yol açtığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalar, aşırı haber tüketim düzeyi yüksek olan bireylerin fiziksel sağlık sorunlarını daha sık yaşadıklarını ve bu durumun uzun vadede yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bireylerde yorgunluk, ağrı, dikkat güçlüğü ve sindirim problemleri gibi belirtiler çok daha yaygın görülmekte, gereğinden fazla haber tüketimi

yapan kullanıcılarda ise diğer gruplara oranla anlamlı düzeyde daha fazla fiziksel rahatsızlık ortaya çıktığı belirtilmektedir (McLaughlin vd., 2023). Betakova ve arkadaşlarının (2024) araştırması ise özellikle genç bireylerin haber yorgunluğunu daha yoğun yaşadığını ve bu durumun haber içeriklerini aşırı olumsuz algılamalarıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bireylerin, olumsuz haber içerikleri ile psikolojik baskı hissettikleri ve uykuya dalmakta güçlük gibi fiziksel belirtiler gösterdikleri ifade edilmektedir (Betakova vd., 2024). Dolayısıyla haber tüketimi, sadece bilişsel ve duygusal süreçleri değil; aynı zamanda bireyin fiziksel sağlığını da doğrudan etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Literatürdeki bulgular, haberden kaçınma davranışının farklı dinamikler sonucunda ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bazı bireylerde bu eğilim kalıcı bir alışkanlık olarak gözlenirken, çevresel faktörler ve enformasyon yorgunluğu gibi olgular da bu davranışın şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda, medya kuruluşlarının haber tüketim davranışlarını etkileyen bu unsurları dikkate almaları önemli görülmektedir. Bu kapsamda, dijital minimalizm, bireylerin medya tüketiminde daha bilinçli tercihler yapmalarına olanak tanıyan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, haber sunumlarında *zaman çerçevelemesi* yönteminin uygulanması, bireylerin haber tüketimlerini sınırlamada önemli bir rol üstlenmektedir. Her ne kadar son dakika bildirimleri bazı bireylerde merak ve heyecan uyandırsa da çoğu zaman tedirginlik ve baskı hissine yol açabilmektedir. Bu nedenle, haber içeriklerinin sunumunda zamanlama unsuruna dikkat edilmesi, bireylerin medya tüketimlerini daha kontrollü ve farkındalık temelli biçimde yönetmelerine katkı sağlayabilir. Ayrıca, çözüm odaklı habercilik yaklaşımı çerçevesinde olumlu örnekler yer verilmesi, olumsuz haberlerin psikolojik etkilerini azaltmada işlevsel bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu tür uygulamalar, bireylerin dijital dengeyi korumalarına ve haber içeriklerine karşı daha seçici bir tutum geliştirmelerine olanak tanıyarak dijital minimalizm anlayışını desteklemektedir (Pala ve Bilen, 2024). Sonuç olarak hem bireysel hem de kurumsal düzeyde geliştirilecek stratejiler, dijital çağda haber tüketiminin olumsuz etkilerinden korunmada belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda, medya

okuryazarlığının yaygınlaştırılması, dijital medyanın bilinçli kullanılmasıyla birlikte bu platformların zararlarından korunmaya yönelik farkındalık çalışmalarının artırılması ve etik habercilik ilkelerinin benimsenmesi, bireylerin haberle kurduğu ilişkiyi daha sağlıklı yürütmesine olanak tanıyacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu makalenin saha araştırması, ilk yazarın yaptığı doktora tezinin saha çalışmasının bir bölümünden oluşmaktadır ve toplanan ana verilerden yalnızca haberden kaçınma davranışına ilişkin bulgular değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma, nicel araştırma yöntemi yaklaşımıyla gerçekleştirilmiş; veri toplama aracı olarak çevrim içi anket formu kullanılmıştır. Anket formu, bireylerin haber tüketim alışkanlıklarını ve haberden kaçınma eğilimlerini ölçmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Bu araştırma için etik onay, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır (Dosya No: 2025-69; Toplantı No: 06; Tarih: 26.05.2025). Etik kurul onayının alınmasının ardından ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesi 70 kişilik örneklem üzerinde gerçekleştirilen pilot uygulama ile test edilmiştir. Ölçeğe ilişkin istatistiksel veriler analiz edilerek, maddelerin tutarlı olduğu bulgulanmıştır. Ana veri çalışması 1 Haziran-30 Temmuz 2025 tarihleri arasında Google Forms aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmış ve farklı demografik özelliklere sahip 484 katılımcıdan veri elde edilmiştir.

Haberden kaçınma davranışına ilişkin anket formu hazırlanırken, Lee, Kim ve Koh (2016) ile Lee, Lindsey ve Kim (2017) tarafından geliştirilen *Haber Tüketim Biçimleri* ve *Aşırı Haber Yükü Algısı* ölçeklerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu ölçeklerin doğrudan çevirisi veya birebir uyarlaması yapılmamış; yalnızca ilgili ölçek sorularının kavramsal çerçevesi ve ölçme boyutları temel alınarak özgün anket maddeleri oluşturulmuştur. Mevcut ölçeklerin haberden kaçınma davranışını doğrudan ölçmekten ziyade haber tüketimi ve enformasyon yükü bağlamında ele alması, bu çalışmada haberden kaçınmayı merkezine alan bir ölçme aracının geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Söz konusu ölçeklerin Türkçeye doğrudan uyarlanması, Araslı (2020) tarafından gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmada ilgili uyarlamadan

tematik olarak yararlanılmıştır. Haberden kaçınma davranışı literatürde çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmakla birlikte, bu çalışmada geliştirilen ölçek söz konusu boyutları ayrı ayrı ölçmekten ziyade bireylerin haberden kaçınma davranışını genel bir eğilim olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Keşfedici faktör analizi sonucunda elde edilen tek faktörlü yapı, ölçeğin bu genel eğilimi ölçmeye uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği yalnızca Cronbach Alfa katsayısı ile değerlendirilmemiş; faktör yapısı, madde yükleri ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları birlikte ele alınmıştır.

Toplanan veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada yalnızca Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği ele alınmış; ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla keşfedici faktör analizi uygulanmış ve elde edilen yapının geçerliliğini test etmek için AMOS-22 programı ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler frekans ve yüzde dağılımlarıyla sunulmuştur. Ayrıca ölçeklere ilişkin normallik analizleri gerçekleştirilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında yer alması, verilerin parametrik analizler için uygun olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bazı alt gruplarda gözlem sayısının 30'un altında olması durumunda non-parametrik testlerin kullanılması önerilmektedir (George & Mallery, 2010).

Bu doğrultuda, haberden kaçınma davranışının demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla iki gruplu değişkenlerde bağımsız örneklem t-testi ve Mann-Whitney U testi; üç ve daha fazla gruplu değişkenlerde ise tek yönlü ANOVA ve Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların haber tüketim mecralarına (televizyon, gazete, sosyal medya, haber siteleri ve podcast/radyo) göre farklılıkları belirlemek üzere ilgili gruplarda parametrik ve non-parametrik testler uygulanmış; haberden kaçınma davranışının çeşitli medya kullanım alışkanlıklarıyla ve demografik özelliklerle ilişkisini ortaya koymak için korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır. Tüm analizler %95 güven düzeyinde ($\alpha = 0,05$) anlamlılık kriterine göre değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar, özellikle haberden kaçınma davranışına ilişkin bulgularla birlikte tablolar eşliğinde sunulmuştur. Veriler, araştırma soruları doğrultusunda sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Değişkenler	Grup	N	Yüzde (%)
Yaş	18-24	39	8,1
	25-34	136	28,1
	35-44	200	41,3
	45-54	81	16,7
	55 ve üzeri	28	5,8
Cinsiyet	Kadın	248	51,2
	Erkek	235	48,6
	Belirtmek istemiyorum	1	0,2
Eğitim Durumu	İlkokul	15	3,1
	Ortaöğretim (Ortaokul / Lise)	112	23,1
	Lisans	285	58,9
	Lisansüstü	72	14,9
Gelir Durumu	Hiç gelirim yok (çalışmıyorum)	96	19,8
	Düşük gelir grubunda yer alıyorum	63	13,0
	Orta gelir grubunda yer alıyorum	289	59,7
Günlük Ortalama Haber Tüketim Süresi	Üst gelir grubunda yer alıyorum	36	7,4
	Hiç haber okumuyorum	27	5,6
	1 saatten az	192	39,7
	1-2 saat arası	157	32,4
Haberleri Televizyon ile Takip Etme	2-3 saat arası	86	17,8
	3 saatten fazla	22	4,5
	Evet	167	34,5
	Hayır	317	65,5

Haberleri Gazete ile Takip Etme	Evet	83	17,1
	Hayır	401	82,9
Haberleri Sosyal Medya ile Takip Etme	Evet	422	87,2
	Hayır	62	12,8
Haberleri Haber Siteleri ile Takip Etme	Evet	160	33,1
	Hayır	324	66,9
Haberleri Podcast/Radyo ile Takip Etme	Evet	15	3,1
	Hayır	469	96,9

Araştırmaya katılanların yaş dağılımına bakıldığında, örneklemin büyük kısmını 35–44 yaş aralığındaki bireyler (% 41,3) oluşturmaktadır. Cinsiyet dağılımı dengeli bir şekilde kadın (% 51,2) ve erkek (% 48,6) katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu lisans mezunudur (% 58,9) ve kendilerini ağırlıklı olarak orta gelir grubunda (% 59,7) tanımlamaktadırlar.

Günlük haber tüketimi incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğu haberleri günde bir saatten az (% 39,7) veya 1–2 saat arası (% 32,4) süreyle takip etmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı haberleri sosyal medya üzerinden (% 87,2) okumakta; televizyon (% 34,5) ve haber siteleri (% 33,1) ise ikinci ve üçüncü sırada tercih edilen mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bulgular, örneklemin genel olarak orta yaş grubunda, eğitilmiş ve haberler için sosyal medyaya yönelik bir kullanıcı profiline sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Haberdan Kaçınma Davranışı Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi

Maddeler	F1	Ölçek Güv.
Madde 11	,854	
Madde 4	,815	
Madde 17	,789	
Madde 9	,777	,954
Madde 16	,768	
Madde 6	,767	
Madde 10	,765	
Madde 5	,758	

Madde 15	,753
Madde 8	,751
Madde 7	,741
Madde 2	,727
Madde 1	,725
Madde 14	,714
Madde 3	,688
Madde 12	,591
Madde 13	,581

Açıklanan Varyans:	%57,66	Toplam: %57,66
--------------------	--------	----------------

KMO: ,960	χ^2 :5859,551	Sd:136	Sig: ,000
-----------	--------------------	--------	-----------

Haberdan Kaçınma Ölçeği'ne ilişkin yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda, verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür (KMO = .960; Bartlett's $\chi^2(136) = 5859.551$, $p < .001$). Analiz bulgularına göre ölçek, tek boyutlu bir yapı göstermekte ve toplam varyansın % 57,66'sını açıklamaktadır. Maddelerin faktör yüklerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu durum ölçeğin yapısal geçerliliğini desteklemektedir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's Alpha katsayısı ile değerlendirilmiş ve .954 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin haberdan kaçınma davranışını ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3. Haberdan Kaçınma Davranışı Ölçeği Madde Korelasyonunu

	Madde Toplam Korelasyon Değeri	Ort.	SS
1. Bilinçli olarak haberleri takip etmekten kaçınılmaktayım.	,700	2,53	1,237
2. Farkında olmadan pasif şekilde haberdan kaçındığımı gözlemlemekteyim.	,706	2,62	1,221

3. Olumsuz haber içeriklerinden kaçınmak için belli haber platformlarını tercih etmekteyim.	,673	2,76	1,262
4. Haber takibi yapmak, stres ve kaygımı arttırdığı için haberlerden kaçınmaktayım.	,790	2,77	1,325
5. Haber tüketimi yapmak, beni zihinsel anlamda çok yormaktadır.	,733	2,98	1,356
6. Haber takibi yapmadığımda kendimi daha huzurlu hissedirim.	,742	2,88	1,332
7. Haber kaynaklarına güven duymadığım için haber takibinden uzaklaşmaktayım.	,722	2,82	1,328
8. Yalan haberlerin yaygın olması, haberlerden uzak kalmayı tercih etmeme neden olmaktadır.	,733	2,91	1,324
9. Çok fazla bilgiye maruz kalmak, zihinsel olarak beni yorduğu için haberlerden kaçınıyorum.	,756	2,74	1,298
10. Haber takibi yapmak, fiziksel sağlığımı olumsuz etkilediği için haber takip etmiyorum.	,744	2,59	1,263
11. Genel olarak kötü haberlere maruz kalmamak için haberleri takip etmemeye özen gösteririm.	,829	2,73	1,301
12. Kendi düşüncemi yansıtmayan haber içeriklerinden uzak kalmayı tercih ederim.	,595	2,58	1,233
13. Bir haber benim fikirlerimi yansıtmıyorsa, o habere etkilenmemek için ilgili içeriği takip etmiyorum.	,581	2,54	1,260
14. Zamanımı daha faydalı kullanmak için haber tüketiminden kaçınıyorum.	,702	2,66	1,204

15. Haberden kaçınmam, günlük rutinlerimi daha sağlıklı sürdürmemi sağlamaktadır.	,740	2,83	1,272
16. Kötü olaylara dair haberleri takip etmemin bana faydadan çok zarar verdiğini düşünüyorum.	,750	2,91	1,325
17. Haberlerden uzak durmak beni rahatlatıyor.	,771	2,80	1,305

Haberdan Kaçınma Davranışı Ölçeği'nin madde-toplam korelasyon değerleri incelendiğinde, tüm maddelerin .30'un üzerinde değer aldığı ve ölçeğin bütünü temsil etmede yeterli olduğu belirlenmiştir. Korelasyon değerleri .581 ile .829 arasında değişmekte olup, en yüksek ilişkiler 'Kötü haberlere maruz kalmamak için haberleri takip etmemeye özen gösteririm' (Madde 11), 'Haber takibi yapmak, stres ve kaygımı artırdığı için haberlerden kaçınmaktayım' (Madde 4) ve 'Haberlerden uzak durmak beni rahatlatıyor' (Madde 17) maddelerinde görülmüştür. Bu bulgular, ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu ve haberdan kaçınma davranışını güvenilir biçimde ölçtüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberdan Kaçınma Davranışı Ölçeği	Kadın	248	48,49	16,956	2,464	481	,014*
	Erkek	235	44,79	15,962			

*p<0,05

Cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda, kadın katılımcıların haberdan kaçınma ortalama puanlarının (Ort.=48,49) erkek katılımcıların puanlarından (Ort.=44,79) anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur (t (481) =2,464, p=0,014). Bu bulgu, kadınların erkeklere kıyasla haberdan kaçınma eğilimlerinin daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Eğitim Durumu Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi

Ölçek	Grup	N	S. Ort.	H	P	Fark
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	a) İlkokul	15	227,90	12,560	,000*	c>a,b
	b) Orta-öğretim (Ortaokul / Lise)	112	232,90			
	c) Lisans	285	251,27			
	d) Lisansüstü	72	225,76			
	Toplam	484				

*p<0,05

Elde edilen bulgular, haberden kaçınma davranışı açısından eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($\chi^2 = 12,560$; $p < 0,05$). Kruskal-Wallis H Analizi sonuçlarına göre, lisans mezunu katılımcıların haberden kaçınma davranışına ilişkin sıra ortalamalarının, ilkokul ve ortaöğretim mezunlarına kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin haberden kaçınma eğilimlerinin de arttığına işaret etmektedir.

Tablo 6. Yaş Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi

Ölçek	Grup	N	S. Ort.	H	P	Fark
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	a) 18-24	39	233,97	9,225	,056	
	b) 25-34	136	230,69			
	c) 35-44	200	259,92			
	d) 45-54	81	236,13			
	e) 55 ve üzeri	28	205,70			
Toplam	484					

*p<0,05

Tablo 6'da yer alan Kruskal-Wallis H Analizi sonuçlarına göre, *Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği* açısından yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($\chi^2 = 9,225$; $p = 0,056 > 0,05$). Bu bulgu, katılımcıların haberden kaçınma davranışlarının yaş değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını

göstermektedir. Yaş gruplarına ait sıra ortalamaları incelendiğinde bazı gruplar arasında görece farklılıklar gözlemlense de bu farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı düzeye ulaşmamıştır. Dolayısıyla, haberden kaçınma davranışının yaş faktöründen ziyade bireylerin psikolojik özellikleri, sosyal bağları ve medya kullanım alışkanlıkları gibi değişkenlerle daha yakından ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 7. Gelir Durumu Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	SD	F	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	a) Hiç gelir yok (çalışmıyorum)	96	46,48	17,273	3	1,456	,226
	b) Düşük gelir grubunda yer alıyorum	63	47,19	17,226			
	c) Orta gelir grubunda yer alıyorum	289	47,28	16,172			
	d) Üst gelir grubunda yer alıyorum	36	41,22	16,278			
	Toplam	484	46,66	16,565			

*p<0,05

Tek Yönlü ANOVA analizi bulgularına göre, *Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği* boyutunda gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F=1,456$; $p=,226 > 0,05$). Sonuçlar, katılımcıların haberden kaçınma düzeylerinin gelir durumuna göre belirgin biçimde değişmediğini ortaya koymaktadır. Ortalama puanlara göre, gelir düzeyi düşük ve orta olan grupların haberlere karşı benzer düzeyde kaçınma eğilimi gösterdiği, üst gelir grubundaki bireylerin ise nispeten düşük kaçınma eğilimine sahip olduğu söylenebilir. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı sınırdadır.

Cinsiyet ve eğitim değişkenlerinde anlamlı farklar gözlenirken, yaş ve gelir düzeyine göre yapılan analizlerde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durum, haberden kaçınma davranışının yaş ve gelir düzeyinden bağımsız biçimde ortaya çıktığını göstermektedir.

Tablo 8. Günlük Ortalama Haber Tüketim Süresi Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi

Ölçek	Grup	N	S. Ort.	H	P	Fark
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	a) Hiç haber okumuyorum	27	166,09	5,018	,285	
	b) 1 saatten az	192	212,08			
	c) 1-2 saat arası	157	245,82			
	d) 2-3 saat arası	86	312,60			
	e) 3 saatten fazla	22	303,98			
Toplam		484				

*p<0,05

Elde edilen bulgulara göre, Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği açısından günlük ortalama haber tüketim süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($\chi^2 = 5,018$; $p = 0,285 > 0,05$). Bu sonuç, bireylerin günlük haber tüketim sürelerinin haberden kaçınma davranışı üzerinde belirgin bir farklılaşmaya neden olmadığını göstermektedir. Sıra ortalamaları incelendiğinde, haber tüketim süresi arttıkça haberden kaçınma davranışında görece bir artış eğilimi gözlemlense de bu eğilimin istatistiksel açıdan anlamlı düzeye ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Haberleri Televizyon ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	Evet	167	44,87	14,743	-1,728	482	,085
	Hayır	317	47,60	17,396			

*p<0,05

Haberleri Televizyon ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu sonuçlarına göre, Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği puanları televizyonla haber takibi yapma durumunda anlamlı bir farklılık ortaya koymamaktadır ($t = -1,728$; $p = ,085 > 0,05$). Sonuçlar, televizyon üzerinden haber takip eden katılımcılar ile televizyon izlemeyenler arasında haberden kaçınma düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını

göstermektedir. Ortalama değerlere bakıldığında, televizyon aracılığıyla haberleri takip etmeyen bireylerin (Ort.=47,60) nispeten daha yüksek haberden kaçınma eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Tablo 10. Haberleri Gazete ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	Evet	83	46,87	13,536	,148	482	,882
	Hayır	401	46,61	17,139			

*p<0,05

Analiz bulgularına göre, Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği verileri gazete aracılığıyla haber takibi yapma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır ($t = ,148$; $p = ,882 > 0,05$). Bulgular, basılı ya da dijital gazeteler üzerinden haber takip eden bireylerle etmeyenler arasında haberden kaçınma davranışları açısından anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Ortalama puanlara bakıldığında, gazeteden haber takip eden bireylerin (Ort.=46,87) ve etmeyenlerin (Ort.=46,61) benzer düzeyde haberlere karşı kaçınma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Haberleri Sosyal Medya ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	Evet	422	47,59	16,364	3,248	482	,001*
	Hayır	62	40,34	16,537			

*p<0,05

Tabloya göre, Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği puanları sosyal medya aracılığıyla haber takip etme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t = 3,248$; $p = ,001 < 0,05$). Bulgulara bakıldığında, sosyal medya üzerinden haberleri takip eden katılımcıların ortalama puanı (Ort.=47,59), sosyal medya kullanmayan katılımcıların ortalamasından (Ort.=40,34) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sonuçlar, sosyal medya kullanıcılarının haber akışında karşılaştıkları yoğun ve

çoğunlukla olumsuz içeriklerin, bireylerde haberden kaçınma eğilimini güçlendirdiğini göstermektedir.

Tablo 12. Haberleri Haber Siteleri ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	Evet	160	44,72	15,603	-1,813	482	,070
	Hayır	324	47,61	16,962			

*p<0,05

Haberleri Haber Siteleri ile Takip Etme Değişkeni T-Test Tablosu sonuçlarına göre, *Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği* puanları haber siteleri aracılığıyla haber takip etme durumuna göre anlamlı bir farklılık ortaya koymamaktadır ($t=-1,813$; $p=,070>0,05$). Bulgulara göre, haber siteleri üzerinden haber takip eden bireylerin ortalama puanı (Ort.=44,72), etmeyen bireylerin ortalamasından (Ort.=47,61) düşük olmakla birlikte bu fark istatistiksel olarak anlamlı görülmemektedir. Analizler, haber sitelerinin haberden kaçınma davranışı üzerindeki etkisinin sınırlı olduğuna ve kullanıcıların bu platformlarda karşılaştıkları içerikleri genellikle diğer dijital mecralarla birlikte tükettiklerine işaret etmektedir.

Tablo 13. Haberleri Podcast/Radyo ile Takip Etme Değişkeni Mann-Whitney U Test Tablosu

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	T	SD	P
Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği	Evet	15	41,27	12,775	-1,340	482	,180
	Hayır	469	46,83	16,653			

*p<0,05

Tabloda yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, *Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği* puanları podcast veya radyo aracılığıyla haber takip etme durumuna göre anlamlı bir farklılık ortaya koymamaktadır ($Z=-1,340$; $p=,180>0,05$). Bulgulara göre, podcast ya da radyo üzerinden haber takip eden katılımcıların ortalama puanı (Ort.=41,27), etmeyen katılımcılara (Ort.=46,83) göre daha düşük olmasına rağmen bu fark istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde değildir. Sonuçlar, geleneksel sesli mecraların (radyo/podcast) günümüz dijital

medya ortamında haber tüketimi açısından sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ve bu platformların bireylerin haberden kaçınma davranışlarını anlamlı biçimde etkilemediğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Yeni medya teknolojilerinin gelişimi, bireylerin haber tüketim alışkanlıklarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Haberlerin anlık olarak güncellenebilmesi, çok sayıda dijital platformdan erişilebilir hale gelmesi ve kullanıcıların içeriklerle etkileşim kurabilmesi, bilgiye ulaşımı önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Fakat bu süreç, beraberinde aşırı enformasyon yükü ve buna bağlı olarak gelişen enformasyon yorgunluğu gibi sorunları da getirmiştir. Bu bağlamda, literatürde son yıllarda dikkat çeken *haberden kaçınma davranışı* kavramı, bireylerin yoğun, olumsuz veya güvenilir bulmadıkları haber içeriklerinden bilinçli ya da bilinçsiz şekilde uzaklaşma eğilimlerini açıklamaktadır. Haberden kaçınma olgusu aynı zamanda dijital çağda bireylerin psikolojik, bilişsel ve duygusal sınırlarını koruma biçimlerinden biri olarak da değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları, haberden kaçınma davranışının literatürde tanımlanan çok boyutlu yapısıyla genel olarak benzerlik göstermektedir. Literatürde haberden kaçınmanın kalıcı bir alışkanlık ya da bilinçli bir başa çıkma stratejisi olarak ortaya çıkabildiği ele alınmaktadır (Andersen vd., 2024). Bu çalışmada ise katılımcıların haber tüketimini belirli dönemlerde bilinçli biçimde azalttıkları görülmektedir. Bu durum, haberden kaçınma davranışının bağlamsal koşullar ve farklı değişkenler çerçevesinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen *Haberden Kaçınma Davranışı Ölçeği* geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmış, ölçeğin güvenilirliği yüksek bulunmuştur. Yapılan saha araştırmasında ise demografik değişkenler açısından anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Cinsiyet değişkeni çerçevesinde elde edilen bulgular, kadınların erkeklere oranla haberden kaçınma davranışını daha yüksek oranda sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmada kadın katılımcıların haberden kaçınma düzeylerinin erkek katılımcılara göre anlamlı biçimde daha yüksek olması, haber içeriklerinin psikolojik etkilerine yönelik duyarlılığın

toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilebileceğini düşündürmektedir.

Psikolojik boyut açısından değerlendirildiğinde, bu araştırmanın bulguları haberden kaçınmanın kaygıyı azaltmaya yönelik bir başa çıkma stratejisi olarak işlev görebileceğini ileri süren çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Tunney, 2021). Katılımcıların olumsuz ve yoğun haber akışını psikolojik açıdan zorlayıcı olarak algılamaları, haber tüketimini azaltmanın duygusal yükü hafiflettiğini vurgulayan çalışmalarla örtüşmektedir (Sayar ve Yalaz, 2022). Bu durum, haberden kaçınmanın yalnızca pasif bir eylem değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik sınırlarını korumaya yönelik aktif bir süreç olduğunu düşündürmektedir.

Eğitim değişkeni çerçevesinde elde edilen bulgulara göre lisans mezunlarının haberden kaçınma davranışı ölçeğinde ilkokul ve ortaöğretim mezunlarına kıyasla daha yüksek puana sahip oldukları belirlenmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça haberden kaçınma eğiliminin de artması, literatürde haberden kaçınmanın bilinçli ve seçici bir medya pratiği olarak tartışıldığı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Andersen vd., 2024).

Medya kullanım alışkanlıkları açısından elde edilen bulgular, sosyal medya kullanıcılarının haberden kaçınma davranışını sosyal medya kullanmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek sergilediklerini göstermektedir ($p = ,001$). Buna karşılık, günlük haber tüketim süresine göre haberden kaçınma davranışı açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sosyal medya üzerinden haber takip eden bireylerin haberden kaçınma düzeylerinin daha yüksek olması, literatürde vurgulanan yoğun, tekrarlayan ve çoğunlukla olumsuz içeriklere maruz kalma durumu ile benzerlik göstermektedir (Ünalın, 2021; Newman vd., 2020). Televizyon, gazete, haber siteleri ve podcast/radyo gibi diğer haber platformları açısından anlamlı bir farklılık bulunmaması ise, sosyal medyanın haberden kaçınma davranışı üzerindeki belirleyici rolünü daha görünür kılmaktadır. Bu bulgular, sosyal medya ortamlarının bireylerde psikolojik ve bilişsel yük oluşturarak haberden uzaklaşma eğilimini güçlendirebildiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte yaş ve gelir düzeyi değişkenlerine ilişkin analizlerde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular, haberden kaçınma davranışının demografik

özelliklerden çok, dijital medya ortamlarının yapısal durumlarıyla ve bireylerin maruz kaldığı aşırı enformasyon yükü ile ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, haber tüketiminde dijital platformların hız ve içerik çeşitliliği açısından her ne kadar olumlu katkıları olsa da kullanıcılar üzerinde yarattığı psikolojik etkilerinin de dikkate alınması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma haberden kaçınma davranışının tek bir nedenle açıklanamayacağı; bireysel, duygusal, bilişsel ve medya ortamına bağlı dinamiklerin etkileşimi sonucunda şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, literatürdeki yaklaşımları destekler nitelikte olup, özellikle sosyal medya temelli haber akışının haberden kaçınma davranışını güçlendiren önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Yapılan analizlerin sonucunda, bireylerin dijital medya ortamlarında maruz kaldıkları yoğun bilgi akışına karşı farklı biçimlerde psikolojik tepki verdikleri belirlenmiştir. Özellikle sosyal medya kanalıyla haber akışının takip edilmesi, bireylerde psikolojik yorgunluk ve bilişsel yük gibi süreçleri etkileyerek habere yönelik kaçınma davranışını artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda, dijital çağda haber üretim ve tüketim alışkanlıklarının, teknolojik dönüşümün yanı sıra psikolojik bir süreci de beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Medya kuruluşlarının bu dönüşümün dinamiklerini dikkate alarak çözüm odaklı bir yayın anlayışını benimsemeleri, kullanıcıların haber tüketim alışkanlıkları ve psikolojik iyi oluşları üzerinde olumlu etkiler meydana getirecektir.

Bu çalışma, haberden kaçınma davranışına ilişkin gelecekte yapılacak çalışmalara da çeşitli açılardan ışık tutmaktadır. Ölçeğin farklı yaş, meslek ve kültürel gruplarla analiz edilmesi bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Ayrıca, derinlemesine görüşmeler ve odak grup gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanılması, bireylerin haberden uzaklaşma nedenlerinin ve motivasyonlarının daha ayrıntılı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Dijital platform algoritmalarının ve kişiselleştirilmiş haber akışlarının haberden kaçınma davranışı üzerindeki etkilerinin incelenmesi ise gelecekteki araştırmalar için önemli bir inceleme alanı imkânı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, S. ve Akpınar, G. (2023). Sosyal medyada enformasyon yoğunluğu ve haberden kaçınma davranışları üzerine bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-22.
- Alp, H. ve Altın, M. (2023). Basılı gazetelerden dijital platformlara: Medya tüketimindeki paradigma kayması. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 364-383.
- Andersen, K., Shehata, A., Skovsgaard, M. ve Strömbäck, J. (2024). Selective news avoidance: Consistency and temporality. *Communication Research*, 1-28.
- Andersen, K., Toff, B. ve Ytre-Arne, B. (2024). Introduction: What we (don't) know about news avoidance. *Journalism Studies*, 25(12), 1367-1384.
- Araslı, O. (2020). Aşırı enformasyon yükü teorisi çerçevesinde üniversite öğrencilerinin haber tüketim davranışları ve habere bakışları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.
- Betakova, D., Boomgaarden, H., Lecheler, S. ve Schäfer, S. (2024). I do not (want to) know! The relationship between intentional news avoidance and low news consumption. *Mass Communication and Society*, 1-28.
- Dobelli, R. (2022). *Dijital yaşamla başa çıkma sanatı*. Pegasus Yayınları.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. Pearson.
- Lee, S. K., Kim, K. S. ve Koh, J. (2016). Antecedents of news consumers' perceived information overload and news consumption pattern in the USA. *International Journal of Contents*, 12(3), 1-11.
- Lee, S. K., Lindsey, N. J. ve Kim, K. S. (2017). The effects of news consumption via social media and news information overload on perceptions of journalistic norms and practices. *Computers in Human Behavior*, 75, 254-263.
- McLaughlin, B., Gotlieb, M. ve Mills, D. (2023). Caught in a dangerous world: Problematic news consumption and its relationship to mental and physical ill-being. *Health Communication*, 38(12), 2687-2697.
- Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andı, S. ve Nielsen, R. (2020). *Digital news report 2020*. Reuters Institute, Oxford University.
- Pala, S. ve Bilen, M. (2024). Dijital çağda habere karşı aktif bir direniş: Haber yorgunluğu ve haberden kaçınma. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 180-193.
- Sayar, K. ve Yalaz, B. (2022). *Dijital yorgunluk*. Kapı Yayınları.
- Şencan, İ. ve Kalkan, O. (2019). *Medya kullanımı ve haber tüketimi: Güven, doğrulama, siyasi kutuplaşmalar*. Teyit.org – İsveç Konsoloslugu Türk-İsveç Kalkınma İş Birliği Birimi İkili İş Birliği Programı.
- Tunney, C. (2021). Anxiety's effect on news seeking and avoiding: An evolutionary perspective. Michigan State University, Information and Media Department, Doctoral Dissertation.
- Ünalın, D. (2021). Gazeteciliğin dönüşümü: Habertürk, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin sosyal medya haberciliği çerçevesinde incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(2), 952-981.
- Villi, M., Aharoni, T., Tenenboim-Weinblatt, K., Boczkowski, P., Hayashi, K., Mitchelstein, E. ve Kligler-Vilenchik, N. (2022). Taking a break from news: A five-nation study of news avoidance in the digital era. *Digital Journalism*, 10(1), 148-164.
- Yengin, D. ve Bayrak, T. (2022). *Yeni medya kuramları*. Der Yayınları.
- Yıldızgörür, M. (2023). Ne önemi var? Okuyucuların haberden kaçınma davranışları üzerine nitel bir araştırma. *Etkileşim Dergisi*, 11, 266-290.
- Zeng, R., Guo, S. ve Evans, R. (2024). Intentional news avoidance on short-form video platforms: A moderated mediation model of psychological reactance and relative entertainment motivation. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(248), 1-9.

DİJİTAL SİYASAL İLETİŞİM: TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİ VE LİDERLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIM DİNAMİKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

DIGITAL POLITICAL COMMUNICATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL MEDIA USAGE DYNAMICS OF POLITICAL PARTIES AND LEADERS IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Cenap ÖZDEMİR

Ardahan Üniversitesi, Çıldır Meslek Yüksekokulu

ORCID ID:0000-0002-8051-9894, omercenapozdemir@ardahan.edu.tr

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde siyasi partiler ve liderler her zaman seçmen kitlelerine ulaşabilmenin çeşitli yollarını aramışlardır. Siyasi aktörlerce, dijital medyada yürütülen siyasal iletişim etkinliklerinin sonuç ve kazanımlarının kısa sürede kendini göstermesi, dijital siyasal iletişimin etkilerini farklı bir boyuta ulaştırmıştır. Dijital medyanın siyasal iletişimde kullanımı ise artık herkes tarafından bilinmekte, bu yöndeki çalışmaların sayısı her geçen gün daha fazla artmaktadır. Sosyal medyanın siyasal iletişimdeki güçlü etkisinin farkında olan siyasi partiler ve liderler, uygulamalardaki hesaplar aracılığıyla siyasal iletişim faaliyet ve uygulamalarını sürdürmektedir. Çalışmanın amacı; siyasi parti ve liderlerin kullanmış oldukları sosyal medya uygulamalarının, hesaplardan yapılan paylaşımların, sosyal medya aracılığıyla kitlelerle kurulan etkileşim düzeylerinin ve kullanım dinamiklerinin belirlenmesidir. Ayrıca bu çalışmayla siyasi partiler ve liderlerin sosyal medya hesapları karşılaştırılarak, sosyal medya uygulamalarını ne kadar etkin kullanıp kullanmadıklarının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, TBMM'de grubu olan ilk beş siyasi parti ve liderlerin sosyal medya hesapları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle, siyasi partiler ve liderlerin sosyal medyayı kullanım dinamikleri genel olarak değerlendirildiğinde; partiler ve liderler tarafından en aktif kullanılan sosyal medya uygulamasının X olduğu, sosyal medyayı en aktif kullanan siyasi partinin AK Parti ve siyasi liderin ise Recep Tayyip Erdoğan olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijital siyasal iletişim, Siyasal iletişim, Sosyal medya, Siyasi parti, Siyasi lider

ABSTRACT

Throughout history, political parties and leaders have always sought various ways to reach their voter base. The fact that the results and gains of political communication activities conducted on digital media by political actors manifest themselves in a short period of time has elevated the effects of digital political communication to a different dimension. The use of digital media in political communication is now widely known, and the number of studies in this direction is increasing day by day. Political parties and leaders, aware of the powerful impact of social media on political communication, continue their political communication activities and practices through accounts on these platforms. The aim of the study is to determine the social media applications used by political parties and leaders, the posts shared from their accounts, the level of interaction established with audiences through social media, and the dynamics of usage. In addition, this study aims to identify how effectively political parties and leaders use social media applications by comparing their social media accounts. In this regard the social media accounts of the first five political parties with parliamentary groups in the Turkish Grand National Assembly and their leaders were analyzed comparatively. Based on the findings, when the dynamics of political parties and leaders' social media usage are generally evaluated, it has been determined that X is the most actively used social media application by parties and leaders, that the AK Party is the political party most actively using social media, and that Recep Tayyip Erdoğan is the political leader most actively using social media.

Keywords: Digital political communication, Political communication, Social media, Political party, Political leader

GİRİŞ

Tarihsel süreçte siyasi liderler ve siyasi partiler seçmen kitlelerine ulaşabilmenin birçok yolunu aramıştır. Sosyal medya uygulamaları ortaya çıktıktan sonra ise sosyal medya ile siyaset arasında her zaman yakın bir ilişki olmuştur. Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte ise insanların hayatlarında siyaseti konuşmaları ve gündemde tutmaları sosyal medyaya yansımış, artık gündelik hayatlarında konuştukları siyasi konuları sosyal mecralarda da konuşmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, insan faktörünün olduğu her yerde toplumsal meselelerin gündeme gelmesi, siyasetin de sosyal medya mecralarında konuşulmasını sağlamıştır.

Sosyal medya kullanım amacı bireyler arasında farklılıklar gösterse de bazı sosyal medya kullanıcıları siyaseti doğrudan sosyal medyada konuşup tartışırken, bazı kullanıcılar ise siyasi lider ve partilerin paylaşımlarını takip ederek siyasi konuların içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır.

Sosyal medyanın siyasal iletişimde kullanımı artık herkes tarafından bilinmekte, bu yöndeki çalışmaların (sosyal medya hesapları, paylaşımlar, etkileşimler) sayısı her geçen gün daha fazla artmaktadır. Sosyal medyanın siyasal iletişimdeki güçlü etkisinin farkında olan siyasi liderler ve partiler bu uygulamalardaki hesaplar aracılığıyla siyasal iletişim faaliyet ve uygulamalarını sürdürmektedir.

Siyasi aktörlerce sosyal medyada yürütülen siyasal iletişim etkinliklerinin sonuç ve kazanımlarının kısa sürede kendisini göstermesi, sosyal medya ve siyaset ilişkisini farklı bir boyuta taşımıştır. Sonuç olarak; siyasal iletişim bağlamında hemen hemen her siyasi lider ve siyasi parti tarafından sosyal medya uygulamaları etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de siyasi liderlerin ve partilerin seçmenlerle sosyal medya üzerinden etkileşime geçme istekleri ve sosyal medya kullanımları teknolojik gelişmeler dahilinde artmaktadır. Özellikle TBMM’de grubu olan partiler ve bu partilerin siyasi liderleri aktif siyasetin içerisinde yer aldıkları için, dijital çağın bir sonucu olan sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanma ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaca binaen, söz konusu parti ve liderlerin sosyal medya uygulamalarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi de önem arz etmektedir.

Yapılan literatür araştırmasında; (Fidan, 2015; Arıcı, 2015; Bitirim Okmeydan, 2018; Dilber, 2018; Darı, 2018; Karaman, 2020; Özçakır, 2021; Güven, 2021; Eraslan, 2022; Sayan, 2023; Kaplan, 2023;) siyaset ve sosyal medya konularında gerçekleştirilen çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Fakat son seçim sonuçlarına göre TBMM’de yer alan siyasi parti ve adayların sosyal medya hesaplarının karşılaştırmalı olarak incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgünlüğüdür. Son dönem seçim sonuçlarına göre, siyasi parti ve liderlerinin sosyal medya uygulamalarında ne kadar aktif olduklarının tespit edilip karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi ise bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Siyasal iletişimde önemli bir yeri olan sosyal medyanın sadece seçim zamanlarında değil seçim zamanlarının dışında da aktif olarak kullanılması, hedef kitlelerle etkileşimin ve bağın kopmaması açısından önemlidir. Ayrıca; siyasi aktörlerin sosyal medyada sürekli aktif olması, seçmenler ile parti ve liderler arasında sürekli bir iletişimin sağlanması, siyasal iletişim uygulama ve süreçlerinin tüm zamanlara yayılması açısından gereklidir.

Bu çalışmayla, TBMM’de grubu olan ilk beş siyasal partinin (AK Parti, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve İyi Parti) ile siyasi liderlerin (Recep Tayyip Erdoğan, Özgür Özel, Tülay Hatimoğulları, Tuncer Bakırhan, Devlet Bahçeli ve Musavat Dervişoğlu) kullanmış oldukları resmi sosyal medya hesapları (X, Youtube, Facebook ve Instagram) 17 Ekim 2025 tarihi itibarıyla incelenerek, içerik analizi ve amaçlı örneklem yöntemiyle karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Çalışmanın amacı; siyasi liderler ve partilerin hesaplarından yapılan paylaşımlar doğrultusunda hangi sosyal medya uygulamalarını daha etkin kullandıkları, sosyal medya aracılığıyla kurulan etkileşim düzeylerinin belirlenmesi ve sosyal medya uygulamaları kullanım sıklıklarının ortaya çıkarılmasıdır.

1. DİJİTAL SİYASAL İLETİŞİM

Siyasal iletişimin dünyada İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Türkiye’de ise 1980’lerden itibaren önemi artmış olup, toplumsal hayatın ve siyasetin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Siyasal iletişim özellikle seçim

zamanlarında daha çok gündeme gelmekte, seçmenlerin oy verme davranışlarının değişmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Siyasal iletişimin amacı ise seçmenlerin siyasi düşünce, fikir ve tercihlerinde etkinlik kazanmak ve bu etkinliği sürekli bir hale getirmektir (Özçakır, 2021). Siyasiler açısından meydanlara inerek mitingler yapmak, seçmenlerin taleplerini fiziksel bir şekilde gezerek dinlemek artık geleneksel bir yöntem kabul edilmekte ve bunları yapan siyasilerin sayısı giderek azalmaktadır. Nihayetinde dijital medyanın sunduğu imkân ve yenilikler siyasal iletişim yöntemlerinin de değişmesini sağlamıştır. Böylelikle siyasiler meydanlara inmenin yerine, seçmenlere artık sosyal medya üzerinden daha fazla ulaşmaktadır (Bostancı, 2014).

Siyasal iletişim daha çok sosyo-politik koşullarda medya süreçlerinden geçerek gerçekleşir. Dijital iletişim ve internet sayesinde siyasilere yeni imkânlar tanınmış olup, siyasal iletişim yeni bir boyut kazanmıştır. İnternet ile siyasal konularda fikir sahibi olan insanlar, olumlu veya olumsuz anlamda seslerini daha kolay duyurabilmektedir. Bu sayede siyasi konularda geniş katılım ve özgür bir müzakere ortamı oluşmaktadır (Alpsoy, Selçuk ve Bingöl, 2023). Diğer yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler zaman ve mekân engelini ortadan kaldırmış, siyasi lider ve siyasi partilerin değişimlere ayak uydurmasını zorunlu hale getirmiştir. Siyasi liderler ve partiler de geleneksel medya çalışmalarının dışında, sosyal medya üzerinden iletişim çalışmalarına ağırlık vermiştir. Siyasi aktörlerin yürüttükleri siyasal iletişim çalışmalarındaki temel amaçları ise hedef kitlelerini ikna etmek, kamuoyunda görünür ve bilinir olmak, imaj ve itibarlarını korumak, oy potansiyellerini artırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda, siyasal arenada kalıcı olabilmek için sosyal medyadan yararlanılmaktadır (Bitirim Okmeydan, 2018). Ayrıca internet teknolojilerindeki yenilikler, iletilmek istenen mesajların her yere taşınabilmesini ve her saatte alıcılarına ulaştırılabilmelerini sağlamıştır. Bunlara X, Youtube, Facebook ve Instagram gibi farklı sosyal medya kanalları örnek olarak verilebilir. Sosyal medya diye adlandırılan bu yeni iletişim ortamları, kullanıcılara sosyalleşme ve eğlenme imkânı sunmaktadır. Siyasal oluşumların bu mecraları keşfetmeleri sayesinde ise siyasetçilerin şahsi hesaplarıyla bu uygulamaları kullandıkları, rutin

paylaşımların yapıldığı, siyasetin yönetildiği ve siyasal oluşumların resmi hesaplarla temsil edildiği birer ortamlara dönüştüğü görülmektedir. Böylelikle sosyal medya uygulamaları, siyasi katılımların genişletildiği ve insanların siyasi kimliklerinin geliştirildiği önemli bir medyaya dönüşmüştür (Daşar, 2025).

Teknoloji çağının getirdiği yeniliklerden biri olan dijital medyanın siyasi aktörlerce kullanılmaması, onların zamanla seçmenlerden uzaklaşabilmesine sebep olabilir. Çünkü seçmen diye konumlandırılan insanların dijital medyada geçirdikleri süreler dikkate alındığında, dijital medya platformlarında duymadıkları, dinlemedikleri ve görmedikleri siyasileri tanıyamamaktadırlar. Dolayısıyla, siyasilerin seçmenler için sürekli görünür olmaları, onların dijital medya mecralarında var olabilmeleriyle ve yürütmüş oldukları dijital siyasal iletişim faaliyetleriyle doğru orantılıdır.

Kitle iletişim araçlarındaki değişim, siyasal iletişimin de seyrini değiştirmiştir. İnternet teknolojileriyle birlikte, özellikle sosyal ağlar sayesinde dijital siyaset dönemi başlamıştır. Siyaset yapma usul ve pratikleri formel ve informal olarak değişikliklere uğramış, siyasal iletişimde konvensiyonel medyaya karşı çağdaş bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal iletişimde sosyal medyanın kullanılması, 2008 ABD başkanlık seçimlerinde Barack Obama'nın seçim çalışmaları için bu platformları tercih etmesiyle başlamıştır. Seçimlerde Obama'nın başarı elde etmesi, diğer bütün siyasi lider ve partilerin dikkatini çekmiş ve onların bu mecralarda siyasal iletişim faaliyetlerine ağırlık vermelerini sağlamıştır (Genel, 2012). Sadece 2008 değil, 2012 ABD başkanlık seçimleri de çağdaş iletişim ortamının hızlı değişimi ve teknolojik yeniliklerle birlikte siyasi elitlerin uyumunun bir örneği olmuştur. Obama'nın başkanlık yarışlarında dijital medyayı en sofistike biçimde kullanması, onu tüm adaylar arasında tartışmasız bir şekilde birinci yapmıştır. Kazanmış olduğu ilk seçimde sosyal medya daha sık kullanılmışken, ikinci seçimde ise büyük ölçekli veri analitiği ve modelleme gibi yeni bir teknik yenilik dalgasını başlatmıştır (Bimber, 2014).

Dijital siyasal iletişimin ilk defa ABD'de görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Obama'nın zaferleriyle sonuçlanan başkanlık seçimleri bunun ilk örnekleridir.

Obama seçim çalışmalarında siyasal iletişim faaliyet ve uygulamalarını dijital iletişim araçlarıyla birlikte etkin bir şekilde kullanarak yürütmüştür. Dijital iletişim araçlarıyla sürdürülen seçim çalışmaları, siyasal iletişimin dijital zeminde yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla, başta internet ve sosyal ağlar olmak üzere diğer dijital platformlar yoğun bir biçimde kullanılarak seçmen kitlelerinin siyasal iletişim faaliyetleriyle etkilenmesi, bu etkilemenin ise kısa sürede seçim sonuçlarına yansımaları bütün siyasi aktörlerin dikkatini ve ilgisini bu yöne çekmiştir. Nihayetinde, dijital siyasal iletişimin seçim sonuçlarını doğrudan etkileyebilecek güce sahip olduğunu fark eden siyasi aktörler, geleneksel siyasal iletişim uygulamalarını terk ederek dijital siyasal iletişim uygulamalarını kullanmaya başlamıştır.

Dünyada yaşanan dijital gelişim ve dönüşüm, siyasal iletişim çalışmaları üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Dijital iletişim sayesinde siyasilerin kamusal alanlarda görünür olmalarının önündeki engeller azalmıştır. Bu durum dikey bilgi akışlarının, yatay iletişim ağlarına dönüşmesini sağlamış ve daha geniş toplumsal kitlelerle doğrudan etkileşim kurulabileceğini göstermiştir (Häussler, 2019).

Bilgi ve iletişimin ulusal sınırları aştığı bir çağda dijital siyasal iletişimin dünya çapındaki siyasi süreçlerin üzerinde önemli etkileri vardır. Siyasal iletişim, bilgi teknolojilerinin benimsenmesiyle önemli değişimlere uğramaktadır. Dünyada ülkeler ve toplumlar giderek daha fazla dijital olarak bağlantılı hâle gelmekte, teknoloji ise küresel siyaseti etkilemede kilit bir rol oynamaktadır. Siyaseti ve seçim stratejilerini etkileyen önemli unsurlar teknoloji, internet, büyük veri, siber güvenlik, sosyal medya ve yapay zekâ kullanımıdır. Teknoloji ve internet seçim zamanlarında siyasi dinamiklerin değişmesinde önemli bir rol oynar. Büyük veri, sosyal medya ve yapay zekâ kullanımı ise siyasetin yürütülme biçimlerini ve vatandaşların siyasi sürece katılımını değiştirmiştir. Dolayısıyla siyasette olumlu değişim ve daha iyi bir anlayış sağlamak için dijital siyasal iletişimin sunduğu fırsatlardan yararlanılmalıdır (Shahreza, 2024).

Yapay zekâ teknolojileri ise toplumun çeşitli kesimlerine nüfuz ettikçe, siyasal iletişim üzerindeki etkileri giderek daha önemli hale gelmiştir. Çünkü yapay zekâ, mesajlaşma stratejilerini yeniden

şekillendirmekte, seçmen katılımını dönüştürmekte ve bilgilerin yayılmasını hızlandırmaktadır. Ayrıca yapay zekânın entegrasyonu, siyasal iletişim yöntem ve tekniklerini de değiştirebilmektedir. Sosyal medya platformlarındaki algoritmalar siyasi içeriklerin kişiselleştirilmesinde önemli bir rol oynayarak, siyasi aktörlerin mesajlarını seçmenlerin demografik özelliklerine göre uyarlamalarını sağlamaktadır. Siyasal iletişimdeki bu hedef odaklı yaklaşım, potansiyel olarak seçim başarısını artırabilir. Aynı zamanda, dijital siyasal iletişimde otomatik sistemlerin ve algoritma odaklı siyasi içeriklerin dağıtımında kullanılmasıyla, propaganda tekniklerinin daha kesin ve potansiyel olarak daha etkili olmasını sağlayabilir. Sonuçta yapay zekânın siyasal iletişimdeki artan varlığı, kişiselleştirilmiş mesajlaşma, siyasi anlatıların daha hızlı yayılması ve siyasi kültür için yeni olasılıklarla işaretlenen derin bir paradigma değişimine işaret etmektedir (Papathanassopoulos ve Giannouli, 2025).

Dijital siyasal iletişimin imkânlarından yararlanan siyasiler hedef kitleleri olan seçmenlerle sadece seçim zamanlarında değil, seçim zamanları dışında da sürekli iletişim hâlinde olurlar. Örnek olarak, dijital iletişim araçlarından olan ve en yaygın olarak kabul edilen sosyal medyada siyasal iletişim faaliyetlerini sürdüren siyasiler, zamana ve mekâna bağlı olmadan seçmenlere ulaşabilmekte ve onları fikir, düşünce ve ideolojileri bağlamında etkileri altına alabilmektedir. Siyasi aktörlerin istedikleri her an seçmenlerle etkileşime geçme imkânına kavuşmuş olmaları dijital iletişim sayesinde. Netice itibarıyla; dijital iletişim araçları kullanılarak siyasal iletişim faaliyetlerini sürdürme biçimi olan dijital siyasal iletişim sayesinde, siyasiler artık daha kolay, hızlı ve etkili siyaset yapma fırsatını elde etmişlerdir.

Diğer yandan, dijital siyasal iletişimde yapay zekânın kullanımı ise ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü dijital siyasal iletişimde siyasi programlar, söylemler ve eylemler, siyasi aktörlerin dışında yapay zekâ tarafından planlanabilmektedir. Siyasi mesajların hedef kitlenin özelliklerine göre tasarlanması ve doğrudan kişiselleştirilmesi sayesinde, seçmenlere özel siyasal iletişim faaliyetinin yürütülmesi sağlanabilmektedir. Yapay zekânın seçmenlerin özelliklerinden yola çıkarak oluşturduğu algoritmalar sayesinde, seçmenler siyasiler lehine daha kolay etki altına alınabilmektedir.

Dijital siyasal iletişimde sıklıkla kullanılan sosyal medya uygulamaları da insanlarla kurulacak iletişimi artırmak adına siyasilere sayısız fırsatlar sunar. Siyasi lider ve partilerin hedef kitlelerine zaman ve mekân sınırı olmadan ulaşabilmelerine imkân sağlar. Siyasal iletişimde kullanılan sosyal medya sayesinde, alışlagelmiş geleneksel yöntemlerin aksine seçmenlere söz hakkı tanınmakta ve onların siyasilerle iletişime geçmeleri, düşünce ve fikirlerini aktarmaları sağlanabilmektedir. Böylelikle sosyal medya siyasal iletişim süreçlerine yeni bir boyut kazandırarak, onun önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Çakır ve Tufan, 2016). Teknolojik yenilik ve gelişmelerin bir sonucu olan sosyal medya, diğer alanlarda olduğu gibi siyaset alanında da önemli bir dönüşüme sebep olmuştur. Sosyal medya siyasi tercihleri etkileyen bir mecra olarak siyasal iletişimde sınırları ortadan kaldırmış, kullanıcı sayısı ile birlikte çok güçlü bir etkiye sahip olması seçmenlerle hızlı ve kolay iletişim kurulmasını sağlamıştır (Dilber, 2018). Çünkü sosyal medyanın siyasal iletişimde dinamikleri vardır. Buna göre, siyasal iletişimde sosyal medya önemli kanaldır. Sosyal medya, gündemi şekillendirebilecek aktörlerin türü ve sayısını genişletmektedir. Sosyal medya sayesinde siyasi liderler ve partiler geleneksel medyaya göre daha geniş kitlelere ulaşmaktadır (Gilardi vd., 2021).

Dijital siyasal iletişimde en yaygın kullanılan araçların sosyal medya uygulamaları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Siyasi aktörler, milyonlarca insanın bir arada bulunduğu ve siyasal bilgilerin çok kısa sürede yayılabildiği sosyal medya uygulamalarında siyasal iletişim faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütmektedir. Sonuç olarak; siyasi aktörlerin siyasal iletişim faaliyet ve uygulamalarını doğrudan dijital medya araçları üzerinden yürütmeleri kısaca dijital siyasal iletişim diye adlandırılabilir.

Dijital siyasal iletişim; siyasi aktörler tarafından siyasal iletişim faaliyetlerinin dijital medya araçları vasıtasıyla uygulanabilmesi ve teknolojik olarak işitsel, yazılı ve görsel iletişim araçlarının kullanılarak aynı anda milyonlarca seçmen kitlesiyle etkileşime geçilmesidir.

Dijital medya araçları olarak kabul edilen; başta internet teknolojileri, akıllı cihazlar, web siteleri, e-bültenler, sosyal medya, yapay zekâ ve her türlü dijital platformlar dijital siyasal iletişimde yoğun olarak kullanılan

araçlardır. Siyasi aktörler bütçeleri doğrultusunda bu dijital teknolojik araç ve yöntemleri kullanarak dijital siyasal iletişim faaliyetlerini sürdürürler.

2. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya; internet tabanlı olan, kullanıcılar arasında etkileşim algılarını kolay bir hâle getiren, içeriklerinin kullanıcılar tarafından oluşturulduğu ve etkileşim kurma algısından bir değer elde edilen kitle iletişim kanallarıdır (Carr ve Hayes, 2015).

Sosyal medya, kullanıcılar tarafından içerik üretilen ve yine kullanıcılar tarafından paylaşarak içeriklerin yayıldığı ortamlardır. Bilginin bir demokratikleşme süreci olan sosyal medya, insanların içerikleri tüketen konumundan üreten konuma dönüşmesini sağlamaktadır. Her toplumsal kesimin var olduğu sosyal medyanın kullanım alanı giderek hızla genişlemektedir (Atılğan ve Tailiati, 2020). Sosyal medya kullanıcıları tarafından hedef kitleleriyle karşılıklı olarak sempati, anlayış ve güven ortamlarına bağlı olarak ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi adına yoğun olarak kullanılmaktadır (Subaşı, 2024). Sosyal medya, kullanıcıların fikirlerini herhangi bir baskı altında hissetmeden paylaştıkları ve kendilerini rahatlıkla ifade edebildikleri imkânlar sunmaktadır. Yine sosyal medya, farklı sosyal, kültürel ve ekonomik düzeylerdeki insanların bir araya gelerek birbirleriyle etkileşim kurabilmelerini sağlamaktadır (Erdoğan, 2020). Ayrıca sosyal medya öğrenmenin sürekli olduğu bir etkinlik olarak da kabul edilmektedir. Çünkü sosyal medyadaki etkileşimin yanı sıra çevrimiçi sosyal ağlar ve geri bildirimler sayesinde öğrenme süreçlerine katılım sağlanmış olur. Bilgi paylaşımı toplumlarında sosyal medya platformları günümüzde sürekli öğrenmenin temel bir yolu olmuştur (Kind ve Evans, 2015).

Teknolojik yeniliklerle birlikte akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla sosyal medya kullanımı da giderek artmıştır. Diğer yandan telefonlar aracılığıyla sosyal medya daha da erişebilir hâle gelmiş olup, bilgi paylaşımı konusunda hep ön plana çıkmıştır. Sosyal medya, haber ve sosyal meseleler gibi çeşitli konularda baskın bir bilgi kaynağı ve bilgi yayıcı bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Yine sosyal medya insanları ve toplulukları birbirlerine bağlamakta, onların başka yollardan sahip

olamayacakları bilgilere ücretsiz erişilebilmelerine imkân tanımaktadır (Carter ve Shields, 2021).

Sosyal medya; kişi veya kurumların aktif olarak yer aldığı, fikir ve düşüncelerin hem yazılı hem de görsel olarak aktarılabilirdiği, herhangi bir zamana ve mekâna bağımlı olmadan istenilen her an ve her yerde kullanılabilen, her türlü bilgi ve belgenin paylaşılabilirdiği ve etkileşime dayalı internet destekli teknolojik uygulamalardır.

Sosyal medya, geleneksel medyanın aksine teknolojik yenilikler ve internetin yaygınlaşmasıyla insanların farklı talep ve ihtiyaçlarına göre şekillenen, bunun yanı sıra çeşitli işlevlerin tek bir araçla gerçekleştirebildiği bir türdür. Sosyal medya geleneksel medyaya göre çift yönlü interaktif bir iletişim portalıdır. Sosyal medya sayesinde tek bir araç ile kalabalık hedef kitlelere ulaşılabilir (Beyaz Özbey, 2022). Sosyal medya 20. Yüzyılın ikinci döneminde iletişim araçlarının yaygın kullanılmasıyla birlikte enformatik toplum söylemini ortaya çıkarmıştır. Sosyal medyanın basit türevleri bu dönemlerde piyasaya çıkmış, 21. Yüzyılın başlarında ise daha etkili hâle gelerek gündelik hayatın bir parçası olmuştur (Güzel, 2020).

Sosyal medya yeni iletişim teknolojilerinin bir aracı olarak, kullanıcıların sadece boş vakitlerini geçirdikleri bir ağ platformu olmayıp, çeşitli algısal içeriklerin paylaşarak yayıldığı önemli bir alandır. Siyasi lider ve partilerin sosyal medyayı kullanmaları ise günümüzün yeni bir propaganda aracı olarak kabul edilmektedir (Gümüşboğa, 2024).

Siyasi liderler ve partiler yani siyasi aktörler, ürettikleri mesajları hedef kitlelerine radyo, gazete ve televizyon gibi geleneksel medya araçları ve Facebook, X, Instagram ve Youtube gibi sosyal medya araçlarıyla ulaştırırlar. Teknolojik yenilik ve gelişmelerle birlikte siyasal iletişim alanında sosyal medya etkin olarak kullanılmaktadır. Sosyal medya uygulamaları vatandaşlar ve siyasiler arasında bir köprü görevi görmektedir (Eraslan, 2022).

Dijital çağın önemli bir teknolojik iletişim aracı olan sosyal medya, sadece insanların kişisel olarak kullandıkları ve sosyal hayatlarıyla ilgili paylaşımlar yaptıkları bir platform değildir. Sosyal medya kullanıcıları siyasi görüşlerini de bu platformlarda

paylaşabilmekte, aynı veya zıt siyasi düşüncedeki insanlarla etkileşim kurabilmektedir. Bu etkileşime çoğu zaman siyasi aktörler de dahil olurlar. Çünkü sosyal medya kullanıcıları, seçmen rollerine binaen, siyasi aktörler nezdinde etkilenmesi gereken ve ilgilerinin çekilmesi istenen kişi ve topluluklardır. Bu amaçla, siyasi aktörler siyasi fikir ve ideolojilerini kitlelere ulaştırabilmek ve onların oylarını alabilmek adına, sosyal medyada dijital siyasal iletişim faaliyetleri sürdürmek için yer alırlar.

Siyasi partiler ve liderler, sosyal medyanın gücünü ve etkisini kendi lehlerine çevirme gayreti içerisinde. Bunun olması ise geleneksel iletişim stratejilerinin değiştirilmesine ve sosyal medyanın ciddiye alınmasına bağlıdır. Dolayısıyla siyasal iletişimde kullanılan sosyal medya giderek daha da yaygınlaşmakta, kullanıcı sayıları katlanarak artmakta ve bu mecrada kullanılan araçlar çeşitlenmektedir. Siyasal iletişimde sosyal medyanın etkili bir şekilde kullanılması ise siyasi liderler ve partiler tarafından yeni stratejik planlamaların siyasi olarak yapılmasına bağlıdır (Doğan, 2019).

Siyasi partiler ve liderler siyasal iletişim süreçlerinde çeşitli siyasal kampanyalar düzenleyerek siyasi oluşumun önemli bir aşamasını yerine getirirler. Bunu yaparken, süreç içerisinde uzmanlardan ve çeşitli ajanslardan destek alırlar. Siyasal iletişimde profesyonellerden destek alınması sürecin daha iyi yönetilmesini sağlar (Çelik, 2024).

Siyasi partiler ve liderlerin siyasal iletişim konusunda alanında uzman kişi ve kuruluşlardan destek almaları sosyal medya uygulamaları konusunda da geçerlidir. Her siyasi lider, sosyal medya konusunda yeterli bilgiye sahip olmayabilir veya siyasetin yoğunluğundan sosyal medyaya ayıracak çok fazla zamanı kalmayabilir. Buna ilaveten, her siyasi parti de sosyal medyada bilgi sahibi olan bir personeli bünyesinde barındıramayabilir. Bu açıdan bakıldığında; dışarıdan destek amaçlı sosyal medya uzmanlarından, ajanslardan ve çeşitli kuruluşlardan hizmet alımı yapılabilir. Uzman kişi ya da kuruluşlardan ücretli veya ücretsiz alınacak her destek, sosyal medyada profesyonel anlamda daha fazla aktif olunmasının önünü açacaktır.

Sosyal medya uzmanları (kişi veya kuruluşlar) sosyal medya paylaşımları için içerik üretmekte, bu içerikleri paylaşmakta ve sosyal medya süreçleri yakinen takip

edilmektedir. Üretilen içerikler ve onların dağıtımı konusunda sosyal medya hesap sahibi kişi veya kurumun onayı alınarak gerekli işlemler yürütülmektedir. Özellikle siyasi liderlerin büyük bir çoğunluğu sosyal medya hesaplarını zaman yetersizliğinden dolayı sağlıklı bir şekilde yürütememektedir. Bu bağlamda alınan destekle birlikte sosyal medya platformlarında daha aktif rol alınabilmektedir. Sonuçta, siyasi parti ve liderlerin sosyal medya yönetimlerinin kontrolünü uzmanlar aracılığıyla yürütmeleri, dijital siyasal iletişimin daha etkin kullanılmasını sağlayabilir.

Seçmenlerle siyasiler arasında etkili iletişimin yolunu açan sosyal medya platformları, dijital siyasal iletişim süreç ve uygulamalarının daha kolay, hızlı ve etkin olarak yürütülmesinin önünü açmıştır. Bu açıdan bakıldığında, hemen hemen her siyasi lider ve partinin yaygın kullanılan sosyal medya uygulamalarında hesaplarının mevcut olduğu ve yapılan paylaşımlarla dijital siyasal iletişim faaliyetlerinin sosyal medya üzerinden yürütüldüğü bilinmektedir. Çünkü siyasi aktörlerin sosyal medyada var olmalarının, seçmenler ile zamana ve mekâna bağlı olmadan etkileşime geçmesinin bir ön koşulu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal medya uygulamaları, siyasi aktörlerin siyasal fikir ve düşünceler, programlar, yapmış oldukları ve yapacakları çalışmalar gibi önemli gelişmeleri hedef kitleleri olan seçmenlere duyurmak ve onlarla etkileşim içerisine girmek için sıklıkla kullanılmaktadır.

Çalışmanın amacı; siyasi parti ve liderlerin kullanmış oldukları sosyal medya uygulamalarının, sosyal medya hesaplarından yapılan paylaşımlarının, sosyal medya aracılığıyla kitlelerle kurulan etkileşim düzeylerinin ve kullanım dinamiklerinin belirlenmesidir. Ayrıca bu çalışmayla siyasi parti ve liderlerin sosyal medya hesapları karşılaştırılarak, sosyal medya uygulamalarını ne kadar etkin kullanıp kullanmadıklarının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda; TBMM’de grubu olan ilk beş siyasal partinin ve siyasi liderlerinin kullanmış oldukları resmi sosyal medya hesaplarından 17 Ekim 2025 tarihinde alınan verilerle analiz yapılmıştır. İncelenen sosyal medya hesapları,

hem siyasi parti ve liderlerin kendi aralarında hem de birbirleriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın, siyasi parti ve liderlerinin sosyal medya paylaşımlarını analiz etmek isteyen araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada içerik analizi ve amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; araştırmacıların, çalışmalarını anlamlandırmak istedikleri bir konuyu veya olguyu görsel açıdan ya da metinsel olarak ele alıp toplanan verileri inceledikleri, bulgular arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasıyla da anlamlandırmanın yapılabildiği temel bir analiz yöntemidir (Dereli, 2023). Amaçlı, rastgele ve gönüllü örnekleme yöntemleri nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Araştırmacılar amaçlı örneklem yöntemiyle çalışmalarına katılacak olanları, onların en uygun özelliklerine göre seçmektedirler. Bir araştırmaya katılacakların seçilmesine, onların çalışılan konuyla alakalı bilgi sahibi ve deneyimli olmaları örnek olarak verilebilir (Başkale, 2016). Bu çalışmada bulguların toplanması manuel yapılmış olup, analiz için herhangi bir yazılım destekli program kullanılmamıştır.

Yapılan araştırmayla; “Türkiye’de siyasal partiler ve liderlerin sosyal medya uygulamalarını kullanım dinamikleri nelerdir? Hangi sosyal medya uygulaması daha sık kullanılmaktadır? Kullanılan sosyal medya uygulamalarında takip, takipçi, paylaşım ve görüntüleme sayıları nelerdir?” soruları ile “Hangi parti ve lider sosyal medyayı daha sık kullanmaktadır?” sorularına cevap aranmıştır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren siyasi partiler ve siyasi liderler oluşturmaktadır. Belirlenen evren kapsamında çalışmanın sınırlılığı ise amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Bu kapsamda TBMM’de 28. dönem milletvekili sandalye dağılımına göre (TBMM, 2025) siyasal partiler içerisinde ilk beş parti ve siyasi liderleri seçilmiştir. Araştırmaya dahil edilen siyasi partiler; AK Parti, CHP, DEM Parti, MHP ve İyi Parti’dir. Partilerin siyasal liderleri ise (genel başkanlar – eş başkanlar); Recep Tayyip Erdoğan, Özgür Özel, Tülay Hatimoğulları, Tuncer Bakırhan, Devlet Bahçeli ve Musavat Dervişoğlu’dur. Dünyada

en yaygın kullanılan sosyal medya uygulamaları (Statista, 2025) arasında yer alan X, Youtube, Facebook ve Instagram bu çalışma için seçilmiştir. Söz konusu siyasi parti ve liderlerin bu sosyal medya uygulamalarındaki hesapları incelenerek analiz edilmiştir.

İncelenen sosyal medya uygulamalarında X hesaplarındaki toplam görüntüleme sayısına, Youtube hesaplarındaki takip sayısına, Facebook hesaplarındaki paylaşım sayısına ve görüntüleme sayısına, Instagram hesaplarındaki görüntüleme sayısı bilgilerine doğrudan ulaşılamamıştır. Bu durum mevcut sosyal medya uygulamalarının aynı standart özelliklere sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle; siyasi liderlerin sosyal medya uygulamalarındaki hesap adları, erişim adresleri, hesap oluşturma, takip ve takipçi sayıları, paylaşım sayısı ile görüntüleme sayılarının bilgileri ortaya çıkarılmıştır. Görüntüleme sayısı bilgilerine sadece Youtube uygulaması üzerinden ulaşıldığı için, görüntüleme sayılarının karşılaştırılması sadece bu uygulama üzerinden yapılmıştır.

4. BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda; siyasi partiler ve liderlerin X, Youtube, Facebook ve Instagram sosyal medya uygulamalarındaki hesap adları, erişim adresleri, hesap oluşturma tarihleri, takip ve takipçi sayıları, paylaşım sayıları ile görüntüleme sayılarına ait bilgiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4.1. Siyasi Partilerin Kullanmış Olduğu Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

Siyasi partiler olarak; AK Parti, CHP, DEM Parti, MHP ve İyi Parti’nin X, Youtube, Facebook ve Instagram sosyal medya uygulamaları ve kurumsal hesapları incelenmiştir.

Tablo 1. AK Parti’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@Akparki	@akparti	AK Parti	akparti
Erişim Adresi	https://x.com/Akparki	https://www.youtube.com/@akparti	https://www.facebook.com/akparti	https://www.instagram.com/akparti/

Hesap Oluşturma	Temmuz 2013	28 Şubat 2014	17 Şubat 2011	Ocak 2014
Takip Sayısı	556	–	1	32
Takipçi Sayısı	3,5 Mn	401 B	3 Mn takipçi	1,7 Mn
Paylaşım Sayısı	51,8 B	8.474	–	9.007
Görüntüleme Sayısı	–	387.736.178	–	–

AK Parti’nin kurumsal sosyal medya hesaplarının bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır. AK Parti’nin sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (17 Şubat 2011) Facebook, en çok takip edilen hesabın (556) X, en çok takipçi sayısının (3,5 Mn) ve en çok paylaşımın (51,8 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni (28 Şubat 2014) ve en az paylaşımın (8.474) yapıldığı hesabın Youtube, en az takip (1) sayısının ise Facebook olduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle, X sosyal medya uygulamasının AK Parti tarafından en aktif kullanılan uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. CHP’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@herkesicinCHP	@chpgenelmerkezi	Cumhuriyet Halk Partisi-CHP	chp
Erişim Adresi	https://x.com/herkesicinCHP	https://www.youtube.com/@chpgenelmerkezi	https://www.facebook.com/herkesicinCHP	https://www.instagram.com/chp/
Hesap Oluşturma	Şubat 2011	17 Eylül 2013	8 Şubat 2011	Nisan 2016
Takip Sayısı	6	–	1	6
Takipçi Sayısı	2,8 Mn	241B	1,8 Mn	1,2 Mn
Paylaşım Sayısı	52,2 B	7.092	–	8.001
Görüntüleme Sayısı	–	220.093.104	–	–

Tablo 2’de CHP’nin kurumsal sosyal medya uygulamaları bilgilerine yer verilmiştir. Buna göre; CHP’nin en eski sosyal medya hesabının (8 Şubat 2011) Facebook, en çok takip edilen hesabın (6) X ve Instagram, en çok takipçi sayısının (2,8 Mn) ve en çok paylaşımın (52,2 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni hesabın (Nisan 2016) Instagram, en az takip (1) sayısının Facebook ve en az paylaşımın (7.092) yapıldığı hesabın ise Youtube olduğu görülmektedir. Bu bilgiler değerlendirildiğinde, CHP’nin de X uygulamasını daha aktif kullandığı belirlenmiştir.

Tablo 3. DEM Parti’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@DEMGenelMerkezi	@DEMGenelMerkezi	DemParti	dempartiresmi
Erişim Adresi	https://x.com/DEMGenelMerkezi	https://www.youtube.com/@DEMGenelMerkezi	https://www.facebook.com/DemGenelMerkezi	https://www.instagram.com/dempartiresmi/
Hesap Oluşturma	Ağustos 2013	28 Ekim 2013	14 Ağustos 2013	Şubat 2014
Takip Sayısı	187	-	44	53
Takipçi Sayısı	1,3 Mn	221 B	1,2 Mn	608 B
Paylaşım Sayısı	48,4 B	5.030	-	5.942
Görüntüleme Sayısı	-	130.023.670	-	-

DEM Parti’nin kullandığı sosyal medya uygulamalarının ve hesapların bilgileri Tablo 3’te sunulmuştur. DEM Parti’nin sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (14 Ağustos 2013) Facebook, en çok takip edilen hesabın (187) X, en çok takipçi sayısının (1,3 Mn) ve en çok paylaşımın (48,4 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni hesabın (Şubat 2014) ve en az takip (53) sayısının Instagram, en az paylaşımın (5.030) yapıldığı hesabın ise Youtube olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca X sosyal medya uygulamasının DEM Parti tarafından da en aktif olarak kullanılan uygulama olduğu görülmüştür.

Tablo 4. MHP’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@MHP_Bilgi	@milliyetcihareketpartisi	Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	milliyetcihareketpartisi
Erişim Adresi	https://x.com/MHP_Bilgi	https://www.youtube.com/@milliyetcihareketpartisi	https://www.facebook.com/milliyetcihareketpartisi	https://www.instagram.com/milliyetcihareketpartisi/
Hesap Oluşturma	Haziran 2010	21 Ekim 2013	24 Aralık 2011	Nisan 2013
Takip Sayısı	1	-	4 takip	1
Takipçi Sayısı	2,8 Mn	124 B	2,1 Mn	880 B
Paylaşım Sayısı	40,3 B	9.110	-	8.922
Görüntüleme Sayısı	-	112.379.865	-	-

Tablo 4’te MHP’nin kurumsal sosyal medya hesapları bilgilerine yer verilmiştir. Partinin sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (Haziran 2010) X, en çok takip edilen hesabın (4 takip) Facebook, en çok takipçi sayısının (2,8 Mn) ve en çok paylaşımın (40,3 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni hesabın (21 Ekim 2013) Youtube, en az takip (1) sayısının X ve Instagram, en az paylaşımın (8.922) yapıldığı hesabın ise Instagram olduğu belirlenmiştir. X sosyal medya uygulaması ise diğer partilerde olduğu gibi MHP tarafından da en sık kullanılan uygulamadır.

Tablo 5. İyi Parti’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@iyiparti	@iyiparti	İYİ Parti	iyiparti
Erişim Adresi	https://x.com/iyiparti	https://www.youtube.com/@iyiparti	https://www.facebook.com/iyiparti	https://www.instagram.com/iyiparti/
Hesap Oluşturma	Ağustos 2017	19 Ekim 2017	29 Ağustos 2017	Eylül 2017
Takip Sayısı	5	-	2	4

Takipçi Sayısı	1,1 Mn	56,2 B	448 B	285 B
Paylaşım Sayısı	14 B	1.047	-	4.199
Görüntüleme Sayısı	-	73.839.332	-	-

İyi Parti’nin kurumsal sosyal medya hesapları bilgileri Tablo 5’te sunulmuştur. Partinin sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (29 Ağustos 2017) Facebook, en çok takip edilen hesabın (5), en çok takipçi sayısının (1,1 Mn), ve en çok paylaşımın (40,3 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni hesabın (19 Ekim 2017) Youtube, en az takip (2) sayısının Facebook, en az paylaşımın (1.047) yapıldığı hesabın ise Youtube olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle, İyi Parti’nin en sık kullandığı sosyal medya uygulamasının X uygulaması olduğu tespit edilmiştir.

Siyasi partilerin sosyal medya uygulamaları ve hesapları karşılaştırıldığında; X sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (Haziran 2010) siyasi partinin MHP, en çok takipçi sayısı (3,5 Mn) ve en çok takip sayısı (556) olan partinin AK Parti, en çok paylaşım (52,2 B) yapan partinin ise CHP olduğu belirlenmiştir. Youtube sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (17 Eylül 2013) siyasi partinin ise CHP, en çok takip sayısı (401 B) ve en çok görüntüleme sayısı (387.736.178) olan partinin AK Parti, en çok paylaşım (9.110) yapan partinin ise MHP olduğu tespit edilmiştir. Facebook sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (8 Şubat 2011) CHP, en çok takip (44) sayısı DEM Parti, en çok takipçiye (3 Mn) sahip partinin AK Parti olduğu görülmüştür. Instagram sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (Nisan 2013) MHP, en çok takip (53) sayısı DEM Parti, en çok takipçiye (1,7 Mn) sahip ve en çok paylaşım yapan (9.007) partinin AK Parti olduğu anlaşılmıştır.

4.2. Siyasal Liderlerin Kullanmış Olduğu Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

Siyasi liderler olarak; Recep Tayyip Erdoğan, Özgür Özel, Tülay Hatimoğulları, Tuncer Bakırhan, Devlet Bahçeli ve Musavat Dervişoğlu’nun X, Youtube, Facebook ve Instagram resmi sosyal medya hesapları incelenmiştir.

Tablo 6. Recep Tayyip Erdoğan’ın Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@RTErdogan	@rterdogan	Recep Tayyip Erdoğan	rterdogan
Erişim Adresi	https://x.com/RTErdogan	https://www.youtube.com/@rterdogan	https://www.facebook.com/RTErdogan	https://www.instagram.com/rterdogan/
Hesap Oluşturma	Ağustos 2009	13 Tem 2014	1 Mart 2010	Temmuz 2013
Takip Sayısı	138	-	2	3
Takipçi Sayısı	21,5 Mn	517 B	10 Mn	11,5 Mn
Paylaşım Sayısı	15,3 B	3.298	-	2.930
Görüntüleme Sayısı	-	70.525.015	-	-

Tablo 6’ya göre Recep Tayyip Erdoğan’ın sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (Ağustos 2009), en çok takip edilen hesabın (138), en çok takipçi sayısının (21.5 Mn) ve en çok paylaşımın (15.3 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Diğer yandan en yeni hesabın (13 Temmuz 2014) Youtube, en az takip (2) sayısının Facebook ve en az paylaşımın (2.930) yapıldığı hesabın ise Instagram olduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle; sosyal medya hesaplarının aktif kullanımları değerlendirildiğinde, X hesabının Recep Tayyip Erdoğan tarafından en aktif olarak kullanılan hesap olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 7. Özgür Özel’in Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@eczozgurozel	@CHPozgurozel	Özgür Özel	eczozgurozel
Erişim Adresi	https://x.com/eczozgurozel	https://www.youtube.com/@CHPozgurozel	https://www.facebook.com/CHPozgurozel/about_profile_transparency	https://www.instagram.com/eczozgurozel/

Hesap Oluşturma	Aralık 2010	31 Ekim 2011	23 Mart 2011	Kasım 2011
Takip Sayısı	1.159	-	3	330
Takipçi Sayısı	3,7 Mn	37,7 B	947 B	2,3 Mn
Paylaşım Sayısı	36,7 B	1.489	-	5.871
Görüntüleme Sayısı	-	5.578.031	-	-

Tablo 7’de yer alan bilgilerden hareketle, Özgür Özel’in sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (Ağustos 2010), en çok takip edilen hesabın (1.159), en çok takipçi sayısının (3.7 Mn) ve en çok paylaşımın (36.7 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmüştür. Ayrıca en yeni hesabın (Kasım 2011) Instagram, en az takip (3) sayısının Facebook ve en az paylaşımın (1.489) yapıldığı hesabın ise Youtube olduğu belirlenmiştir. Özgür Özel’in sosyal medya hesapları incelendiğinde, X hesabını daha aktif kullandığı anlaşılmıştır.

Tablo 8. Tülay Hatimoğulları’nın Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@TulayHatim	-	Tülay Hatimoğulları	tulayhatim
Erişim Adresi	http://x.com/TulayHatim	-	https://www.facebook.com/TulayHatim	https://www.instagram.com/tulayhatim/
Hesap Oluşturma	Ekim 2014	-	26 Ağustos 2014	Eylül 2017
Takip Sayısı	1.762	-	69	170 takip
Takipçi Sayısı	58,8 B	-	40 B	49,8 B takipçi
Paylaşım Sayısı	13,8 B	-	-	3.875 gönderi

Tülay Hatimoğulları’nın sosyal medya uygulamalarını kullanım bilgileri Tablo 8’de verilmiştir. Sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (26 Ağustos 2014) Facebook, en çok takip

edilen hesabın (1.762), en çok takipçi sayısının (58.8 B) ve en çok paylaşımın (13.8 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu belirlenmiştir. Öte yandan en yeni (Eylül 2017) ve en az paylaşım (3.875) yapılan hesabın Instagram olduğu, en az takip (69) sayısının ise Facebook hesabı olduğu görülmüştür. X hesabı Tülay Hatimoğulları tarafından en aktif kullanılan hesap iken, Youtube’da ise resmi bir hesabın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Tuncer Bakırhan’ın Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@tuncerbakirhan	-	Tuncer Bakırhan	tuncerbakirhan
Erişim Adresi	https://x.com/tuncerbakirhan	-	https://www.facebook.com/profile.php?id=100093663798465	https://www.instagram.com/tuncerbakirhan/
Hesap Oluşturma	Kasım 2010	-	-	Haziran 2024
Takip Sayısı	1.902	-	-	36
Takipçi Sayısı	72 B	-	4,8 B	12,9 B
Paylaşım Sayısı	3.436	-	-	234

Tablo 9’a göre; Tuncer Bakırhan tarafından kullanılan sosyal medya uygulamaları içerisinde en eski hesabın (Kasım 2010), en çok takip edilen hesabın (1.902), en çok takipçi sayısının (72 B) ve en çok paylaşımın (3.436) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu görülmektedir. Ayrıca en yeni hesabın (Haziran 2024) ve en az takip (36) sayısının Instagram, en az takipçi sayısının (4.8 B) ise Facebook olduğu belirlenmiştir. Tuncer Bakırhan tarafından Youtube sosyal medya uygulamasının kullanılmadığı, X hesabının ise en aktif sosyal medya hesabı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. Devlet Bahçeli’nin Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@dbdevletbahceli	-	Devlet Bahçeli	dbdevletbahceli
Erişim Adresi	https://x.com/dbdevletbahceli	-	https://www.facebook.com/dbdevletbahceli	https://www.instagram.com/dbdevletbahceli/
Hesap Oluşturma	Kasım 2010	-	13 Mayıs 2013	Mart 2015
Takip Sayısı	0	-	2	2
Takipçi Sayısı	5,6 Mn	-	397 B	687 B
Paylaşım Sayısı	6.863	-	-	466

Devlet Bahçeli’nin kullanmış olduğu sosyal medya uygulamalarının bilgileri Tablo 10’da yer almaktadır. Buna göre en eski sosyal medya hesabının (Kasım 2010), en çok takipçi sayısının (5,6 Mn) ve en çok paylaşımın (6.863) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu anlaşılmaktadır. Takip sayısı bakımından ise Facebook (2) ve Instagram’da (2) durumun aynı olduğu görülmüştür. Diğer yandan en az takipçi sayısı (397 B) Facebook’ta var iken en az paylaşımın (466) Instagram’dan yapıldığı tespit edilmiştir. Youtube sosyal medya uygulamasında Devlet Bahçeli’nin aktif kullanılan bir hesabının olmadığı, X sosyal medya uygulamasının ise en aktif kullanılan sosyal medya uygulaması olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11. Musavat Dervişoğlu’nun Sosyal Medya Uygulamaları ve Hesapları

	X	Youtube	Facebook	Instagram
Hesap Adı	@MDervisogluTR	@MDervisoglu	Müsavat Dervişoğlu-İYİ Parti	mdervisoglutur
Erişim Adresi	https://x.com/MDervisogluTR	https://www.youtube.com/@MDervisoglu	https://www.facebook.com/musavatdervisoglu	https://www.instagram.com/musavat.dervisoglu/

Hesap Oluşturma	Mart 2018	7 Mar 2021	28 Mayıs 2018	Nisan 2013
Takip Sayısı	991	-	2	0
Takipçi Sayısı	286,7 B	2,07 B	14 B	2.720
Paylaşım Sayısı	13,8 B	280	-	63
Görüntüleme Sayısı	-	243.118	-	-

Tablo 11’de Musavat Dervişoğlu’nun kullanmış olduğu sosyal medya uygulamalarının bilgileri yer almaktadır. Bu sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; en eski sosyal medya hesabının (Nisan 2013), en çok takip edilen hesabın (991), en çok takipçi sayısının (286,7 B) ve en çok paylaşımın (13,8 B) yapıldığı sosyal medya platformunun X olduğu belirlenmiştir. Ayrıca en yeni hesabın (7 Mar 2021) Youtube, en az takip (0) sayısının ve en az paylaşımın da (63) Instagram’dan yapıldığı görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle; Musavat Dervişoğlu’nun sosyal medya hesaplarının aktif kullanımları değerlendirildiğinde, X hesabının en aktif olarak kullanılan hesap olduğu anlaşılmaktadır.

Siyasi liderlerin sosyal medya uygulamaları ve hesapları karşılaştırıldığında; X sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (Ağustos 2009) ve en çok takipçi sayısına sahip olan liderin (21,5 Mn) Recep Tayyip Erdoğan, en çok takip sayısı (1.902) olan liderin Tuncer Bakırhan, en çok paylaşım (36,7 B) yapan liderin ise Özgür Özel olduğu tespit edilmiştir. Youtube sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (31 Ekim 2011) liderin Özgür Özel, takipçi sayısı (517 B) ile paylaşım sayısı (3.298) en fazla olan ve bu paylaşımların en çok görüntülediği (70.525.015) liderin Recep Tayyip Erdoğan olduğu görülmüştür. Facebook sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (1 Mart 2010) ve en çok takipçiye (10 Mn) sahip liderin Recep Tayyip Erdoğan, en çok takip sayısı (69) olan liderin ise Tülay Hatimoğulları olduğu anlaşılmıştır. Instagram sosyal medya uygulamasını ilk kullanan (Kasım 2011), takip sayısı (330) ve paylaşım sayısı (5.871) en fazla olan liderin Özgür Özel, takipçi sayısı (11,5 Mn) en fazla olan liderin ise Recep Tayyip Erdoğan olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Sosyal medya, kişilerin duygu ve düşüncelerini, herhangi bir zaman ve mekâna bağlı olmadan yazılı ve görsel olarak aktarabildiği, aynı anda milyonlarca insana ulaştırabildiği, yakın ve uzak çevrelerle etkileşime geçebildiği, dijital iletişim çağının en yaygın kullanılan platformlarıdır.

Sayısı ve kullanım sıklığı her geçen gün artan sosyal medya uygulamaları, dijital siyasal iletişim çerçevesinde siyasetin de her zaman ilgi odağı olmuştur. Siyaset konusu sosyal medyada çoğu zaman en çok konuşulan, tartışılan ve üzerinde yorumların yapıldığı, insanların birbirleriyle sıklıkla etkileşime geçtiği önemli bir alandır. Özellikle seçim dönemlerinde kişiler sosyal medyada siyasi görüş ve fikirlerini paylaşmakta, savdukları siyasi düşünceler doğrultusunda tartışmalar içerisinde yer almaktadır.

Dijital siyasal iletişim bağlamında seçmenlerin dışında siyasi aktörler de sosyal medyada yer alıp, mensubu oldukları siyasi parti ve benimsedikleri siyasi ideoloji doğrultusunda çeşitli paylaşımlar yapmaktadır. Gerek siyasi liderler şahsi hesaplarıyla gerekse siyasi partiler kurumsal hesaplarıyla sosyal medya uygulamalarında aktif rol alarak, seçimler üzerinde etki etmelerini sağlayacak şekilde hedef kitleleriyle iletişime geçmektedir. Dijital siyasal iletişim faaliyeti sayılabilecek tanıtımlar, canlı yayınlar, propagandalar, görseller ve videolar, aday veya partiler için özel olarak hazırlanan seçim şarkıları, sloganlar gibi uygulamalar siyasi parti ve liderlerin sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşılmaktadır. Dijital iletişim araçlarının siyasette aktif olarak kullanılması ise siyasal iletişim açısından dijitalleşmenin güncelliğini koruduğu anlamına gelmektedir.

Siyasi partiler olarak; X sosyal medya uygulamasını Haziran 2010'dan itibaren ilk kullanan siyasi partinin MHP, 3,5 Mn ile en çok takip sayısı ve 556 olan en çok takip sayısına sahip partinin AK Parti, 52,2 B ile en çok paylaşım yapan partinin ise CHP olduğu görülmüştür.

Youtube sosyal medya uygulamasını 17 Eylül 2013 itibariyle ilk kullanan siyasi partinin CHP, 401 B ile en çok takip sayısı ve 387.736.178 ile paylaşımları en çok görüntülenen partinin AK Parti, 9.110 ile en çok paylaşım yapan partinin ise MHP olduğu belirlenmiştir.

Facebook sosyal medya uygulamasına bakıldığında 8 Şubat 2011 tarihinde ilk kullanan partinin CHP, 44 ile en çok takip sayısı olan partinin DEM Parti, 3 Mn takipçi sayısı ile en çok takipçiye sahip partinin de AK Parti olduğu anlaşılmıştır.

Instagram sosyal medya uygulamasını Nisan 2013 tarihi itibariyle ilk kullanan partinin MHP, 53 ile en çok takip sayısı olan partinin DEM Parti, 1,7 Mn gibi en çok takipçiye sahip ve 9.007 paylaşım ile en çok paylaşım yapan partinin AK Parti olduğu sonucuna varılmıştır.

Siyasi partilerin sosyal medya hesapları kendi aralarında karşılaştırıldığında; ilk hesap oluşturulan sosyal medya uygulamasının X olduğu ve Haziran 2010'da MHP tarafından açıldığı belirlenmiştir. X uygulamasında en çok takip sayısının 556 ve en çok takipçi sayısının 3.5 Mn ile AK Parti'ye ait olduğu görülmüştür. Paylaşım sayıları bakımından 52.2 B paylaşım ile CHP'nin X sosyal medya hesabından paylaşımlar yaptığı tespit edilmiştir. Partilerin yaptıkları paylaşımların görüntülenme sayılarına bakıldığında ise 387.736.178 ile AK Parti'nin Youtube hesabından yapılan paylaşımların en çok görüntülediği belirlenmiştir.

Siyasi liderler olarak; X sosyal medya uygulamasını Ağustos 2009 tarihi itibariyle ilk kullanan ve 21,5 Mn ile en çok takipçi sayısına sahip olan liderin Recep Tayyip Erdoğan, 1.902 ile en çok takip sayısı olan liderin Tuncer Bakırhan ve 36,7 B ile en çok paylaşım yapan liderin ise Özgür Özel olduğu görülmüştür.

Youtube sosyal medya uygulamasını 31 Ekim 2011 tarihinden beri ilk kullanan liderin Özgür Özel, 517 B takipçi sayısı ile 3.298 paylaşım sayısı en fazla olan ve bu paylaşımlarının 70.525.015 ile en çok görüntülediği liderin Recep Tayyip Erdoğan olduğu belirlenmiştir.

Facebook sosyal medya uygulamasını 1 Mart 2010'dan sonra ilk kullanan ve 10 Mn ile en çok takipçiye sahip liderin Recep Tayyip Erdoğan, 69 ile en çok takip sayısı olan liderin ise Tülay Hatimoğulları olduğu anlaşılmıştır.

Instagram sosyal medya uygulamasını ise Kasım 2011 itibariyle ilk kullanan, en çok 330 takip sayısı ve en çok 5.871 paylaşım sayısı olan liderin Özgür Özel, 11,5 Mn ile takipçi sayısı en fazla olan liderin ise Recep Tayyip Erdoğan olduğu tespit edilmiştir.

Siyasi liderlerin sosyal medya hesapları birbirleriyle karşılaştırıldığında; sosyal medya hesapları içerisinde Ağustos 2009 tarihinde X uygulamasında ilk hesabın Recep Tayyip Erdoğan tarafından oluşturulduğu anlaşılmıştır. En çok takip sayısına 1.902 ile Tuncer Bakırhan’ın sahip olduğu, en çok takipçi sayısının ise 21.5 Mn ile yine Recep Tayyip Erdoğan’ın X uygulamasına ait olduğu belirlenmiştir. Sosyal medya hesaplarından en çok paylaşım yapan siyasi lider ise 36,7 B ile Özgür Özel’dir. Son olarak, yapılan paylaşımların en çok görüntülediği siyasi liderin 70.525.015 ile Recep Tayyip Erdoğan olduğu tespit edilmiştir.

Siyasi partiler ve genel başkanlarının sosyal medya hesapları karşılaştırıldığında; AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan adına açılan sosyal medya uygulamaları içerisinde hesap oluşturma tarihleri (Ağustos 2009) ve takipçi sayıları bakımından en çok takipçinin (21.5Mn) X uygulamasında Recep Tayyip Erdoğan’a ait olduğu anlaşılmışken, en çok takip sayısı (556) ve en çok paylaşım sayısı (51.8 B) da AK Parti’nin X hesabına aittir. Görüntüleme sayısı (387.736.178) bakımından ise AK Parti’nin Youtube hesabından yapılan paylaşımların en çok görüntülediği anlaşılmıştır.

CHP ve Özgür Özel’e ait olan sosyal medya uygulamalarında ilk hesabın (Aralık 2010) Özgür Özel adına X uygulamasında açıldığı, en çok takip (1.159) ve en çok takipçi sayısının (3.7 Mn) Özgür Özel’e ait olduğu belirlenmiş olup, en çok paylaşım sayısının (52.2 B) CHP’nin X hesabından yapıldığı ve en çok görüntülemenin de (220.093.104) CHP’nin Youtube hesabından yapılan paylaşımlarda olduğu tespit edilmiştir.

DEM Parti ve eş genel başkanlarının (Tülay Hatimoğulları ve Tuncer Bakırhan) sosyal medya hesaplarına bakıldığında, ilk hesabın (Kasım 2010) Tuncer Bakırhan tarafından X uygulamasında oluşturulduğu ve yine en çok takip sayısının (1.902) X uygulamasında Tuncer Bakırhan’a ait olduğu görülmüştür. Takipçi sayısı bakımından ise en çok takipçinin (1.3 Mn) ve en çok paylaşımın (48.4 B) X uygulamasında DEM Parti hesabına ait olduğu, en çok görüntülemenin ise (130.023.670) yine DEM Parti’nin Youtube hesabından yapıldığı belirlenmiştir.

MHP ve Devlet Bahçeli’nin sosyal medya hesapları incelendiğinde, ilk hesap oluşturulan sosyal medya uygulamasının (Haziran 2010) X’te MHP adına açıldığı, en çok takip sayısının (4) MHP’nin Facebook hesabında olduğu, en çok paylaşımın da (40.3 B) MHP’nin X hesabından yapıldığı ve en çok görüntüleme sayısının da (112.379.865) yine MHP’ye ait olduğu anlaşılmıştır. Sosyal medya hesaplarının takipçi sayılarına bakıldığında ise en çok takipçinin (5.6 Mn) X uygulamasında Devlet Bahçeli’ye ait olduğu anlaşılmıştır.

İyi Parti ve Musavat Dervişoğlu’nun sosyal medya hesapları içerisinde ilk hesabın (Nisan 2013) Musavat Dervişoğlu tarafından Instagram’da açıldığı, takip sayısı (991) bakımından X uygulamasında en çok takibin Musavat Dervişoğlu’na ait olduğu belirlenmiştir. En çok takipçi sayısının (1.1 Mn) ve en çok paylaşımın (14 B) İyi Parti’nin X hesabından yapıldığı ve en çok görüntüleme sayısının da (73.839.332) İyi Parti’nin Youtube hesabında olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, siyasi partiler ve liderlerin bir dijital siyasal iletişim uygulaması olarak sosyal medyayı kullanım dinamikleri genel olarak değerlendirildiğinde; partiler ve liderler tarafından en aktif kullanılan sosyal medya uygulamasının X olduğu, sosyal medyayı en aktif kullanan siyasi partinin AK Parti ve siyasi liderin ise Recep Tayyip Erdoğan olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alpsoy, İ., Selçuk, H., ve Bingöl, R. (2023). Siyasal iletişimde yapılan etik ihlallerde yeni medyanın kullanımı. *Turkish Research Journal of Academic Social Science*, 5(2), 119-126.
- Arıcı, A. (2015). Yeni medya çağında siyasal iletişim: siyasi partilerin ve siyasi parti liderlerinin sosyal medya performansları üzerine araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, (15), 49-67.
- Atılgan, S.S. ve Tailiati, N. (2020). Sosyal medyanın pazarlama iletişimde kullanılması: Çin'in wechat pazarlama stratejisi örneği. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(69), 4076-4090
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Beyaz Özbey, İ. (2022). Dijitalleşme, sosyal medya ve risk toplumu. *İmgelem*, 6(10), 141-158. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1053815>
- Bimber, B. (2014). Digital media in the Obama campaigns of 2008 and 2012: adaptation to the personalized political communication environment. *Journal of Information Technology & Politics*, 11(2), 130-150. <https://doi.org/10.1080/19331681.2014.895691>
- Bitirim Okmeydan, S. (2018). Siyasal halkla ilişkiler ve siyasi partilerin sosyal medya kullanımı: 24 Haziran 2018 seçimleri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*. 5(30). 4222-4240.
- Bostancı, M. (2014). Siyasal iletişim 2.0. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3). <https://doi.org/10.17680/akademia.v3i3.5000006569>
- Carr, C. T., and Hayes, R. A. (2015). Social media: defining, developing, and divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1), 46-65. <https://doi.org/10.1080/15456870.2015.972282>
- Carter, J., and Shields, B. (2021). Social media debate position 3: social media as a credible source of information. *Internet Reference Services Quarterly*, 25(1-2), 49-54. <https://doi.org/10.1080/10875301.2021.1940411>
- Çakır, H., ve Tufan, S. (2016). Siyasal iletişim sürecinde sosyal medya: Türkiye'de siyasi liderlerin Instagram kullanım pratikleri üzerine bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(41), 7-28.
- Çelik, R. (2024). TBMM'de temsil edilen siyasi parti liderlerinin twitter kullanımı üzerine Maxqda ile nitel veri analizi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 157-175. <https://doi.org/10.54707/meric.1483159>
- Darı, A. B. (2018). Sosyal medya ve siyaset: Türkiye'deki siyasi partilerin sosyal medya kullanımı. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Daşar, E. (2025). Dijitalleşme ve sosyal medya çağında siyasal iletişim ve propaganda. *İmgelem (Yeni Medya Çalışmaları)*, 685-718. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1717396>
- Dereli, A. B., (2023). *İletişimsel bağlamda nitel araştırma: desenler ve veri analizi*. (Editör: Taşdemir, Erdem ve Dereli, Aytaç Burak). Palet Yayınları.
- Dilber, F. (2018). Siyasette sosyal medyanın rolü: AKP, CHP ve MHP'nin sosyal medyanın kullanım düzeylerinin karşılaştırılması. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 3(2), 54-66.
- Doğan,Ş.(2019).Sosyalmedyanınkamuoynuoluşturmada kullanımı: 16 Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumu sürecinde siyasi aktörlerin sosyal medya paylaşımlarının içerik analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 423-442. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.472741>
- Eraslan, M. C. (2022). Siyasal reklam ve sosyal medya: siyasi partilerin sosyal medya kullanımları üzerine inceleme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 191-206.
- Erdoğan, M. (2020). Sosyal medyada gözetimin içselleştirilmesi: iletişim disiplini alanındaki lisansüstü öğrenciler üzerine nitel bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 244-275. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.671276>

- Fidan, Z. (2015). “Siyasal iletişim kampanyalarında yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: 2015 genel seçimleri dönemi web sayfaları ve sosyal medya kullanımları”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bilim Dalı.
- Genel, M. G. (2012). Siyasal iletişim kampanyalarında sosyal medyanın kullanımı (12 Haziran 2011 seçimleri “Twitter” örneği). *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(4), 23-31.
- Gilardi, F., Gessler, T., Kubli, M., and Müller, S. (2021). Social media and political agenda Setting. *Political Communication*, 39(1), 39–60. <https://doi.org/10.1080/10584609.2021.1910390>
- Gümüşboğa, Y. (2024). Siyasi gücün görsel göstergesi: Türk siyasi parti liderlerinin Instagram profil fotoğraflarının derinlemesine incelemesi. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 267-286.
- Güven, S. (2021). Siyasi parti liderlerinin sosyal medyayı kullanım pratikleri: Twitter örneği. *The Journal of Social Sciences*, (8) 54, 181-195. Doi: 10.29228/SOBIDER.52902
- Güzel, C. (2020). Sosyal medyanın neliği, gelişimi ve kullanım alanları üzerine kuramsal bir inceleme. *Sosyolojik Düşün*, 5(2), 93-112. <https://doi.org/10.37991/sosdus.834698>
- Häussler, T. (2019). Civil society, the media and the internet: changing roles and challenging authorities in digital political communication ecologies. *Information, Communication & Society*, 24(9), 1265–1282. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1697338>
- Kaplan, E. (2023). “Sosyal medyada siyasi propaganda: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde Twitter kullanımı”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Amme İdaresi Bilim Dalı.
- Karaman, N. İ. (2020). “Türkiye’deki siyasi partilerin sosyal medya stratejilerinin tüketici algılarına etkisinin ölçülmesi”. İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Organizasyon Çalışmaları Ana Bilim Dalı.
- Kind, T., and Evans, Y. (2015). Social media for lifelong learning. *International Review of Psychiatry*, 27(2), 124–132. <https://doi.org/10.3109/09540261.2014.990421>
- Özçakır, U. (2021). Yeni medya ve siyasal iletişim: iktidar partisi ve ana muhalefet partisi liderlerinin twitter kullanımları. *Sakarya İletişim*, 1(2), 179-208.
- Papathanassopoulos, S., and Giannouli, I. (2025). Political communication in the age of platforms. *Encyclopedia*, 5(2), 77. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5020077>
- Sayan, Ö. F. (2023). “Siyaset-Yeni medya ilişkisi: 2015-2018 genel seçimler”. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Shahreza, Mirza. (2024). Global Perspectives of digital political communication. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4817955>
- Subaşı, H. (2024). Kadın hakları konusunda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin ve X hesaplarının diyalojik ilişki bağlamında incelenmesi. *Black Sea Journal of Public and Social Science*, 7(1), 34-46. <https://doi.org/10.52704/bssocialscience.1418400>

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ak Parti Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/Akparti>, <https://www.youtube.com/@akparti>, <https://www.facebook.com/akparti>, <https://www.instagram.com/akparti/>
- CHP Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/herkesicinCHP>, <https://www.youtube.com/@chpgenelmerkezi>, <https://www.facebook.com/herkesicinCHP>, <https://www.instagram.com/chp/>
- DEM Parti Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/DEMGeneMerkezi>, <https://www.youtube.com/@DEMGeneMerkezi>, <https://www.facebook.com/DemGenelMerkezi>, <https://www.instagram.com/dempartiresmi/>

Devlet Bahçeli Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/dbdevletbahceli>, <https://www.facebook.com/dbdevletbahceli>, <https://www.instagram.com/dbdevletbahceli/>

İyi Parti Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/iyiparti>, <https://www.youtube.com/@iyiparti>, <https://www.facebook.com/iyiparti>, <https://www.instagram.com/iyiparti/>

MHP Sosyal Medya Hesapları, https://x.com/MHP_Bilgi, <https://www.youtube.com/@milliyetcihareketpartisi>, <https://www.facebook.com/milliyetcihareketpartisi>, <https://www.instagram.com/milliyetcihareketpartisi/>

Musavat Dervişoğlu Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/MDervisogluTR>, <https://www.youtube.com/@MDervisoglu>, <https://www.facebook.com/musavatdervisoglu>, <https://www.instagram.com/musavat.dervisoglu/>

Özgür Özel Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/eczozgurozel>, <https://www.youtube.com/@CHPozgurozel>, https://www.facebook.com/CHPozgurozel/about_profile_transparency, <https://www.instagram.com/eczozgurozel/>

Recep Tayyip Erdoğan Sosyal Medya Hesapları, <https://x.com/RTErdogan>, <https://www.youtube.com/@rterdogan>, <https://www.facebook.com/RTErdogan>, <https://www.instagram.com/rterdogan/>

Statista, (2025, Ekim 10). Sosyal Medya Uygulamaları. <https://www.statista.com/markets/424/topic/540/social-media-user-generated-content/#overview>

TBMM, (2025, Ekim 17). 28. Dönem Milletvekilleri Sandalye Dağılımı. <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>

Tuncer Bakırhan Sosyal Medya Hesapları <https://x.com/tuncerbakirhan>, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100093663798465>, <https://www.instagram.com/tuncerbakirhan/>

Tulay Hatimoğulları Sosyal Medya Hesapları, <http://x.com/TulayHatim>, <https://www.facebook.com/TulayHatim>, <https://www.instagram.com/tulayhatim/>,

DİJİTAL PLATFORMLARDAKİ STAR SİSTEMİ BAĞLAMINDA İSTANBUL İÇİN SON ÇAĞRI FİLMİNİN İZLEYİCİ YORUMLARININ ANALİZİ

ANALYSIS OF AUDIENCE COMMENTS OF THE LAST CALL FOR ISTANBUL IN THE CONTEXT OF STAR SYSTEM ON STREAMING SERVICES

Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILDIRIM

*Istanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-7941-4470, nyildirim@gelisim.edu.tr*

ÖZ

Sinema ve televizyonun ilk yıllarından itibaren yapımlara izleyicinin ilgisini çekmenin en kolay yöntemlerinden biri star sistemi olmuştur. Görsel açıdan cazibeli olduğu düşünülen genç oyuncular arasından seçilip çeşitli karar vericiler tarafından öne çıkarılan ve kariyerleri yönetilen yıldızlar günümüzde de sektörün taşıyıcı unsurları olmaya devam etmektedir. Uluslararası hizmet veren dijital platformların yurtdışında tanınır olan yerli oyuncular ile çalışmak istemesi anlaşılabilir olsa da film ve dizi türündeki içeriklere erişimi kolaylaşmış olan günümüz izleyicisinin dikkatini yakalamanın eskisi kadar kolay gerçekleşmediği bilinmektedir. Türkiye'deki uluslararası dijital platformların neredeyse tüm yerli yapımlarında yıldız oyunculara yer vermelerinden yola çıkan bu araştırma, izleyici beğenilerinde oyuncu tercihlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Başrollerinde yerli dizi ihracatı sayesinde uluslararası şöhret kazanmış televizyon yıldızları Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ'un yer aldığı, Netflix yapımı *İstanbul İçin Son Çağrı* filminin IMDb adlı web sitesinde yer alan izleyici yorumları tematik analiz yöntemi ile incelenecektir. Senaryo, prodüksiyon ve oyunculuk temaları altında incelenen yorumlarda filmin hikâye ve rejisi açısından yetersiz bulunduğu, buna rağmen oyuncular hakkında olumlu görüşlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yorumlardaki bu dağılım filmin genel puanının düşük olmasının oyuncu tercihlerinden değil, senaryonun vasat bulunmasından kaynaklandığı sonucunu vermektedir. Özetle, star sistemi izleyicinin değerlendirmelerine olumlu katkı sağlamaya devam etse de beklentileri değişmiş olan günümüz izleyicisinin anlatsal niteliği öncelediğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Dijital platformlar, Star sistemi, İzleyici yorumları, Netflix.

ABSTRACT

The star system, which has been one of the most effective methods to attract audience attention continues to be used today since the early years of cinema and television. This research, inspired from the fact that international streaming services in Türkiye features star actors in almost all of their local productions, aims to study the impact of actor preferences on audience reception. The audience comments on the website called IMDb for the Netflix film *Last Call for Istanbul*, starring internationally famous Turkish actors Beren Saat and Kıvanç Tatlıtuğ, will be examined using thematic analysis method. In the comments evaluated under the themes of scenario, production and acting, it is seen that the film is found inadequate in terms of story and direction, but that positive opinions about the actors are predominant. This distribution in the comments suggests that the overall score of the film which is low, is not due to the actor choices but to the unsatisfying script. In summary, although the positive contribution of the star system to evaluations of the audience continues, it is possible to say that today's audience, whose expectations have changed, prioritizes narrative quality.

Keywords: Streaming services, Star system, Audience comments, Netflix.

GİRİŞ

Dijital platformların yakın zaman önce sektörde yerlerini almalarıyla kurmaca içeriklere her dönemde olduğundan çok daha kolay erişebilen günümüz seyircisi kendilerine sunulan sınırsız seçenek arasından tercih yapma hakkına sahip olmuştur. Bir yandan farklı türlerdeki yapımları keşfederken, aynı zamanda dilini bilmedikleri ülkelerin yapımlarına da ulaşabilmekte olan seyircinin beğenilerini şekillendiren dinamikler gün geçtikçe değişmektedir.

İnternetin sinema ve televizyon sektörlerine en büyük etkilerinden biri de seyircinin yapımlara ait bilgi veya haberlere ulaşımını kolaylaştırması yönünde olmuştur. Bununla birlikte, tanıtım aşamasındaki bir film ya da dizinin satışının yine yıldızların ön plana çıkarılarak gerçekleştirilmesine geleneksel medya çağında olduğu gibi devam edilmektedir (McDonald, 2003). Bu durum, geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüz yapımlarında da yıldız oyuncuların varlığının daha çok seyirciye ulaşılması için gereklilik olduğu kanısını beslemektedir.

Her ne kadar sinema ve televizyon gibi geleneksel mecraların alışlageldik yapısından ayrışma imkânını elinde bulundursalar da dijital platformların star sistemi gibi sinemanın ilk yıllarından kalan bir uygulamayı devam ettirdiklerini söylemek mümkündür. Türkiye’de hizmet veren uluslararası dijital platformların Türkçe orijinal yapımlarının çoğunluğunda yerli televizyon yıldızları rol almaktadır. Yabancı dijital platformların benimsediği gözlenen star sisteminden yola çıkan bu araştırma, seyircinin beğenilerinde oyuncu tercihlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Başrol oyuncuları daha önce birlikte rol aldıkları *Aşk-ı Memnu* adlı dizi ile uluslararası pazarda da ün elde eden Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ olan Netflix yapımı *İstanbul İçin Son Çağrı* (2023) filminin izleyici yorumları tematik analiz yöntemi ile incelenecektir. IMDb adlı web sitesindeki kullanıcı yorumlarının senaryo, prodüksiyon ve oyunculuk temaları altında değerlendirilmesinin öncesinde star sisteminin ortaya çıkışı ve özellikleri hakkında değerlendirmelerde bulunulacak, bir sonraki bölümde ise Türkiye’deki dijital platformlardaki star sistemine dair bilgi verilecektir.

1. DÜNDEN BUGÜNE STAR SİSTEMİ

Görsel açıdan cazibeli olduğu düşünülen genç oyuncular arasından seçilip başta menajerler ve yapım şirketleri

olmak üzere sektörün çeşitli karar vericileri tarafından öne çıkarılan ‘star’ (yıldız), kendisine uygun inşa edilen personası ile seyirciye sunulur. Yıldız görüntünün çok ötesindedir ve işlevi yalnız filmin yapım sürecinden ibaret sayılamaz. Bir yapımın hayata geçtiği tüm aşamalarda yer alır, buna çekim sonrasında yapımın seyirciye ulaşmasına kadar geçen süredeki tanıtım faaliyetleri de dahildir. Yapımcılar kadar dağıtımcılar da yıldızları tanıtım sürecinde ellerindeki en güçlü koz olarak görürler ve bu sayede seyircinin ilgisini çekeceklerini varsayarlar. Aynı zamanda yapımların uluslararası dağıtımını açısından da yıldızların katkısı önemsenir (McDonald, 2000). Yıldızlar sinema ve televizyon endüstrisinin dışında diğer endüstriler ile de doğrudan ve dolaylı ilişki içindedir. Kendileri hakkında verdikleri röportajlar ya da rol aldıkları projeler hakkındaki haberler ile çeşitli mecralarda yer almanın yanı sıra farklı ürünlerin reklam kampanyalarında da görev alabilirler (Ellis, 1991). “Yıldızın bir filmdeki varlığı, filmi izlemeye gittiğinizde göreceğiniz belirli bir şeyin vaadidir.” Vaat eden ve vaadini yerine getireceğini de taahhüt eden yıldız bunu rol aldığı yapımların haricinde başka ürünler için de kullanılabilir (Dyer, 2007a, s. 86). Reklamında yer aldığı bir ürüne dair dile getirdiği vaadi daha güçlü kılar ve satın alma konusunda ikna edebilir.

Bilindiği gibi oyuncunun bir yapımda yer alacağı kararı verildikten itibaren sorumlulukları senaryoyu okuması ile başlar ve devamında hazırlık sürecindeki prova çekimleri, çekim süreci ve çekim sonrası gerekli hallerde dublaj yapılması ile sona erer. Standart bir yapım sürecinde oyuncunun görevi post prodüksiyon aşamasının sonuna gelmeden çoktan sona ermektedir. Fakat söz konusu oyuncunun yıldız olması halinde yapımın tanıtım aşamasında görev almaya devam edeceği bilinir. Bunlara çeşitli mecralara verilen röportajlar ve galalar dahildir (McDonald, 2000). Yapımın dağıtım ve veya tanıtım sürecinde pazarlanmasına katkıda bulunan yıldızın “imajı, tamamlanmış ve yerleşik bir kimlik değildir” (Ellis, 1991, s. 97). Her projede yeni baştan tasarlanabilir ve potansiyel seyircinin beklentilerini karşılamak üzere öncekinden farklılaştırılabilir. Yine de bu noktada yıldızla dair algıya zarar verecek yönde bir hamlede bulunulmaması önem arz eder. Yıldızın kişisel hayatının filmlerinde yarattığı imaj ile çelişmemesi beklenir. Aksi durumlar yaşanırsa bile bunun ahlaki

açıdan seyircinin bakış açısıyla ters düşmemesi tercih edilir (DeCordova, 1991). Yıldız, menajerlerden yapımcılara tüm karar vericilerin el birliğiyle yarattığı bir kimlik olduğundan, oyuncunun bunu doğru taşıması ve hata yapmaması önemlidir. Hollywood'un stereotipleştirme (tektipleştirme) konusunda rakipsiz olduğu bilinmektedir. Seyircinin aşına olduğu belirli profillerin sürekli olarak yeniden üretilmesi ile gerek söylem gerekse estetik algı açısından değiştirilmesi zor kabuller yaratılır. Stereotipleştirme yıldızlar aracılığıyla devam ettirilmesi en kolay uygulamaların başında gelmektedir. Hali hazırda bir hayran grubuna sahip olan yıldızın çeşitlilik arz eden karakterler canlandırması riskli bulunur ve genellikle benzer profillerde farklı isimlere sahip karakterler olarak anlatılara dahil edilirler. "Star sistemi bir yıldızın halk tarafından oynadığı tüm rollere yansıyan belirli kişilik özellikleriyle kabul edildiği öncülüne dayanır" (Harris, 1991, s. 41). Yıldız oyuncular hiç oyunculuk deneyimi olmayan amatör gençlerden seçilebildiği gibi, tiyatro sanatçılarının ya da genç müzisyenler arasından seçilmiştir. Kariyerine yıldız oyuncu olarak devam eden müzisyenlere örnek olarak uzun yıllar en çok kazanan yıldızlardan biri olmayı başarmış Will Smith verilebilir. Smith, Afro-Amerikan bir rap şarkıcısı iken kendisinden bir yıldız oyuncu yaratılmıştır, bu da "beyaz kitleler için tehdit oluşturmayacak şekilde" gerçekleştirilmiştir (King, 2003, s. 62).

Her dönemin yıldızları kendine has özelliklere sahip olsalar da geçen yıllarda bu isimlerin yerini benzer özelliklere sahip daha genç isimler almaktadır. Buna örnek olarak 50'lerin asi genç erkek yıldızları olan Marlon Brando veya James Dean gibi isimlerin yerlerini sonraki on yıllarda Sean Penn veya Christian Slater gibi isimlerin alması verilebilir (McDonald, 2000). Sylvester Stallone'nin *Rocky*, Arnold Schwarzenegger'in *Terminatör*, Mike Myers'in *Austin Powers* filmlerindeki rolleri kariyerlerinin devamında bu filmlerde canlandırdıkları karakterler ile anılmalarına sebep olmuştur. Bu filmler aynı zamanda yıldızın anlatıyı somutlaştırdığı (Barker, 2003) örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yüksek maliyetli bir alan olan sinema için bir yapımda yıldızın varlığı bir anlamda garanti olarak kabul edilir. Her ne kadar yıldızın alacağı ücret bütçenin içinde önemli bir orana denk gelse de oyuncunun işlevi bir karakteri canlandırmanın ötesindedir ve bir

nevi pazarlama aracı olarak projede yer almaktadır (McDonald, 2000). Yıldız aynı anda hem ulaşılmaz hem de sıradan insan olarak sunulur. Böylece seyircinin gözünde kendilerinden biri gibi bir algı yaratılması gerçekleştirilirken, bir yandan da hayranlık uyandırması sağlanır (Ellis, 1991). Sıradan insan gibi sunulmasının bir diğer etkisi de seyirciye günün birinde kendisinin de yıldız olabileceği ihtimalini düşündürmektir. Yıldızın bir diğer işlevi de seyircinin sahip olmadığı nitelikleri veya kendi hayatında tecrübe edemediği, etme imkânının olmadığı durumları telafi etmektir (Dyer, 2007b).

Star sistemi, yüz hatları ve vücut yapısı açısından estetik bulunan genç oyuncuların, oyunculuk yeteneklerinin ikinci planda bırakıldığı ve özel hayatlarının sergilenebilir kabul edildiği bir uygulama olup, sinema ve televizyon endüstrisinin kapitalist düzenine uygun şekilde oyuncunun bir tüketim nesnesi olarak önce yaratılması, sonra hedef kitleye arz olunması üzerine kuruludur. Star sisteminde büyük yapımcı şirketleri 'yıldız' olmaya uygun oyuncular ile uzun süreli sözleşmeler imzalayarak projelerinin başrollerinde görevlendirmiş, bir başka ifadeyle aralarında işveren-çalışan ilişkisi kurmuşlardır.

Sinemada star sisteminin varlığı Hollywood ile anılsa da sistemin doğuşu ilk olarak İtalyan sinemasında gerçekleşmiştir. 1900'lerin ilk yıllarından itibaren tarihi olayları konu alan filmlere ağırlık verildiği bilinen İtalyan sineması, star sisteminin tohumlarını atmasıyla bilinir (Teksoy, 2003). Bununla birlikte Avrupa'daki sosyal ve ekonomik hayatı tümünden değiştiren I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar, İtalyan sinemasının parlak dönemini yitirmesine yol açmıştır. Amerika'nın bu savaşta yer almaması, sinemasının lehine bir sonuç yaratarak Hollywood'un Avrupa ülkelerindeki sinemaların aksine bu dönemde daha fazla güçlenmesine ve kendi sistemini oluşturmaya başlamasına imkân vermiştir. Zamanla kuralları değişime uğrasa da Hollywood'a özgü bir stüdyo sistemi uluslararası pazara hakimiyet kuran filmler üretmiştir. Stüdyo sisteminin güçlenmesinde ise yıldız sisteminin katkısı büyüktür (Öz, 2022). Karar vericiler dışındakiler için çalışma şartlarının son derece acımasız olduğu bilinen stüdyo sisteminde yıldız oyuncuların 'mutsuz' ve neredeyse 'tükenmiş' ruh halleri yıllar geçtikçe ön plana çıkmış, bu şartlar

Marilyn Monroe, Judy Garland, Ona Munson gibi kimilerinin intihar etmelerine dahi sebep olmuştur.

Sinemanın ilk yıllarında filmlerde rol alan oyuncuların isimlerinin popüler olmalarını engellemek adına gizli tutulduğu bilinmektedir. O dönemlerde popüler tiyatro oyuncularının talep ettikleri yüksek ücretler yapım şirketlerinin gözünü korkuttuğundan bu şekilde bir tedbir alınmaya çalışılmışsa da seyircinin beyazperdede izlediği oyuncuların isimlerini merak etmeleriyle bu strateji işlevsiz hale gelmiş, oyuncuların isimleri filmlerde belirtilmeye başlanmıştır. Amerikan sinemasının ismi ilk kez bir filmde görülen oyuncusunun Florence Lawrence olduğu bilinmektedir. Filmlerde rol alan oyuncular kısa sürede popülerleşmeye başlayınca yapım şirketleri oyuncular konusunda birbirleri ile rekabet eder noktaya gelmiş, hatta birbirlerinin oyuncularını kendi projelerine transfer etmeye başlamışlardır. Hâlihazırda tanınan ve sevilen tiyatro oyuncuları da sinemaya transfer edilmeye çalışılmış, fakat bu oyuncular beyazperdede beklenen talebi görmemiştir. Bu durum kısa sürede sinemanın “kendi yıldızlarını” yaratmasına sebep olmuştur. Sinemanın ilk yıldızları denebilecek yeni oyuncular kısa sürede bir tiyatro oyuncusunun aldığı kadar çok üzerinde ücretler almaya başlamıştır. Aynı dönemde seyircinin ilgisini çekmek amacıyla yalnızca ‘yıldız’ oyunculara yer verilmesinin yeterli olmadığı, yapımların seyirciye duyurulması ve seyircide merak uyandırmaları için yeni hamlelerde bulunulması gerektiği fark edilmiştir. Böylece film tanıtımlarının yapıldığı dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. Motion Picture Magazine, Photoplay, Modern Screen gibi dergilerin aynı zamanda yıldızların kişisel hayatlarına dair magazin haberleri de içerdiği bilinmektedir (Teksoy, 2005).

Türkçe yayınlanan sinema dergilerinin ilk basım yılı 1914 olmakla birlikte, cumhuriyet sonrası ilk sinema dergisinin Le Courier du Cinéma (Sinema Postası) olduğu bilinmektedir. Her sayı hem Osmanlı Türkçesi hem de Fransızca olarak aynı ciltte yayımlanmıştır (Odabaşı, 2024). 1923 yılında basımına başlanan Sinema Postası’nı Opera-Sine, Sinema Mecmuası, Sinema Yıldızı, Film Mecmuası, Sinema Mihveri, Artistik-i Sine, Türk Sineması, Sinematograf Ceridesi, Sinema gazetesi, Sinema ve Tiyatro Alemi, Glorya, Holivut (Evren, 1993) gibi yayınlar takip etmiştir. 1929 yılında Sinema gazetesi bir yarışma düzenleyerek

Türk oyuncular arasından seçilecek bir kadın ve bir erkek oyuncuyu Hollywood’a göndermeyi vaat etmiş fakat vaadini yerine getirememiştir. 50’lerden önce Türkiye’de gösterilen filmlerin çoğunluğunu başta Amerikan yapımları olmak üzere yabancı filmler oluşturmuştur (Arslan, 2022).

Türk sinemasında yıldız kavramının ortaya çıkışı ise 1950’ler sonrasına tekabül etmektedir. Öncesindeki dönemde sinemada tiyatro oyuncularının hâkimiyeti söz konusudur ve bunların arasında Cahide Sonku dışında yıldız olarak tanımlanabilecek oyuncu yer almamaktadır. Türk sinemasında yıldızlar yönetmenlerin öngörülleri ile şekillenen tercihleri veya sinema dergilerinin açtığı yarışmalar vasıtasıyla yaratılmıştır (Özgüç’ten aktaran Öz, 2022). Bu yıldızlardan ilk ikisi, 1938 yılında on beş günlük olarak yayımlanmaya başlayan, 1950’den itibaren haftalık olarak yayınına devam eden Yıldız adlı derginin (Evren, 1993) yarışmasında birinci olan Belgin Doruk ve Ayhan Işık’tır.

Görsel 1. Sinema Dergisi (1962)

Devam eden yıllarda, başta Artist ve Ses adlı dergilerin düzenledikleri olmak üzere başka yayınların da yarışmaları aracılığıyla Türkiye'nin yeni yıldızları birer birer netleşmeye başlamıştır. Artist dergisinin 1962 yılındaki yarışmasının birincisi olan Filiz Akın'ı ertesi yıl birincilik kazanan Cüneyt Arkın ve 1963'te Ediz Hun izlemiştir. 1970 yılında Ses dergisinin yarışmasının birincisi Tarık Akan olmuş, Akan'dan iki yıl önce ise Kadir İnanır Ses dergisinin finalistlerinden olup, hemen ardından Saklambaç gazetesinin düzenlediği yarışmada birinci seçilmiştir. 1960'ların en ünlü kadın oyuncularını Filiz Akın, Türkan Şoray, Fatma Girik ve Hülya Koçyiğit uzun yıllar Yeşilçam'da "dört yapraklı yonca" olarak anılmış ve bu tanım günümüze kadar ulaşmıştır.

Yeşilçam'ın yıldız oyuncularını her ne kadar fiziksel görüntüleri ile seyircide hayranlık uyandırmayı başarmışlarsa da söz konusu oyunculuğun en önemli kriterlerinden biri olan 'ses' olduğunda başka isimler tarafından yapılan dublajlar ile seyirci karşısına çıkarılmışlardır. Bu durum yıldız yaratırken önceliğin oyunculuk yeteneği olmadığı, bunun yönetmenin uğraşı ve / veya dışarıdan birtakım müdahaleler ile iyileştirilebileceği düşüncesinin ispatı olarak değerlendirilebilir. Örneğin Türk yönetmenler arasında en gerçekçi anlatılara imza atan Lütfi Ömer Akad'ın dahi filmlerinde rol vereceği yıldız oyuncuların "beden ve yüz yapısına" oyunculuk performanslarından daha fazla önem verdiği bilinmektedir (Gülyüz'den aktaran Arslan, 2022, s. 193). Öyle ki, seyirci büyük sevgi gösterdiği yıldızların gerçek seslerini ilk kez televizyonda yayınlanan röportajlarında duyduklarında şaşkınlık yaşamakta, hatta filmlerde gördükleri karakterlere bir yabancılik hissetmektedir.

Yıldız oyuncular için bir diğer öne çıkan unsur ise canlandırdıkları karakterlerin özelliklerini kariyerleri boyunca taşıma zorunluluğudur. "İyilik veya kötülükle özdeşleşen yıldızlar bu tiplerini değiştiremezler. İyiler her zaman iyi kalır, fattan kadınlar veya pis zamparalar bu rolleri tekrarlamaya mahkumdur" (Arslan, 2022, s. 227). Tüm kariyerlerini 'kötü' karakterler olarak tamamlayan Neriman Köksal, Lale Belkis veya Suzan Avcı buna örnek olarak verilebilir.

"Yeşilçam'ın altın çağına damgasını vuran yıldızlar, o dönemin ahlak anlayışına uygun rollerle seyirci karşısına çıkarken, özel hayatlarında toplumsal

normların dışında davranabilmekte ve bu durum toplum tarafından normal kabul edilmektedir" (Öz, 2022, s. 260). Örneğin, Türkan Şoray'ın uzun yıllar boyunca başka bir kadınla evli olan Rüçhan Adlı ile olan ilişkisi gazeteden televizyona her mecrada normalleştirilmiş, halkın gözündeki 'Sultan' imajının zarar görmesinin önüne geçilmiştir. Şoray'ın medya tarafından korunan prestijinin aksine, yıldız oyuncuların özel hayatlarının magazin haberlerine 'malzeme' edilmesi her dönem olağan karşılanmıştır. Ellis (1991, s. 93), yıldızların kitle iletişim araçları tarafından nasıl kullanıldıklarına dair yorumunda önemli bir noktaya değinir ve "siyasi güçleri olmayan figürler" olarak tanımladığı yıldızların skandal haberlere malzeme edilmelerini vurgular. Bu anlamda yıldızlar, "tartışma" yaratılması niyetiyle araçsallaştırılırlar. Aynı zamanda "Yıldızların bir lehimleme işlevi vardır: Hem kamusal hem de mahrem olarak haberleri ve kişisel olanı bir arada tutarlar".

Günümüzde olduğu gibi Yeşilçam'ın yükselişte olduğu dönemlerde de sinema sektörünün başat aktörleri dağıtımçıları olmuştur. Bilindiği gibi bir filmin vizyona gireceği hafta ve gösterimine devam edilecek süreyi belirleyen, dağıtım şirketleridir. Bu nedenle yapım şirketlerinin dağıtımçıları olan ilişkileri bu şirketler için hayati önem taşımaktadır (Erus, 2013). Dağıtımçının kararını etkileyenlerin başında filmin türü, hitap ettiği seyirci grubu ve kadrosunda yıldız oyuncuların yer alıp almaması gelmektedir. Birer yıldız olarak tanımlanan oyunculara ödenen ücretlerin prodüksiyon bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturduğu bilinmektedir. Öyle ki, bu ücretler projenin hayata geçip geçmemesi konusunda dahi etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle, bir yapımda yıldızın varlığını, projenin bütçesi belirlemektedir. Metin Erksan'ın *Susuz Yaz* (1963) filminde aslında başrol karakteri için Türkan Şoray ile çalışmak istemesi fakat Şoray'a ayrılması gereken bütçenin yüksek olması nedeniyle o dönemde henüz yıldız olmayan Hülya Koçyiğit ile çalışması buna örnek olarak verilebilir (Erkılıç, 2003).

70'lerin sonu ve ilerleyen yıllarda televizyonun evlerde yaygınlaşması ile ekranın cazibesine kapılıp sinema salonlarını terk eden seyircinin bir anlamda Yeşilçam'ın melodramlarına olan talebi de sona ermiştir. Bu dönemde, başta Atıf Yılmaz filmleri ile döneminin kadın yıldızlarından Müjde Ar olmak üzere; Hale Soygazi, Hülya Avşar, Ahu Tuğba gibi yeni yıldızlar ortaya çıkmıştır. 90'ların ilk yıllarından

itibaren hayatımıza giren özel kanalların da etkisiyle Türk sineması için yeni bir dönem başlamış, salonlarda gösterilen az sayıda yerli film seyirci çekemediği gibi televizyon kanalları yerli filmlere ortak yapım modeli ile kaynak sağlamış, hatta televizyon filmleri üreterek seyirciye yerli filmi de ekran aracılığıyla sunmuştur. Bununla birlikte, sinemanın yıldızları televizyon yapımlarında rol almaya, yönetmenler ise dizi projelerinde görev yapmaya başlamıştır (Arslan, 2022).

Türkiye’de bir sinema endüstrisinin varlığından söz etmek mümkün olmadığından sinema ve televizyon sektörü aynı aktörler tarafından ayakta tutulmaktadır. Uzun yıllardır yıldız yaratan tek mecra, televizyon olagelmıştır. Yerli diziler aracılığı ile popüler olan genç oyuncuların bir kısmı zamanla yıldıza dönüşmektedir. Elde ettikleri bu konumu da yine televizyonda değerlendirmekte, ekrana kıyasla beyazperdede daha az yer almaktadırlar.

Ana-akım sinemanın ilk tercihi şüphesiz ki yıldız oyuncular olmaktadır. Yıldız oyuncunun varlığı bir filmin gişe başarısında, bir dizinin reyting başarısında belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar bu kabulü yanlışlayan son dönem örneklerine rastlansa da halen genel algı bu yöndedir. Bununla birlikte, sanat sineması olarak tanımlanan ‘bağımsız’ yapımlarda, “star sisteminin kapital anlayışın dayattığı popüler kültürle şekillenen, tüketim odaklı” (Aşçı, 2019, s. 69) ana-akım sinemanın aksine yıldız oyuncuların öncelendiğine rastlanmamaktadır. Hatta bir oyuncunun yıldız olması için yetenek ilk şart olmadığından, yıldız oyuncuların oyunculuk performanslarının da çoğu auteur yönetmen için beklentinin altında kalabileceği tahmin edilebilir. Yüksek gişe yapan belirli filmler haricinde, yıl boyu vizyona giren filmler arasında popüler olmayan oyuncuların başrollerde olduğu birçok yapım bulunduğu görülmektedir. Bunun aksine televizyon ekranlarında yer alan dizilerin hemen hepsi yıldız oyuncular bulundurmakta, bir yandan da yeni yıldızlar yaratmaya devam etmektedir. Yakın zaman önce sinema ve televizyona alternatif olarak hayatımıza giren dijital platformların yapımlarında ise yıldız oyunculara yer verme açısından farklılıklar göze çarpmaktadır.

2. DİJİTAL PLATFORMLARDA STAR SİSTEMİ

2016 yılında Türkiye pazarına giriş yapan Netflix Türkiye, ilk orijinal yerli içeriği olan *Hakan: Muhafız* adlı diziyi 2018 yılında üyelerine sunmuştur. Kalabalık oyuncu kadrosuna sahip, fantastik türdeki bu dizinin başrol oyuncusu olarak dönemin popüler televizyon yıldızlarından Çağatay Ulusoy tercih edilmiştir. Çağatay Ulusoy’un yurtiçinde tanınırlık elde etmesini sağlayan *Medcezir* (2013-2015) ve *Adını Feriha Koydum* (2011-2012) adlı diziler olmuştur. *Medcezir*, 2016 yılında yurtdışı pazarına da sunulduğundan Çağatay Ulusoy başta Latin Amerika seyircisi olmak üzere yabancı seyircinin de yakından tanıdığı oyuncular arasına girmiştir (Beyazperde, 2016). Ulusoy’un Netflix Türkiye’nin ilk yerli projesinde yer almasının sebebinin, yurtiçinden ziyade yurtdışında elde ettiği popülariteden kaynaklandığı bilinmektedir. Alınan bu stratejik karar amacına ulaşmış ve dizi Latin Amerika ülkeleri olmak üzere yabancı ülkelerde ilk sıralarda yer alarak yüksek izlenme oranları elde etmiş ve dizi dört sezon devam etmiştir (Ntv, 2019). Bu sonuç Çağatay Ulusoy’un Netflix Türkiye projelerinde en çok başrol oynayan oyuncu olmasına yol açmıştır ve Ulusoy, *Hakan: Muhafız*’ı takiben dört Netflix projesinde daha başrolde yer almıştır.

Tablo1. Netflix Türkiye’nin Orijinal Yerli Yapımları¹

Yapım	Başrol Oyuncusu
Hakan: Muhafız – 2018 (Dizi)	Çağatay Ulusoy
Atiye – 2019 (Dizi)	Beren Saat
Fatma – 2021 (Dizi)	Burcu Biricik
Kulüp – 2021 (Dizi)	Gökçe Bahadır
Kuş Uçuşu – 2022 (Dizi)	Birce Akalay
Pera Palas’ta Gece Yarısı – 2022 (Dizi)	Hazal Kaya
Yakamoz S-245 – 2023 (Dizi)	Kıvanç Tatlıtuğ
Şahmaran – 2023 (Dizi)	Serenay Sarıkaya
Zeytin Ağacı – 2023 (Dizi)	Tuba Büyüküstün
Terzi – 2023 (Dizi)	Çağatay Ulusoy
Kübra – 2024 (Dizi)	Çağatay Ulusoy
Kimler Geldi Kimler Geçti? – 2024 (Dizi)	Serenay Sarıkaya
Kağıttan Hayatlar – 2021 (Film)	Çağatay Ulusoy
Kin – 2021 (Film)	Yılmaz Erdoğan
Cici – 2022 (Film)	Yılmaz Erdoğan

¹ Yazar tarafından üretilmiştir.

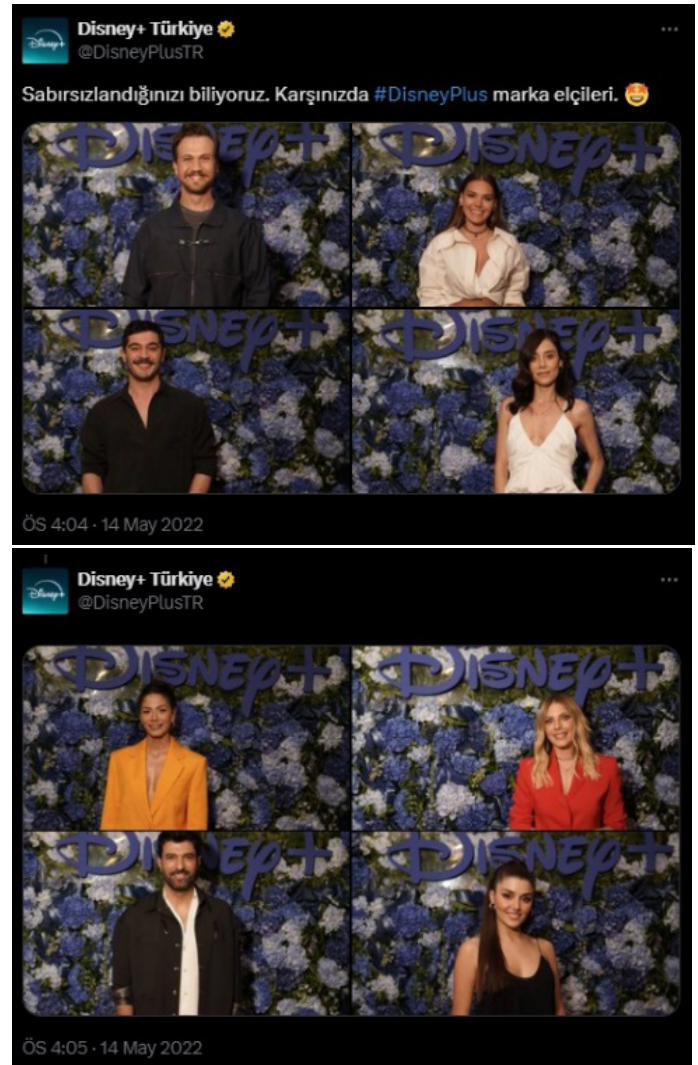
Aşk Taktikleri – 2022 (Film)	Demet Özdemir
Yolun Açık Olsun – 2022 (Film)	Engin Akyürek
Sen Yaşamaya Bak – 2022 (Film)	Aslı Enver
Âşıklar Bayramı – 2022 (Film)	Kıvanç Tatlıtuğ
Boğa Boğa – 2023 (Film)	Kıvanç Tatlıtuğ
İyi Adamın 10 Günü – 2023 (Film)	Nejat İşler
İstanbul İçin Son Çağrı – 2023 (Film)	Beren Saat / Kıvanç Tatlıtuğ
Tam Bir Centilmen – 2024 (Film)	Çağatay Ulusoy

Medcezir'in bir diğer yıldız başrol oyuncusu olan Serenay Sarıkaya da *Şahmaran* (2023) ve *Kimler Geldi Kimler Geçti?* (2024) adlı Netflix projelerinde başrol oyuncusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Netflix Türkiye'nin ikinci orijinal yapımı olan *Atiye* (2019) adlı dizinin başrolünde yine rol aldığı televizyon dizileri ile uluslararası popülerlik elde etmiş bir oyuncu olan Beren Saat'e yer verilmiştir. Saat, Halit Ziya Uşaklıgil'in aynı adlı romanından uyarlanan *Aşk-ı Memnu* (2008-2010) adlı yapımda Kıvanç Tatlıtuğ ile başrolleri paylaşmıştır. Üst sınıf bir ailenin iki üyesi arasında yaşanan yasak aşk üzerine kurulu melodram türündeki *Aşk-ı Memnu* dizisi Türkiye'de yayınlandığı dönemde çok yüksek reytingler elde etmiş, hemen ardından ihracatına başladıktan sonra benzer bir başarıyı uluslararası pazarda da yakalamıştır. Dizi 2017 yılında Perulu televizyon kanalı Latina Pe TV tarafından düzenlenen 'Latina Turkish Awards' ödülünde 9 dalda ödül kazanmıştır (Haberler, 2017). Organizasyonda ödül kazanan bir diğer yapım ise *Fatmagül'ün Suçu Ne?* adlı dizi olmuştur. *Fatmagül'ün Suçu Ne?* dizisinin de başrol karakteri olan Beren Saat, Türk kadın oyuncular arasında yurtdışında en çok tanınan isimlerden biri haline gelmiştir. *Aşk-ı Memnu*'da Saat ile başrolleri paylaşan Kıvanç Tatlıtuğ, Çağatay Ulusoy'dan sonra Netflix Türkiye yapımlarında en çok başrol üstlenen ikinci oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıvanç Tatlıtuğ'un yurtdışındaki popülerliği *Aşk-ı Memnu*'nun uluslararası pazara açılmadan öncesine dayanmaktadır. Başrolünde yer aldığı 2005 yılında Türkiye'de yayınlanan *Gümüş* adlı dizi 2008 yılında yurtdışı pazarda yayınlanmaya başlamış ve özellikle Arap ülkelerinde büyük ilgiyle karşılanmıştır. Arapça *Noor* ismiyle dublajlı olarak yayınlanan dizinin final bölümü 85 milyon seyirci tarafından izlenmiştir (Uştuk, 2019).

2022 yılına gelindiğinde Türkiye'deki dijital platformlara bir yenisi eklenmiş ve Amerikan medya devleri arasında yer alan Walt Disney Şirketi'nin 2019 yılında Disney Plus ismiyle kurduğu platform, Disney Plus Türkiye ismiyle hizmet vermeye başlamıştır. Kütüphanesinde başta Walt Disney şirketine ait yapımlar olmak üzere *Star Wars* serisi, Marvel yapımları gibi birçok popüler film ve diziyi bulunduran Disney Plus, Netflix ile rekabet etme

konusunda zorlanmasa da orijinal yapımlarında uyguladığı stratejilerin de gözler önüne serdiği gibi kısa sürede artırmayı hedeflemiştir. Agresif bir pazarlama kampanyası ile birçok mecrada tanıtım çalışmalarının yürütüldüğü lansman sürecinde en sık dile getirilen, platformun kısa sürede çok sayıda Türkçe orijinal içerik sunacağı yönünde olmuştur. İç pazara girer girmez televizyon dizilerinin yıldız oyuncularını ile sözleşmeler imzalayan Disney Plus tanıtım kliplerinde sürekli bu oyunculara yer vermiş, sosyal medya reklamlarından billboard reklamlarına kadar tüm görsellerinde bu oyuncuları 'marka elçileri' olarak kullanmıştır.

Görsel 2. Disney Plus Türkiye X hesabı paylaşımı (2022)

Kaynak: X.com/DisneyPlusTR

Platformun transfer ettiği yıldız oyuncular; başta yerli dizi ihracatında en yüksek satış ve izlenme başarısı yakalayan yapımların başrol oyuncularını da içeren *Muhteşem Yüzyıl* (2011-

2014) dizisinin başrol oyuncusu Halit Ergenç olmak üzere Cansu Dere, Demet Özdemir, Aslı Enver, Buğra Gülsoy, Eda Ece, Engin Akyürek, Timuçin Esen, Pınar Deniz, Can Yaman, Burak Çetin ve Aras Bulut İynemli'den oluşmaktadır. Platform, ilk orijinal yapımı olarak başrolünde *Fatmagül'ün Suçu Ne?* dizisinde Beren Saat ile başrolü paylaşan Engin Akyürek'in olduğu *Kaçak* adlı diziyi yayınlamıştır. Devamında ise *Ben Gri* (Timuçin Esen), *Arayış* (Aslı Enver) ve *Artist* (Pınar Deniz) adlı diziler kütüphaneye eklenmiştir. Kısa aralıklarla üyelere sunulan bu yapımların hiçbiri platformun üye sayısını artıracak kadar popüler olmayı başaramamıştır. Platformun üye sayısını artırma açısından asıl etkili olan hamle ünlü Türk komedyenlerin imza attığı filmleri yayınlaması olmuştur. Şahan Gökbakar'a ait tüm zamanların en çok izlenen yerli filmi olan *Recep İvedik* serisinin 7. filmi, Gülse Birsel'in senaryosunu yazdığı kalabalık kadrolu *Yılbaşı Gecesi* adlı filmi ve Ata Demirer'in başrolünde olduğu *Bursa Bülbülü* takip etmiştir. Disney Plus Türkiye yerli içerik konusunda vaadini gerçekleştirme yönünde hızlı bir adım atsa da bir yıl geçmeden şirketin aldığı bir kararla 2024 yılına kadar yerel üretimlere ara verildiği açıklanmış ve platformun kütüphanesinden o tarihe kadar yayınlanmış olan yerli içerikler kaldırılmıştır. Alınan karar gereği yayınlanamayacak olan yapımların haklarını yapım şirketlerine iade eden platform, bu şirketlerin söz konusu yapımları kendi tercihleri doğrultusunda başka mecralara satabileceklerini duyurmuştur (Cumhuriyet, 2023). Disney Plus'ta yayını iptal edilen bu yapımlar arasında *Muhteşem Yüzyıl*'da Halit Ergenç ile başrolleri paylaşan Meryem Uzerli'nin ana karakteri canlandırdığı *Ru* isimli dizi ile yine Halit Ergenç'in bir diğer Türk kadın yıldız Tuba Büyüküstün ile başrollerde oldukları *Yarın Yokmuş Gibi* isimli dizi, yerli dijital platform olan Gain tarafından satın alınarak yayınlanmıştır.

Türkiye'de yer alan bir diğer dijital platform, Amazon Prime Video'dur. Platform, 2016 yılından itibaren Türkiye'den kullanıma açık olmasına rağmen ülkemizde Amazon Prime hizmetinin 2020 yılında başlaması ile daha bilinir olmuştur. Uzun yıllar e-ticaret sitesi olarak hizmet verdikten sonra günümüzde teknoloji şirketine dönüşmüş olan Amazon'un, ücretsiz ve hızlı kargo hizmeti sunan Amazon Prime hizmeti ile bu platforma ücretsiz olarak üye olunabilmektedir. Amazon Prime Video az sayıda yerli içerik üretmiştir.

Bunların ilki başrollerinde müzisyen Murat Boz'un ve oyuncu Burcu Özberk'in yer aldığı *Rüyanda Görürsün* (2023) adlı romantik komedi olmuştur. İkinci orijinal yapım ise polisiye türündeki *Düğüm* (2024) adlı dizidir. *Düğüm*'ün başrol oyuncusu olan Bergüzar Korel, yerli dizi ihracatı için bir dönüm noktası olan *Binbir Gece* (2006) dizisinin başrol oyuncusu olması nedeniyle uluslararası tanınırlığı olan bir başka Türk oyuncudur (Milliyet, 2011). Platformun üçüncü ve son yerli yapımı, *Aşk-ı Memnu*'nun hikayesini eserin ana karakteri olan Bihter'in gözünden anlatan bir uyarlama olan *Bihter* (2024) isimli film olmuştur.

Yerli dijital platformlar Blu TV, Exxen ve Gain orijinal içerikleri ile ilgili olarak star sistemini öncelikli stratejileri olarak benimseyen diğer uluslararası platformlardan görece ayrı bir noktada durdukları iddia edilebilir. Bu platformların, bilinirliği olan fakat 'yıldız' olarak tanımlanamayacak oyuncuların yanı sıra film ya da dizi deneyimi olmadığından seyircinin aşına olmadığı oyuncuların da rol aldığı yapımlara yer verdikleri görülmektedir. İzleyici beğenilerini belirleyen en önemli faktörün yapımın oyuncu kadrosundan ziyade senaryonun niteliği olduğu bilinmektedir. Bu görüşü destekleyen bir örnek olarak özellikle Türk televizyon ekranlarında yıllardır yayınlanan diziler arasında başrollerinde yıldız oyuncular bulunmasına rağmen düşük reyting alan ve yayından kaldırılan birçok yapım gösterilebilir. Star sisteminin günümüz izleyicisinin beklentilerini karşılamakta yeterli olmadığı gerek televizyon gerekse sinema sektöründe bilinmektedir. İzleyiciler uzun yıllardır çeşitli çevrimiçi mecralar üzerinden yapımlara yönelik beğenilerini ve yorumlarını paylaşabilmekte, IMDb, Rotten Tomatoes gibi web siteleri üzerinden oylamalar yapabilmektedir.

En eski ve en kolaycı stratejiyi uygulayarak yıldız oyuncuların sırtına yaslanan projeleri seyirciye sunmakta ısrar eden platformların elde ettiği nicel veriler, star sisteminin başarılı olmadığını göstermektedir. Haziran 2024 itibarıyla IMDb sitesinde yer alan veriler incelendiğinde Netflix'in Türkçe yapımlarının ortalama puanı 6,6 iken, Disney Plus'ta bu rakam 5,8'e, Amazon Prime'da ise 4,7'ye düşmektedir. Görece yenilikçi anlatıları önceleyen ve tek stratejisi star sistemini devam ettirmek olmayan yerli dijital platformlardan Blu TV'nin ortalama puanı

7,4 iken, en yüksek ortalamaya sahip platformun ise 8,45 puan ile Gain olduğu görülmektedir (Aba, 2024). Yerel ve uluslararası dijital platformların arasındaki bu farklılık günümüz izleyicisinin beklentilerinin değişmekte olduğunu düşündürmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Uluslararası pazarda hizmet veren dijital platformlardaki süregelen star sisteminden yola çıkan bu araştırma, izleyici beğenilerinde oyuncu tercihlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Sayıca Türkçe dilinde en fazla orijinal içerik üreten platform olan Netflix'in 2023 yılında yayınladığı *İstanbul İçin Son Çağrı* filminin izleyici yorumları, tematik analiz yöntemi ile incelenecektir. Bilindiği gibi "tematik analiz, yorumları kullanarak keşfetmeyi amaçlayan bir çalışma için en uygun yöntem olarak kabul edilebilir. Açık kelimeler veya kelime öbekleri saymanın ötesine geçer" ve gizlenen veya açıkça paylaşılan görüşleri tanımlamaya ve açıklamayı hedefler (Çarıkçı vd., 2024, s. 129). Yorumlarda tekrar eden konular uygun başlıklar altında sınıflandırılarak öncelikle üç ana tema seçilmiştir. Bunlar da kendi içlerinde alt temalara ayrılarak yorumlar analize uygun hale getirilmiştir.

İstanbul İçin Son Çağrı adlı filmin başrol oyuncuları daha önce *Aşk-ı Memnu* dizisinde birlikte rol almış olan ve Türkiye'de olduğu kadar uluslararası pazarda da popülerliğe sahip iki oyuncu olan Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ'dur. Filmin yönetmeni Gönenç Uyanık, senaristi ise Nuran Evren Şit'tir. Uyanık daha önce Netflix'in *Hakan Muhafız*, *Atiye* ve *Aşk 101* adlı dizilerinin birkaç bölümünde yönetmen olarak yer almış, bunlardan önce ise *Hesapta Aşk* isimli romantik komedi türündeki bir filmin yönetmenliği üstlenmiş, yanı sıra reklam ve müzik klipi yönetmeni olarak da görev yapmıştır. Şit ise *Hanımın Çiftliği*, *Hayat Yolunda*, *İntikam*, *Vatanım Sensin*, *Şeref Meselesi* gibi televizyon dizilerini ve *Aşk Tesadüfleri Sever (1-2)* ile *8 Saniye* filmlerinin senaryolarını kaleme almıştır. Şit aynı zamanda bir başka Netflix dizisi olan *Zeytin Ağacı*'nin da senaristidir.

Romantik komedi türündeki *İstanbul İçin Son Çağrı* filmi, Serin (Beren Saat) ve Mehmet (Kıvanç Tatlıtuğ) çiftinin sorun yaşadıkları evliliklerini kurtarmak adına ilişki terapistlerinin tavsiyesine uyarak bir

oyuna girişmeleri hakkındadır. Olay örgüsü ise iki yabancı gibi davranarak New York seyahatine çıkan çiftin bir gün boyunca yeni tanışmış gibi davranarak zaman geçirmesi ve günün sonuna doğru, ilişkilerini bozan sorunları aşmak üzere adımlar atmaları üzerine kuruludur.

Araştırma için bu örneğin seçilmesinin gerekçesi söz konusu yapımın yayın öncesi tanıtımının ilk günden itibaren başrol oyuncularından yapılmış olması, seyircinin yıllar sonra bu iki oyuncuyu bir arada görmeyi beklediği varsayımından hareketle tüm vurgunun filmin içeriğinden ziyade 'nihayet' gerçekleşen bu 'tekrar' buluşmaya yapılmış olmasıdır (Beyazperde, 2022) Gerçekten de *Aşk-ı Memnu* dizisinin hayranları arasında olan bir grup seyirci yıllardır çeşitli mecralardan bu iki oyuncuyu tekrar karşılıklı izlemek istediklerini belirtmiştir. Platformun projeyi tasarlarken bu talebi değerlendirmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Filme dair izleyici yorumlarının kaynağı olarak tüm ülkelerden izleyicilerin üye olarak film ve diziler hakkında yorum ve puanlama yapabildiği bir web sitesi olan IMDb (Internet Movie Database) kullanılmıştır. Araştırma Kasım 2023 – Nisan 2024 tarihleri arasında yazılmış olan yorumları içermektedir.

1990 yılında kurulan IMDb adlı web sitesi sayısız film ve dizi hakkında bilgilere erişim mümkündür. Her yapımın kendi sayfasında yapımın konusu, oyuncu kadrosu, teknik ekibi, fragmanlar, fotoğraflar, haberler ve sitenin kullanıcılarının katkılarıyla oluşturulan yorum ve puanlama bilgileri yer almaktadır. Sinema ve film endüstrisi içeriklerine dair kaynaklar arasında tüm dünyada en sık kullanılan kaynak olan bu site, 1998 yılında Amazon adlı şirket tarafından satın alınmıştır. Kullanıcılar kendi isimleri ya da anonim kimliklerle üyelik açabilmekte ve yapımlarla ilgili görüşlerini paylaşabilmektedir. Kullanıcılar profillerinde kendi tercihlerine bağlı olarak siteye ne zamandır üye olduklarını, yazmış oldukları yorumları, puanladıkları yapım sayısını paylaşabilmektedir.

4. BULGULAR

İstanbul İçin Son Çağrı filmine Kasım 2023 – Nisan 2024 tarihleri arasında yazılmış izleyici yorumlarının sayısının 60 olduğu görülmüştür. Kullanıcılar 1'den 60'a numaralandırılarak kodlanmış, bu sıralama sitenin

yorumları sıralama seçenekleri arasından ‘en üretici üye’ başlığı seçilerek oluşturulmuştur. Aşağıdaki tablo kullanıcıların üyelik süresi, toplam yaptıkları yorum sayısı, *İstanbul İçin Son Çağrı* filmine verdikleri puan ve yaşadıkları bölge bilgilerini içermektedir. Yaşadığı bölge hakkında bilgi edinilemeyen kullanıcılar için “belirsiz” ifadesi kullanılmıştır.

Tablo 2. Kullanıcı Bilgileri

Kullanıcı	Üyelik süresi	Yorum sayısı	Verdiği puan	Ülke
K1	20 yıl	2910	8	Yabancı
K2	7 yıl	1126	6	Yabancı
K3	10 yıl	841	5	Yabancı
K4	4 yıl, 2 ay	302	9	Türk
K5	12 yıl	222	7	Yabancı
K6	5 yıl	117	4	Türk
K7	9 yıl	72	8	Yabancı
K8	1 yıl, 3 ay	42	3	Türk
K9	7 yıl	34	1	Türk
K10	9 ay	30	7	Yabancı
K11	12 yıl	28	3	Belirsiz
K12	6 yıl	20	10	Yabancı
K13	7 yıl	18	10	Türk
K14	2 yıl	12	6	Türk
K15	2 yıl, 8 ay	10	1	Belirsiz
K16	9 yıl	7	1	Türk
K17	8 yıl	7	1	Belirsiz
K18	2 yıl, 7 ay	6	10	Türk
K19	7 yıl	5	10	Belirsiz
K20	10 yıl	5	3	Türk
K21	7 yıl	5	9	Türk
K22	18 yıl	4	10	Türk
K23	2 yıl, 6 ay	4	3	Yabancı
K24	2 yıl, 4 ay	4	3	Türk
K25	11 yıl	4	6	Türk
K26	11 yıl	4	1	Türk
K27	10 yıl	4	5	Türk
K28	9 yıl	4	5	Belirsiz
K29	6 yıl	4	6	Yabancı
K30	6 yıl	4	2	Türk

Kullanıcı	Üyelik süresi	Yorum sayısı	Verdiği puan	Ülke
K31	3 yıl, 7 ay	3	6	Yabancı
K32	9 ay	3	-	Türk
K33	9 ay	3	3	Belirsiz
K34	2 yıl	2	10	Türk
K35	1 yıl, 2 ay	2	1	Belirsiz
K36	8 yıl	2	4	Belirsiz
K37	7 yıl	2	4	Türk
K38	4 yıl, 8 ay	1	3	Belirsiz
K39	4 yıl, 8 ay	1	1	Türk
K40	4 yıl, 3 ay	1	10	Belirsiz
K41	2 yıl, 10 ay	1	9	Belirsiz
K42	2 yıl, 9 ay	1	3	Türk
K43	2 yıl, 8 ay	1	1	Belirsiz
K44	1 yıl, 9 ay	1	2	Türk
K45	1 yıl, 5 ay	1	1	Türk
K46	10 ay	1	1	Belirsiz
K47	9 ay	1	10	Yabancı
K48	Bilgi yok	1	1	Türk
K49	9 ay	1	10	Yabancı
K50	9 ay	1	7	Yabancı
K51	9 ay	1	1	Türk
K52	Bilgi yok	1	4	Türk
K53	7 ay	1	4	Yabancı
K54	5 ay	1	1	Belirsiz
K55	14 yıl	1	1	Türk
K56	10 yıl	1	8	Belirsiz
K57	8 yıl	1	5	Türk
K58	8 yıl	1	10	Yabancı
K59	19 yıl	1	1	Türk
K60	7 yıl	1	1	Belirsiz

Yorum yapan kullanıcıların verdikleri puanlar; 10 puan veren 10 kişi, 9 puan veren 3 kişi, 8 puan veren 3 kişi, 7 puan veren 3 kişi, 6 puan veren 5 kişi, 5 puan veren 6 kişi, 3 puan veren 8 kişi, 2 puan veren 2 kişi, 1 puan veren 16 kişi olarak dağılım göstermektedir. Film, IMDb web sitesinde 9 bin 300 kişi tarafından puanlanmış olup, ortalama 5,3 puan elde etmiştir. Web sitesinde yer alan bilgilere göre oy verenlerin 4 bin 900'ü Türkiye'den oy kullanmış üyelerdir. Bu veri, oylamanın yarısına yakınının yabancı seyirci tarafından yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte yorum yapan 60 kişiden (bir kişi oy kullanmamıştır) elde edilen ortalama puan 4,8 olarak hesaplanmaktadır. Filmin web sitesindeki genel ortalamasının altında bir rakama denk gelen bu puan, yorum yapanların genel olarak filmi beğenmediği sonucunu vermektedir.

Yorumların içerikleri incelendiğinde paylaşılan görüşlerin üç ana tema altında toplandığı, bu ana temaların da kendi içlerinde alt temalara ayrıldığı belirlenmiştir:

1. Senaryo
 - 1.1. Olay Örgüsü
 - 1.1.1. İnanırcılık/Tutarlılık
 - 1.1.2. Sürprizler
 - 1.1.3. Klişeler
 - 1.2. Tür
 - 1.1.1. Konu
 - 1.1.2. Benzerlikler
2. Prodüksiyon
 - 2.1. Prodüksiyon tasarımı
 - 2.2. Reji
 - 1.1.1. Sinematografi
 - 1.1.2. Dramaturji
 - 1.1.3. Oyuncu yönetimi
3. Oyunculuk
 - 3.1. Oyuncu seçimi
 - 3.2. Oyuncu performansı
 - 3.3. Oyuncular arasındaki uyum

Bu temalar altında incelenen yorumlar kendi içlerinde olumsuz ve olumlu olarak da ayırım göstermektedir. Aşağıdaki tabloda kullanıcılar sitenin 'en yüksek puan' sıralama seçeneği ile sıralandıktan sonra, üç ana tema için yaptıkları yorumlar olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılmıştır. Olumlu yorumlar (+) işareti ile olumsuz yorumlar (-) işareti ile belirtilmiştir.

Tablo 3. Kullanıcı Yorumları

Kullanıcı	Senaryo		Prodüksiyon		Oyunculuk	
	+	-	+	-	+	-
K12	X				X	
K13	X				X	
K19	X				X	
K58	X					
K49	X				X	
K47	X				X	
K34	X				X	
K18	X				X	
K40	X				X	
K22	X				X	
K21	X				X	
K41	X				X	
K3	X		X		X	
K7	X		X		X	
K56	X				X	
K1	X		X		X	
K5	X		X		X	
K50	X		X		X	
K10	X		X		X	
K29		X			X	
K2		X				
K25		X		X	X	
K14		X		X	X	
K31	X					
K57	X			X		X
K28		X			X	
K27		X		X	X	
K3		X	X		X	
K6		X	X		X	
K36		X				

Kullanıcı	Senaryo		Prodüksiyon		Oyunculuk	
	+	-	+	-	+	-
K53		X			X	
K52		X	X		X	
K20		X				X
K11		X		X	X	
K33		X				X
K8		X		X	X	
K24		X		X		X
K23		X		X	X	
K42		X				X
K38		X		X		X
K30		X		X	X	
K44		X				X
K37		X		X		X
K60		X				X
K9		X		X		X
K59		X				X
K17		X		X		X
K16		X		X		X
K26		X		X		
K55		X				X
K54		X				
K51		X				X
K48		X		X		X
K46		X				X
K35		X				X
K45		X		X		X
K43		X				X
K15		X				X
K39		X				
K32		X		X	X	

60 üyenin tamamı senaryo hakkında yorum yapmış olup, 21'i olumlu, 39'u olumsuz olarak değerlendirmiştir. Oyunculuk hakkındaki yorum sayısı toplamda 53 adet iken, bunların 32'sinin olumlu, 21'inin ise olumsuz olduğu görülmektedir. Prodüksiyon hakkında yorum sayısı ise 9'u olumlu, 18'i olumsuz olmak üzere toplam 27 adettir.

Üç ana kategori üzerinden bir değerlendirme yapıldığında senaryo ve prodüksiyon hakkındaki yorumlarda olumsuz yorumların olumlu yorumlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu iki kategoride her üç yorumdan yalnızca biri olumludur. Oyunculuk konusunda ise durum tersine dönmekte, yorumların yarısından fazlasının olumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, senaryo hakkında olumsuz görüş bildirdiği halde oyunculuklar hakkında olumlu yorum yapanlar bulunmaktadır ve bunların sayısı 14'tür. Tam tersi olacak şekilde oyunculukların olumsuz, senaryonun olumlu değerlendirdiği 1 adet yorum bulunmaktadır.

4.1. Senaryo Temalı Yorumlar

Yorumlarda 60 kullanıcının tamamının filmin senaryosu hakkında görüş bildirdiği; bunların 21'inin olumlu, 39'unun ise olumsuz olduğu görülmektedir. Senaryo teması, aynı zamanda olay örgüsü ve tür olacak şekilde iki alt temaya ayrılabilir görüşleri içermektedir. Alt temalar da kendi içlerinde olay örgüsü için inandırıcılık/tutarlılık, klişeler ve sürprizler, tür için ise konu ve benzerlikler olacak şekilde sınıflandırılabilir.

Senaryo teması altında değerlendirilebilecek olumlu yorumların hiçbirinde hikâyenin özgün olduğuna dair bir değerlendirme yapılmamıştır. Özgün bir hikâyenin varlığından söz edilemediği halde olumlu görüş bildirenler, filmin romantik komedi türünde olması nedeniyle türün karakteristiği gereği özgün bir hikâyeye sahip olmasının mümkün olmadığını altını çizmekte ve senaryoya yönelik olumsuz yorumların seyircinin gerçekçi olmayan beklentilerinden kaynaklandığını belirtmektedir:

K49: İnsanların romantik bir tür için neden bu kadar yüksek beklentilere sahip olduğunu anlayamıyorum. Türü için senaryo iyi.
K47: Tatlı ve mutlu sonları severim, bu günün sonunda eğlenceli ve romantik bir film

ve mutlu bir son gerekiyordu ve sunuldu.
K34: Çok fazla yüksek beklentiyle giderseniz, bu filmin size sağlayabileceği hafif yürekli neşeyi kaçırsınız.

Tür alt teması ile ilgili olarak filmin konusuna dair yapılan yorumlarda, senaryodaki 'aşkın fedakârlık gerektirdiği' önermesinin vurgulandığı ve bu önerme ile bağ kuran seyircilerin filme dair olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir:

K41: 'Evlilik için savaşmaya değer' fikrini seviyorum çünkü insanlar bugünlerde kolayca pes ediyor.

K8: Evlilik ve kariyer hedefleriyle mücadele temasını beğendim, çok güncel ve günümüzde birçok kişi için bir sorun.

K57: Film insanların aşık olduğu ve bazen yollarını kaybettiği ancak birbirlerine geri dönmeyen bir yolunu bulduğu gerçekçi bir hikaye anlatıyor.

Tür alt teması altında değerlendirebilecek 'benzerlikler' başlığına ilişkin yorumlarda karşımıza 1995 yapımı dram türündeki *Before Sunrise* (Gün Doğumundan Önce) adlı film çıkmaktadır. Film, Avrupa seyahatine çıkmış Amerikalı genç bir erkeğin Viyana'daki son gününde tren yolculuğu yaparken tesadüfen Fransız genç bir kadın ile tanışması ve ikilinin birlikte bir gün geçirmeye karar vermeleri hakkındadır. Uluslararası pazarda popüler olan bu film 2004 yılında *Before Sunset* (Gün Batmadan) ve 2013 yılında *Before Midnight* (Geceyarısından Önce) isimleriyle gösterime giren iki devam filmine de kaynaklık etmiştir. *İstanbul İçin Son Çağrı* filmindeki evliliğinde problem yaşayan genç bir çiftin terapistlerinin önerisiyle yeni tanışmış iki yabancı gibi davranarak birlikte bir gün geçirmeleri fikri, bazı seyircilere *Before Sunrise* filmini hatırlatmıştır:

K7: *Before Sunrise*'in modern, şık bir versiyonu gibiydi ama çok daha keyifliydi.

K57: Konu gibi başlangıçta *Before Sunrise* gibi olduğu için hoşuma gitti.

Benzerliğe vurgu yapanlar arasında olumsuz görüşte olanlar da bulunmaktadır:

K32: Filmin ilk yarısında, bir şehirde bir araya gelen iki yabancı hikayesi, geçmişte *Lost in Translation* ve *Before Sunrise* gibi kalbimizi ele geçirip o bağlantının güzelliğini tasvir edebilen harika filmlerle başarılı bir şekilde işlendi. Ne yazık ki bu film bundan uzak kalıyor.

Olay örgüsü alt teması altında değerlendirilen, hikayedeki 'sürprizlere' dair 9 yorum bulunmaktadır. Bu yorumlar hikâyeye dair olumsuz görüşleri tersine çevirenin, sonuç bölümünde 'çiftin aslında evli oldukları' gerçeğinin ortaya çıkışı olduğunu göstermektedir. Bu sürpriz ile öncesinde hikayedeki mantık hataları olarak değerlendirilen ayrıntıların anlam kazandığı ve seyircinin algısının değiştiği belirtilmektedir:

K34: Bazı sahneler bayağı olsa da, olay örgüsünde filme daha yoğun bir anlam katan hoş ve akıllıca bir dönüş vardı.

K21: Hikaye klişe bir aşk senaryosu olarak başlıyor ancak ortasında sizi daha derin bir hikâyeye götürüyor.

K5: Film ilerledikçe bir şekilde hızlanıyor ve daha gerçekçi bir hikâyeye dönüşüyor. Bu da bitirmeye değer.

Filmin senaryosuna dair olumlu görüşler; romantik komedi türünün sunabileceği özgünlüğün sınırlı olmasını göz önünde bulunduranlar, konu ile kişisel bağ kuracak ortaklıklar keşfedenler, sevdikleri başka bir film ile benzerlikler bulanlar ve hikâyenin yönünü değiştiren sürprizi tatmin edici bulanlardan oluşmaktadır. Bunların dışında senaryo hakkında yorum yapanların tamamında olumsuz görüşler iletilmektedir.-

Olay örgüsü alt teması hakkındaki olumsuz yorumlarda filmin derinlikli bir anlatı inşa etmede yetersiz olduğu, yarattığı beklentinin karşılığını veremediği ve hikâyenin çözümüne giden akışta ortaya çıkan sürprizin göze çarpan diğer kusurların yok sayılmasını sağlayamadığı görüşleri yer almaktadır:

K2: Çok fazla beklenti yaratan ve sürdürülebilir hissettirmeyen komik bir şekilde sona eren bir film

K25: Konu ilgimi çekse de, potansiyel derinliğinin sadece yüzeyini çizdiği hissinden kurtulamadım.

K6: İki bölüm arasında yumuşak bir geçiş olmadığı için ilk 40 dakikanın tamamının boşa gitmesine neden oldu.

Olay örgüsü alt teması altında yer alan 'inandırıcılık/tutarlılık' başlığı ile ilgili olarak ise hikâyede mantık hatalarının bulunduğuna yönelik görüşlerin olduğu görülmektedir. Birbirini tanımıyormuş gibi davranan evli bir çiftin bir gün sürecek oyunlarında, tanışmalarına sebep olarak 'yanlışlıkla valizde bırakılmış cep telefonu'

ayrıntısının seçilmesi eleştirilmektedir. Her ne kadar filmin ikinci yarısından itibaren çift hakkındaki gerçeğin ortaya çıkışıyla giriş bölümündeki belirli durumların 'oyun gereği' olduğu ortaya çıksa da bazı seyircinin bunu yeterli bulmadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi tatmin edici bir seyir deneyimi için seyircinin izlediğinin bir kurmaca olduğunu unutulabilmesini sağlamak gereklidir. Bunun için ise karakterlerin eylemleri hakkında nedensellik bağının doğru kurulmuş olması şarttır. Aksi halde seyirci bu eylemlerin gerekliliğini sorgulamaya başlar ve bu durum kendini hikayedeki akışa bırakmasına engel olur. Yorumlarda hikâyenin ilk anlarından itibaren inandırıcılık ile ilgili soru işaretleri oluşturduğu belirtilmektedir:

K20: Film, cüzdanını ve cep telefonunu valizine koyan bir kadınla başlıyor ve havaalanında valizler karıştırılıyor. Sonra, inanması zor diğer sahneler gerçeklikle bağlantınızı kaybetmenize neden oluyor.

K46: Senaryo yapısında ve ham hikaye anlatımında o kadar çok zayıflık var ki hepsini saymak imkansız: 11 saatlik uzun bir uçuşta neden cep telefonunu ve cüzdanını bagajında tuttu? Peki o çantada ne var?

K21: Serin denizasıırı uçuyor ve telefonunu ve çantasını bagaja koyuyor - asla. ABD ile İstanbul arasında sık sık uçan biri olarak, size garanti ederim ki kimse telefonunu ve çantasını valize koymaz.

Olay örgüsü alt teması altında yer alan bir diğer başlık olan 'klişeler' açısından; filmin hikayesinde yenilikçi bir anlatı sunamaması, şaşırtıcı herhangi bir unsur barındırmaması gibi eleştiriler yöneltirken, senaryonun özensiz ve kolaycı bulunduğu görülmektedir:

K36: Seyircinin beklentilerinin karşılandığını düşünmüyorum. Herkes daha yenilikçi veya en azından yeni bir şeyler sunacak bir şey bekliyordu! Hiçbir olay örgüsü, heyecan veya komedi yok.

K42: Bu film ucuz bir taklit ürün gibi hissettiriyor. Çok kötü bir film, zaman kaybından başka bir şey değil.

K46: Filmin ilk 40 dakikası eğlenen bir çiftin sıkıcı hikayesi. Belki de eğlendikleri için seyircinin de eğlenmesi gerektiğini düşündüler!

Filmi yaratıcılıktan uzak bulan ve hayal kırıklığı yaşadığını belirten kullanıcılar bu durumu Netflix ile ilişkilendirmekte ve platformun bir süredir üyelerine

sunduğu içerikler ile bekleneni vermekten uzak bir seyir izlediğini belirtmektedir:

K6: Netflix Türkiye, basit ve bence beklentilerin çok altında işler üretmeye devam ediyor. Son zamanlarda izlediğim tüm Netflix Türkiye işlerinde hiçbir şeyin farklı olmaması utanç verici; sıfır hayal gücü var, bu da büyük bir hayal kırıklığı.

K23: Netflix varsa, ki bu genellikle en iyi karakterleri ve olay örgülerini bile mahveder.

K38: Uzun zamandır Netflix çok basit, düşük seviyeli yapımlar yapıyor... Gerçekten çok hayal kırıklığına uğradım çünkü sonunda Netflix'te izlenecek bir şey olduğunu düşünüyordum! Ama elimizde olan tek şey sanırım hepimizin yazabileceği bir film!

Senaryoya yönelik olumsuz yorumların arasında dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise Türk yapımlarının kendi kültürüne ait anlatılar üretmek yerine 'Batı' ülkelerin kurmacalarına benzemeye çalışmalarına dair eleştirilerdir. On yıldan fazla süredir uluslararası pazarda başarılı olan yerli diziler aracılığıyla yabancı seyircinin Türkçe içeriklerin karakteristiğine dair bir fikir sahibi oldukları ve platformların orijinal yapımları arasında yer alan Türk yapımlarında da benzer bir otantiklik aradıkları anlaşılmaktadır:

K27: Yazarlar/yönetmenler/yapımcılar, seks sahneleri, müstehcen içerik ve bolca küfür göstererek Amerikan izleyicisine hitap etmeye ve daha batılı görünmeye çalışıyorlar. Beyler, siz Türksünüz, sadece Türk olun! Kültürünüzü kucaklayın. "Amerikan tarzı" filmler ve şovlar yapmaya çalışmayı bırakın. İnsanlar Türk dizilerini ve filmlerini seviyor çünkü batı medyasından çok farklılar. Bence bu film büyük bir başarısızlıktı. Çok klişe ve olmadığınız biri olmaya çok fazla çalışıyorsunuz.

K39: Gerçekten hayal kırıklığına uğradım, çünkü bir Türk filminden gerçekten daha fazlasını bekliyordum, belki farklı bir hikaye anlatımı veya yapı olacağını düşündüm. Tam tersine, ekibin tüm çabasının batılı görünmek olduğunu hissettim ve bu hiç organik gelmedi, sahte geldi.

K15: İlk başta klişe bir film gibi görünüyor ama içine dalınca bundan bile daha kötü, Türk sineması/medyası kendilerini batılı olarak göstermek için çok uğraşiyor ama berbat bir şekilde başarısız oluyorlar.

K44: Türklerin Batı kültürüne asimile olmaya çalışmasının nedeni kafa karıştırıcı. Ben de bir

Türk olarak soruyorum, neden köklerinize sadık kalmıyorsunuz? Bunu anlamakta zorlanıyorum.

4.2. Prodüksiyon Temalı Yorumlar

Prodüksiyon temalı yorumların üçte birini oluşturan olumlu yorumlarda konusu geçen alt temalar, rejisi ve prodüksiyon tasarımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Prodüksiyon kalitesinin en önemli belirleyicisi olan yönetmen performansı; doğru dramaturjiyi, oyuncu yönetimini, sinematografiyi ve filmin ritmini belirleyen kurguyu kapsamaktadır. Az sayıdaki olumlu yorumlarda rejisi ile ilişkilendirilecek detaylar şöyle vurgulanmaktadır:

K1: Film, hızlı diyaloglar, yaratıcı durumlar ve iki başrol oyuncusunun güzel performanslarıyla akıllıca kurgulanmıştı. Fotoğrafçılık ve prodüksiyon değerleri mükemmel...

K5: Dekor, sahneleme, görseller, kurgu, her şey çok iyi ve profesyonel görünüyor. Sahneler güzel bir şekilde yakalanmış ve kurgu düzgün. Teknik olarak harika bir film.

K10: Yönetmenlik tatmin edici, görüntü yönetmenliği, fotoğraflar, müzik ve oyunculuklar hepsi yerinde ve eleştirilecek çok bir şey yok. Gerçek bir his elde ediyorsunuz.

K7: Strobe ışıklarıyla dans ettikleri çekimler büyüleyiciydi! Çok sevimli, komik, çılgın, ateşli ve çekiciydi.

Yapımın görsel evreninin yaratılmasında kullanılan öğelerin tamamına karşılık gelen prodüksiyon tasarımı ile ilgili olarak yorumlarda özellikle mekân tercihinin vurgulandığı görülmektedir. Hikâyenin New York şehrinde geçmesi olumlu yorumlarda seyir zevkini artıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir:

K22: New York'u gündüz ve gece izlemek harikaydı.

K52: Hikayenin New York'ta geçmesi ekstra bir izleme keyfi verdi.

K41: NY sokaklarında, parklarında ve barlarında kolayca akan, ilginç ve beklenmedik bir hikayesi olan düzgün, gösterişsiz bir film.

Bununla birlikte, filme dair genel değerlendirmesi olumsuz olan kullanıcıların mekân tercihinin New York olmasına dair olumlu yorumlar yaptıkları görülmektedir:

K6: Filmin tek olumlu yönü New York'u başarılı bir şekilde tasvir etmesiydi.

K40: NYC'nin gece manzarası izlenmeye değerdi.
K38: Daha çok bir NewYork rehberi gibi... Dürüst olmak gerekirse bu kadar hafif bir şey beklemiyordum. Sadece NewYork anılarımı tazelemek için izledim...

Filmin ana mekanının New York şehri olması ile ilgili yapılan bazı yorumlarda şehrin ekrana getirilen noktalarının yanlış seçimler olduğundan, bunun da yapımın niteliğini olumsuz etkilediğinden bahsedilmektedir:

K32: Filmin Manhattan'ı sergilemek için harika bir fırsatı kaçırdığı hissi uyandırıyor.
K60: New York'ta görülecek çok yer var ama bu genç çift barları seçti.
K30: New York'ta geçen kısımları beğenmedim. NewYork daha detaylı ve kapsamlı olabilirdi.

Filmin sinematografisi ile ilgili yapılan olumsuz yorumlarda, yapımın sinema filmi estetiğinden ziyade televizyon estetiğine sahip olduğu, sinematografik açıdan yetersizliklerinin bulunduğu belirtilmektedir:

K25: Tam olarak gelişmiş bir sinematik anlatıdan ziyade bir TV şovundan alınmış bir kesit gibiydi.
K45: Çekim kalitesinin, sinematografideki mükemmellikle tipik olarak ilişkilendirilen standartlarla uyuşmadığı açık.
K57: Işıklandırma yetersizdi. Bazı sahnelerde gölge gözlerdeki yüzleri görüyoruz.

Senaryoyu oluşturan sahnelerin nasıl görselleştirileceğine ve metindeki anlamın nasıl aktarılacağına yönelik planlama anlamındaki dramaturji kavramı ile ilgili olarak yapılan yorumların olumsuz olduğu görülmektedir:

K14: Yapım, karakterlere veya hikayeye odaklanmaktan çok bize New York'un manzaralarını göstermekle daha fazla ilgileniyordu.
K16: 'Last Call for Istanbul' izleyicisini etkilemekte zorlanan, yetersiz bir anlatı sunarak sinematik vaatlerini yerine getirmeyi başaramıyor. Tempo düzensiz, sıkıcı anlara ve ardından anlamlı bir gelişme için çok az yer bırakan aceleyle getirilmiş sahnelere yol açıyor.

Serin ve Mehmet çiftinin New York sokaklarında rastgele dolaştıkları gece bir barda düzenlenen orgazm yarışmasına denk geldikleri ve Serin'in yarışmaya

katılarak birinci olduğu sahne ile ilgili olarak yine dramaturji alt teması altında değerlendirilebilecek olumsuz yorumlara rastlanmaktadır. Kullanıcıların bazılarının bu sahneye filmin Netflix yapımı olması nedeniyle ihtiyaç duyulmuş olduğunu düşündükleri görülmektedir:

K23: Orgazm gösterisi ve seks sahneleri anlamsızdı ve muhtemelen Netflix bu tür ekstraları sevdiği için eklendi.
K32: Netflix ve Disney+'ın fiziksel sahnelerle aşırıya kaçma kompleksi varmış gibi görünüyor. Beren'in karakterini sevimsiz hale getirdi ve filmde fahişe olarak görülmeye çok yaklaştı.
K3: Netflix sayesinde bazı seksi sahneler var.
K30: Yapımcılarımız romantik ve yürek ısıtan sahneler yerine bir orgazm sahnesi yapmak istediler... Muhtemelen bu sahneler yüzünden filmin sosyal medyada trend olmasını istediler, böylece izleyici kazanabilir ve elbette daha fazla para kazanabilirler.

Reji alt teması altında yer alan bir diğer başlık olan 'oyuncu yönetimi' konusunda yer alan yorumların tamamının olumsuz olduğu görülmektedir:

K37: Başrol oyuncunuz genel olarak dikkate değer bir yetenek, ancak bu filmdeki performansı başarısızlıkların utanç verici bir derlemesiydi. Bu beni bir sonraki noktaya getiriyor: filmin yönetimi ve prodüksiyonu...
K48: Yönetmen, popüler ve başarılı bir Türk filmi olan 'Askı Memnu'dan iki ünlü oyuncuyu geri dönüştürdü ve en iyisini umdu. Beni iyi bir film olacağı konusunda kandırdı!
K6: Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ'un bazı sahneleri altı ay önce, bazı sahneleri ise altı ay sonra oynamış gibi hissettim.
K52: İlk başlarda oyunculuklar çok fazla replik ezberleme ve tekrarlama şeklinde ilerliyordu, bu beni biraz rahatsız etti. Bazı sahnelerde pek fazla duygu aktarılamamıştı.

Filmde ana karakterlerin İngilizce konuştukları sahneler ile ilgili olarak yapılan yorumların bazılarında olumlu değerlendirmeler bulunmaktadır:

K21: ABD'deyabancı biri olarak, Mehmet'in garsonla İngiliz aksanıyla "su" içmeye çalışırken konuşma şeklini sevdim.
K34: Çok güzel oyuncular ve İngilizce konuşmada iyiler.

Bazı kullanıcıların ise olumsuz yorumlar yaptıkları görülmektedir:

K9: İngilizce konuşma sahneleri o kadar kötüydü ki beni güldürdü. O kadar yavaş konuşmaya çalışıyorlar ki sanki anaokulu İngilizce dersi gibi.

K46: Abartılı vücut dili; kontrol edilemeyen yüz ve dudak hareketleri; berbat İngilizce, tıpkı amatör bir oyuncu gibi.

4.3. Oyunculuk Temalı Yorumlar

En çok yorum alan ikinci tema olan oyunculuk hakkında toplam 53 yorumun 32'sinin olumlu, 21'inin ise olumsuz olduğu görülmektedir. Oyunculuk temasının alt teması olan oyuncu seçimi hakkındaki olumlu yorumlarda filmin ana karakterleri olan Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ'un filmin beğenilmesine katkıda bulunduğu belirtilmektedir:

K10: Bu Türk yapımında ana karakterleri bir Türk aktör ve aktris canlandırıyor. Her iki aktör de çok yakışıklı ve çok çekici, bu da filmi kolay sindirilebilir kılıyor.

K13: Kıvanç ve Beren'i seviyorum, onlar favorilerim. Bu filmi yaptıkları için mutluyum.

K49: Genel olarak Kıvanç ve Beren yüzünden sofistike bir senaryo beklemeden filmi izlemenizi tavsiye ederim. Oldukça iyi bir iş çıkarmışlar.

K7: Film hiçbir zaman büyük hedefler koymuyor ve odak noktasını sadece zaten ünlü olan Ask-i Memnu çiftine tutuyor, bu yüzden çoğu kişi özellikle ben izliyorum.

Oyunculuk temasının alt teması olan oyuncular arasındaki uyumun özellikle vurgulandığı olumlu yorumlarda oyunculuk performanslarının da beğenildiği, bu iki oyuncunun Aşk-ı Memnu sayesinde edindiği uluslararası tanınırlığın filme dair olumlu görüşleri artırdığı görülmektedir:

K18: Her zamanki gibi Kıvanç Tatlıtuğ ve Beren Saat'in muhteşem oyunculukları. İkisi de her zaman mükemmel.

K47: Oyuncular bunun bir 'film' olduğunu unutturmak için harika bir iş çıkardılar. Çok doğal bir hissin yanı sıra, ilk projelerinden 13 yıl sonra yeniden canlanmasını beklemediğim elektrikleştirici bir kimyaları var.

K22: Başrol oyuncular arasındaki kimya yadsınamaz.

K21: Kıvanç Tatlıtuğ (Mehmet) ve Beren Saat (Serin), yıllarca birlikte çalışmış iki ünlü Türk aktördür (Aski-memnu). İyi bir kimyaları var ve yakışıklı insanlar.

K41: Her iki oyuncuyu ve doğal ve rahat oyunculuklarını seviyorum. Bihter ve Behlül'den 15 yıl sonra, ikisi arasındaki bağ hala güçlü ve özel.

K25: Kıvanç ve Beren arasındaki elle tutulur kimyadan etkilenerek, kendimi film boyunca meşgul buldum.

K3: Aman Tanrım! Bu çift, Beren ve Kıvanç, gerçekten fantastikler ve aralarındaki kimya olağanüstü. Bu güzel çifti birlikte görmek güzel.

Oyunculuk temasının alt teması olan 'oyuncu performansı' ile ilgili olumsuz yorumlarda her iki oyuncunun da performanslarını yetersiz bulan kullanıcılar arasında, oyuncuların bu yapımlar öncesinde rol aldıkları diğer yapımlardaki performanslarına dair de olumsuz bir algının olduğu görülmektedir:

K9: Beren ve Kıvanç'tan beklendiği gibi korkunç. İkisi de birçok Türk filminde aşk vb. konularda aynı Türk klişelerini tekrar tekrar canlandırarak oynuyorlar.

K15: Oyunculuk o kadar sahte ve zorlama ki, rol yaptıklarını biliyorsunuz ve bu da filmi daha az ciddiye almanıza neden oluyor.

K24: Bu Türk yıldızları batı dünyasında oyunculuk yapamazlar. Fena halde başarısız oluyorlar. Erkek başrol oyuncusu Türkiye'de popüler ama Türk kültürüne daha uygun dizilerde.

K45: Performanslar, karakterlerin gerçekten aşık olduğu algısını uyandırmak için gerekli unsurlardan yoksun. Belki de kötü senaryoyu ve oyuncuları eleştirmeliyiz.

'Oyunculuk performansları' hakkında olumsuz görüşte olan kullanıcılar arasında Beren Saat'in oyuncululuğuna yönelik eleştirilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Saat'in oyuncululuğunun filmdeki karaktere uygun olmadığına dair görüşler de bulunmaktadır:

K57: Beren'in 'kendimi ne kadar seksi görüyorum' gibi davranışları dikkat dağıtıcıydı. Bence dünyaya kendini göstermek istiyordu. Tamam, güzelsin ama pek yetenekli değilsin.

K51: Beren Saat'in oyunculuk yeteneği en kötü veya hiç yok. Bu kadar popüler olmasının sebebi bir sır ama bu sadece Türkiye'de mümkün olabilir.

K11: Beren Saat'in seksi ve yaramaz bir karakteri canlandırma girişimi, doğal olarak masum ve genç görünümüyle çatışarak garip bir tezat oluşturuyor.

K44: Beren Saat'in filmdeki performansı izlenmesi rahatsız ediciydi ve olay örgüsüne katkıda bulunmuyordu. Çoğu zaman robot gibi ve isteksiz görünüyordu.

Yine oyunculuk performanslarına dair olumsuz yorumlar incelendiğinde Kıvanç Tatlıtuğ'un önceki yapımlardaki oyunculuğunun genel olarak beğenildiği; fakat bu filmdeki performansının yetersiz bulunduğu görülmektedir:

K20: K. Tatlıtuğ'un performansı biraz daha iyi; ancak önceki filmlerinden çok daha kötü.

K46: Kıvanç her zamankinden daha zayıf bir performans sergiledi.

K11: Kıvanç Tatlıtuğ'un bir rock yıldızını canlandırması, oyunculuğu ve karakter canlandırması amaçlanan kişiliğe uymadığı için gerçekçilikten uzak kalıyor.

K44: Kıvanç yetenekli bir oyuncu olmasına rağmen, bu film yeteneklerini iyi sergilemedi.

Oyunculuk temasının alt teması olan 'oyuncular arasındaki uyum' hakkındaki olumsuz görüşlerde, Saat ve Tatlıtuğ'un karşılıklı oyunculuklarında yakaladıkları uyumu kaybettiklerine dair görüşlere rastlanmaktadır:

K43: Beren ve Kıvanç'ı birlikte seviyorum ama bu Ask-1 Memnu'daki kimyalarıyla aynı hissettirmedim. Onları yeniden bir araya gelmelerini görmek için bu kadar uzun süre bekledikten sonra kendimi üzdüm.

K33: Bunun iyi olmasını çok istedim, özellikle de şu anda Ask-1 Memnu'yu tekrar izlerken. Ama bir şekilde Beren ve Kıvanç hem oyunculuk becerilerini hem de kimyalarını kaybettiler. Hayal kırıklığıydı.

K46: Unutulmaz çift beren saat ve kıvanç tatlıtuğ'un büyüü 13 yıl sonra kayboldu.

K57: Bu çifti tekrar izlemek için heyecanlıydım ama beklediğim hissi bulamadım.

Oyunculuk teması altında değerlendirilen yorumlarda en dikkat çekici unsur, toplam 14 kullanıcının oyuncular hakkında olumlu görüşlere sahip oldukları halde filmin senaryosunu zayıf bulmuş olmalarıdır:

K32: Senaryo Beren ve Kıvanç'ın oyunculuk yeteneklerini küçümsüyor. Bu iki aktörün

oyunculuk yetenekleri çok geniş ve çok daha kaliteli oyunculuk yapıyorlar. Yazarlar bu iki aktörün yeteneklerinden yararlanmak için daha iyi bir senaryo yazmalıydı. K53: Onları tekrar görmek için 10 yıldan fazla bekledim ve gördüğüm tek şey gerçekten eşsiz bir hikaye ya da çılgın kimyalarına uygun bir şey değildi, iyi olan tek şey onları tekrar birlikte görmektir, bu kadar yıldan sonra çok büyük bir hayal kırıklığıydı. K30: Filmde Türkiye'de oldukça popüler olan iki parlak yıldız var. Bu ikisini bir arada uzun zamandır görmemiştik ve birlikte daha iyi bir filmde olmayı hak ediyorlardı. K27: Kıvanç ve Beren, oradaki en iyi Türk aktörlerden bazıları. İyi bir senaryo verilirse oyunculukları harika. Ancak film ve hikaye saçma. K6: Bu kadar yetenekli oyuncuları bir araya getirip bu kadar sıkıcı işler ortaya çıkarmak anlaşılabilir. Hayal gücümüz gerçekten öldü mü? K14: Hem Kıvanç hem de Beren harika aktörler ve daha iyi bir olay örgüsünü hak ediyorlar.

4.4. Bulguların Değerlendirilmesi

Olay örgüsü ve tür olarak iki alt tema altında incelenen senaryo temalı yorumların üçte ikisine yakınının olumsuz olduğu görülmektedir. Özellikle olay örgüsü hakkında inandırıcılıktan uzak olduğu ve özgün bir hikâyeden çok, klişeler üzerinden ilerlediği eleştirileri bulunmaktadır. Filmin ilk yarısından sonra ortaya çıkan sürpriz, anlatıdaki tutarsızlıkları açıklıyor gibi olsa da bunun yeterli bulunmadığı görülmektedir. Denilebilir ki; "seyirciyi yanıltmayı, şaşırtmayı hedefleyen bir film twistinden bağımsız bir şeyler söyleyemiyor, kendini açamıyorsa kurgusu zayıftır ve sürprizi tatminkâr değildir" (Albayrak, 2023). Türk yapımı projelerin 'Hollywood kopyası' olmak yerine daha otantik anlatılar sunmasını tercih ettiğini belirten kullanıcılar da mevcuttur.

Reji ve prodüksiyon tasarımı olarak iki alt temaya ayrılacak prodüksiyon temalı yorumların da senaryoda olduğu gibi üçte ikisine yakını olumsuz görüşler içermektedir. Sinema estetiğinden ziyade televizyon dizisi estetiğine sahip olduğu, yapım büyük oranda New York şehrinde geçmesine rağmen sinematografisini zenginleştirecek doğru mekanların kullanılmadığı gibi eleştirilerin yanı sıra oyuncu yönetiminin de zayıf bulunduğuna yönelik yorumlar göze çarpmaktadır. Sinema eleştirmeni Murat Tolga Şen (2023), filmin Amerika'da çekilmiş olduğunun

gereğinden fazla vurgulanmış olmasını yanlış bulduğunu, otelin çatı katındaki barda geçen sahnede barmene gereğinden fazla replik yazılmış olduğunu ve bunun oyuncuların İngilizce konuşabildiğini göze sokmak için yapılmış gibi durduğunu dile getirmiş, filmin yabancı dil kullanımının abartılmış oluşunu ise “aşâğılık kompleksi” olarak nitelendirmiştir. Reji ile ilgili IMDb yorumlarındaki bir başka konu ise cinselliğin sunumunun abartılması ile ilgili olarak göze çarpmaktadır. Bunun Netflix’in genel stratejisi ile ilişkilendirildiği görüşlerine rastlanmaktadır. Netflix hakkında yapılan yorumların tamamında, platformun ‘kolaycı’ hamlelerinden duyulan rahatsızlık ve yapımlarındaki niteliğin giderek düşmekte olduğu vurgulanmaktadır.

Oyunculuk temalı yorumlar ise oyuncu seçimi, oyuncular arasındaki uyum ve oyuncu performansı olarak alt temalara ayrılmaktadır. Senaryo ve prodüksiyon temalı yorumların aksine oyunculuk temalı yorumların yarısından fazlasının olumlu olduğu görülmektedir. Bu karşıtlık, söz konusu yapımın star sistemi konusunda bir araştırma için doğru bir örnek olduğunu da kanıtlamaktadır. Oyunculuk ile ilgili yorumlar arasında filmdeki iki yıldız oyuncunun daha iyi bir senaryoyu ‘hak ettiği’, onları uzun yıllar sonra bir arada izlemekten keyif alsalar da filmin özellikle hikâye açısından ‘hayal kırıklığı’ yarattığı görüşleri vurgulanmaktadır. Özetle, İstanbul İçin Son Çağrı filminin izleyici yorumları üzerinden bütüncül bir değerlendirme yapılması halinde elde edilen sonuç, senaryonun tatmin edici olmaktan uzak bulunmasına rağmen oyuncu tercihlerinin filme dair olumlu görüşleri artırdığı yönündedir.

SONUÇ

Sinema ve televizyon endüstrileri ilk yıllarından bu yana seyircinin ilgisini çekmek ve korumak adına kolaycı yöntemlere başvurmuştur. Bunların en önemlilerinden biri de yapımın afişine yıldız oyuncuların isimlerini yazmaktır. Niteliği önceleyen yaratıcı ekiplerin hayata geçirdiği yapımlar dışında, hemen her yapımın elde edeceği gişe ya da reyting başarısı için yıldız oyuncunun varlığına bel bağlanmakta, çoğu zaman yapımın üzerine inşa edildiği senaryo dahi geri planda kalmaktadır.

Ana-akım sinemanın ve geleneksel televizyonun on yıllardır süre gelen stratejisi olan star sisteminin

günümüzde de birçok yapım şirketi tarafından sürdürüldüğünü iddia etmek mümkündür. Her ne kadar Hollywood’un stüdyo sistemi dönemindeki bağlayıcı şartların varlığından bahsedilmiyor olsa da yıldız oyuncuların menajerler ve yapım şirketleri aracılığıyla yaratılması ve kariyerlerinin yönetilmesine devam edilmektedir.

Son yıllarda hayatımıza giren dijital platformlar, sinema ve televizyonun dışında yeni bir mecra olarak günümüz seyircisine hizmet vermektedir. Bu platformlar arasında uluslararası çapta hizmet verenler olduğu gibi her ülkenin kendi yerel platformlarına sahip olmaya başladığı da bilinmektedir. Dijital platformlar, farklı yapım şirketlerine ait projelerin lisans haklarını satın alarak ya da kendi orijinal yapımlarını hayata geçerek içerik kataloglarını oluşturmaktadır.

Türkiye’de günümüzde yerli ve yabancı toplam sekiz dijital platform hizmet vermektedir. Bunların arasında Netflix, Disney Plus gibi uluslararası hizmet veren platformların ilk yıllarından bu yana yapımlarında Türk oyuncular arasında ‘yıldız’ isimlere yer vermeyi tercih ettikleri gözlenmektedir. Netflix tarafından 2023 yılında yayınlanan *İstanbul İçin Son Çağrı* isimli filmde, daha önce birlikte rol aldıkları *Aşk-ı Memnu* adlı dizi ile uluslararası bilinirlik elde eden iki yıldız oyuncu olan Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ yer almaktadır. Filmin yayınlandığı güne kadar yapılan tanıtımların tamamında oyuncuların uzun yıllar sonra ‘tekrar’ birlikte rol alacakları vurgulanmış ve filme dair başka hiçbir unsurun öne çıkarılmasına gerek duyulmamıştır.

Bu çalışmada *İstanbul İçin Son Çağrı* filminin IMDb adlı web sitesinde bulunan izleyici yorumları, tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Üyelerine film ve diziler hakkında yorum ve puanlama yapma imkânı veren IMDb (Internet Movie Database) adlı uluslararası web sitesi, farklı ülkelerden izleyicilerin yapımlar hakkındaki ayrıntılı görüşlerine ulaşmak adına açık bir kaynak işlevine sahiptir. Söz konusu web sitesinde *İstanbul İçin Son Çağrı* filmi hakkında yapılan yorumların senaryo, prodüksiyon ve oyunculuk olarak üç ana tema altında sınıflandırılabileceği görülmektedir. Senaryo ve prodüksiyon hakkındaki yorumların büyük çoğunluğu olumsuz iken, oyunculuk hakkındaki yorumların yarısından fazlası olumludur. Oyuncu tercihi, oyuncu performansı ve oyuncular arasındaki uyum alt temaları altında değerlendirilen

yorumlar arasında olumlu görüşe sahip olanların büyük çoğunluğu senaryoyu 'klişe' bulduklarını ve projenin kendilerinde 'hayal kırıklığı' yarattığını vurgulamaktadır. Filmin elde ettiği ortalama puanın da düşük olması, izleyicinin oyuncular hakkındaki olumlu görüşe sahip olmalarının filmi beğenmeleri için yeterli olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, hedef kitleleri hizmet verdikleri tüm ülkelerdeki izleyicilerin tamamı olan uluslararası dijital platformların orijinal yapımlarında, yurtdışında tanınır olan yerli oyunculara yer vermelerinin izleyicinin ilgisini yakalama açısından avantaj sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte, yüzyılı aşkın süredir var olagelen sinema ve televizyon endüstrisinin dönüşümü, izleyiciyi de kapsamaktadır. Dijital platformlar sayesinde her dönem olduğundan daha fazla seçeneğe sahip olan izleyici, yıldız oyuncuları izlemeyi tek başına yeterli bulmamaktadır. Farklı ülkelere gelen kullanıcı yorumlarında izleyicinin bir yapıyı farklı dillerden ve türlerden sayısız içerikten haberdar olmanın da yarattığı deneyimle neredeyse profesyonel bakış açısıyla analiz ettiği görülmektedir. Özetle, içinde bulunduğumuz dönemde film ve dizi üreticilerinin geleneksel medya çağından kalma stratejileri güncel yapımlara adapte etmek yerine kapsamlı dönüşümlere yönelmelerinin gereğinden bahsedilebilir. Beklentileri artan günümüz izleyicisinin başta senaryoda özgünlük olmak üzere, tatmin edici prodüksiyon kalitesine sahip nitelikli yapımlar talep ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aba, A. (2024) Dijital dizi ve film platformlarının çetelesi, <https://www.newslabturkey.org/2024/05/29/dijital-dizi-ve-film-platformlarının-cetelesi/>
- Albayrak, H.A. (2023). ‹İstanbul için son çağrı›, Yerli sinemada tehir! Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/istanbul-icin-son-cagri-yerli-sinemada-tehir-haber-1650503>
- Arslan, S. (2022). *Türkiye’de sinemanın tarihi: Başlangıcından günümüze*. Kronik Kitap.
- Aşçı, G. (2019). *Sinemada auteur kuram ve star sistemiyle ilişkisi: Ferzan Özpetek sineması örneğiyle*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı
- Barker, M. (2003). *Contemporary Hollywood stardom* (M. Barker & T. Austin, Eds.). Arnold.
- Beyazperde (2022). Beren Saat ve Kıvanç Tatlıtuğ New York Sokaklarında! Erişim adresi: <https://www.beyazperde.com/haberler/filmler/haberler-102980/>
- Beyazperde (2016). Medcezir, Latin Amerika’yı Etkisi Altına Aldı!. Erişim adresi: <https://www.beyazperde.com/haberler/diziler/haberler-73681/>
- Cumhuriyet (2023). Disney Plus’ın yayımlanmayan Türk yapımlarına ne olacak? Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/disney-plusin-yayimlanmayan-turk-yapimlarina-ne-olacak-2099722>
- Çarıkçı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önala, L., & Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(37), 127–140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10509707>
- DeCordova, R. (1991). The emergence of the star system in America. In C. Gledhill (Ed.), *Stardom: Industry of Desire* (pp. 17–29). Routledge.
- Dyer, R. (2007a). Heavenly bodies. In S. Redmond & S. Holmes (Eds.), *Stardom and celebrity a reader* (pp. 85–89). Sage.
- Dyer, R. (2007b). Stars. In S. Redmond & S. Holmes (Eds.), *Stardom and celebrity: A reader* (pp. 78–84). Sage.
- Ellis, J. (1991). Stars as a cinematic phenomenon. In S. Redmond & S. Holmes (Eds.), *Stardom and celebrity: A reader* (pp. 90–97). Sage.
- Erkılıç, H. (2003). Türk sinemasının ekonomik yapısı ve bu yapının sinemamıza etkileri. Erişim adresi: <https://acikerisim.msgsu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.14124/4979>
- Erus, Z. (2013). Film endüstrisi ve dağıtım: 1990 sonrası Türk sinemasında dağıtım sektörü. *Selçuk İletişim*, 4(4), 5–16. <https://doi.org/10.18094/si.10923>
- Evren, B. (1993). *Başlangıcından günümüze Türkçe sinema dergileri*. Korsan Yayın.
- Haberler(2017).Aşk-ıMemnuLatinAmerika’yaDamgasını Vurdu. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/magazin/latin-amerika-dan-ay-yapim-dizilerine-odul-9208034-haber/>
- Harris, T. (1991). The building of popular images Grace Kelly and Marilyn Monroe. In C. Gledhill (Ed.), *Stardom: Industry of desire* (pp. 41–45). Routledge.
- King, G. (2003). Stardom in the willennium. In M. Barker & T. Austin (Eds.), *Contemporary Hollywood stardom* (pp. 62–73). Arnold: London
- McDonald, P. (2000). *The star system: Hollywood’s production of popular identities*. Columbia University Press.
- McDonald, P. (2003). Stars in the online universe: Promotion, nudity, reverence. In M. Barker & T. Austin (Eds.), *Contemporary Hollywood stardom* (pp. 29–44). Arnold.
- Milliyet (2011). Türk dizilerinin yurt dışı rekoru. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/turk-dizilerinin-yurt-disi-rekoru-1339711>
- NTV (2019). Hakan: Muhafız en çok hangi ülkelerde izlendi?. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/hakan-muhafiz-en-cok-han>

gi-ulkelerde-izlendi,KYjN0L6rUka-LqTnE-4Asdw/Rb_mK-z0IEeMuFp6rFFkig

- Odabaşı, İ. A. (2024). Cumhuriyet'in ilk sinema dergisi Sinema Postası / Le Courier du Cinéma (1923) ve dönemin sinema hayatı üzerine bazı gözlemler. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 11(1), 149–184. <https://doi.org/10.24955/ilef.1415580>
- Öz, S. (2022). Eleştirel perspektiften Yeşilçam yıldız sisteminde bir anti-yıldız: Adile Naşit. *Etkileşim*, 10, 254–271. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2022.5.10.178>
- Şen, M.T. (2023). Dijital platformlar ve çöp senaryolar! <https://www.otekisinema.com/dijital-platformlar-ve-cop-senaryolar/>
- Teksoy, R. (2005). *Rekin Teksoy'un sinema tarihi- birinci cilt*. Oğlak Yayıncılık.
- Uştuk, H. (2019). ABD'den sonra en fazla dizi ihraç eden ülke Türkiye. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524>

WHATSAPP USAGE PRACTICES OF OLDER ADULTS IN ISTANBUL: A QUALITATIVE STUDY

İSTANBUL'DAKİ YAŞLI BİREYLERİN WHATSAPP KULLANIM PRATİKLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Asst. Prof. Dr. Zindan ÇAKICI

Üsküdar University Faculty of Communication

New Media and Communication

ORCID ID: 0000-0002-8916-0582, zindan.cakici@uskudar.edu.tr

ABSTRACT

This study aims to contribute to the literature on digital communication and aging by examining the WhatsApp usage practices of individuals aged 65 and over living in Istanbul. Designed as a qualitative study, semi-structured interviews were conducted with a purposive sample of 40 participants, consisting of 26 women and 14 men. Data were collected with ethical committee approval and evaluated through descriptive analysis. The findings revealed that WhatsApp has become one of the primary digital communication tools for older adults due to its user-friendly interface, multiple communication affordances, and widespread adoption within society. Furthermore, it was found that older adults receive support from family members during the process of learning the application, and this support plays an important role in older adults' adaptation to digital communication technologies. The study also found that older adults predominantly preferred text messaging, tended to avoid contentious topics in group chats to prevent conflicts, and limited their use of status updates due to privacy concerns. Finally, it was determined that while WhatsApp usage strengthened older adults' social ties, it also contributed to a reduction in face-to-face communication.

Keywords: Digital communication, Digital adaptation, Instant messaging, WhatsApp, Elderly population

ÖZ

Bu çalışma, İstanbul'da yaşayan 65 yaş ve üzeri bireylerin WhatsApp kullanım pratiklerini inceleyerek dijital iletişim ve yaşlılık literatürüne katkı sunmayı amaçlamıştır. Nitel olarak tasarlanan araştırmada, amaçlı örneklem ile seçilen 26 kadın ve 14 erkek olmak üzere toplam 40 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, etik kurul onayı alınarak toplanmış ve betimsel analizle değerlendirilmiştir. Bulgular, WhatsApp'ın kullanıcı dostu arayüzü, çoklu iletişim imkânı ve toplumda yaygın kullanımı nedeniyle yaşlı bireyler için temel dijital iletişim araçlarından biri haline geldiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, yaşlı bireylerin uygulamayı öğrenme sürecinde aile bireylerinden destek aldıkları ve bu desteğin yaşlı bireylerin dijital iletişim teknolojilerine uyum süreçlerinde önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, yaşlı bireylerin WhatsApp'ta en çok yazılı mesajlaşmayı tercih ettikleri, grup sohbetlerinde çatışmaları önlemek için tartışmalı konulardan kaçındıkları ve mahremiyet kaygısıyla durum paylaşımını sınırlı kullandıkları görülmüştür. Son olarak, WhatsApp kullanımının yaşlı bireylerin sosyal bağlarını güçlendirdiği ancak yüz yüze iletişimin azalmasına yol açtığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital iletişim, Dijital uyum, Anlık mesajlaşma, WhatsApp, Yaşlı bireyler

INTRODUCTION

The advent of the internet and the expansion of social networking platforms have facilitated the emergence of instant messaging applications, which have induced profound transformations in individual communication practices. These applications not only enable rapid and continuous interaction but also diversify and enhance the dynamism of engagement through functionalities such as media sharing, group chats, voice and video calls, and status updates (Sulistiani and Al-Amin, 2025). Presently, WhatsApp sustains its position as the most widely adopted instant messaging application, with over two billion active users (Kemp, 2025). This application is extensively utilized by individuals aged 65 and above. A substantial body of international literature has examined WhatsApp usage among older adults. These studies have demonstrated that WhatsApp facilitates communication between older adults and their family and friends, strengthens social ties, enhances digital competencies, and mitigates experiences of loneliness, while also indicating that older users encounter difficulties related to device and Internet access, perceive certain functionalities of WhatsApp as complex, and experience negative impacts on overall user experience. Additionally, concerns regarding privacy, security, and the dissemination of misinformation have been identified as salient sources of apprehension among older users (Martins et al., 2021; Moreira et al., 2024; Oliveira et al., 2022; Sádaba et al., 2023; Saleh et al., 2020).

An examination of the national literature reveals that, although several studies have investigated the Internet and social media practices of older adults in Türkiye (Akbuğa, 2023; Bayram and Arıcı, 2021; Görgün Baran and Öztekin Alpaydın, 2020; Özgür, 2024; Şamilova and Ayhan, 2022), research specifically addressing their engagement with instant messaging applications, and WhatsApp in particular, remains markedly limited (Arun et al., 2022; Özgür, 2021). In Türkiye, approximately nine million individuals aged 65 and above constitute a growing segment of the country's population of roughly 86 million (Turkish Statistical Institute, 2025). This demographic transformation underscores the increasing importance of investigating the digital communication practices of older adults. The present study aims to examine the WhatsApp usage practices of individuals aged

65 and above residing in Istanbul. Building upon the general body of literature on WhatsApp use and digital communication (Calvo et al., 2024; Holly et al., 2023; Martins et al., 2021; Moreira et al., 2024; Morsidi et al., 2021; Mudavadi et al., 2025; Oliveira et al., 2022; Pang and Woo, 2020; Pratiwi and Wijayanti, 2025; Sádaba et al., 2023; Saleh et al., 2020; Suárez-Lantarón et al., 2022), the research questions were formulated to address how older adults appropriate and engage with the platform. Accordingly, the study primarily asks for what purposes and in what ways older adults utilize WhatsApp. More specifically, it investigates with whom they communicate and through which modes of interaction they preferentially engage, the types of groups they join and the predominant topics of discussion within these groups, as well as the nature of the content they share via WhatsApp status updates. In addition, the study explores the challenges they encounter in using the application and their concerns regarding privacy and security.

In this study, the existing literature on the use of instant messaging applications was examined, and research questions were derived accordingly. Based on these questions, the study's methodological design, techniques, sample, and limitations were established. Following the approval of the ethics committee, this qualitative research included 40 participants aged 65 and above residing in Istanbul, who were selected through purposive sampling, and conducted semi-structured interviews regarding their practices of WhatsApp use. Through a semi-structured interview protocol developed in light of the literature, data were collected on a wide range of topics, including participants' initial adoption processes, frequency and purposes of use, communication partners, types of shared content, employed features, group participation, topics of discussion within groups, practices of status updates, experienced challenges, concerns related to privacy and security, and the perceived impact of WhatsApp on their social lives (Calvo et al., 2024; Holly et al., 2023; Martins et al., 2021; Moreira et al., 2024; Morsidi et al., 2021; Mudavadi et al., 2025; Oliveira et al., 2022; Pang and Woo, 2020; Pratiwi and Wijayanti, 2025; Sádaba et al., 2023; Saleh et al., 2020; Suárez-Lantarón et al., 2022). These data were analyzed and presented using descriptive analysis. In the conclusion, the research findings were summarized, and their theoretical and practical contributions to the field were discussed.

Furthermore, the limitations of the study were considered, and recommendations were provided for future research, with particular emphasis on how such inquiries may address existing knowledge gaps.

1. ELDERLY ENGAGEMENT WITH WHATSAPP: A LITERATURE REVIEW

The evolution of the Internet and social networking platforms has facilitated the emergence of instant messaging applications. Diverse applications, including WhatsApp, Facebook Messenger, Telegram, and WeChat, have induced substantial transformations in individuals' communicative practices. Instant messaging applications, in addition to enabling rapid and uninterrupted communication, have augmented and diversified user interactions through functionalities such as media sharing, group chats, voice and video calls, and status updates (Akyuni et al., 2024; Sulistiani and Al-Amin, 2025). An examination of national and international scholarship indicates a substantial corpus of research addressing the modalities through which individuals engage with instant messaging applications. Certain studies have demonstrated that users employ these applications not solely for social interaction but also for media and file sharing, voice and video communication, participation in online meetings, collaborative endeavors, expedited access to information, engagement with digital communities, and financial transactions (Haryati and Prayuna, 2020; Nkemdilim, 2025; Thomas and Bhat, 2022; Tuncer, 2021; Yıldız and Demir, 2024; Zhang et al., 2023). Conversely, other investigations have indicated that while instant messaging applications expedite communication, reinforce social ties, and facilitate information accessibility, they may concurrently engender adverse outcomes, including violations of privacy, digital addiction, attentional fragmentation, reductions in face-to-face interactions, social pressures, performance anxiety, digital identity security concerns, misinformation proliferation, cyberbullying, deleterious effects on mental health, and the surveillance of personal data through targeted advertising (Akyıldız and Büyük, 2022; Ariel and Levy, 2024; Atilgan and Tailiaiti, 2020; Gangneux, 2021; Gülşen, 2025; Küçük et al., 2023).

According to We Are Social and Hootsuite's Global Overview Report (Kemp, 2025), WhatsApp continues

to constitute the most widely utilized instant messaging application globally, with approximately two billion active users. The application was initially developed in 2009 by Jan Koum and Brian Acton and originally provided only text-based messaging services. Over time, functionalities such as voice and video calling, voice message transmission, media sharing, group chats, status updates, and end-to-end encryption were incorporated, thereby enhancing the overall user experience (Baydili, 2024). A review of the literature indicates a substantial body of research addressing individuals' practices of WhatsApp usage. Certain studies have demonstrated that users employ WhatsApp for a diverse array of purposes, including maintaining connections with family and friends, conducting voice and video communications, instantaneously sharing media content, engaging in social interactions within group chats, exchanging work-related information, organizing meetings and events with colleagues, conducting commercial activities, accessing healthcare services, disseminating educational content, planning travel, fulfilling shopping needs, and obtaining information regarding social or political events (Calvo et al., 2024; Holly et al., 2023; Morsidi et al., 2021; Pang and Woo, 2020; Pratiwi and Wijayanti, 2025; Suárez-Lantarón et al., 2022). Conversely, other investigations have indicated that excessive use of WhatsApp may precipitate digital addiction, violations of privacy, the proliferation of misinformation, social isolation resulting from excessive online social engagement, reductions in face-to-face communication, burnout induced by continuous work-related connectivity, threats to the security of personal data, psychological pressures and anxiety among younger users, attentional fragmentation, superficial relational bonds, disruption of sleep patterns, and declines in overall quality of life (Coulibaly, 2023; Çakıcı, 2024; El-Masri et al., 2022; Mudavadi et al., 2025; Tuncer, 2021; Yılmazsoy et al., 2020).

According to the United Nations, as of 2023, the global population aged 65 and over is approximately 761 million, with projections indicating it will reach around 1.6 billion by 2050 (UN, 2023). In Türkiye, approximately 9 million individuals, out of a total population of 86 million, are aged 65 and above (Turkish Statistical Institute, 2025). The elderly population in Türkiye is increasing rapidly. This demographic shift makes the examination of internet and social media

usage patterns among this group critical. The rising proportion of the elderly necessitates an understanding of their integration into the digitalization process and the impact of the digital divide on this population. A review of international literature reveals numerous studies on the use of social media platforms, such as YouTube, Facebook, Instagram, and TikTok, by the elderly (Ghosh, 2023; Hsu et al., 2021; Lee et al., 2022; Rahayu and Hartati, 2024; Spineli Silva et al., 2020). Furthermore, the literature also identifies a significant body of work focusing on the use of instant messaging applications by older adults, particularly WhatsApp (Martins et al., 2021; Moreira et al., 2024; Moretti et al., 2022; Oliveira et al., 2022; Rosales and Fernández-Ardèvol, 2016; Sádaba et al., 2023; Saleh et al., 2020), as well as other platforms like Telegram, WeChat, and Facebook Messenger (Cirilli and Nicolini, 2020; Cui et al., 2024; Hosseini, 2023; Song, 2022; Swandi et al., 2021). These studies highlight that instant messaging applications facilitate social connections and the development of digital competencies among the elderly. However, they also underscore challenges such as difficulties in accessing technology, the complexity of applications adversely affecting user experiences, and concerns regarding security and stress linked to technology use. In the national literature, while there are studies on the internet and social media usage of the elderly in Türkiye (Akbuğa, 2023; Bayram and Arıcı, 2021; Görgün Baran and Öztekin Alpaydın, 2020; Özgür, 2024; Şamilova and Ayhan, 2022), research specifically focused on the use of instant messaging applications by this demographic remains limited (Arun et al., 2022; Özgür, 2021). This study aims to examine the WhatsApp usage practices of individuals aged 65 and over residing in Istanbul, with the goal of addressing gaps in the literature concerning digital communication and aging studies.

2. METHOD

In Türkiye, individuals aged 65 and above are defined as older adults (TÜİK, 2025). This study aimed to examine the WhatsApp usage practices of older adults residing in Istanbul, thereby contributing to the national literature on digital communication practices among older populations. Considering that older adults' engagement with digital communication technologies involves not only observable behaviors but also subjective experiences, motivations, and personal

meanings, a qualitative approach was deemed the most appropriate method for this research. Accordingly, the study was designed as a qualitative study and adopted a phenomenological research design. Phenomenology is a qualitative approach that seeks to gain an in-depth understanding of individuals' experiences from their subjective perspectives (Creswell and Poth, 2018; Moustakas, 1994). In this study, phenomenology was employed to elucidate the personal significance of WhatsApp usage experiences for the participants and to explore the effects of these experiences on their daily lives and social interactions. Consequently, this approach enabled a comprehensive understanding of the impact of WhatsApp usage on social connections, communication habits, and everyday life from the participants' perspectives.

The study group was determined using criterion sampling, one of the purposive sampling methods, to ensure that participants possessed the characteristics necessary to address the research objectives. The selection criteria included residing in Istanbul, being aged 65 or older, and actively using WhatsApp, as these criteria allowed the study to focus on older adults' experiences with digital communication through this specific application. To ensure diversity in participant profiles and capture a range of perspectives, gender variation was also considered; accordingly, the study included 26 women and 14 men. Purposive and criterion sampling methods are widely employed in qualitative research to deliberately select individuals with relevant knowledge and experience (Patton, 2015; Yıldırım and Şimşek, 2018). Data collection continued until data saturation was achieved, meaning that additional participants no longer provided new insights into the research questions (Glaser and Strauss, 1967; Guest, Bunce, and Johnson, 2006; Saunders et al., 2018). Ultimately, a total of 40 participants meeting these criteria were included in the study.

To ensure compliance with ethical standards, ethical approval was obtained from the Non-Interventional Research Ethics Committee of Üsküdar University (Approval No: 61351342/020-759; Date: 31/12/2024). Throughout all stages of the research, participants were provided with detailed information regarding the study objectives, procedures, and confidentiality measures, and both verbal and written informed consent were obtained.

A semi-structured interview form was employed as the data collection instrument. The form was developed based on relevant literature and included questions addressing participants' initiation into WhatsApp usage, usage frequency, purposes, communication partners, content sharing practices, group interactions, status update practices, encountered challenges, security and privacy concerns, and the application's impact on social life (Calvo et al., 2024; Holly et al., 2023; Martins et al., 2021; Moreira et al., 2024; Morsidi et al., 2021; Mudavadi et al., 2025; Oliveira et al., 2022; Pang and Woo, 2020; Pratiwi and Wijayanti, 2025; Sádaba et al., 2023; Saleh et al., 2020; Suárez-Lantarón et al., 2022). The collected data were analyzed descriptively, with findings organized under pre-determined headings to summarize participants' experiences and usage practices. The findings are presented under the headings initial experiences, motivational drivers, and support networks in WhatsApp usage; usage intensity, communication networks, and content sharing on WhatsApp; WhatsApp group participation, conversational themes, and opinion expression; WhatsApp status sharing practices and dynamics; and challenges, privacy concerns, and social impact of WhatsApp usage.

Through the assistance of university students, 40 participants with diverse sociodemographic characteristics were reached, and each participant engaged in a 45-60-minute semi-structured interview conducted face-to-face. With participants' consent, all interviews were audio-recorded, transcribed, and fully anonymized. The resulting data were analyzed using descriptive analysis in MAXQDA software. Descriptive analysis identifies and articulates the content and themes within qualitative data (Patton, 2015; Yıldırım and Şimşek, 2018). Within this framework, multiple dimensions, including usage frequency, purposes, communication patterns, group interactions, and content-sharing practices, were organized and presented transparently. Descriptive analysis facilitated the clear and systematic reporting of findings obtained through the phenomenological design, aligned with the study's objectives.

Table 1. Demographic Characteristics of Participants

Code	Age	Gender	Occupation	Education Level	Marital Status
P1	67	Male	Employed	Master's Degree	Married
P2	66	Female	Unemployed	Primary School	Married
P3	68	Female	Unemployed	High School	Married
P4	65	Female	Unemployed	Primary School	Married
P5	68	Male	Retired	Bachelor's Degree	Married
P6	69	Male	Employed	High School	Unmarried
P7	65	Male	Retired	Bachelor's Degree	Married
P8	68	Female	Retired	High School	Unmarried
P9	65	Female	Employed	Master's Degree	Married
P10	65	Female	Unemployed	Primary School	Married
P11	67	Female	Unemployed	Secondary School	Married
P12	71	Female	Unemployed	Primary School	Married
P13	68	Male	Employed	High School	Married
P14	66	Male	Retired	High School	Unmarried
P15	65	Female	Employed	Bachelor's Degree	Married
P16	71	Female	Retired	Bachelor's Degree	Married
P17	68	Female	Employed	High School	Married
P18	68	Female	Employed	Bachelor's Degree	Married
P19	68	Male	Employed	Bachelor's Degree	Married
P20	65	Female	Unemployed	Primary School	Married
P21	72	Female	Unemployed	Primary School	Unmarried

P22	68	Male	Employed	Secondary School	Married
P23	67	Female	Employed	Associate Degree	Unmarried
P24	68	Female	Unemployed	High School	Married
P25	66	Male	Employed	Secondary School	Unmarried
P26	70	Male	Retired	Bachelor's Degree	Married
P27	68	Male	Employed	Primary School	Married
P28	69	Female	Retired	Secondary School	Married
P29	65	Female	Unemployed	High School	Married
P30	73	Female	Unemployed	High School	Married
P31	68	Male	Employed	Bachelor's Degree	Married
P32	70	Female	Retired	Primary School	Unmarried
P33	66	Male	Employed	Bachelor's Degree	Married
P34	71	Male	Retired	High School	Married
P35	69	Female	Unemployed	Primary School	Married
P36	65	Female	Employed	Primary School	Married
P37	65	Female	Retired	High School	Unmarried
P38	66	Female	Employed	Associate Degree	Married
P39	68	Female	Retired	High School	Married
P40	67	Female	Employed	Master's Degree	Unmarried

The demographic characteristics of the participants are summarized in Table 1. Participants were aged between 65 and 73 years, with 11 retirees, 12 unemployed, and 17 actively employed individuals. In terms of marital status, 31 participants were married, and 9 were single. Educational attainment varied: 10 participants had completed primary school, 4 had completed middle

school, 12 had completed high school, 2 held an associate degree, 9 held a bachelor's degree, and 3 held a master's degree.

3. FINDINGS

In this study, the findings derived from the interviews are presented under five main headings. The first section presents the reasons behind the participants' initiation of WhatsApp usage, their initial experiences with the application, and the individuals from whom they sought support during this process. The second section describes the frequency of WhatsApp usage among the participants, the individuals with whom they communicate on the platform, the types of content they share, and the features they prefer. The third section outlines the participants' levels of engagement with WhatsApp groups, the communication dynamics within these groups, and the ways in which they express their individual opinions within these contexts. The fourth section discusses the participants' practices related to sharing status updates. Finally, the last section explores the challenges faced by participants while using WhatsApp, their concerns regarding security and privacy, and the impact of the application on their social lives.

3.1. Initial Experiences, Motivational Drivers, and Support Networks in WhatsApp Usage

This section presents the findings related to the primary research question of the study. It was determined that when participants were asked about instant messaging applications, WhatsApp was the first application that came to their minds, and it was found to be the most frequently used application in their daily lives. The participants preferred WhatsApp for several reasons, including its cost-free usage, a broad user base, its widespread application in both professional and everyday contexts, its provision of voice, text, and video communication options, rapid content transfer capabilities, and its user-friendly interface. Additionally, it was determined that a minority of participants also used alternative instant messaging tools, including Facebook Messenger, Telegram, SMS, and email, alongside WhatsApp. Furthermore, a small subset of participants regarded Instagram as an alternative instant messaging application and used it as well. These findings suggest that while WhatsApp is

the predominant instant messaging tool among older people, some also utilize other messaging platforms.

The majority of participants reported having commenced using WhatsApp, which was launched in 2009, after 2015, following the acquisition of their first smartphones. This finding underscores that technological infrastructure constitutes a fundamental prerequisite for the adoption of the application. However, it was further observed that the usage of WhatsApp is not exclusively influenced by individual preferences or the inherent features of the application but is also shaped by social dynamics. Participants indicated that WhatsApp is extensively utilized across their professional, educational, and familial spheres. According to the statements provided by the participants, this extensive usage has transitioned WhatsApp from being an individual choice to a social obligation. Participants specifically noted that WhatsApp has become a standard communication tool within various contexts such as workplace correspondence, parental communications within school groups, and intra-family communications. This widespread adoption has engendered a strong societal pressure compelling participants to acquire and actively engage with the application. Additionally, WhatsApp's expediency, practicality, and cost-effectiveness were identified as significant factors that further intensified this societal pressure. Collectively, these findings elucidate that the utilization of WhatsApp is not solely a matter of personal preference; rather, it is a consequence of broader societal, technological, and cultural conditions that have rendered its usage a necessity. Participants expressed this situation as follows:

In professional life, we are constantly directed towards WhatsApp. Teachers create WhatsApp groups once children start school. The same occurs when we attend courses; WhatsApp groups are created. Society, in a way, forces us to use this application. You cannot remain indifferent. Everyone is using this application (Personal communication, P7, February 8, 2025).

I can reach everyone through this application, regardless of time or place. Its interface is very easy to use, and the application is extremely popular among people of all ages, which makes it convenient for maintaining contact with family, friends, and acquaintances (Personal communication, P34, February 10, 2025).

The vast majority of participants, irrespective of their educational backgrounds, reported that they acquired the skills necessary to use WhatsApp through support from their social environment. In particular, children, grandchildren, nieces, spouses, and colleagues played a pivotal role in this learning process. This finding underscores the dependence of older users on social support mechanisms during their adaptation to digital tools. Participants mitigated their technological knowledge gaps through the assistance provided by their immediate social circles. One participant expressed this situation as follows: "I initially began using WhatsApp with my son's assistance. He showed me how to download the application and how to send messages. Even now, I consult him whenever I encounter an issue" (Personal communication, P31, January 22, 2025).

Conversely, a small number of participants reported that they learned to use WhatsApp entirely on their own. It was determined that self-directed learning in these participants was driven by their individual motivations and prior technological experiences. This group was able to manage the learning process independently without the need for external assistance. One participant expressed this situation as follows: "When I got the phone, WhatsApp was already installed. I opened it, tried it, and learned by experimenting. I didn't seek help from anyone" (Personal communication, P36, January 22, 2025).

3.2. Usage Intensity, Communication Networks, and Content Sharing on WhatsApp

This section presents the findings pertaining to the primary research question and the first sub-question. It has been ascertained that a substantial majority of participants engage with WhatsApp on a daily basis. The frequency of WhatsApp usage among participants varies, ranging from checking the application multiple times a day to remaining continuously online throughout the day. A minority of participants, however, reported accessing the application only when necessary or upon receiving a message. These findings indicate that WhatsApp has become an entrenched component of the participants' daily routines. One participant expressed this situation as follows: "I access WhatsApp several times a day. As soon as a message arrives, I check it. WhatsApp has become an integral part of my daily life" (Personal communication, P31, January 22, 2025).

The majority of participants have indicated that they use WhatsApp primarily for communication with their families. For those whose children and grandchildren

reside at a distance, WhatsApp has emerged as a pivotal communication tool for maintaining emotional bonds and ensuring the continuity of familial solidarity. While employed participants also engage with their colleagues via the application, such usage remains subordinate to familial interactions. These findings underscore that WhatsApp is primarily employed by older people as a means to sustain familial communication and preserve familial ties. One participant expressed this situation as follows: "I can see my son and my grandchildren live through the app. Observing their movements and behaviors, it feels as though they are right beside me. This enhances the emotional connection between us" (Personal communication, P40, January 6, 2025).

The findings reveal that the vast majority of participants predominantly engage in written messaging on WhatsApp. Written messages were preferred due to their practicality, rapidity, and the advantage of being revisitable for subsequent reading. Furthermore, it was observed that participants frequently shared family photographs, images of their grandchildren, and photographs related to special occasions, such as religious holidays. A subset of participants preferred voice messages due to their time-efficient nature, whereas others explicitly avoided using voice messages, perceiving them as an impolite form of communication. These findings suggest that older people predominantly utilize written messages on WhatsApp, while visual and voice messages are employed as supplementary forms of communication.

Additionally, the findings indicate that participants primarily opt for video calls on WhatsApp when communicating with family members, including children, grandchildren, and close relatives. Video calls, in particular, were more commonly utilized during special occasions, such as holidays, for connecting with relatives residing abroad. However, the majority of participants stated that they do not prefer using this feature for routine communication.

3.3. WhatsApp Group Participation, Conversational Themes, and Opinion Expression

This section presents the findings pertaining to the primary research question and the second sub-question. The results reveal that nearly all participants are members of at least one WhatsApp group, with only two participants not being members of any group. Family

groups emerged as the predominant type of group to which participants belong. A significant majority of participants actively engage with WhatsApp groups for the purpose of communicating with their families. One participant expressed this situation as follows: "In our family group, we are in constant communication. During holidays, special occasions, or any situation, we immediately use it to communicate. My children, grandchildren, siblings... We are all there" (Personal communication, P36, January 22, 2025).

In addition, it has been ascertained that, alongside neighborhood and community groups, friend groups also hold significant popularity, with employed participants particularly forming groups with their colleagues. Moreover, certain participants were identified as being members of groups related to specific hobbies, such as mountaineering, or to social assistance activities.

It has been determined that participants predominantly share and discuss matters pertaining to family issues and daily life within their WhatsApp groups. Among the family-related exchanges, health concerns, birthdays, holiday celebrations, and photos related to special occasions were identified as the most frequently shared topics. Furthermore, a portion of participants was found to share messages concerning their children's academic and personal achievements, as well as the health statuses of elderly family members. In the professional groups consisting of employed participants, communication predominantly revolved around work-related and task-oriented matters. In these groups, information related to work processes, official announcements, and notifications regarding organizational activities were shared. Within the apartment and neighborhood groups, communication focused mainly on quotidian matters such as building management, maintenance fees, common area issues, and security concerns. It was observed that participants consciously refrained from engaging in discussions regarding politics and current affairs within their WhatsApp groups. Participants expressed a preference for maintaining cordial and apolitical relationships within the group. It was concluded that participants aimed to preserve close interpersonal relationships among group members by steering clear of political discussions, thus mitigating the potential for conflict. One participant expressed this situation as follows: "I

refrain from engaging in political topics within my WhatsApp groups. I avoid such discussions. I prefer the relationships within the group to remain more intimate and apolitical” (Personal communication, P5, January 12, 2025).

It has been observed that participants’ experiences in sharing their opinions within WhatsApp groups exhibit considerable variation. A significant number of participants reported that they feel comfortable expressing their opinions, particularly within family groups. In contrast, a more cautious approach has been adopted within friend and professional groups. Participants indicated that they feel more at ease within their immediate circles but exercise greater caution in larger or more formal groups, particularly when engaging in discussions related to political topics. Some participants further noted that debates occasionally escalate to the point of conflict, leading them to avoid participating in such exchanges. In general, the sense of freedom in sharing opinions was found to vary depending on both the group dynamics and the nature of the subject matter under discussion. One participant expressed this situation as follows:

I am able to express my opinions within the WhatsApp groups of my close circle. However, I am reluctant to comment on every topic in work-related or larger groups. I am particularly cautious with sensitive subjects such as politics because I fear that discussions may escalate and become unpleasant. Consequently, I often prefer to remain silent (Personal communication, P22, January 30, 2025).

3.4. WhatsApp Status Sharing Practices and Dynamics

This section presents the findings related to the primary research question and the third sub-question. The results indicate that the majority of participants rarely, or never, engage in status sharing on WhatsApp. Among those who do share status updates, the primary motivations appear to be the celebration of special occasions, the strengthening of emotional bonds, or the display of personal achievements. In contrast, participants who refrain from sharing status updates typically avoid disclosing aspects of their private lives and perceive such activities as a waste of time.

The findings reveal that participants predominantly share content related to their personal lives in their WhatsApp stories. These shared contents include daily activities, travel photographs, birthday celebrations, cooking recipes, and messages associated with special occasions. Moreover, some participants have been found to share cultural content, such as messages related to religious holidays, national holidays, and emotional messages directed at family members. Additionally, a portion of participants expressed their identities by sharing motivational quotes, images of their sporting activities, or visuals related to their hobbies.

A substantial proportion of participants was found to actively utilize privacy settings in their story-sharing activities. It was specifically noted that restrictions were applied to prevent individuals from work environments or distant relatives from viewing the participants’ stories. These privacy settings were utilized by the participants with the aim of protecting their privacy and maintaining equilibrium in their social relationships. One participant expressed this situation as follows:

I share my stories only with close friends and family members. I do not wish for individuals from my workplace or unfamiliar people to view them. Particularly, individuals within my professional circle may intrude excessively into my personal life. Therefore, I adjust the settings to prevent them from viewing my posts (Personal communication, P31, January 22, 2025).

The vast majority of participants were found to consistently view the stories of others. Among the motivations for engaging in story viewing, the desire to stay informed about the current lives of friends and family emerged as a key factor. Furthermore, it was observed that some participants refrained from commenting while viewing stories, choosing to keep their interaction solely at an observational level. It was determined that the act of viewing stories functions to maintain social connections and to stay informed about ongoing developments.

3.5. Challenges, Privacy Concerns, and Social Impact of WhatsApp Usage

This section presents the findings pertaining to the main research question and the fourth and fifth sub-questions. It was determined that participants

initially encountered certain difficulties in their use of WhatsApp. Challenges were noted in tasks such as group creation, adding members, sharing locations, sending voice recordings, and uploading photos. Additionally, temporary difficulties in adjusting to new features following application updates were observed. The processes of adding music and photos to status updates were perceived as complex. Due to the volume of messages within groups, significant messages were sometimes overlooked. It was also found that some participants faced difficulties during video calls within groups. In conclusion, while the majority of participants reported that they could effectively utilize WhatsApp, they indicated occasional need for assistance during the adaptation process to new features. One participant expressed this situation as follows:

There used to be feature phones, and they were easier to use. Adapting to the new generation was challenging, but I learned it out of necessity. Now, I can only use messaging and video calls. I don't really understand the other features. When I face an issue, I ask my children for assistance (Personal communication, P10, January 30, 2025).

The participants' perceptions of WhatsApp security were primarily categorized into two distinct groups. A subset of participants regarded WhatsApp as a secure platform and did not experience discomfort when sharing personal information. These individuals considered the platform's security measures adequate, asserting that the control over shared data remained entirely in the hands of the users. Conversely, another group of participants expressed concerns regarding privacy on WhatsApp. These participants indicated apprehensions about the inadvertent dissemination of their messages to unintended recipients, or the potential exposure of their personal data due to security vulnerabilities within the platform. It was determined that participants' security perceptions were influenced by factors such as social media insecurity, deficiencies in technological knowledge, and concerns regarding privacy.

Finally, the findings suggest that the use of WhatsApp has made a substantial contribution to the social lives of the participants. A significant number of participants reported that the application facilitates communication and enables swift interaction with

individuals located at a distance. They indicated that, through the features provided by WhatsApp, they have been able to strengthen familial ties, thereby enabling more frequent communication with family members and friends residing at remote locations. Furthermore, it was observed that the sharing of information and event announcements within WhatsApp groups had led to time savings for the participants. However, some participants expressed that WhatsApp usage had led to a decline in face-to-face interactions within the family, with communication predominantly taking place in virtual environments. Additionally, it was underscored that the time spent within groups had restricted personal time, and this situation was found to be a source of discomfort for some participants. In conclusion, while WhatsApp usage has been identified to accelerate communication and reinforce social bonds, it has also engendered negative implications, such as the superficialization of social relationships and the limitation of personal time.

CONCLUSION

This study aimed to examine the WhatsApp usage practices of individuals aged 65 and older residing in Istanbul and to contribute to the literature on older adults' digital communication practices. The findings revealed that WhatsApp is widely utilized among older adults, primarily due to its free access, intuitive interface, and multiple communication options, including text, voice, and video messaging. These results are consistent with prior research highlighting usability, accessibility, and multifunctionality as key determinants in older adults' adoption of digital technologies (McGaughey et al., 2013; Rosales and Fernández-Ardèvol, 2016). In addition, the social environment emerged as a significant factor influencing adoption. Participants reported initiating WhatsApp use not solely for its functional benefits but also due to its widespread usage among family members, friends, and peers. This aligns with research emphasizing the critical role of social influence and intergenerational guidance in technology adoption among older adults (Görgün Baran and Öztekin Alpaydın, 2020; Xiong and Zuo, 2019). Most participants indicated that their children and grandchildren provided hands-on assistance during the learning process, which underscores the importance of familial support in facilitating older adults' adaptation to digital

communication technologies. Collectively, these findings suggest that adoption decisions are shaped by both the practical affordances of the platform and the broader social context in which older adults are embedded.

Daily engagement with WhatsApp was highly prevalent among participants, with interactions occurring multiple times throughout the day. Text messaging consistently emerged as the preferred communication channel, while features such as photo sharing, voice messaging, and video calling were utilized selectively according to specific needs or contexts. This pattern confirms prior evidence indicating that older adults prioritize simple, direct communication methods while incorporating advanced features in response to situational demands (Martins et al., 2021). Regarding group participation, nearly all participants belonged to at least one WhatsApp group, with family groups being the most common. Discussions within these groups focused primarily on familial matters, health-related updates, celebrations, and personal achievements. In contrast, friendship and work-related groups saw participants generally avoid contentious topics such as politics or current events to maintain social harmony and group cohesion. Interestingly, this observation contrasts with Sánchez-Valle (2023), who reported that older adults actively engage in political discussions within WhatsApp groups. This discrepancy suggests that contextual, cultural, and demographic factors may shape how older adults navigate sensitive topics in digital group interactions, highlighting the need to account for local norms and social expectations in analyses of digital communication practices.

Participants demonstrated limited use of the WhatsApp status-sharing feature, citing privacy concerns as a primary factor influencing their behavior. While some participants expressed confidence in the platform's security measures, others reported apprehensions, illustrating the heterogeneity in older adults' perceptions of digital safety. These findings correspond with Akbuğa (2023), who emphasized that privacy considerations are a significant determinant in older adults' social media engagement. Furthermore, although WhatsApp facilitated social connectivity and strengthened existing bonds, participants reported a concurrent decline in face-to-face interactions. This dual effect aligns with prior research suggesting

that while digital communication can enhance social inclusion, it may also alter traditional patterns of interpersonal interaction, potentially reducing direct social engagement (Omipidan and Sanusi, 2024). Such insights underscore the complex interplay between technological adoption, social cohesion, and communication behaviors in later life.

By focusing specifically on older adults' WhatsApp usage practices in Istanbul, this study addresses a significant gap in the literature, which often generalizes digital technology adoption without exploring detailed daily practices or the social implications of usage. The study contributes to a nuanced understanding of how older adults integrate digital communication into everyday routines, navigate group dynamics, and balance technological benefits with privacy considerations. Importantly, the findings offer actionable insights for social policies aimed at promoting digital inclusion, highlighting the roles of accessible interface design, familial support, and privacy management in enhancing engagement. Future research should conduct comparative studies across diverse geographic, socioeconomic, and cultural contexts to examine variations in instant messaging adoption and usage patterns. Additionally, investigations comparing alternative platforms such as Telegram, Signal, and Facebook Messenger would provide further insight into perceived accessibility, usability, and security from older adults' perspectives. Addressing these research gaps will deepen understanding of older adults' digital communication experiences and support evidence-based interventions to facilitate their social inclusion, technological literacy, and digital well-being.

REFERENCES

- Akbuğa, F. (2023). Yaşlı bireylerin sosyal ağlardaki 'dijital suskunluğu'. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(62), 328-345. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.67696>
- Akyıldız, M., & Büyük, K. (2022). WhatsApp'ın veri paylaşma politikalarında yaptığı değişikliğe dair kullanıcı tepkilerinin ikili karşılaştırmalara dayalı ölçekleme yöntemi ile belirlenmesi. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 10-25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6647591>
- Akyuni, S., N., Aisyah, S., & Andayani, E., A. (2024). The analysis of maxim violation in generation Z conversation on WhatsApp. *IJOTL-TL: Indonesian Journal of Language Teaching and Linguistics*, 9(1), 71-85. <https://doi.org/10.30957/ijotl.v9i1.767>
- Ariel, Y., & Levy, E., C. (2024). The costs of connectivity: WhatsApp usage, privacy concerns, and protection behaviors in Israel. *Communication Reports*, 38(1), 25-45. <https://doi.org/10.1080/08934215.2024.2424552>
- Arun, Ö., Binark, M., Taylan, D., Ö., Kandemir, B., & Şahinkaya, G. (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve Covid-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 42(2), 387-410. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0016>
- Atilgan, S., S., & Tailiati, N. (2020). Sosyal medyanın pazarlama iletişimde kullanılması: Çin'in WeChat pazarlama stratejisi örneği. *Social Sciences Studies Journal*, 6(69), 4076-4090. <https://doi.org/10.26449/sss.2630>
- Baydili, İ. (2024). WhatsApp aile gruplarının aile iletişimindeki rolü. *Journal of History School*, 16(66), 2793-2837. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.72100>
- Bayram, M., N., & Arıcı, A. (2021). Yaşlılıkta dijital çağı yakalamak. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(2), 367-390. <https://doi.org/10.54961/uobild.1038116>
- Calvo, A., Aurrekoetxea-Casaus, M., & Borrajo, E. (2024). Virtual ethnography of female migrants: A WhatsApp group as a support tool during their migration process. *International Migration & Integration*, 25 (2), 553-571. <https://doi.org/10.1007/s12134-023-01088-8>
- Cirilli, E., & Nicolini, P. (2020). Elderly people, COVID-19 and technologies: A qualitative research. In F. J. García-Peñalvo (Ed.), *EDULEARN20 Proceedings* (pp. 8401-8410). IATED Academy. <https://doi.org/10.21125/edulearn.2020.2065>
- Coulibaly, S. (2023). Exploring health misinformation on WhatsApp within the African migrant and refugee community in Southeast Queensland (SEQ). *Media International Australia*, 189(1), 8-23. <https://doi.org/10.1177/1329878X231177836>
- Creswell, J., W., & Poth, C., N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Cui, S., Jiang, J., & Mu, L. (2024). The relationship between loneliness and the overuse of Wechat among chinese elderly: The chain mediation role of sensation seeking and fear of missing out. *Psychology Research and Behavior Management*, 17, 3067-3081. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S467221>
- Çakıcı, Z. (2024). Cyberstalking practices among youth in Türkiye: Motivational drivers, digital avenues, and perceptual paradigms. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* (46), 1-22. <https://doi.org/10.17829/turcom.1488278>
- El-Masri, A., Riedl, M., J., & Woolley, S. (2022). Audio misinformation on WhatsApp: A case study from Lebanon. *Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review*, 3(4), 1-25. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-102>
- Gangneux, J. (2021). Tactical agency? Young people's (dis)engagement with WhatsApp and Facebook Messenger. *Convergence*, 27(2), 458-471. <https://doi.org/10.1177/1354856520918987>
- Ghosh, M. (2023). Female Instagram elderly influencers countering the ageing narratives. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-10. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02323-4>
- Glaser, B., G., & Strauss, A., L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine.
- Görgün-Baran, A., & Öztekin-Alpaydın, M. (2020). A qualitative study on skills of elders to use digital technology products from digital divide perspective. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2), 107-122. <https://doi.org/10.46414/yasad.788412>

- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? *Field Methods*, 18(1), 59-82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Gülşen, T. (2025). Mobile instant messaging apps: The new co-participants in face encounters in everyday life. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 3(11), 44-60. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iyyuicd/issue/90220/1526614#article_cite
- Haryati, H., & Praywana, R. (2020). An analysis of code-mixing usage in WhatsApp groups conversation among lecturers of Universitas Pamulang. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*, 7(2), 236-250. <https://doi.org/10.30605/25409190.180>
- Holly, S., Maulik, B., & Samuel, I. (2023). Use of WhatsApp as a learning media to increase students' learning interest. *Sciencetechno: Journal of Science and Technology*, 2(1), 35-48. <https://doi.org/10.55849/sciencetechno.v2i1.57>
- Hosseini, S., E. (2023). *The effect of technology upskilling on the quality of life of elderly people in Iran* [Unpublished doctoral dissertation]. Lincoln University.
- Hsu, L., J., Yueh, H., P., & Hsu, S., H. (2021). Subjective social capital and loneliness for the elderly: the moderator role of line and Facebook use. *Social Media+ Society*, 7(3), 1-12. <https://doi.org/10.1177/20563051211043906>
- Kemp, S. (2025, February 5). *Digital 2025 global overview report*. We Are Social. <https://wearesocial.com/uk/blog/2025/02/digital-2025/>
- Küçük, M., Güven, C., & Gümüş-Çiçek, T. (2023). Uzaktan öğrenmede Telegram kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 437-462. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1257165>
- Lee, J., Gwak, S., Gwon, J., Park, J., Eom, S., Hong, S., Ku, G., Lee, W., & Jung, H. (2022). Exploring the community of older adult viewers on YouTube. *Universal Access in the Information Society*, 22(4), 1393-1404. <https://doi.org/10.1007/s10209-022-00918-3>
- Martins, A., Vivas, I., Andrade, D., & Gil, H. (2021). WhatsApp and communication in a pandemic state: Family members and institutionalized elderly: Case study in the County of Idanha-a-Nova (Portugal). In *2021 16th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)* (pp. 1-6). IEEE. <https://doi.org/10.23919/CISTI52073.2021.9476260>
- McGaughey, R., E., Zeltmann, S., M., & McMurtrey, M., E. (2013). Motivations and obstacles to smartphone use by the elderly: developing a research framework. *International Journal of Electronic Finance*, 7(3-4), 177-195. <https://doi.org/10.1504/IJEF.2013.058601>
- Moreira, E., R., Corrêa, F., Carvalho, D., B., F., Gomide, J., V., B., Faria, V., F., de, Silva, A., P., da, & Lima, P., P., de. (2024). Uso do WhatsApp por pessoas idosas: Um experimento com usuários de nível básico. *Caderno Pedagógico*, 21(5), 43-88. <https://doi.org/10.54033/cadpedv21n5-155>
- Moretti, F., A., Scazufca, M., Nakamura, C., A., Souza, C., H., Q., d., Seward, N., Araya, R., ... & Moreno-Agostino, D. (2022). Use of Whatsapp by older adults screened for depression in socioeconomically deprived areas of Guarulhos, São Paulo State, Brazil: Challenges and possibilities for telehealth. *Cadernos De Saúde Pública*, 38(12). <https://doi.org/10.1590/0102-311xen093422>
- Morsidi, S., Samah, N., A., Rahman, K., A., A., Ashari, Z., M., Jumaat, N., F., & Abdullah, A., H. (2021). WhatsApp and its potential to develop communication skills among university students. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, 15(23), 57-71. <https://doi.org/10.3991/ijim.v15i23.27243>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. SAGE Publications.
- Mudavadi, K., C., Tully, M., & Lomoywara, D., B. (2025). Exploring Kenyans' interactions with misinformation on WhatsApp. *Mobile Media & Communication*, 13(1), 69-87. <https://doi.org/10.1177/20501579241269651>
- Nkemdilim, P. (2025). Perspectives on teaching using WhatsApp in a Nigerian university: A case study. *International Journal of Education*, 13(1), 43-56. <https://doi.org/10.18488/61.v13i1.3941>
- Oliveira, R., Merlin, B., & Fülber, H. (2022). The communicability of the interaction of the elderly user with the WhatsApp application. In

- M. Antona & C. Stephanidis (Eds.), *Universal access in human-computer interaction: Novel design approaches and technologies* (Vol. 13308, pp. 266-278). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-05028-2_21
- Ompidan, I., A., & Sanusi, B., O. (2024). Rise of social media in the digital age: WhatsApp a threat to effective communication. *IMSU Journal of Communication Studies*, 8(1), 142-153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12693727>
- Özgür, E. (2021). *WhatsApp groups experiences of older users* [Unpublished master's thesis]. Kadir Has University.
- Özgür, H., O. (2024). Yaşlıların dijitalleşme profili ve 'gri dijital şiddet'. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 17(2), 103-113. <https://doi.org/10.46414/yasad.1401419>
- Pang, N., & Woo, Y., T. (2020). What about WhatsApp? A systematic review of WhatsApp and its role in civic and political engagement. *First Monday*, 25(12), 1-9. <https://doi.org/10.5210/fm.v25i12.10417>
- Patton, M., Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.
- Pratiwi, N., & Wijayanti, A. (2025). Utilizing mobile technology: WhatsApp group chats as a tool to enhance students' engagement in ESP learning. *Journal of Education Research*, 6(1), 148-153. <https://doi.org/10.37985/jer.v6i1.2145>
- Rahayu, E., T., & Hartati, H. (2024). The shift in the use of keigo by migrant care workers on TikTok social media. *Studies in Media and Communication*, 12(3), 310-324. <https://doi.org/10.11114/smc.v12i3.6975>
- Rosales, A., & Fernández-Ardèvol, M. (2016). Beyond WhatsApp: Older people and smartphones. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 18(1), 27-47. <https://doi.org/10.21018/rjcp.2016.1.200>
- Sádaba, C., Salaverría, R., & Bringué-Sala, X. (2023). How to teach the elderly to detect disinformation: A training experiment with WhatsApp. *Profesional De La información*, 32(5), 1-12. <https://doi.org/10.3145/epi.2023.sep.04>
- Saleh, N., M., H., Radwan, E., H., M., El-Gilany, A., & El-Aziz Mohamed, H., N., A. (2020). Effect of an educational program via WhatsApp on knowledge, attitude, and practices of elderly toward COVID-19. *Egyptian Nursing Journal*, 17(3), 147-153. <https://doi.org/10.4103/enj.enj621>
- Sánchez-Valle, M. (2023). The perception of older adults regarding socio-political issues disseminated on social networks. *Media and Communication*, 11(3), 112-123. <https://doi.org/10.17645/mac.v11i3.6748>
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: Exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & Quantity*, 52(4), 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>
- Song, X. (2022). User experience design of elderly-oriented social apps based on Kano model—The case of WeChat. In V. G. Duffy, Q. Gao, J. Zhou, M. Antona, & C. Stephanidis (Eds.), *HCI International 2022 – Late Breaking Papers: HCI for Health, Well-being, Universal Access and Healthy Aging* (Vol. 13521, pp. 534-545). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-17902-039>
- Spineli-Silva, B., C., Aparecida-Ávila, A., da Silva-Rocha, G., Pires-Nunes, D., Della-Lucia, F., & Pereira-Brito, T., R. (2020). The impact of the use of Facebook™ on social support networks and symptoms of depression reported by the elderly. *International Psychogeriatrics*, 32(3), 407-408. <https://doi.org/10.1017/S1041610219000735>
- Suárez-Lantarón, B., Deocano-Ruiz, Y., García-Perales, N., & Castillo-Reche, I., S. (2022). The educational use of WhatsApp. *Sustainability*, 14(17), 105-110. <https://doi.org/10.3390/su141710510>
- Sulistiani, I., & Al-Amin. (2025). Communication dynamics through instant messaging applications: A literature analysis of the Telegram and WhatsApp platforms. *International Journal of Society Reviews (INJOSER)*, 3(2), 353-359. <https://injoser.joln.org/index.php/123/article/view/344>

- Swandi, C., E., Nugraha, K., A., Sebastian, D., & Restyandito. (2021). Middleware development to connect Telegram messenger and instant messenger for the elderly. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 1077, 1-7. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/1077/1/012007>
- Şamilova, A., & Ayhan, N. (2022). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde yaşlı bireylerin sosyal medya kullanım davranışı örüntüleri. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 106-122. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7472394>
- Thomas, I. & Bhat, S. (2022). A comprehensive overview of telegram services - A case study. *International Journal of Case Studies in Business, IT and Education (IJCSBE)*, 6(1), 288-301. <https://doi.org/10.47992/IJCSBE.2581.6942.0165>
- Tuncer, N. (2021). Aileler ve öğretmenler arasındaki iletişim için güncel bir uygulama: WhatsApp grubu örneği. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(2), 1037-1063. <https://doi.org/10.24315/tred.811566>
- Turkish Statistical Institute (2025, February). *Address-based population registration system results*. <https://www.tuik.gov.tr>
- United Nations. (2023). *UN report: Managing an aging global population amid increasing retirees and healthcare services*. United Nations Türkiye.
- Xiong, J., & Zuo, M. (2019). How does family support work when older adults obtain information from mobile internet? *Information Technology & People*, 32(6), 1496-1516. <https://doi.org/10.1108/ITP-02-2018-0060>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, İ., & Demir, M. (2024). Bir iletişim aracının sosyal medyaya dönüşümü: İletişimde metamorfoz (WhatsApp özelinde). *Digital Communication Journal*, 13, 50-70. https://www.dicoj.com/Makaleler/1392275795_ilkay_yildiz.pdf
- Yılmazsoy, B., Kahraman, M., & Köse, U. (2020). Negative aspects of using social networks in education: A brief review on WhatsApp example. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 3(1), 69-90. <https://doi.org/10.31681/jetol.662746>
- Zhang, L., Yang, X., & Jung, E., H. (2023). When does WeChat usage decrease loneliness? A panel study examining the moderating roles of age and perceived network supportiveness. *Social Science Computer Review*, 41(2), 438-460. <https://doi.org/10.1177/08944393221103498>

DİJİTAL ÇAĞDA AİLE İLETİŞİMİ VE MAHREMİYET: AVUSTRALYA'NIN GÜVENLİK MODELİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

FAMILY COMMUNICATION AND PRIVACY IN THE DIGITAL AGE: AN EVALUATION OF AUSTRALIA'S SECURITY MODEL FOR TÜRKİYE

Öğr. Gör. Abdul Kadir KORKMAZ

*Istanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi
İletişim ve Tasarımı Bölümü*

ORCID ID: 0000-0001-8654-5316, abdulkadir.korkmaz@nisantasi.edu.tr

ÖZ

Bu çalışma, dijitalleşmenin aile yapısı, iletişimi ve mahremiyet algısı üzerindeki çok boyutlu etkilerini inceleyerek Avustralya'nın dijital güvenlik politikalarını Türkiye açısından örnek bir model olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Dijital çağda internetin yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının günlük yaşamın merkezine yerleşmesi ve yapay zekâ tabanlı uygulamaların hızla artması, aile içi iletişim biçimlerini, ebeveynlik rollerini ve mahremiyet sınırlarını yeniden tanımlamıştır. Araştırmada, Avustralya'nın çocukların çevrimiçi güvenliğini korumaya yönelik yasal düzenlemeleri, eSafety Commissioner gibi bağımsız denetim kurumlarının işlevleri ve sosyal medya şirketlerine uyguladığı yaptırımlar ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Türkiye'nin mevcut dijital güvenlik politikaları Avustralya modeliyle karşılaştırılarak eksiklikler ve geliştirme alanları belirlenmiştir. Bulgular, Türkiye'de bağımsız bir dijital denetim kurumu kurulması, yaş doğrulama sistemlerinin zorunlu hale getirilmesi, sosyal medya platformlarına yönelik cezai yaptırımların güçlendirilmesi ve ebeveynlere yönelik dijital okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çalışma, dijitalleşmenin aile bağlarını zayıflatıcı etkilerini azaltmak, toplumsal dayanışmayı korumak ve çocukların çevrimiçi mahremiyetini güvence altına almak için ulusal düzeyde bütüncül bir stratejinin geliştirilmesi gerektiğini güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital güvenlik, Aile mahremiyeti, Dijital ebeveynlik, Çevrimiçi güvenlik, Avustralya, Türkiye

ABSTRACT

This study aims to examine the multidimensional effects of digitalization on family structure, communication, and perceptions of privacy, while evaluating Australia's digital security policies as a model for Türkiye. In the digital age, the widespread use of the internet, the central role of social media platforms in everyday life, and the rapid rise of artificial intelligence-based applications have redefined patterns of family communication, parental roles, and the boundaries of privacy. The research provides a detailed analysis of Australia's legal regulations for protecting children's online safety, the functions of independent supervisory institutions such as the eSafety Commissioner, and the sanctions imposed on social media companies. Türkiye's existing digital security policies are compared with the Australian model to identify weaknesses and areas for improvement. The findings clearly demonstrate the need for Turkey to establish an independent digital oversight institution, make age verification systems mandatory, strengthen sanctions on social media platforms, and expand digital literacy education programs for parents. The study strongly emphasizes the necessity of developing a comprehensive national strategy to mitigate the weakening effects of digitalization on family bonds, preserve social cohesion, and ensure the protection of children's online privacy.

Keywords: Digital security, Family privacy, Digital parenting, Online safety, Australia, Türkiye

GİRİŞ

Dijitalleşme, 21. Yüzyılın en belirgin sosyo-teknolojik dönüşümlerinden biri olarak bireylerin, toplulukların ve ailelerin yaşam tarzlarını derinden etkilemiştir. İnternetin yaygınlaşması, sosyal medyanın yaşamın her alanına nüfuz etmesi ve yapay zekâ tabanlı teknolojilerin günlük hayata entegrasyonu, aile yapısında gelenekselden farklı bir dinamik yaratmıştır. Aile içi iletişim, güvenlik, mahremiyet ve bireylerin rollerine ilişkin beklentiler, dijital çağın etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda, aile kavramı yalnızca biyolojik ve sosyal bir birliktelik değil, aynı zamanda dijital platformlar üzerinden kurulan ve sürdürülen bir bağ niteliği taşımaktadır (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020).

Dijitalleşmenin olumlu etkilerinin yanı sıra mahremiyet ihlalleri, siber zorbalık ve dijital bağımlılık gibi olumsuz sonuçlar da modern aile yapısını tehdit eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlarla mücadelede farklı ülkeler çeşitli politikalar geliştirmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri, Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) aracılığıyla bireylerin mahremiyetini korurken, ABD'de çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamak amacıyla Çocukların Çevrimiçi Mahremiyetini Koruma Yasası (COPPA) yürürlüğe konulmuştur. Türkiye ise Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) ile bireysel mahremiyeti düzenlemekte, dijital ebeveynlik ve aile politikaları konusunda bakanlıklarla ortak çalışmaktadır (KVKK, 2024).

Türkiye'nin son yıllarda aile politikalarına yönelik artan ilgisi, dijitalleşmenin aile yapısı üzerindeki etkilerini ele almak, aile bağlarını güçlendirmek ve dijital güvenlik konusunda farkındalık yaratmak açısından kritik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu girişim, aile bireylerinin dijital dünyadaki rollerini bilinçli bir şekilde yönetmesini sağlamayı ve mahremiyetin korunmasına yönelik politikalar geliştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin bu bağlamdaki hedefleri, küresel trendlerle de uyum göstermektedir. Dijitalleşmenin sosyal yapılar üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar, dijital çağda aile kavramını korumanın önemini açıkça ortaya koymaktadır (Dumanlı Kürkcü, 2024).

Bu çalışmada, Avustralya'nın dijital mahremiyet ve aile politikaları ele alınarak, Türkiye için çıkarılabilecek dersler tartışılacaktır. Avustralya, bağımsız bir dijital

denetim mekanizmasına sahip olması, sosyal medya platformlarına yönelik yaptırımları ve zorunlu yaş doğrulama sistemlerini etkin bir şekilde uygulamasıyla, dünyadaki katı dijital güvenlik politikalarına sahip ülkelerden biridir. Özellikle çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamak ve ebeveynleri dijital okuryazarlık konusunda bilinçlendirmek adına yürütülen devlet destekli programlar Türkiye için önemli bir model oluşturabilir. Türkiye'nin dijital mahremiyet politikalarını güçlendirmesi gerektiği düşünüldüğünde, Avustralya dikkate alınması gereken bir ülke örneği olarak öne çıkmaktadır.

Dijitalleşme yalnızca aile bağlarını değil, aynı zamanda ebeveynlik anlayışını da dönüştürmektedir. Ebeveynlerin dijital ebeveynlik rollerini üstlenmesi, çocukların dijital dünyada karşılaştıkları riskleri yönetme açısından kritik öneme sahiptir (Manap & Durmuş, 2020). Dijital ebeveynlik kavramı, çocukların dijital mahremiyetini koruma ve dijital platformlarda güvenli bir ortam sağlamayı içerir (Akman, Çakır & Kocabaş, 2021). Özellikle sosyal medya, ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili paylaşımlar yaparken dikkatli olmalarını ve mahremiyet bilinci geliştirmelerini gerektiren bir alan olarak öne çıkmaktadır (Çalapkulu & Alp, 2020).

Çocukların dijital dünyadaki güvenliği, modern ebeveynlik anlayışının en hassas noktalarından biridir. Araştırmalar, çocukların kişisel verilerinin çevrimiçi ortamlarda korunması ve bu konuda ebeveynlerin daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle, ebeveynlerin sosyal medya paylaşımları sırasında çocuklarının mahremiyetine dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Saki & Köroğlu, 2024). Bunun yanı sıra yapay zekâ tabanlı teknolojiler de aile içi dinamikleri etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Eğitimden güvenliğe kadar birçok alanda kullanılan yapay zekâ uygulamaları ailelerin yaşamını kolaylaştırmaktadır. Ancak bu teknolojilerin mahremiyet üzerindeki etkileri ve etik sorunlar da önemli tartışma konularından biridir (Neugnot-Cerioli & Muss Laurenty, 2024).

Aile bağlarını korumak için dijital medya okuryazarlığı gibi araçlar, çocukların ve ebeveynlerin bu dönüşümde bilinçli bir rol oynamasını sağlamaktadır. Ebeveynlerin dijital platformlarda çocuklarının davranışlarını denetlemek için daha bilinçli hareket etmesi gerektiği araştırmalarda sıkça vurgulanan bir konudur. Bu

durum, dijital ebeveynlik kavramının hem teorik hem de pratik boyutlarının önemini ortaya koymaktadır (Kütükoğlu, 2019). Aile bağlarını güçlendirme çabaları sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası bağlamda da önem arz etmektedir. Birleşmiş Milletler'in çocuk hakları ve mahremiyetin korunmasına yönelik çalışmaları dijital çağda aile yapısının korunmasında global bir farkındalık yaratmaktadır (Odabaşı, Tekgöz, Hafizoğlu & Aydın, 2024).

Çalışmanın genel çerçevesi, dijitalleşmenin aile içindeki mahremiyet algısını nasıl dönüştürdüğüne ve bu süreçte aile bağlarını güçlendirmenin yollarına odaklanacaktır. Türkiye'de son yıllarda aile yapısını güçlendirmeye yönelik geliştirilen ulusal politikalar bu alanda önemli bir platform sunmaktadır. Dijitalleşmenin aile kavramını dönüştürme gücünün anlaşılması, bu dönüşüm sürecinin yönetilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Devlet politikası olarak Avustralya ülkesi yakından incelenecek, Türkiye'nin bu doğrultuda karşılaştırılması yapılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın hem akademik literatüre hem de politika yapıcılara yönelik değerli katkılar sunması amaçlanmaktadır.

1. DİJİTAL MAHREMİYET VE AİLE

Dijitalleşme, bireylerin günlük yaşamlarından toplumsal yapının temel taşı olan aileye kadar her alanda dönüşüme neden olmuştur. Dijital medya, aile bireylerinin birbirleriyle olan etkileşimlerini kolaylaştıran bir araç olmanın ötesinde, aynı zamanda mahremiyet sınırlarını yeniden çizen ve aile içi ilişkileri şekillendiren bir mecra haline gelmiştir. Aile değerlerinin bu platformlarda nasıl temsil edildiği ve bu değerlerin korunmasının yolları, modern toplumlarda giderek daha fazla tartışılmaktadır (KVKK, 2024).

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, dijitalleşmenin kamusal alanı yeniden biçimlendirdiğini ve bunun mahremiyet kavramını kökten dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, mahremiyetin artık yalnızca ev-özel alan sınırlarıyla değil, aynı zamanda dijital ortamlar üzerinden üretilen veriler ve izlerle yönetilmesini gerekli kılmaktadır (Avcıl, 2021). Ev yaşamı ve aile pratikleri ile kamusal söylemler arasındaki karşılıklı etkileşim, dijitalleşmenin yarattığı görünürlük baskısını artırmakta; bu da aile mahremiyetinin korunmasına yönelik yeni normatif düzenlemelerin ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır (Turhanoglu & Çetin, 2023).

Dijital kamusal alan tartışmaları özellikle "platform toplumları" ve "ağsal kamusalılık" kavramları üzerinden mahremiyetin savunulması ile kamusal görünürlük arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır (Öztürk, 2025). Bu bağlamda, dijital mülkiyet, veri koruma ve şeffaflık gibi boyutlar hem politik hem de etik bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Nitekim KVKK da çocukların kişisel verilerinin korunmasına ilişkin yayımladığı raporlarda, aile mahremiyetinin dijitalleşme sürecinde daha da hassas hale geldiğini vurgulamaktadır (KVKK, 2024). Dolayısıyla aile hem özel alanın merkezinde konumlanmakta hem de dijital verilerin korunmasında kritik bir toplumsal rol üstlenmektedir.

Habermas sonrası literatür, kamusal alanın tekil değil, çok katmanlı ve çoğul bir yapıya evrildiğini ortaya koyarken; bu dönüşümde iletişim teknolojilerinin rolü Castells'in (2004) "ağ toplumu" yaklaşımı üzerinden tartışılmaktadır. Bu teorik çerçeve, özel alanın sabit ve değişmez bir kategori olmadığını, toplumsal ve kültürel değişimlere bağlı olarak sürekli yeniden tanımlandığını göstermektedir (Akkol, 2019). Dijitalleşme, aileyi hem özel alanın merkezinde tutmakta hem de mahremiyetin korunmasını dijital kamusalılık, şeffaflık ve etik sorumluluk tartışmalarının odağına yerleştirmektedir.

1.1. Sosyal Medya ve Mahremiyet İhlalleri

Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ebeveynlerin çocuklarına ait özel bilgileri paylaşma eğilimi artmıştır. Bu durum mahremiyet ihlallerine yol açmıştır. "Sharenting" kavramı, ebeveynlerin çocuklarına ilişkin içerikleri (fotoğraf, video, gönderi ve biyografik bilgiler dâhil) çevrimiçi ortamda paylaşmasını ifade etmekte; bu paylaşımlar zaman zaman hassas kişisel verileri de içerebilmektedir (Hladíková & Madleňák, 2023). Özellikle çocukların çevrimiçi ortamda iz bırakmalarına sebep olan bu tür paylaşımlar, onların gelecekteki kişisel güvenliği açısından riskler doğurabilmektedir (Badur, 2024).

Sharenting, dijital çağda ailenin özel alanı ile kamusal alan arasındaki dinamikleri yeniden tanımlayan bir fenomendir; aynı zamanda platformların sunduğu imkânlar ve toplumsal beklentilerle şekillenen, aşırı paylaşım/aşırı ifşa eğilimiyle ilişkilendirilen bir pratik olarak ele alınmaktadır (Hladíková & Madleňák, 2023). Barnes ve Potter'a (2021) göre bu olgu, ebeveynlerin dijital okuryazarlığıyla yakından ilişkilidir ve mahremiyet farkındalığı ile çocukların çevrimiçi

temsiline yönelik etik sorumlulukları gündeme getirmektedir. Ayrıca sharenting yalnızca kişilerarası bir paylaşım olarak değil; topluluklar, izleyiciler ve ticarî aktörleri içeren daha geniş bir ekosistem içinde değerlendirilmekte ve ebeveynlerin platform yönetimi, veri gizliliği ve ticarileşme süreçlerine dair bilgi düzeyini önemli hâle getirmektedir (Ong vd., 2022). Bu bağlamda, paylaşım sınırlarının etik ve yasal çerçevede kalması için hassas bir dijital ebeveynlik anlayışının geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır (Duman, 2024).

1.2. Dijital Mahremiyetin Küresel Önemi

Dijital mahremiyet özellikle çocukların çevrimiçi ortamdaki güvenliğini sağlama açısından küresel düzeyde önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. OECD (2020) tarafından hazırlanan bir raporda dijital güvenlik politikalarının çocukların mahremiyetinin korunmasında kritik bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Yapılan akademik araştırmalar, çocukların dijital kimliklerini bilinçsizce oluşturan ebeveynlerin, çocuklarının uzun vadede mahremiyet ihlalleriyle karşılaşma riskini artırdığını göstermektedir. Dünya genelinde dijital mahremiyetin korunması için geliştirilen hukuki çerçeveler giderek daha kapsamlı hale gelmektedir (Livingstone, Stoilova & Nandagiri, 2019).

Dijital mahremiyetin küresel önemi yalnızca teknik ya da güvenlik temelli bir mesele olarak değil, aynı zamanda temel insan hakları bağlamında da değerlendirilmelidir. Uluslararası hukuk açısından mahremiyet, bireylerin kişisel verilerinin korunması, özel hayatın dokunulmazlığı ve dijital izlerin kontrolü ile ilişkilidir; bu haklar BM İnsan Hakları Bildirgesi ve çeşitli uluslararası sözleşmeler çerçevesinde temel haklar olarak kabul edilmektedir (Banna vd., 2022). Bununla birlikte, mahremiyet kavramı yalnızca bireyin "özel alanı" ile sınırlı değildir; medya, teknolojik uygulamalar ve devlet-sivil toplum etkileşimleriyle sürekli olarak yeniden şekillenen dinamik bir alan olarak görülmektedir (Macnish, 2016). Bu perspektiften bakıldığında, dijital mahremiyetin küresel önemi, güvenlik, etik, yasal haklar ve teknolojinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileriyle iç içe geçmiş çok disiplinli bir düşünce alanı olarak ele alınmaktadır (Diggelmann & Cleis, 2014).

1.3. Uluslararası Hukuki Düzenlemeler

ABD'de COPPA ve AB'de yürürlüğe giren GDPR, bireylerin kişisel verilerini ve çevrimiçi güvenliğini sağlamaya yönelik önemli düzenlemeler içermektedir. Son yıllarda mahremiyetin yalnızca bireysel veri güvenliği kapsamında değil, biyolojik verilerin korunması çerçevesinde de ele alınması gerektiğine yönelik farkındalık artmıştır. Örneğin ABD'nin Colorado eyaletinde yürürlüğe giren Colorado Gizlilik Yasası, biyolojik verilerin korunmasını içeren düzenlemeler getirerek dijital mahremiyetin sınırlarını daha da genişletmiştir. Bu tür gelişmeler bireylerin ve ailelerin mahremiyet haklarını daha kapsamlı bir şekilde korumaya yönelik küresel eğilimi göstermektedir (CBS News, 2024).

1.4. Türkiye'de Dijital Mahremiyet ve Aile

Türkiye'de ise KVKK bireylerin dijital mahremiyetini güvence altına almak için oluşturulmuş olsa da özellikle çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamak amacıyla spesifik düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de dijitalleşmenin yaygınlığı hane ve birey düzeyinde artış göstermektedir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı % 96,4'e ulaşırken, 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı 2024'te % 88,8 iken 2025'te % 90,9'a yükselmiştir. Ayrıca cinsiyet temelli dağılım incelendiğinde, 2025 yılı internet kullanım oranının erkeklerde % 93,6, kadınlarda ise % 88,2 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025).

Aşırı sosyal medya kullanımı, aile bireyleri arasındaki yüz yüze iletişimi hem süre hem de nitelik açısından azaltarak aile bağlarını zayıflatabilmektedir. Dijital bağımlılık bireylerin psikolojik ve sosyal yaşamlarında sorunlara yol açabildiği gibi, aile içi ilişkileri de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Çalapkulu & Alp, 2020). Bu bağlamda, bağımlılık benzeri dijital kullanım örüntülerinin temel göstergelerinden biri olan planlanandan daha uzun süre çevrimiçi kalma ve süre kontrolünün kaybı, zamanın aileyle geçirilen ortak etkinliklerden çevrimiçi etkinliklere kaymasına zemin hazırlamaktadır (Kaval & Siyez, 2022).

Süre kontrolünün kaybı yalnızca kullanım süresinin artmasıyla sınırlı olmayıp, eğitim, iş ve sosyal yaşam sorumluluklarının yanı sıra aile içi sorumlulukların aksaması riskini de beraberinde getirmektedir (Sevinç & Taş, 2020). Türkiye örneklerinde internet ve sosyal medya kullanım sürelerinin yüksek

seyrettiğinin raporlanması, bu dönüşümün aile yaşamı içinde daha görünür hale gelebileceğine işaret eden bağlamsal bir çerçeve sunmaktadır (Kaval & Siyez, 2022). Bununla birlikte aile içi ilişkilerdeki zayıflama yalnızca “daha az konuşma” ile açıklanamaz; aşırı sosyal medya kullanımında dikkatin sürekli çevrimiçi olana yönelmesi, yüz yüze etkileşimde bölünmeye ve iletişimin niteliğinde aşınmaya neden olabilmektedir. Sosyal medya bağımlılığı internet bağımlılığının bir türü olarak ele alındığında, bireyin internet kullanım arzusunu bastıramaması ve giderek daha fazla kullanma ihtiyacı hissetmesi gibi bağımlılık bileşenleri, yüz yüze etkileşimin sürdürülebilirliğini olumsuzlayabilecek davranışsal bir zemin oluşturmaktadır (Oz vd., 2022).

Nitekim problemleri internet kullanımının olumsuz sosyal sonuçlar doğurduğunun ve iletişim yeterliğiyle ilişkili değişkenlerle birlikte incelendiğinin gösterilmesi, aile bağlarının zayıflamasını düşük dikkat, düşük empatik katılım ve artan bölünme üzerinden de değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır (Tóth vd., 2021). Bu nedenle dijital bağımlılığın aile içi ilişkilere etkisi, zaman kaybı ve sorumlulukların aksaması kadar, etkileşimin niteliğini zayıflatan çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmalıdır.

1.4.1. Siber Zorbalık ve Aile Üzerindeki Etkileri

Dijital medya ortamında çocukların maruz kaldığı siber zorbalık, ailelerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Türkiye’deki çocukların % 91,3’ü internet kullanırken, bunlardan % 25’i siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Çevrimiçi zorbalığa maruz kalan çocuklar psikolojik travma yaşayabilir ve bu durum onların sosyal ilişkilerinde uzun vadeli sorunlara neden olabilir. Siber zorbalık, bireysel etkilerinin yanı sıra aile içinde güvensizlik ve iletişim problemlerine yol açarak ebeveyn-çocuk ilişkisini de zayıflatmaktadır (TÜİK, 2024; Özaksoy, 2021). Ayrıca siber zorbalığın dijital medya ekosisteminde ortaya çıkması, olayın yalnızca “okulda yaşanan” bir akran çatışması olmaktan çıkıp ev ve aile yaşamına da taşınmasına neden olmakta; çevrimiçi etkileşimler zamansal ve mekânsal sınırları aşarak çocuğun gündelik hayatının farklı alanlarına sızabilmektedir (Jeffery, 2020). Bu durum, ailelerin yalnızca olaya müdahale etmesini değil, aynı zamanda dijital ortamdaki riskleri erken fark edebilmesini de gerekli kılmaktadır.

Siber zorbalığa maruz kalan çocuklarda kaygı, korku, stres, içe çekilme ve psikolojik yıpranma gibi etkiler ortaya çıkabilir; bu da yaşantının çocuğun sosyal ilişkilerinde daha uzun süreli kırılmalara dönüşme riskini artırır. Bu noktada, siber zorbalığın, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kasıtlı olarak bir bireye veya gruba zarar vermek veya rahatsızlık vermek amacıyla kullanılması şeklinde tanımlanması, olgunun yalnızca “çevrimiçi tartışma” düzeyinde değil, doğrudan zarar verme potansiyeli taşıyan bir şiddet biçimi olarak ele alınması gerektiğini gösterir (Dönmez & Akbulut, 2016). Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarının çevrimiçi deneyimlerinden her zaman haberdar olmaması ve farkındalık/izleme ile çocuğun mahremiyeti ve özzerkliliği arasındaki gerilimin yönetilmesinin güç olması, siber zorbalıkla mücadeleyi aile açısından daha karmaşık hale getirebilmektedir (Caivano vd., 2020). Nitekim, siber zorbalık olaylarının aile içinde çoğu zaman “fark edilme–ifşa olma–müdahale etme” döngüsü üzerinden ilerlemesi, müdahale zamanlamasının gecikebileceği riskini de gündeme getirir (Caivano vd., 2020).

1.4.2. Dijital Ebeveynlik

Dijital çağda çocukların öğrenme, eğlenme ve sosyalleşme pratikleri giderek daha fazla dijital teknolojiler üzerinden şekilleniyor. Bu durum, ebeveynlik rollerinin sadece bakım ve rehberlikle sınırlı kalmayıp, çocukların dijital yaşam pratiklerini düzenlemeyi de içeren daha karmaşık bir sorumluluk alanına dönüşmesine neden oluyor. Özellikle dijital araçların gündelik yaşamda merkezi bir konumda bulunması bazen daha belirgin hale geliyor; ebeveynlerin çocukların ekran süresi, içerik seçimi ve çevrimiçi etkileşimlerini yönetme sorumluluğu artıyor (Şimşek vd., 2023). Bu dönüşüm, ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkiyi dijital platformlar üzerinden yeniden inşa etmelerini ve çevrimiçi ortamlarda karşılaşılabilecek fırsat ve riskleri birlikte değerlendirmelerini gerektiriyor (Kabakçı Yurdakul vd., 2013). Bu bağlamda, dijital ebeveynlik, sadece ekran süresini sınırlandıran teknik kontrollere dayanan bir yaklaşım değil; çocuğun çevrimiçi deneyimini güvenli, sağlıklı ve gelişimsel açıdan destekleyici biçimde yönetmeyi amaçlayan daha bütüncül bir ebeveynlik pratiği olmalıdır. Özellikle çocukların riskli çevrimiçi davranışları kapsamında tartışılan mahremiyet ihlalleri ve uygunsuz içeriklerle karşılaşma gibi durumlar, ebeveynlerin hem izleme ve denetim hem de rehberlik

ve iletişim temelli aracılık rollerini birlikte yürütmesini zorunlu kılar (Seto vd., 2022).

Dijital ebeveynlik, çocukların çevrimiçi ortamda karşılaşabileceği riskleri doğrudan ele alan bir çerçeve sunar. Bu risklerin içerik, temas/iletişim, davranış ve tüketici/sözleşme gibi boyutlarda sınıflandırılmasını sağlayan 4Cs yaklaşımı, ebeveynlerin risk alanlarını daha sistematik biçimde tanımlamasına ve bu risklere karşı önleyici pratikler geliştirmesine olanak tanır (Jang & Ko, 2023). Bu nedenle, dijital ebeveynlik yalnızca aile içi kontrollü bir mekanizma değil; aynı zamanda daha geniş çevrimiçi güvenlik ekosistemine entegre edilen bir sorumluluk alanıdır.

Öte yandan, dijital ebeveynlik pratikleri, ailelerin sosyo-demografik koşullarından bağımsız değildir. Çocukların ekran kullanım düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olması, ebeveynlerin dijital yaşamı düzenleme kapasitesinin kaynaklara, zamana ve hane içi pratiklere bağlı olarak farklılaşabileceğini göstermektedir (Nagata vd., 2022). Bu durum, dijital ebeveynliğin yalnızca bireysel ebeveyn tutumlarıyla değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerle birlikte ele alınması gerektiğini işaret etmektedir.

1.4.3. Çözüm Önerileri ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de aile yapısını korumak amacıyla yapılan çalışmalar arasında dijital medya okuryazarlığının teşvik edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları, ebeveynler ve çocuklar için dijital medya eğitim programları düzenlemektedir. Dijital medya okuryazarlığı programlarının, çocukların dijital dünyada karşılaşabileceği riskleri tanımalarını sağladığı ve bilinçli dijital vatandaşlar olmalarına katkı sunduğu gösterilmiştir (Saki & Köroğlu, 2024). Bu bağlamda, literatürde ebeveyn-çocuk arasında karşılıklı sorumlulukları, içerik erişim sınırlarını ve ekran süresi dengelerini açıkça tanımlayan "dijital aile sözleşmesi" önerilmektedir. Çeçen ve arkadaşlarının (2023) çalışması, sözleşmenin yalnızca çocuğa değil ebeveyne de yükümlülükler getirmesi gerektiğini, örneğin "çocuğun rızası olmadan fotoğraf paylaşmama" gibi maddelerin eklenmesinin eşit ve saygılı bir iletişim ortamı oluşturabileceğini göstermektedir. Ayrıca günlük saat kısıtları ve çevrimiçi planlamaların aile içi birlikte zamanın desteklenmesine katkı sunduğu vurgulanmaktadır. Bu tür sözleşmeler,

dijital okuryazarlığın davranışa dönüştürülmesini kolaylaştırarak ebeveynlerin rol model olmasını, çocukların ise dijital ortamda daha bilinçli hareket etmesini sağlamaktadır (Çeçen vd., 2023).

Dijital mahremiyet ve güvenlik konularında ulusal ve uluslararası düzenlemeler kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye'de KVKK bireylerin dijital mahremiyetini koruma amacı taşırken AB'nin GDPR düzenlemeleri ve ABD'deki COPPA yasası daha sıkı ve kullanıcı odaklıdır (Tanışık & Bal, 2024). Türkiye'de sosyal medya şirketlerine yönelik denetim mekanizmalarının henüz tam anlamıyla oluşturulmamış olması, çocukların mahremiyetinin korunması açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Dijital mahremiyetin korunmasında yalnızca yasal düzenlemeler değil, bireylerin bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada okullarda dijital güvenlik derslerinin müfredata eklenmesi, çocukların çevrimiçi ortamlarda karşılaşabilecekleri tehditleri tanımalarına ve kendilerini koruyabilmelerine katkı sunmaktadır. Çocukların mahremiyet bilincini geliştirmek için eğitim kurumlarının aktif bir rol üstlenmesi gerektiği pek çok araştırmada vurgulanmaktadır (Yiğitbaşı & Çelik, 2023). Örneğin Barkuş ve Koç'un (2019) yaptığı bir araştırma, dijital güvenlik eğitimi alan çocukların çevrimiçi ortamda daha bilinçli davrandığını ve kişisel verilerini koruma konusunda daha dikkatli olduklarını göstermektedir.

Bu doğrultuda MEB'in son dönemde geliştirdiği yaklaşım, dijital mahremiyet ve güvenliğin yalnızca bireysel farkındalıkla sınırlı olmadığına; okul temelli, sistematik bir okuryazarlık çerçevesi içinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında "okuryazarlık becerileri" programları arasında konumlandırılmakta ve öğrenciye kazandırılması hedeflenen yeterlilikler; farkındalık, işlevsellik ve eylemsellik düzeylerinde kademeli biçimde yapılandırılmaktadır (MEB, 2024a). Bu yapı, öğrencilerin yalnızca dijital ortamların risklerini tanımalarını değil; aynı zamanda bilgiyi değerlendirme, içerik doğrulama, kişisel veri güvenliği geliştirme ve güvenli çevrimiçi davranışa dönüşen pratikler üretmesini amaçlaması bakımından dijital mahremiyet hedefleriyle örtüşmektedir (MEB, 2024b). Ayrıca TYMM'de yer alan değer çerçevesinde mahremiyetin

açık biçimde bir değer alanı olarak tanımlanması, dijital ortamlarda kişisel sınırların korunmasının yalnızca teknik bir konu değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir sorumluluk olarak ele alındığını göstermektedir (MEB, 2024c). Bu çerçevede MEB tarafından geliştirilen medya okuryazarlığı odaklı içeriklerin, dijital mahremiyet ve çevrimiçi güvenliğe ilişkin kazanımları güçlendirecek biçimde yapılandırılması; öğrencilerin daha güvenli ve bilinçli dijital pratikler geliştirmelerine katkı sağlayabilir.

Öte yandan dijital mahremiyetin korunması yalnızca eğitim kurumlarının sorumluluğu ile sınırlı değildir; bu alanda farklı kamu kurumlarının yürüttüğü bilgilendirme ve farkındalık faaliyetleri de süreci desteklemektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailelere ve çocuklara yönelik dijital mahremiyet ve güvenlik eğitimleri yürütülmekte; Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından ise dijital mahremiyetin korunması ve siber güvenlik bağlamında çeşitli farkındalık kampanyaları, seminerler ve eğitimler düzenlenmektedir (Saki & Köroğlu, 2024). Dolayısıyla dijital mahremiyetin güçlendirilmesi, okul temelli okuryazarlık programları ile kamusal farkındalık çalışmalarının birlikte ele alındığı çok paydaşlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Dijital mahremiyetin korunması konusunda toplumda farkındalık oluşturmak, teknolojinin sorumlu kullanımı ve etik yaklaşımı desteklemek için yeni eğitim modelleri ve teknolojik çözümler de geliştirilmelidir. Mahremiyetin korunması yalnızca hukuki düzenlemelerle sağlanamaz. Güçlü şifreleme yöntemleri, iki faktörlü kimlik doğrulama ve güvenlik yazılımları, bireylerin ve ailelerin dijital ortamda daha güvenli bir şekilde hareket etmesine yardımcı olmaktadır (KVKK, 2024). Bununla birlikte ebeveyn bilinçlendirme programlarının yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır (Konak & Çetintaş, 2024). Türkiye’de dijital güvenlik ve medya okuryazarlığı alanında gerçekleştirilen eğitimler, günümüzde çocuklar, gençler ve aileler arasında dijital ortamın güvenli ve bilinçli kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır. Dijital medya platformlarının kullanıcıların mahremiyetini ihlal etmemesi için daha şeffaf politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Dijital mahremiyetin korunması, toplumsal farkındalığın artırılmasıyla mümkündür. Türkiye’de düzenlenen dijital okuryazarlık kampanyaları, bireylerin dijital

dünyada karşılaşılabilecekleri riskleri anlamalarına katkı sağlamaktadır (Saki & Köroğlu, 2024).

Türkiye’de dijitalleşmenin aile yaşamına etkilerinin yönetilmesi, çocukların çevrimiçi risklerden korunması ve ebeveynlerin dijital rehberlik kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla farklı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından çok boyutlu çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ailelerin dijital dünyadaki güvenliğini sağlamak ve bilinçli kullanımını teşvik etmek amacıyla çeşitli programlar geliştirmekte; özellikle Aile Eğitim Programı (AEP) kapsamında ailelerin ve çocukların dijital ortamda güvenli davranışlar geliştirmelerine katkı sağlayacak dört eğitim modülü sunmaktadır. Söz konusu modüller, ebeveynlerin çocuklarına dijital dünyada rehberlik edebilmeleri ve olası tehlikelere karşı korunma yollarını öğrenmeleri için yapılandırılmış olup, çocukların dijital dünyada karşılaşılabilecekleri riskler konusunda bilinçlendirilmesine yönelik eğitimlerle desteklenmektedir. Bu yaklaşım, ailelerin dijitalleşen dünyada hem bilinçli hem de güvende olmalarını desteklemeyi hedefleyen koruyucu bir sosyal politika çerçevesi sunmaktadır (Şen Karadağ & Tuncay, 2022).

Kurumsal çalışmaların bir diğer önemli boyutu eğitim sistemi üzerinden yürütülmekte olup, MEB dijital vatandaşlık ve medya okuryazarlığı alanında geliştirdiği uygulamalarla çocukların ve gençlerin medya ortamını bilinçli, eleştirel ve sorumlu biçimde kullanmalarını desteklemektedir. Bu kapsamda 2006–2007 eğitim öğretim yılından itibaren MEB ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) iş birliğiyle medya okuryazarlığı dersi ilköğretim müfredatına dâhil edilmiş; öğrencilerin hem geleneksel hem de dijital medyayı eleştirel biçimde değerlendirebilmesi, kişisel verilerini koruyabilmesi ve çevrimiçi ortamlarda saygılı iletişim geliştirmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri kapsamında medya ve teknoloji kullanımına ilişkin farkındalığı artıran programlar uygulanmakta; böylece bağımlılık risklerinin azaltılması ve sağlıklı dijital alışkanlıkların kazandırılması amaçlanmaktadır (Yavuz & Arhan, 2016).

Dijital mahremiyetin korunması ve siber güvenliğin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar ise Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından yürütülmekte; kurum dijital güvenlik ve mahremiyet

alanında çeşitli farkındalık kampanyaları, seminerler ve eğitimler düzenlemektedir. Bu faaliyetler hem bireylerin hem de kurumların dijital güvenlik konusunda bilgi düzeyini artırarak toplum genelinde dijital haklar ve sorumluluklara ilişkin bilinçlenmeye katkı sağlamaktadır. BTK'nın sürdürdüğü bilinçlendirme kampanyaları ile siber güvenlik eğitimlerinin toplumun farklı kesimlerine ulaşması, dijital ortamda güvenliğin sağlanması açısından destekleyici bir işlev görmektedir (Tanışık & Bal, 2024).

Öte yandan dijital bağımlılık gibi çevrimiçi risklerin yalnızca güvenlik boyutuyla değil, aynı zamanda psikososyal ve davranışsal etkileriyle ele alınması da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Yeşilay Cemiyeti, dijital bağımlılığı da kapsayan bağımlılık türlerine karşı yürüttüğü önleyici ve koruyucu çalışmalarla çocuklar, gençler ve aileler düzeyinde farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir (Yeşilay, t.y.). Yeşilay'ın geliştirdiği Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM), teknoloji bağımlılığı dâhil olmak üzere bağımlılık türlerine ilişkin eğitim, bilinçlendirme ve farkındalık geliştirmeye odaklanan içerikleriyle öne çıkmakta; özellikle çocuk ve gençlerde riskli davranış örüntülerinin erken dönemde fark edilmesi, dijital araçların aşırı ve kontrolsüz kullanımına karşı bilinç geliştirilmesi ve sağlıklı yaşam becerilerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır (TBM, t.y.). Bu yönüyle TBM, dijital bağımlılık risklerinin yalnızca bireysel iradeye indirgenemeyeceğini; eğitim ve rehberlik temelli kurumsal yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğini gösteren önemli bir toplumsal müdahale çerçevesi sunmaktadır. Nitekim dijital bağımlılık alanına yönelik önleyici müdahalelere ilişkin bulgular, özellikle çocukluk döneminde dijital medya kullanımının aile aracılığıyla düzenlenmesinin ve destekleyici yönlendirmelerin güçlendirilmesinin riskli kullanım örüntülerini azaltmada işlevsel olabileceğini ortaya koymaktadır (Budak & Erdoğan, 2022). Bu bağlamda TBM'nin eğitim temelli yaklaşımı, dijital risklere karşı bireysel farkındalığın yanı sıra aile ve çevre desteğinin güçlendirilmesi yönünde tamamlayıcı bir rol üstlenebilecek niteliktedir.

Yeşilay'ın dijital bağımlılıkla mücadelede dikkat çeken bir diğer kurumsal mekanizması ise Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) hizmetleridir. YEDAM, teknoloji bağımlılığı da dâhil olmak üzere çeşitli bağımlılık türlerinde bireylere ve

yakınlarına yönelik destek sağlamayı hedefleyen bir danışmanlık modeli olarak yapılandırılmıştır (YEDAM, t.y.). YEDAM'ın teknoloji bağımlılığına ilişkin bilgilendirici içerikleri, dijital araç kullanımının günlük yaşam işlevselliğini olumsuz etkileyecek düzeye ulaşması durumunda ortaya çıkabilecek risklere dikkat çekmekte ve sağlıklı kullanım pratikleri geliştirilmesine yönelik rehberlik sunmaktadır (YEDAM, t.y.). Bu yönüyle YEDAM'ın sunduğu destek mekanizması, dijital bağımlılığın yalnızca bireysel düzeyde ele alınmasının sınırlı kalabileceğini; özellikle aile içi aracılık, dijital kullanımın yönetimi ve çevrimiçi güvenliğin güçlendirilmesi gibi boyutlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan literatürle örtüşmektedir (Budak & Erdoğan, 2022). Dolayısıyla Yeşilay'ın TBM ve YEDAM ekseninde yürüttüğü çalışmalar, dijital bağımlılığın hem önleme (eğitim-farkındalık) hem de müdahale (bilgilendirme-rehberlik) boyutlarını birlikte içeren bütüncül bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir.

2. AİLE BAĞLARI: İLETİŞİM, GÜVENLİK VE SORUMLULUKLAR

Günümüzde dijital dünya ailelerin iletişim dinamiklerini dönüştürmekte ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki bağları çeşitli yönlerden etkilemektedir. Dijitalleşme ailenin bir arada zaman geçirme alışkanlıklarından ebeveynlerin çocuklarıyla olan etkileşimlerine kadar geniş bir kapsama sahiptir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin artan kullanımı aile bireyleri arasında yeni iletişim yolları geliştirirken beraberinde mahremiyet, güvenlik ve sorumluluk gibi konuları da gündeme getirmektedir (Odabaşı vd., 2024).

2.1. Dijitalleşmenin Aile İçi İletişime Etkisi

Dijital teknolojiler aile içi iletişimde yeni olanaklar sunmakla birlikte geleneksel yüz yüze iletişimin niteliğini de dönüştürmektedir. Dijital platformlar aile bireylerinin uzaktan da olsa birbirleriyle iletişimde kalmasını sağlayarak sosyal bağları güçlendirmektedir. Dijital mecralar üzerinden gerçekleşen etkileşimlerin yüz yüze iletişimdeki duygusal bağları zayıflatabileceği de belirtilmektedir. Ailelerin dijital ortamlarda etkileşim kurma biçimi, bireylerin yaşı ve dijital okuryazarlık seviyesine göre farklılık göstermektedir. Genç kuşak dijital platformları daha aktif bir iletişim alanı olarak kullanırken, yaşlı bireyler genellikle

geleneksel iletişim biçimlerine bağlı kalmaktadır. Bu durum aile içi dijital uyumsuzluğun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Odabaşı vd., 2024). Dijital dünya ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişim tarzlarını da etkilemektedir. Yapılan araştırmalar ebeveynlerin çocuklarıyla sözel iletişim yerine dijital mesajlaşmayı tercih etme oranlarının arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu bağları zayıflatabileceği gibi, teknolojik farklılıklar çocukların ebeveynlerine olan bakış açısını da dönüştürebilmektedir (Çalapkulu & Alp, 2020).

Dijitalleşmenin etkisiyle hızlanan çevrimiçi eğitim süreci, çocuk ve gençlerin dijital mecralarda geçirdikleri süreyi artırırken ebeveyn denetimini güçleştirmiştir. Haberli'nin (2023) çalışması, bu durumun aile içi zaman paylaşımını ve özellikle dini/değerler eğitimi olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Çevrimiçi öğrenme ortamlarından eğlence, oyun ve sosyal medya alanlarına geçişin kolaylığı, ebeveyn-çocuk ilişkisinde pedagojik sorunları tetiklemiş; "medyanın evin içine sızması" algısı, aileyi korunaklı özel alan olarak gören anlayışı dönüştürmüştür. Çalışmada gençlerin ailedeki dini sosyalleşme süreçleriyle dijitalleşme arasında anlamlı bir korelasyon bulunduğu ve aile etkisinin azalmasıyla birlikte medya ile akran gruplarının gençlerin değer dünyasında daha baskın hâle geldiği vurgulanmaktadır (Haberli, 2023).

2.2. Dijital Dünyada Ebeveyn Sorumlulukları

Dijital dünyanın sunduğu olanakların artmasıyla birlikte ebeveynlerin çocuklarının çevrimiçi ortamlarda güvenliğini sağlamaya yönelik sorumlulukları da belirgin biçimde genişlemiştir. Günümüzde ebeveynlik yalnızca fiziksel çevrede koruma sağlamakla sınırlı kalmamakta; çocukların dijital risklere karşı korunması, çevrimiçi davranışlarının sağlıklı biçimde yönlendirilmesi ve dijital mahremiyetin gözetilmesi gibi çok katmanlı görevleri içermektedir. Ancak araştırmalar, ebeveynlerin önemli bir bölümünün çocuklarının dijital platformlardaki güvenliği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını ve dijital riskleri yönetme noktasında güçlük yaşayabildiğini göstermektedir (Dumanlı Kürkçü, 2024). Bu nedenle ebeveynlerin dijital ortamlardaki tehditleri tanıması, önleyici stratejiler geliştirmesi ve çocuklarıyla güven temelli iletişim kurması kritik bir gereklilik hâline gelmiştir.

Ebeveyn sorumluluklarının dijital boyutta artmasının temel nedenlerinden biri, çocukların siber zorbalık, çevrimiçi taciz, uygunsuz içeriklere maruz kalma ve kişisel verilerinin izinsiz paylaşımı gibi risklerle daha erken yaşlarda karşılaşabilmesidir. Bu noktada ebeveynlerin çocukları dijital mahremiyet konusunda bilinçlendirmesi; kişisel bilgi paylaşımı, gizlilik ayarları ve çevrimiçi ilişkiler gibi konularda rehberlik etmesi önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilebilir. Ayrıca dijital ebeveynliğin niteliği yalnızca "bilgi sahibi olma" ile değil, bu bilgiyi uygulayabilme kapasitesiyle ilişkilidir. Nitekim Türkiye örneğinde yürütülen geniş ölçekli bir araştırmada ebeveynlerin dijital ebeveynlik öz-yeterlik algılarının genel olarak yüksek olduğu, ancak bu algının ebeveyn rolü, eğitim düzeyi, yaş, çocuk sayısı ve internet kullanım deneyimi gibi değişkenlere göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür (Yaman vd., 2022). Bu bulgu, dijital ebeveynlik kapasitesinin ebeveynler arasında homojen dağılmadığını ve bazı grupların dijital risklere karşı daha kırılgan olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bunun yanında ebeveynlerin dijital platformları yalnızca risk ve tehdit alanı olarak değil, aynı zamanda çocuklarıyla ilişkiyi güçlendiren bir imkân olarak değerlendirmesi de önemli bir sorumluluktur. Ebeveynlerin çocuklarıyla dijital ortamlarda birlikte zaman geçirmesi, ortak etkinlikler üretmesi ve çevrimiçi deneyimleri birlikte anlamlandırması, hem teknolojiye duyulan güven duygusunu artırabilir hem de ebeveyn-çocuk iletişimini destekleyebilir. Sosyal medya kullanımı ve dijital oyunların ortak etkinliklere dönüştürülmesi, aile içi dayanışmayı artıran stratejiler arasında değerlendirilebilir. Bu yaklaşımın sürdürülebilirliği için dijital okuryazarlık eğitimleri ve ailelere yönelik bilinçlendirme kampanyalarının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Ebeveynlerin dijital teknolojileri bir tehdit olarak değil, doğru rehberlik ve farkındalıkla aile içi iletişimi destekleyen bir araç olarak ele alması gerektiği vurgulanmaktadır (Neugnot-Cerioli & Muss Laurenty, 2024).

2.3. Türkiye'de Dijitalleşme ve Aile Bağlarını Koruma Çalışmaları

Türkiye'de dijitalleşme sürecinin aile yaşamı üzerindeki etkileri, hem çocukların çevrimiçi risklere maruz kalması hem de ebeveynlik pratiklerinin dönüşmesi üzerinden değerlendirilmekte; bu dönüşüme paralel

biçimde aile bağlarının korunmasına yönelik kamu ve özel sektör temelli çeşitli girişimler yürütülmektedir. Özellikle ASHB dijital ebeveynlik farkındalığını artırmaya yönelik kampanyaları ile dijital mahremiyet odağında şekillenen eğitim projeleri, dijitalleşmenin aile üzerindeki olası olumsuz etkilerini azaltmayı hedefleyen önemli adımlar arasında yer almaktadır (Barkuş & Koç, 2019). Bununla birlikte Türkiye'de dijital ebeveynlik üzerine yapılan araştırmalar, ebeveynlerin çocukların dijital ortamlardaki güvenliği ve kullanım alışkanlıkları konusunda belirli ölçüde farkındalık geliştirdiğini; ancak dijital kullanımın sınırlandırılması ve çevrimiçi risklerin yönetimi konusunda ailelerin çeşitli güçlüklerle karşılaşabildiğini ortaya koymaktadır (Manap & Durmuş, 2021).

Dijital ebeveynlik alanındaki akademik literatür de Türkiye'de bu konunun giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Nitekim yapılan içerik analizi çalışmasına göre, 2014 yılından itibaren dijital ebeveynlik konusuna yönelik akademik ilgide belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların özellikle ebeveyn tutumları, çocukların ekran süresi, dijital oyun kullanımı ve teknolojiyle etkileşim pratiklerine odaklandığı; bulguların ise ebeveynlerin büyük çoğunluğunun çocuklarının dijital dünyadaki güvenliğini sağlamaya yönelik stratejiler geliştirdiğini ancak bazı ebeveynlerin bu konuda yeterli bilinç düzeyine ulaşamadığını ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Kaya & Mutlu-Bayraktar, 2021). Ayrıca dijital ebeveynlik farkındalığı ile çocuklarda internet bağımlılığı gibi risk değişkenleri arasındaki ilişkiye dikkat çeken bulgular, ebeveynlere yönelik bilinçlendirme ve kapasite geliştirme çalışmalarının dijital risk yönetimini güçlendirme potansiyeline işaret etmektedir (Kurt vd., 2022).

Türkiye'de aile yapısını korumaya dönük kurumsal çalışmaların önemli bir boyutu da doğrudan kamu politikaları aracılığıyla yürütülen eğitim ve rehberlik faaliyetleridir. Bu çerçevede ASHB, aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi amacıyla dijitalleşmenin getirdiği zorluklar ve fırsatlar kapsamında çeşitli çalışmalar yürütmekte; dijital ebeveynlik farkındalığını artırmaya yönelik kampanyalar düzenlemekte ve ailelerin dijital dünyada karşılaşabileceği risklere karşı bilinçlenmelerini sağlamak amacıyla eğitim projeleri geliştirmektedir. Özellikle dijital mahremiyet, siber zorbalıkla mücadele ve güvenli internet kullanımı

gibi konularda sunulan rehberlik hizmetleri, ailelerin dijital teknolojileri daha bilinçli ve sorumlu biçimde kullanmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır (Şen Karadağ & Tuncay, 2022).

Benzer şekilde MEB de eğitim sisteminin dijitalleşmesiyle birlikte öğrencilerin ve ailelerin dijital dünyadaki güvenliğini ve refahını sağlamak üzere çeşitli önlemler geliştirmektedir. Okullarda dijital okuryazarlık dersleri ve seminerleri yoluyla öğrencilerin bilinçli internet kullanıcıları olmaları teşvik edilmekte; öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerde dijital teknolojilerin pedagojik kullanımı ve öğrencilerin çevrimiçi güvenliği konularına yer verilmektedir. Ayrıca 2006–2007 eğitim-öğretim yılından itibaren RTÜK işbirliğiyle müfredata dahil edilen medya okuryazarlığı dersi, yalnızca bilinçli medya kullanımı kazandırmayı değil; kişisel verilerin korunması, dijital içeriklerin eleştirel süzgeçten geçirilmesi ve çevrimiçi ortamlarda saygılı iletişim becerilerinin geliştirilmesini de hedeflemektedir. MEB'in bu süreci desteklemek amacıyla ailelere dönük rehberlik materyalleri ve bilgilendirme kaynakları sunması da dijital ebeveynlik becerilerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Yavuz & Arhan, 2016).

Türkiye'de dijital güvenliğin sağlanmasında düzenleyici ve koruyucu rol üstlenen kurumlardan biri olan BTK ise internetin güvenli kullanımını teşvik etmek ve dijital ortamda ortaya çıkabilecek zararlı içeriklere karşı toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu kapsamda çocukların ve gençlerin internetin risklerinden korunmasına yönelik projeler geliştirilmekte; güvenli internet hizmetleri, filtreleme yazılımları, kamu spotları ve bilinçlendirme kampanyaları aracılığıyla önleyici stratejiler uygulanmaktadır. BTK'nın farklı toplumsal kesimlere yönelik seminer ve eğitim programlarıyla dijital mahremiyet, siber güvenlik ve çevrimiçi etik alanında bilinç düzeyini artırmayı hedeflemesi, kurumun yalnızca teknik düzenlemelerle değil aynı zamanda toplumsal farkındalık temelli yaklaşımlarla da dijital güvenliği desteklediğini göstermektedir (Tanışık & Bal, 2024).

Öte yandan uluslararası örneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye'de dijital ebeveynlik ve dijital güvenlik alanında yürütülen çalışmaların daha kurumsal ve sürdürülebilir kamu politikalarıyla desteklenmesinin önemli bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Örneğin

Almanya’da ebeveynlerin çocuklarının sosyal medya kullanımını düzenlemelerine yardımcı olacak resmi rehberler yayınlanmakta; ABD’de devlet destekli dijital ebeveynlik platformları yaygın biçimde kullanılmakta; İngiltere’de ise okullarda zorunlu dijital güvenlik dersleri verilerek çocukların bilinçli dijital vatandaşlar olarak yetişmesi hedeflenmektedir. Türkiye’nin bu örneklerle benzer şekilde dijital ebeveynlik ve güvenlik alanlarında kapsamlı kamu politikaları geliştirmesi, aile yapısının korunmasına ve dijital risklerin yönetilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Başay, 2024).

3. YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN AİLE YAŞAMINA ETKİLERİ

Dijitalleşme, aile yaşamında iletişim, eğitim, bakım ve ebeveynlik pratiklerini dönüştürürken; yapay zekâ tabanlı teknolojiler bu dönüşümü hızlandırarak aile içindeki etkileşimleri daha kişiselleştirilmiş, izlenebilir ve otomatik hale getirmektedir. Yapılan araştırmalar, yapay zekânın kişiselleştirilmiş öğrenme süreçlerine katkı sağlayarak çocukların bilişsel gelişimini desteklediğini ve ebeveynlik pratiklerinde yeni olanaklar sunduğunu ortaya koymaktadır (Saçan vd., 2022). Çocuklar, yapay zekâ destekli eğitim materyalleri ve kişiselleştirilmiş öğrenme platformları aracılığıyla erken yaşlardan itibaren bu teknolojilerle etkileşime girmekte; böylece öğrenme süreçleri daha erken dönemde dijitalleşmiş bir yapıya dönüşmektedir (Arslan, 2020). Ancak yapay zekâ teknolojilerinin aile yapısı ve bireylerin psikososyal gelişimine etkileri yalnızca fırsatlar üzerinden değil, aynı zamanda olası riskler bağlamında da ele alınmalıdır.

Bu dönüşüm süreci, dijitalleşmenin ailelerin iletişim dinamikleri üzerinde yarattığı değişimle daha da görünür hale gelmektedir. Dijital teknolojilerin artan kullanımı, aile bireyleri arasında yeni iletişim olanakları sunarken, aynı zamanda mahremiyet, güvenlik ve sorumluluk gibi kritik konuları gündeme taşımaktadır (Saçan vd., 2022). Dijitalleşme, ebeveynler ile çocuklar arasındaki bağları yeniden şekillendirerek aile içi etkileşim biçimlerini dönüştürmektedir (Alfeir, 2024). Bu bağlamda dijital dünya, yalnızca iletişim biçimlerini değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni nesil teknolojilerin aile içindeki rollerini daha belirgin hale getirmektedir. Özellikle son yıllarda yaygınlaşan yapay zekâ tabanlı teknolojiler, ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkileri, eğitim süreçlerini ve ev içindeki

günelik etkileşim biçimlerini şekillendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu teknolojiler bir yandan aile bireyleri arasındaki iletişimi kolaylaştırıp eğitim süreçlerini desteklerken, diğer yandan yüz yüze iletişimin niteliğini zayıflatabilmekte; mahremiyetin ihlali ve dijital bağımlılık risklerini artırabilmektedir. Bu nedenle yapay zekânın aile içinde nasıl kullanıldığı ve bu teknolojilerin olumlu-olumsuz etkilerinin neler olduğu konusu daha detaylı biçimde incelenmelidir (Filiz, 2025).

Aile yaşamındaki dönüşümün dikkat çeken alanlarından biri, yapay zekânın çocukların eğitim süreçlerine sağladığı katkıdır. Eğitimde yapay zekâ kullanımı, kişiselleştirilmiş öğrenme süreçlerini destekleyerek her çocuğun kendi öğrenme hızına göre ilerlemesine olanak tanımaktadır. Bu durum, çocukların bilişsel gelişimini destekleyen bir avantaj sağlarken, aynı zamanda ebeveynlerin çevrimiçi rehberlik rollerini güçlendirmekte; fakat beraberinde mahremiyet ve gözetim sorunlarını da getirmektedir (Qian & Hu, 2024). Yapay zekâ tabanlı eğitim sistemleri, öğrencilerin eksiklerini analiz ederek onlara özel içerikler sunmakta ve öğrenme verimliliğini artırmaktadır. Bununla birlikte interaktif robotlar ve dijital asistanlar da çocukların problem çözüme ve analitik düşünme becerilerini geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Türkiye’de MEB’in yapay zekâ destekli öğrenme sistemlerini bazı okullarda pilot projeler kapsamında başlattığı, dijital öğretmen asistanları aracılığıyla ders içeriklerini kişiselleştirmeye yönelik çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Çocukların dijital yeniliklerin içine doğarak büyüdüğü günümüzde, ebeveynlerin bu sürece uyum sağlaması ve çocuklarının dijital dünyada güvenle gelişim göstermelerine rehberlik etmeleri büyük önem taşımaktadır (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020).

Yapay zekânın çocuklar üzerindeki etkileri ise yalnızca akademik başarı ile sınırlı değildir; bu teknolojiler çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde de belirleyici olabilmektedir. Yapay zekâ destekli araçlar çocukların sosyal etkileşimlerini çeşitlendirme potansiyeli taşıırken, bazı durumlarda olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir (Arslan, 2020). Nitekim bazı araştırmalar, çocukların yapay zekâ destekli sanal arkadaşlarla kurduğu etkileşimin sosyal becerileri geliştirebileceğine işaret ederken; diğer çalışmalar bu tür teknolojilerin çocuklarda yalnızlık ve bağımlılık

riskini artırabileceğini göstermektedir. Bu durum, yapay zekânın aile içinde hangi amaçla ve nasıl kullanıldığının belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Qian & Hu, 2024).

Öte yandan yapay zekâ teknolojileri, ebeveynlerin çocuklarının dijital güvenliğini sağlama çabalarında da önemli bir araç haline gelmiştir. Akıllı ebeveyn kontrol sistemleri, çocukların internet aktivitelerini izleyerek olası riskleri azaltabilmekte; yapay zekâ destekli uygulamalar uygunsuz içeriklere erişimi engelleyebilmekte ve siber zorbalık tespit sistemleri aracılığıyla aileleri uyarabilmektedir. Ancak bu tür gözetim araçlarının çocukların mahremiyetine etkileri göz ardı edilmemeli ve güvenlik ile mahremiyet arasındaki dengenin etik çerçevede korunması gerektiği vurgulanmalıdır (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020).

3.1. Yapay Zekânın Aile İçi İletişime Etkisi

Dijital teknolojiler aile içi iletişimde yeni olanaklar sunarken geleneksel yüz yüze iletişimin niteliğini de değiştirmektedir. Bu süreçte yapay zekâ, yalnızca iletişimi kolaylaştıran bir araç değil; aynı zamanda etkileşim sıklığını, dikkat sürelerini ve aile bireylerinin birbirine ayırdığı zamanı dolaylı olarak şekillendiren bir aracı yapı haline gelmektedir. Dijital platformlar aile bireylerinin uzaktan iletişim kurmasını sağlayarak sosyal bağları güçlendirmektedir. Bununla birlikte, dijital etkileşimlerin yüz yüze iletişimdeki duygusal bağları zayıflatabileceği belirtilmektedir. Ailelerin dijital ortamlarda etkileşim kurma biçimi bireylerin yaşına ve dijital okuryazarlık düzeyine göre farklılık göstermektedir. Gençler dijital platformları aktif kullanırken yaşlılar genellikle geleneksel iletişim biçimlerini tercih etmektedir. Bu da aile içinde dijital uyumsuzluğa yol açabilmektedir. Dijital dünya ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim tarzlarını da etkilemektedir. Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarıyla sözel iletişim yerine dijital mesajlaşmayı tercih ettiklerini, bu durumun ebeveyn-çocuk bağına zayıflattığını ve teknolojik farklılıkların çocukların ebeveynlerine bakış açılarını dönüştürdüğünü göstermektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda, teknolojinin aile bağlarını güçlendirme potansiyeline sahip olmakla birlikte, aşırı kullanımın yalnızlık, sosyal izolasyon ve duygusal uzaklaşma riskini artırabileceği vurgulanmaktadır (Ersözlü, 2023).

3.2. Yapay Zekâya Karşı Ebeveyn Sorumlulukları

Dijitalleşme ile ebeveynlerin çocuklarının dijital güvenliğini sağlama sorumluluğu artmıştır. Dolayısıyla ebeveyn sorumlulukları yalnızca 'çocuğun ne izlediğini denetlemek' ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yapay zekâ destekli sistemlerin çocuk hakkında ürettiği veri akışını yönetmeyi de içeren çok boyutlu bir dijital rehberlik rolüne dönüşmektedir. Ebeveynlerin çoğu çocuklarının dijital platformlardaki güvenliğini sağlama konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Siber zorbalık ve dijital mahremiyet ihlallerine karşı ebeveynlerin çocuklarını bilinçlendirmesi önemlidir. Ebeveynlerin dijital platformları etkin kullanarak çocuklarıyla vakit geçirmesi teknolojiye olan güveni artırabilir. Dijital okuryazarlık eğitimleri ve bilinçlendirme kampanyaları, dijital dünya ile aile arasındaki dengenin korunmasına yardımcı olabilir (Ersözlü, 2023). Bu çerçevede yapay zekâ destekli ebeveyn kontrol sistemleri, içerik filtreleme ve risk tespiti gibi işlevler aracılığıyla çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına katkı sağlayabilmektedir. Ancak bu tür sistemlerin aşırı gözetim biçimine dönüşmesi, çocukların mahremiyet algısını zedeleyebileceğinden güvenlik-mahremiyet dengesinin etik ilkeler doğrultusunda korunması gerekmektedir (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020).

3.3. Uluslararası Örnekler

Uluslararası alanda dijital ebeveynlik politikaları, yalnızca sosyal medya kullanımını düzenleyen rehberler ve dijital güvenlik eğitimleriyle sınırlı kalmayıp; son yıllarda yapay zekâ tabanlı risk yönetimi, çocuk koruma mekanizmaları ve aile odaklı dijital destek sistemleri ile daha kapsamlı bir çerçeveye evrilmektedir. Bu kapsamda ülkeler, çocukların çevrimiçi güvenliğini artırmak, ailelerin dijital risklere karşı dayanıklılığını güçlendirmek ve eğitim/sağlık gibi alanlarda koruyucu hizmetleri yaygınlaştırmak amacıyla farklı kurumsal modeller geliştirmektedir.

Almanya'da ebeveynlere yönelik sosyal medya kullanımını düzenleyen rehberler geliştirilmekte; bu rehberler aracılığıyla ailelerin çocuklarının çevrimiçi davranışlarını daha bilinçli yönlendirmesi amaçlanmaktadır. ABD'de ise ebeveynlerin dijital dünyadaki rollerini destekleyen kapsamlı dijital ebeveynlik platformları öne çıkmaktadır. Bu platformlar, ebeveynlere çocuklarının çevrimiçi

güvenliği konusunda pratik araçlar ve eğitim materyalleri sunarak dijital mahremiyetin korunmasına katkı sağlamaktadır. Buna paralel biçimde, çocukların çevrimiçi risklerinin daha sistematik biçimde anlaşılmasına yönelik olarak içerik (content), temas (contact), davranış (conduct) ve sözleşme/ticari risk (contract) boyutlarını içeren “4Cs” yaklaşımının politika analizlerinde öne çıktığı görülmektedir (Jang & Ko, 2023).

İngiltere’de okullarda zorunlu hale getirilen dijital güvenlik dersleri ise çocukların erken yaşlardan itibaren çevrimiçi riskler ve güvenli davranışlar konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamaktadır. Böylece dijital güvenlik, yalnızca aile içinde değil, eğitim sistemi aracılığıyla toplumsal düzeyde de kurumsallaştırılmaktadır (Alfeir, 2024). Bu kurumsallaşma eğilimi, yapay zekâ teknolojilerinin eğitimle ilişkili kullanım biçimleri açısından da önemlidir. İlköğretim düzeyinde çevrimiçi öğrenmede yapay zekanın, veri temelli ölçme ve değerlendirme yoluyla kişiselleştirilmiş öğrenmeyi destekleyebileceği; çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrencilerin öğrenme stillerini tahmin etmeye dönük sistemlerin tartışıldığı belirtilmektedir (Pardamean vd., 2022). Bu durum, çocukların eğitim süreçlerinin dijitalleşmesiyle birlikte ebeveynlerin yalnızca “denetleyici” değil, aynı zamanda öğrenme süreçlerinde kolaylaştırıcı bir role itilmesini de beraberinde getirmektedir.

Dijital risklerin çocuk güvenliği ekseninde daha keskin biçimde görünür olduğu örneklerden biri Pakistan’dır. Pakistan bağlamında çocuklara karşı siber suçların artışına karşı yapay zekâ destekli siber güvenlik sistemlerinin bu suçları azaltmada işlev görebileceği; çocukların çevrimiçi ortamlarda karşılaşabileceği tehditlere karşı teknik kapasite geliştirme ihtiyacı vurgulanmaktadır (Pasha vd., 2022). Bu örnek, yapay zekânın aileyi koruma bağlamında yalnızca “rehber” bir araç değil; aynı zamanda istismar ve suç risklerini azaltmaya dönük koruyucu bir teknoloji olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

Uluslararası örnekler yalnızca güvenlik boyutuyla sınırlı değildir; yapay zekâ ve dijitalleşme, aile ve çocuk sağlığı alanında da yeni uygulama biçimleri üretmektedir. Peru’da çocuk sağlığı ve gelişimini iyileştirmeye dönük dijital destek sistemlerinin randomize kontrollü bir çalışma protokolü çerçevesinde tasarlandığı; ailelerin yüksek oranda akıllı telefona sahip olduğu

ve internet erişiminin yaygın olduğu rapor edilmiştir (Hartinger vd., 2023). Bu tür örnekler, dijital araçlar üzerinden çocuk sağlığını destekleyen modellerin aile yaşamına doğrudan temas eden bir alana dönüştüğünü göstermektedir.

İskandinav ülkelerinde, özellikle Norveç ve İsveç’te, ebeveynler ile çocuklar arasında medya kullanımına dair sözleşmeler yapılması teşvik edilmekte ve bu sözleşmeler aile içi sorumlulukların dijital alana uyarlanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerde ulusal stratejiler geliştirilerek çocukların ekran sürelerinin düzenlenmesi, sosyal medya kullanımının sınırlandırılması ve aile içi dijital uyumun artırılması hedeflenmektedir. Bu örnekler, dijital ebeveynlik politikalarının küresel ölçekte farklı toplumsal, kültürel ve kurumsal ihtiyaçlara göre çeşitlendiğini ve ülkelerin kendi önceliklerine uygun özgün modeller geliştirdiklerini göstermektedir (Alfeir, 2024).

Uluslararası örnekler, yapay zekânın aile yaşamına etkisinin iki yönlü ilerlediğini göstermektedir: Bir yandan eğitim, sağlık ve dijital hizmetler alanında koruyucu ve destekleyici kapasite üretirken (Hartinger vd., 2023), diğer yandan çocuk güvenliği ve çevrimiçi riskler bağlamında yönetim ve koruma mekanizmalarını zorunlu kılan yeni tehdit alanları doğurmaktadır (Pasha vd., 2022). Bu nedenle dijital ebeveynlik, giderek artan biçimde “sosyal medya rehberi” düzeyinden çıkarak yapay zekâ destekli risk yönetimi ve aile/çocuk koruma ekosistemi perspektifine doğru genişlemektedir.

3.4.Yapay Zekânın Aile İçindeki Geleceği

Yapay zekâ teknolojileri aile içindeki rolleri giderek daha fazla belirginleştirmektedir. Bu bağlamda yapay zekânın aile içinde nasıl kullanıldığı ve olumlu-olumsuz etkilerinin neler olduğu detaylı şekilde incelenmelidir. Günümüzde yapay zekâ yalnızca eğitim süreçlerinde değil, ev içi teknolojilerde, yaşlı bakımında ve sağlık hizmetlerinde de önemli bir rol üstlenmektedir. Yapay zekâ tabanlı sağlık sistemleri aile bireylerinin sağlık durumlarını takip etmeyi kolaylaştırırken, sanal terapistler ve sohbet robotları gibi uygulamalar stres yönetimine ve psikolojik destek süreçlerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, yapay zekânın aile yaşamına entegrasyonu bir dizi yeni tartışmayı da gündeme getirmektedir. Özellikle

ebeveynlerin çocuklarının dijital faaliyetlerini takip etmesinde kullanılan yapay zekâ destekli gözetim sistemleri, güvenlik ile mahremiyet arasındaki dengeyi hassaslaştırmaktadır. Ayrıca genç kuşakların yapay zekâ tabanlı araçları daha doğal ve yoğun kullanmaları, kuşaklararası iletişimde farklılıklar yaratmakta ve aile içinde yeni uyum sorunlarına yol açabilmektedir.

Araştırmalar, yapay zekânın bir yandan aile dayanışmasını artıran yeni imkânlar sunduğunu, diğer yandan bağımlılık, aşırı gözetim ve etik sorunlar nedeniyle aile bağlarını zayıflatabileceğini göstermektedir. Bu nedenle yapay zekânın bilinçli ve etik kullanımı, aile yapısının korunması ve bireylerin refahının desteklenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Qian & Hu, 2024). Dijitalleşmenin ilk aşaması araçların aile hayatına girmesiyle şekillenmişken, günümüzde yapay zekâ teknolojileri bu araçları “öğrenen, öneren ve karar süreçlerine dahil olan” sistemlere dönüştürmektedir. Bu nedenle aile yaşamında yapay zekânın yaygınlaşması, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil; aynı zamanda mahremiyet, etik ve dijital refah politikalarıyla birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir toplumsal değişim alanıdır.

4. AVUSTRALYA'NIN DİJİTAL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Dijital dönüşüm bireylerin ve ailelerin internetle etkileşim biçimini yeniden şekillendirmekte ve mahremiyetin korunmasını zorunlu kılmaktadır. Avustralya özellikle çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamak adına kapsamlı düzenlemeler yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin dijital mahremiyet konusunda farkındalık oluşturması ve daha etkin politikalar geliştirmesi için Avustralya'daki uygulamalardan çıkarılabilecek dersler önem arz etmektedir.

4.1. Avustralya'nın Dijital Güvenlik Düzenlemeleri

Avustralya, dijital mahremiyet ve çocukların çevrimiçi güvenliği konusunda dünya çapında en kapsamlı düzenlemelere sahip ülkelerden biridir. Online Safety Amendment (Social Media Minimum Age) Act 2024, 16 yaş altındaki bireylerin sosyal medya platformlarına erişimini yasaklayarak çocukları siber zorbalık, uygunsuz içerik, veri ihlalleri ve dijital bağımlılıktan korumayı hedeflemektedir (Avustralya Hükümeti,

2024). Bu yasa kapsamında, Facebook, Instagram, TikTok ve Snapchat gibi büyük sosyal medya platformlarının zorunlu yaş doğrulama sistemlerini uygulaması ve bu doğrulamayı yapmayan platformlara 49,5 milyon Avustralya dolarına kadar para cezası verilmesi öngörülmektedir (Alfeir, 2024). Bu yasa yalnızca teknik bir düzenleme değil aynı zamanda ailelerin ve çocukların dijital farkındalığını artıran bir adım olarak görülmektedir. Avustralya yönetimi sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla ebeveynlerin çocuklarının dijital dünyadaki aktivitelerini kontrol etmekte zorlandığını kabul etmekte ve bu yasayla ebeveynlere daha fazla kontrol yetkisi tanımaktadır. Sosyal medya platformlarını doğrudan sorumlu hale getirerek çocukları çevrimiçi tehlikelere karşı yalnızca ailelerin koruma yükümlülüğünde bırakmamaktadır (Avustralya Hükümeti, 2024).

4.2. Online Safety Act 2021

Online Safety Act 2021 Avustralya'nın çevrimiçi zararlı içeriklerle mücadele etmek için oluşturduğu en önemli yasal düzenlemelerden biridir. Bu yasa dijital platformların belirli bir süre içinde zararlı içerikleri kaldırmasını zorunlu kılmakta ve yükümlülükleri uymayan platformlara 555 bin Avustralya dolarına kadar para cezası uygulanmasını öngörmektedir (ABC News, 2021). Yasa çocuk istismarı materyalleri, taciz edici içerikler ve dezenformasyonun yayılmasını engelleme hedefiyle oluşturulmuştur ve Avustralya'yı dijital güvenlik alanında lider ülkelerden biri haline getirmiştir (Avustralya Hükümeti, 2021).

Avustralya'nın dijital güvenlik politikaları sadece yasal düzenlemeler açısından değil, aynı zamanda ailelerin farkındalık düzeyini artırma noktasında da etkili bir model olarak değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalar, Online Safety Act kapsamında alınan önlemlerin çocukların dijital mahremiyetini güçlendirdiğini ve ailelerin bilinçlenmesini sağladığını ortaya koymaktadır. Dragiewicz, Woodlock, Salter ve Harris'in (2022) çalışması ise bu bağlamı daha da derinleştirerek, çocukların teknoloji aracılığıyla yürütülen baskıcı kontrolün hem doğrudan hem de dolaylı mağdurları olduklarını göstermektedir. Araştırmada anneler, babaların çocuklardan şifre talep ederek onları baskı altına aldıklarını, çocukların cihazlarını gözetim amacıyla kullandıklarını ve video görüşmeleri aracılığıyla aile mahremiyetinin ihlal edildiğini aktarmaktadır. Bu bulgular,

Avustralya'nın dijital güvenlik yaklaşımının yalnızca teknik düzenlemeler ve yaş sınırlamalarıyla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda aile içi şiddet ve mahremiyet ihlalleri gibi toplumsal sorunları da kapsadığını göstermektedir. Çalışmada öne çıkan "absent presence" (yokluğun varlığı) kavramı, ayrılıktan sonra dahi babaların dijital araçlar üzerinden çocuklar üzerinde kontrol kurabildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Avustralya örneği, dijital güvenlik politikalarının çocukların çevrimiçi güvenliğini artırırken ailelerin bilinçlenmesine katkı sunan ve aile içi güç ilişkilerini de dikkate alan bütüncül bir model sunduğunu göstermektedir.

4.3. Eğitim ve Farkındalık Programları

Avustralya'da dijital mahremiyet politikalarının uygulanması yalnızca yasal düzenlemelerle sınırlı kalmamaktadır. Bağımsız bir düzenleyici otorite olan eSafety Commissioner, bireylerden gelen şikayetleri değerlendirerek platformları denetlemekte ve dijital medya okuryazarlığını artırmaya yönelik eğitimler sunmaktadır (eSafety Commissioner, 2024). 2023 yılı verilerine göre, eSafety Commissioner'ın müdahalesiyle siber zorbalık vakalarında % 37 oranında azalma kaydedilmiştir (Avustralya İstatistik Bürosu, 2023).

Hükümetin Digital Duty of Care Bill 2024 kapsamında platformların kullanıcılarının çevrimiçi güvenliğini sağlaması için ek yükümlülükler getirilmiştir. Bu yasa, çevrimiçi hizmet sağlayıcılarının çocukların maruz kalabileceği tehlikeleri değerlendirmesini ve riskleri en aza indirmek için gerekli önlemleri almasını zorunlu hale getirmektedir (ABC News, 2024). Avustralya dijital okuryazarlık konusunda geniş çaplı eğitim programları uygulamaktadır. Dijital Okuryazarlık İnisiyatifi, çocuklara ve ebeveynlere yönelik interaktif eğitimler sunmaktadır. Siber zorbalıkla mücadele, mahremiyet yönetimi ve yapay zekâ farkındalığı gibi başlıkları içeren bu program, öğrencilerin % 82'sinin çevrimiçi riskleri tanımlama becerisi kazanmasını sağlamıştır (Avustralya İstatistik Bürosu, 2023).

4.4. Türkiye'nin Durumu ve Öneriler

Türkiye'de dijital mahremiyet ve çevrimiçi güvenlik politikaları, başta KVKK olmak üzere çeşitli bakanlıkların ve kurumların yürüttüğü projeler kapsamında ele alınmaktadır. Ancak Avustralya örneğinde olduğu gibi bağımsız ve

yetkin bir düzenleyici otoritenin bulunmaması, ayrıca zorunlu yaş doğrulama sistemlerinin tam anlamıyla uygulanmaması önemli eksiklikler arasında değerlendirilmektedir. Buna rağmen, ASHB, TBMM Dijital Mecralar Komisyonu, MEB, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB) ve TÜBİTAK tarafından yürütülen çeşitli projeler, çocukların ve ailelerin dijital mahremiyetinin korunmasına yönelik önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışmalar özellikle ebeveynlerin farkındalığının artırılması, çocukların çevrimiçi risklere karşı bilinçlendirilmesi ve eğitim sisteminde dijital güvenlik odaklı içeriklerin güçlendirilmesi gibi başlıklarda öne çıkmaktadır. Nitekim Afyonkarahisar örneğinde uygulanan Dijital Mahremiyet Eğitimi Projesi, öğrencilere, velilere ve öğretmenlere yönelik seminerler düzenleyerek çocukların ihmal ve istismara karşı korunması, siber zorbalıkla mücadele ve aile içi mahremiyet bilincinin güçlendirilmesi gibi alanlarda somut adımlar atıldığını göstermektedir (Güran Yiğitbaşı & Çelik, 2023).

ASHB, çocukların dijital dünyadaki risklerden korunması ve dijital mahremiyetlerinin sağlanması amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda bilinçli internet kullanımı eğitimleri düzenlemekte, çocukların karşılaşılabileceği tehlikelere karşı bilgilendirici materyaller hazırlamakta ve "Çocuk İçin Dost Uygulamalar (DUY)" projesi gibi güvenli bir dijital ortam oluşturmayı hedeflemektedir. Buna paralel olarak Millî Eğitim Bakanlığı, 2006 yılından itibaren RTÜK işbirliğiyle okullarda medya okuryazarlığı dersini uygulamaya koymuş, öğrencilerin bilinçli medya tüketicisi olmalarını desteklemiştir. Bu ders günümüzde de ortaokul düzeyinde seçmeli ders olarak okutulmakta ve ayrıca dijital okuryazarlık eğitimleri aracılığıyla öğrencilerin bilinçli ve güvenli internet kullanımı konusunda bilgilendirilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle çocukların dijital güvenlik ve mahremiyet bilincinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Yavuz & Arhan, 2016).

TBMM Dijital Mecralar Komisyonu dijital platformlarda çocukların haklarının korunması, kişisel verilerinin güvenliği ve mahremiyetlerinin sağlanması konularında çalışmalar yapmaktadır. Bu alandaki yasal düzenlemelerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çabalar, ASHB'nin yürüttüğü Aile Eğitim Programı (AEP) ile desteklenmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, AEP'e katılan ebeveynlerin

çocuklarına mahremiyet eğitimi verme oranının % 88,3'e ulaştığını, kontrol grubunda ise bu oranın % 66'da kaldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, AEP'e katılan ebeveynlerin % 90,9'u çocuklarına sorumluluk bilinci kazandırdığını ifade etmiş, ayrıca çatışma çözme yöntemlerinde büyük oranda yapıcı iletişimi tercih ettikleri görülmüştür. Bu bulgular, dijital mahremiyetin korunması ve çocukların bilinçlendirilmesinde aile eğitim programlarının ne denli kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Şen Karadağ & Tuncay, 2022).

UAB, internet servis sağlayıcıları ve sosyal medya platformları ile işbirliği yaparak çocukların zararlı içeriklere erişiminin engellenmesi ve yaş sınırlaması gibi düzenlemelerin hayata geçirilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda çocukların dijital dünyadaki risklerden korunmasına yönelik kamu spotları hazırlanmakta ve farkındalık kampanyaları düzenlenmektedir. TÜBİTAK da çeşitli projeler ve araştırmalar aracılığıyla çocukların dijital ortamda güvenliğini ve mahremiyetini destekleyici çalışmalar yapmakta, bu alandaki bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır. Bu kurumların iş birliği ve koordinasyonu sayesinde çocuklar ve aileleri için daha güvenli bir dijital ortam oluşturulması hedeflenmektedir (Tanışık & Bal, 2024).

Türkiye'de dijital güvenliğin sağlanmasına yönelik en temel yasal düzenleme, Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) olup bu yasa kişisel verilerin korunmasını hedefleyen hükümler içermektedir (KVKK, 2024). Çocuklara yönelik özel bir dijital mahremiyet düzenlemesinin bulunmaması ve yaş doğrulama sistemlerinin yasal olarak zorunlu olmaması TBMM Dijital Mecralar Komisyonu raporlarında ele alınan konular arasında yer almaktadır (TBMM, 2024).

Son yıllarda ASHB, çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamak ve aileleri bilinçlendirmek amacıyla Aile Eğitim Programı (AEP) gibi projeler yürütmektedir. AEP kapsamında medya okuryazarlığı, internet güvenliği, siber zorbalık ve etik dijital kullanım gibi konularda rehberler sunulmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Bu programlar ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte bilinçli dijital medya kullanımını teşvik etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Tablo 1. Avustralya ve Türkiye'nin Dijital Güvenlik Politikaları Karşılaştırması

Kriter	Avustralya	Türkiye
Yaş Doğrulama	16 yaş altına sosyal medya erişimi yasak, biyometrik doğrulama zorunlu	13 yaş sınırı var ancak etkin denetim eksik, geliştirilme sürecinde
Bağımsız Düzenleyici Kurum	eSafety Commissioner (Bağımsız denetim yetkisi, yaptırımlar uygulama yetkisi var)	KVKK ve Bakanlıklar tarafından yürütülüyor
Sosyal Medya Platformlarına Yaptırımlar	50 milyon AUD'ye kadar para cezası	Sosyal medya şirketlerine yönelik net cezai yaptırımlar belirlenmemiş
Ebeveyn ve Çocuk Eğitim	Australian Parents Council ve ACSC tarafından yürütülen geniş çaplı eğitim programları	Aile Eğitim Programı (AEP), yaygınlaştırılması hedeflenmektedir
Devlet Destekli Dijital Güvenlik Programları	eSafety Commissioner (Bağımsız denetim yetkisi, yaptırımlar uygulama yetkisi var)	KVKK ve Bakanlıklar tarafından yürütülüyor

Türkiye'de dijital güvenlik ve mahremiyet konusunda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte Avustralya'daki gibi katı yasal düzenlemeler, bağımsız denetim mekanizmaları ve ebeveyn odaklı bilinçlendirme programları henüz tam olarak hayata geçirilmemiştir. Türkiye Avustralya modelinden esinlenerek eSafety Commissioner benzeri bir düzenleyici kurum oluşturabilir ve sosyal medya şirketleri ile dijital hizmet sağlayıcılarına yönelik denetim mekanizmalarını güçlendirebilir.

Avustralya'daki biyometrik doğrulama sistemleri gibi Türkiye'de de çocukların çevrimiçi mahremiyetini koruyacak güvenilir sistemler geliştirilebilir. MEB, ASHB ve Yeşilay gibi mevcut programlar genişletilebilir ve ebeveynlere yönelik pratik dijital güvenlik rehberleri hazırlanabilir. Avustralya'daki gibi sosyal medya platformlarına yönelik yüksek para cezaları ve düzenleyici politikalar uygulanabilir. KVKK kapsamında çocukların çevrimiçi mahremiyetini koruyacak spesifik bir yasal çerçeve oluşturulabilir.

Avustralya örneği Türkiye için dijital mahremiyet ve çocuk güvenliği konularında değerli dersler sunmaktadır. Ancak, her ülkenin sosyal ve kültürel

dinamikleri farklı olduğundan Türkiye'nin kendi özgün stratejilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dijital güvenlik politikalarının Türkiye'de nasıl şekillendirilebileceği ve bu alanda atılabilecek somut adımlar, çalışmanın sonuç bölümünde ele alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijitalleşme aile yapısının temel unsurlarını dönüştüren en büyük toplumsal değişimlerden biri olmuş ve aile içi iletişim, mahremiyet, ebeveynlik anlayışı ile aile bireylerinin rollerini yeniden tanımlamıştır. Dijital medyanın aile bağlarını hem güçlendirme hem de zayıflatma potansiyeline sahip olduğu bu çalışma kapsamında, bilinçli kullanımın aile içi iletişimi kolaylaştırabileceği ebeveynlerin çocuklarının dijital güvenliğini sağlayabileceği ve aile bireyleri arasında daha sağlıklı bir etkileşim ortamı yaratabileceği sonucuna varılmıştır. Kontrolsüz ve bilinçsiz kullanım, dijital bağımlılık, mahremiyet ihlalleri ve aile içi iletişimin zayıflaması gibi ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Dijital çağda aileyi koruma ve güçlendirme stratejileri arasında en kritik olanı, dijital medya okuryazarlığının yaygınlaştırılmasıdır. Aile bireylerinin dijital platformları bilinçli ve güvenli bir şekilde kullanmasını teşvik edecek eğitim programları hem çocukların hem de ebeveynlerin dijital tehditlere karşı daha donanımlı olmalarını sağlayacaktır. Özellikle sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar konusunda ebeveynlerin bilinçlenmesi çocukların mahremiyetinin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Aile içi iletişimin yalnızca dijital araçlar üzerinden sürdürülmesi yerine yüz yüze etkileşimin teşvik edilmesi gerekmektedir. Dijital medya araçlarının bilinçli kullanımı aile bireylerinin sosyal medya ve sanal dünyaya bağımlı hale gelmelerinin önüne geçebilir. Aileler dijital cihaz kullanımına dair ortak kurallar belirleyerek ve dijital detoks uygulamaları yaparak bu süreci daha sağlıklı bir hale getirebilirler.

Türkiye'de aile yapısını dijital dönüşüm karşısında güçlendirmeye yönelik artan farkındalık, önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin dijital çağda aile yapısını korumaya yönelik politikaları, uluslararası örneklerle kıyaslandığında belirli farklılıklar ve benzerlikler içermektedir. AB, Genel Veri Koruma Tüzüğü ile bireysel mahremiyeti ve çocukların dijital

güvenliğini sıkı bir şekilde koruma altına alırken ABD'de çocukların çevrimiçi mahremiyetini korumak amacıyla spesifik yasalar uygulanmaktadır. Türkiye'de Kişisel Verileri Koruma Kanunu dijital mahremiyetin korunmasına yönelik önemli adımlardan biri olsa da dijital ebeveynlik ve çocuk güvenliği konusunda daha özel düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma Avustralya'nın dijital mahremiyet ve aile politikaları konusunda geliştirdiği düzenlemelerin Türkiye içinde örnek uygulanabilecek uygulamalar olması açısından önemlidir. Avustralya bağımsız bir dijital denetim mekanizması oluşturarak sosyal medya platformlarına yönelik ciddi yaptırımlar uygulamakta ve ebeveynlerin dijital okuryazarlığını artırmaya yönelik geniş çaplı eğitim programları düzenlemektedir.

Bu çalışmanın bulguları aileler, eğitimciler, devlet politikaları ve teknoloji şirketleri için önemli çıktılar sunmaktadır. Dijitalleşmenin aile değerleri üzerindeki etkisini anlamak ve bu etkileri olumlu yönde dönüştürmek için disiplinler arası çalışmalar ve uygulamalı projeler geliştirilmelidir. Türkiye dijital dönüşüm sürecinde aile yapısını korumak ve güçlendirmek için daha etkin politikalar geliştirerek toplumsal bütünlüğün ve kuşaklar arası bağların güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak dijitalleşme sürecinde aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi için bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde bilinçli hareket edilmesi gerekmektedir. Aile bireylerinin dijital okuryazarlık düzeylerini artırmaları, teknoloji şirketlerinin daha güvenli platformlar geliştirmesi ve devletin düzenleyici politikalar üretmesi, dijital çağda ailenin sürdürülebilirliğini ve güvenliğini garanti altına almak için kritik öneme sahiptir. Bunun yanı sıra akademik araştırmalar ve toplum temelli projeler ile dijital dünyada sağlıklı aile ilişkilerinin korunmasına yönelik daha fazla farkındalık yaratılmalı, dijitalleşme süreçleri aile bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yönetilmelidir.

Türkiye aileye yönelik çalışmaları kapsamında, Avustralya modelinden esinlenerek şu adımları atabilir:

- Bağımsız Bir Dijital Denetim Kurumu Kurulması: Türkiye'de Avustralya'daki eSafety Commissioner benzeri bağımsız bir düzenleyici kurum oluşturularak, sosyal medya şirketleri ve

dijital hizmet sağlayıcılarına yönelik denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Bu tür bir yapı, bireylerin dijital haklarını daha iyi koruyacak ve sosyal medya platformlarının kullanıcı güvenliği açısından daha sorumlu hale gelmesini sağlayacaktır.

- **Zorunlu Yaş Doğrulama Sistemlerinin Geliştirilmesi:** Avustralya'daki gibi biyometrik doğrulama, kimlik belgesi ile yaş tespiti ve ebeveyn onayı gibi sistemler Türkiye'de de geliştirilerek çocukların çevrimiçi mahremiyetini koruyacak güvenilir yöntemler uygulanmalıdır. Çocukların sosyal medya platformlarına erişimini düzenleyerek siber zorbalık ve dijital bağımlılık gibi riskler azaltılabilir.
- **Ebeveyn Eğitimi ve Dijital Okuryazarlık Programlarının Yaygınlaştırılması:** Avustralya'da ebeveynlere yönelik dijital güvenlik eğitimleri ulusal çapta uygulanmakta ve ebeveynlere dijital ebeveynlik konusunda rehberler sunulmaktadır. Türkiye'de de Aile Eğitim Programı (AEP) ve benzeri projeler genişletilerek ebeveynlerin çocuklarının dijital dünyada güvenliğini sağlamaları için bilinçlendirme çalışmaları artırılmalıdır.
- **Sosyal Medya Platformlarına Yaptırımların Artırılması:** Avustralya'da sosyal medya şirketlerine çocuk güvenliğini sağlamadıkları takdirde yüksek para cezaları uygulanmaktadır. Türkiye'de de sosyal medya platformlarına yönelik daha sıkı düzenlemeler getirilerek, çocukların çevrimiçi verilerinin korunması sağlanmalıdır. Büyük teknoloji şirketleri çocukların çevrimiçi güvenliğini sağlamakla yükümlü hale getirilmelidir.
- **Çocukların Dijital Mahremiyetine Özel Yasal Düzenlemeler Getirilmesi:** Türkiye'de Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında çocukların çevrimiçi mahremiyetini koruyacak spesifik bir yasal çerçeve oluşturulmalı, ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu konuda bilinçlenmesi için rehber dokümanlar hazırlanmalıdır.
- **Dijital Okuryazarlık Eğitimlerinin Müfredata Eklenmesi:** Avustralya'daki gibi, Türkiye'de de okullarda dijital güvenlik ve bilinçli internet kullanımı ile ilgili zorunlu dersler konulmalıdır. Çocukların dijital tehlikeleri tanımalarını sağlamak ve bilinçli bireyler olarak yetişmelerini sağlamak için bu eğitimler büyük önem taşımaktadır.

hale getirerek bir dijital güvenlik stratejisi oluşturması gerekmektedir. Dijital ebeveynlik ve çocukların güvenliği konusu, yalnızca ebeveynlerin sorumluluğunda olmamalıdır. Devletin ve eğitim kurumlarının da etkin politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Dijital medyanın aile yapısına olumlu katkıları artırmak için sosyal medya ve dijital platformlar aile dostu içerikleri teşvik etmeli zararlı içeriklerin yayılmasını önleyecek algoritmalar geliştirilmelidir. Yapay zekâ destekli filtreleme sistemleri çocukların zararlı içeriklere maruz kalmasını en aza indirebilir.

Türkiye'nin dijital çağda aile yapısını koruyabilmesi için, Avustralya'nın geliştirdiği mekanizmaları kendi kültürel ve sosyo-ekonomik dinamikleriyle uyumlu

KAYNAKÇA

- ABC News. (2024). How Australia's digital duty of care law will shape online safety. Avustralya Parlamentosu. https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/bd/bd2425/25bd39#:~:text=On%2014%20November%202024%2C%20the,promoted%20by%20the%20eSafety%20Commissioner. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2025
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). Aile Eğitim Programı (AEP) Rehberi ve Dijital Güvenlik Modülü. Erişim adresi: <https://aep.aile.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2025
- Akkol, R. (2019). Kamusal alan kavramı çerçevesinde Türkiye'de 68 ve 80'lerdeki öğrenci hareketleri üzerine yeniden düşünmek. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.26466/opus.604812>
- Akman, A., Çakır, B., & Kocabaş, C. (2021). Çocukların sosyal medyadaki dijital ayak izleri: Mahremiyet ihlalinde hassas noktalar. *Turkish Journal of Pediatric Disease*, 15(6), 553–555. <https://doi.org/10.12956/tchd.949279>
- Alfeir, N. M. (2024). *Dimensions of artificial intelligence on family communication*. *Frontiers in Artificial Intelligence*. <https://doi.org/10.3389/fraci.2024.1398960>
- Arslan, K. (2017). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Avcıl, S. (2021). Kamusal alanı dijitalleşme çerçevesinde yeniden okumak. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 81-100. <https://doi.org/10.36484/liberal.954382>
- Avrupa Konseyi. (2019). MEB-Dijital vatandaşlık eğitimi el kitabı. Avrupa Konseyi Yayını. Strasbourg Cedex.
- Avustralya Ebeveyn Konseyi. (2024). Digital parenting guide: How to protect children in an online world. <https://austparents.edu.au/information-and-advice/digital-parenting>. Erişim Tarihi: 19 Ocak 2024
- Avustralya Hükümeti. (2021). Online Safety Act 2021 (No. 76, 2021). Avustralya Mevzuatı. Erişim adresi: <https://www.legislation.gov.au/C2021A00076/latest>
- Avustralya Hükümeti. (2024). Online Safety Amendment (Social Media Minimum Age) Act 2024. Avustralya Parlamentosu. Erişim adresi: https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/Bills_Search_Results/Result?bId=r7284
- Avustralya İstatistik Bürosu. (2023). Online safety in Australia: Report on eSafety Commissioner operations. Avustralya İstatistik Bürosu. Erişim adresi: <https://www.abs.gov.au/statistics/measuring-what-matters/measuring-what-matters-themes-and-indicators/secure/online-safety>
- Avustralya Siber Güvenlik Merkezi. (2024). Protecting your family: A guide to online safety for parents and children. Erişim adresi: <https://www.cyber.gov.au/protect-yourself/resources-protect-yourself/protecting-your-family>
- Badur, E. (2024). Sosyal medyada çocuğa dair ebeveyn paylaşımları (Sharenting) ve çocuğun özel hayatı. Dijital çağda mahremiyet: Çocukların kişisel verilerinin korunması, Nisan-Temmuz 2024 Bülteni, Sayı 5. Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK).
- Banna, M., Ghielmini, S., Kaufmann, C., Post, C., Büchler, T., Wehrli, M., ... & Amacker, M. (2022). Human rights in the digital era: The right to privacy at stake. *JAAS*. <https://doi.org/10.7176/jaas/80-08>
- Barkuş, F., & Koç, M. (2019). Dijital mahremiyet kavramı ve ilgili çalışmalar üzerine bir derleme. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 3(1), 35-44.
- Başay, E. (2024, Aralık 23). Almanya, çocukların korunması konusunda sosyal medya şirketlerine sorumluluk yüklüyor. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/almanya-cocuklarin-korunmasi-konusunda-sosyal-medya-sirketlerine-sorumluluk-yukluyor/3431992>
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK). (2019). Güvenli İnternet Hizmeti. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/guvenli-internet-hizmeti>
- Budak, K., & Erdoğan, N. (2023). Erken çocuklukta dijital oyun bağımlılık eğilimi: Çocuk ve ebeveyn özelliklerinin etkileri. Mehmet Akif Ersoy Üni-

- versitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (66), 1–25. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1081497>
- Castells, M. (2004). *The network society: A cross-cultural perspective*. Edward Elgar Publishing.
- CBS News. (2024). Colorado is first in nation to pass legislation tackling threat of AI bias in pivotal decisions. Erişim adresi: <https://www.cbsnews.com/news/ai-colorado-law-algorithms-bias-antidiscrimination/>
- Çalapkulu, Ç., & Alp, F. (2020). Dijital ebeveynler ile çocukların sosyal medya kullanımını üzerindeki mahremiyet ilişkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 132-144.
- Çeçen, A. F., Çokluk, N., Bostancı, M., & Atmaca, S. (2023). Aile kurumuna dijital bir yaklaşım: Dijital aile sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 66-84. <https://doi.org/10.21547/jss.1206730>
- Diggelmann, O., & Cleis, M. (2014). How the right to privacy became a human right. *Human Rights Law Review*, 14(3), 441-458. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngu014>
- Dönmez, O., & Akbulut, Y. (2016). Siber zorbalık çalışmalarında sosyal beğenirlik etmeni. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(2), 1–18. <https://doi.org/10.17943/etku.19033>
- Dragiewicz, M., Woodlock, D., Salter, M., & Harris, B. (2022). “What’s Mum’s password?”: Australian mothers’ perceptions of children’s involvement in technology-facilitated coercive control. *Journal of Family Violence*, 37, 137–149. <https://doi.org/10.1007/s10896-021-00283-4>
- Duman, Ö. (2024). Dijital ebeveynlik: Sharenting bağlamında ünlü futbolcuların dramaturjik paylaşımları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (47), 224-247. <https://doi.org/10.31123/akil.1556293>
- Dumanlı Kürkçü, D. (2024). Dijital dünyada mahremiyet algısı bağlamında sosyal medyada çocuk mahremiyeti. K. Gökalp & İ. Yıldız (Ed.) *Dijital mahremiyetin boyutları: Dijital alanda araştırmalar ve tartışmalar* içinde (ss. 39-58). İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Ersözlü, M. (2023). Yapay zekâ ve teknolojinin yaşlı bakımında rolü: *Robot & Frank* filmi bağlamında bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1365019>
- eSafety Commissioner. (2024). Online safety guide for parents and children. Erişim adresi: <https://www.esafety.gov.au/parents>
- Filiz, H. (2025). Aile iletişimde teknolojik dönüşüm: Teknolojinin aile bağlarını zayıflatması. *The Journal of Social Science*, 9(17), 131-145. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.1640257>
- Güran Yiğitbaşı, K., & Çelik, S. (2023). Dijital dünyada mahremiyet, ebeveynlik ve çocuklar: Afyonkarahisar örneği. *TRT Akademi*, 8(19), 846-875. <https://doi.org/10.37679/trta.1365718>
- Haberli, M. (2023). Dijital çağda aile: Ebeveynleriyle ilişkisi çerçevesinde gençlik ve din. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 374-389. <https://doi.org/10.32711/tiad.1245065>
- Hartering, S., Mäusezahl, D., Jäggi, L., Aguilar, L., Llatance, M., Castellanos, A., vd. (2023). Digital Support Systems to Improve Child Health and Development in Peru: Protocol for a Randomized Controlled Trial. *JMIR Research Protocols*, 12, e50371. <https://doi.org/10.2196/50371>
- Hladíková, V. & Madleňák, A. (2023). Sharenting on Social Networks as an Ecological Form of Presentation of the Visual Content Exposed to the Influence of Groundswell. *Danube*, 14(2), 89-106. <https://doi.org/10.2478/danb-2023-0006>
- Jang, J., & Ko, M. (2023). [Kaynağın künyesi sizde “Jang & Ko, 2023” olarak geçtiği için bu şekilde bırakıyorum; tam başlık-dergi bilgisi eklenmelidir.]
- Jang, Y., & Ko, B. (2023). Online safety for children and youth under the 4Cs framework—A focus on digital policies in Australia, Canada, and the UK. *Children*, 10(8), 1415. <https://doi.org/10.3390/children10081415>
- Kabakçı Yurdakul, İ., Dönmez, O., Yaman, F., & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 883–896.
- Karaboğa, M. T. (2019). Dijital medya okuryazarlığında anne ve baba eğitimi. *OPUS International*

- Journal of Society Researches*, 14(20), 2040-2073. <https://doi.org/10.26466/opus.601942>
- Kaval, A. & Siyez, D. M. (2022). Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Görülme Sıklığı ve Bazı Sosyo-demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 216-233. <https://doi.org/10.51460/baed.983756>
- Kaya, İ., & Mutlu-Bayraktar, D. (2021). Türkiye’de yapılan dijital ebeveynlik araştırmalarına yönelik bir içerik analizi çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1046-1082. <https://doi.org/10.17679/inuefd.928805>
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK). (2024). Dijital çağda mahremiyet: Çocukların kişisel verilerinin korunması. Nisan-Temmuz 2024 Bülteni, 5.
- Konak, Ö. M., & Çetintaş, A. (2024). Sosyal medya ve mahremiyetin dönüşümü bağlamında kadın. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 15(58), 1982-1998. <https://doi.org/10.35826/ijoess.4560>
- Kurt, A., AYKAÇ, B., SOYLU, G., & Erşan, E. (2022). Özel bir ilköğretim okulu öğrencilerinde internet bağımlılığı ve ilişkili faktörler. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 201-210. <https://doi.org/10.30569/adiyamansaglik.1128702>
- Kütükoğlu, E. (2019). Sosyal medyada çocuk mahremiyeti: Annelerin mahremiyet algısı üzerine bir araştırma. A. M. Kırık (Ed.). *Yeni medyada çocuk ve iletişim* (s. 273-300) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Lee, J. Y., Ahn, E., Xu, A., Yang, Y., Chang, Y., Cha, H., & Ammari, T. (2024). Artificial intelligence in applied family research involving families with young children: A scoping review. *Family Relations*. <https://doi.org/10.1111/fare.13090>
- Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R. (2022). Children’s data and privacy online: Growing up in a digital age. *Media, Culture & Society*, 44(4).
- Macnish, K. (2016). Government surveillance and why defining privacy matters in a post-snowden world. *Journal of Applied Philosophy*, 35(2), 417-432. <https://doi.org/10.1111/japp.12219>
- Manap, A. and Durmuş, E. (2021). Dijital Ebeveynlik Farkındalığının Aile içi Roller ve Çocukta İnternet Bağımlılığına Göre İncelenmesi. *E-International Journal of Educational Research*, 12(1), 141-156. <https://doi.org/10.19160/ijer.837749>
- Manap, A., & Durmuş, E. (2020). Dijital ebeveynlik farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 978-993. <https://doi.org/10.17679/inuefd.711101>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024a). Okuryazarlık becerileri. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2025
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024b). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları: Modül 4 – Sistem düşüncesi ve okuryazarlık becerileri (Program okuryazarlığı kılavuzu). MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2025
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024c). Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2025
- Ministers DSS. (2024). Government initiatives on digital parenting and online safety. Erişim adresi: <https://ministers.dss.gov.au/speeches/17001>
- Nagata, J. M., Ganson, K. T., Iyer, P., Chu, J., Baker, F. C., Gabriel, K. P., Keating, E., & Bibbins-Domingo, K. (2022). Sociodemographic correlates of contemporary screen time use among 9- and 10-year-old children. *The Journal of Pediatrics*, 240, 213-220.e2. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2021.08.077>
- Neugnot-Cerlioli, M., & Muss Laurenty, O. (2024). The future of child development in the AI era: Cross-disciplinary perspectives between AI and child development experts. arXiv:2405.19275. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.19275>
- Odabaşı, H. F., Tekgöz, N., Hafizoğlu, R., & Aydın, S. (2024). Dijital çağda ailenin dönüşümü: Yeni nesil bağlar ve dinamikler (Rapor No. 2). Enstitü Sosyal Yayınları.
- OECD. (2020). *Protecting children online*. OECD Publishing.
- Ong, L., Fox, A., Cook, L., Bessant, C., Gan, P., Hoy, M., ... & Steinberg, S. (2022). Sharenting in

- an evolving digital world: Increasing online connection and consumer vulnerability. *Journal of Consumer Affairs*, 56(3), 1106-1126. <https://doi.org/10.1111/joca.12462>
- Oz, S. K., Kısaç, N., & Kısaç, M. (2022). Evaluation of the Relationship Between Internet Addiction and Communication Competence Levels of Nurses. *Tropical Health and Medical Research*. <https://doi.org/10.35916/thmr.v4i1.77>
- Özaksoy, B. (2021). Dijitalleşmenin yan etkilerinden biri: Siber zorbalık üzerine bir içerik analizi. *ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, 3(6), 15-38.
- Öztürk, B. (2025). İletişim teknolojilerinin toplumsal dinamikleri: Habermas ve Castells'in teorik yaklaşımlarının karşılaştırılması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 24(1), 35-55. <https://doi.org/10.21547/jss.1563809>
- Pardamean, B., Suparyanto, T., Cenggoro, T., Sudigyo, D., & Anugrahana, A. (2022). AI-Based Learning Style Prediction in Online Learning for Primary Education. *IEEE Access*, 10, 35725-35735. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3160177>
- Pasha, S., Ali, S., & Jeljeli, R. (2022). Artificial Intelligence Implementation to Counteract Cybercrimes Against Children in Pakistan. *Human Arenas*, 8(1), 79-97. <https://doi.org/10.1007/s42087-022-00312-8>
- ABC News. (2024). How Australia's digital duty of care law will shape online safety. Avustralya Parlamentosu. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2025. https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/bd/bd2425/25bd39#:~:text=On%2014%20November%202024%2C%20the,promoted%20by%20the%20eSafety%20Commissioner
- Qian, Y., & Hu, Y. (2024). The digitalization of family life: A multilevel conceptual framework. *Journal of Marriage and Family*. <https://doi.org/10.1111/jomf.12983>
- Saçan, S., Tozduman Yaralı, K., & Kavruk, S. Z. (2022). Çocukların 'yapay zekâ' kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.21764/mauefd.1074024>
- Saki, Ş., & Köroğlu, M. A. (2024). Yapay zekâ ve dijital teknolojilerin sosyal hizmet uygulamalarında kullanımı üzerine bir araştırma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2), 149-171.
- Seto, M. C., Roche, K. J., Goharian, A., & Stroebel, M. G. (2022). American parents' perceptions of child explicit image sharing. *Journal of Online Trust and Safety*, 1(4). <https://doi.org/10.54501/jots.v1i4.75>
- Sevinç, H. and Taş, İ. (2020). Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ile Düşünme İhtiyacı ve Duyguları İfade Etme Arasındaki İlişki. *Yaşadıkça Eğitim*, 34(2), 523-541. <https://doi.org/10.33308/26674874.2020342219>
- Şen Karadağ, Ö., & Tuncay, T. (2022). Aile Eğitim Programı (AEP) ve ebeveynlik becerileri arasındaki ilişkilerin yararlanıcıların gözünden incelenmesi: Kontrol gruplu bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(54), 11-42. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.897645>
- Şen, G., & Erol, A. (2024). Modernleşme sürecinde dijital medyanın aile üzerindeki etkileri. *KAİDE Dergisi*, 2(1), 1-30.
- Şimşek, Z. C., Canbeldek, M., & Işıkoğlu, N. (2023). Ebeveynlerin pandemi sürecinde dijital ebeveynliğe yönelik deneyimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (55), 250-271. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1221315>
- Tanışık, S., & Bal, S. (2024). Dijital mahremiyet ve kurumsal sorumluluk: Kişisel verilerin korunmasında iletişim teknolojilerinin kamusal rolü. *Yeni Medya* (16), 268-285. <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1424182>
- TBM. (t.y.). Hakkımızda. <https://tbm.org.tr/hakkimizda> Erişim Tarihi: 22 Aralık 2025
- Tóth, G. E., Kapus, K., Hesszenberger, D., Pohl, M., Kósa, G., Kiss, J., ... & Fehér, G. (2021). Internet Addiction and Burnout in A Single Hospital: Is There Any Association?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 615. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020615>
- Turhanoglu, İ., & Çetin, S. (2023). Toplumsal cinsiyet bağlamında 'Ev'in anlamı ve ev ile kurulan ilişkinin farklılaşması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 40-60. <https://doi.org/10.18490/sosars.1290150>

- TÜİK. (2024). Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2025
- TÜİK. (2025). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638>. Erişim Tarihi: 24 Aralık 2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (2024). Türkiye Büyük Millet Meclisi Dijital Mecralar Komisyonu Tutanak Dergisi. TBMM B: 32 26.1.2016, Sayfa 1, Dönem: 28, Yasama Yılı: 2.
- Yavuz, İ., & Arhan, S. (2016). Medya okuryazarlığı dersine yönelik Milli Eğitim Bakanlığı politikaları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 95-110.
- YEDAM. (t.y.). Teknoloji bağımlılığı. <https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-turleri/teknoloji-bagimliliği>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2025
- Yeşilay. (t.y.). Teknoloji bağımlılığı. <https://www.yesilay.org.tr/sikca-sorulan-sorular/teknoloji-bagimliliği/>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2025
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö., & Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: Değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies-Social*, 5(4), 2245-2265. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.43395>

SPLINTERNET: SİBER EGEMENLİK ÇAĞINDA DİJİTAL PARÇALANMANIN JEOPOLİTİĞİ

SPLINTERNET: THE GEOPOLITICS OF DIGITAL FRAGMENTATION IN THE AGE OF CYBER SOVEREIGNTY

Dr. Seda KARAGÖZ

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: 0000-0003-3929-861X, karagoezseda@hotmail.com

ÖZ

Bu çalışma, dijital çağın yeni siyasal stratejileri ve jeopolitiğini şekillendiren merkezi kavramlardan biri hâline gelen splinternet olgusunu, siber egemenlik ekseninde ele almaktadır. 1990'lı yıllarda dijital müşterekler ve internete erişim hakkı gibi ilkeler temelinde idealize edilen internet, bugün otoriter ve sağ popülist iktidarlar tarafından ulusal çıkarlar doğrultusunda parçalanmaya başlamıştır. Özellikle COVID-19 sonrası ivme kazanan dijital dönüşüm süreciyle birlikte devletler, siber uzam üzerindeki teknik ve siyasal kontrol kapasitelerini artırmış; internetin küresel ve bütünlüklü niteliği aşınarak yerini ulusal çıkarların belirlediği parçalı bir mimariye bırakmıştır. “Yeni devletçilik” olarak adlandırılan bu süreçte siyasal alanda ulusal güvenlik odaklı uygulamalar güç kazanırken, dijital uzam, sansür ve algoritmik kontrol mekanizmalarının belirlediği panoptik bir niteliğe bürünmüştür. Çin ve Rusya gibi devletler ileri düzeyde izolasyona dayalı splinternet pratiklerine yönelirken, ABD, Türkiye ve Hindistan gibi devletler kısmi plâtfom kontrolüne dayalı siber egemenlik politikalarını benimsemiş; Avrupa Birliği ise regülasyon yasalarıyla dijital alana normatif bir boyut kazandırmıştır. Son olarak Rusya-Ukrayna ve İsrail-Filistin savaşları splinternet olgusunu jeopolitik düzleme taşıyarak onu hegemonik bir araca dönüştürmüştür; dijital plâtfomlar ise taraflar açısından çatışmaların etkin bir bileşeni hâline gelmiştir. Sonuç olarak, splinternet, yalnızca teknik bir parçalanma değil; dijital egemenliğin yeniden tesis edildiği farklı bir siber düzenin habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Splinternet, Siber egemenlik, Yeni devletçilik

ABSTRACT

This study examines the phenomenon of the splinternet -which has become one of the central concepts shaping the new political strategies and geopolitics of the digital age- through the lens of cyber sovereignty. The internet, idealized in the 1990s on the basis of principles such as digital commons and the right to internet access, has today begun to fragment along national interests by authoritarian and right-wing populist regimes. With the acceleration of digital transformation processes particularly after COVID-19, states have strengthened their technical and political control capacities over cyberspace; as a result, the global and unified nature of the internet has eroded, giving way to a fragmented architecture defined by national priorities. In this process, described as “neo-statism”, national-security-oriented political practices have gained prominence, while digital space has taken on a panoptic character shaped by mechanisms of censorship and algorithmic control. While states such as China and Russia have turned to splinternet practices based on advanced levels of isolation, states such as the US, Turkey, and India have adopted cyber sovereignty policies based on partial platform control; the European Union, on the other hand, has introduced a normative dimension to the digital realm through regulatory laws. Finally, the Russia-Ukraine and Israel-Palestine wars have carried the splinternet phenomenon into the geopolitical arena, transforming it into a hegemonic tool, while digital platforms have become an active component of the conflicts for all parties evolved. In conclusion, the splinternet represents not merely a technical fragmentation, but a harbinger of a different cyber order in which digital sovereignty is being reconstituted.

Keywords: Splinternet, Cyber sovereignty, Neo-statism

GİRİŞ

Neredeyse yarılmaş olduğumuz 2020’li yıllar, siber-ütopyacıların büyük bir şevkle savunduğu dijital demokrasi ideallerini kökten sarsacak türden gelişmelere sahne oldu: 2020 yılı Mart ayında pandemiye dönüşen COVID-19, İspanyol gribinden sonra görülen en geniş çaplı ve ölümcül hastalık olarak kayıtlara geçti. Hükümetler ise hayatın hemen her alanında krizlere yol açan bu hastalığı kendi iç gözetim kapasitelerini genişletmek ve internet özgürlüğünü sınırlandırmak için bir fırsat olarak değerlendirmeyi tercih etti. Devamında Rusya’nın Ukrayna’ya, İsrail’in Filistin’e yönelik saldırıları, Avrupa’da sağ partilerin başa gelmesi/güçlenmesi ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) Trump’ın geri dönüşüyle birlikte internet, devletlerin egemenlik, güvenlik, ekonomi ve ideoloji temelli çıkarlarını şekillendirdiği yeni bir dijital-jeopolitik cepheye dönüşmeye başladı.

Yakın bir geçmişe kadar internetin demokratik katılımı teşvik eden ve hatta doğrudan demokrasiyi yeniden tesis edebilecek bir dijital kamusal alan olarak yüceltildiği, özellikle de Arap coğrafyasındaki isyanlarla birlikte toplumsal hareketlerin önemli bir itici gücü olarak görüldüğü iyimser anlayış akademide güçlü bir şekilde savunulurken, bugün ibre tersine dönmektedir. Bahsi geçen gelişmelere paralel olarak internet, ulus devletler ve teknoloji devlerinin gitgide yükselen duvarları arasında sıkışık ve parçalı bir görünüme bürünmektedir. Bu parçalı yapı, alanyazında 2000’li yılların başlarından itibaren “splinternet” kavramıyla ele alınmakta; ilgili kavram, siber alanın başlangıçtaki küresel birlik ve açıklık idealinin yerini ulusal sınırlar, bölgesel regülasyonlar ve farklı politik rejimlerin müdahaleleriyle çok merkezli bir düzene bırakmasını ifade etmektedir. Splinternet tartışmaları ayrıca siber egemenlik ve jeopolitik kuramsal çerçevelerle ilişkilendirilmekte; bu doğrultuda siber dünyada güncel gelişmeleri anlamlandırmak için önemli bir teorik altyapı sunmaktadır.

Bu çalışma nitel doküman analizi yöntemiyle yürütülmüş betimleyici bir araştırmadır. Konusunu literatürde “splinternet” kavramıyla ifade edilen bu dijital parçalanma ve sınırlandırma olgusu oluşturmakta; özellikle pandemi sonrası dönemde özgür, açık, evrensel ve müştereklere dayalı bir internet tahayyülünden nasıl giderek uzaklaştığı

gerçeği, belli başlı ülkelerden örneklerle anlatmaktadır. İnceleme kapsamında ulusal ve uluslararası alanyazın, resmî kurum raporları ile güncel haber kaynakları incelenmiş; kaynaklar konuya ilişkin güncellik, erişilebilirlik ve splinternet pratiklerine dair somut veri sunma kriterleri esas alınarak seçilmiştir. Analiz sürecinde nitel dokümanlar, siber egemenlik, devlet-merkezli regülasyon, internete erişim hakkı gibi temalar altında çözümlenmiştir. Bu çerçevede farklı ülkelerin izlediği yöntemler hem benzerlikleri hem de ayırışan yönleri bakımından değerlendirilmiştir. Çalışma, kapsamı gereği splinternet olgusuna yönelik kavramsal ve betimleyici bir giriş mahiyetindedir. Söz konusu olgulara yönelik tartışmaların Türkçe literatürde henüz kurumsallaşmamış olması, çalışmaya özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Bu bağlamda makale, siber egemenliğin güncel yönelimlerini kavramsal bir tartışma zemininde ele almakta ve splinternet olgusunun teknik parçalanmanın ötesinde, yeni bir jeopolitik düzenin göstergesi olduğunu ileri sürmektedir.

1. SİBER EGEMENLİK KUŞATMASI ALTINDA SİYASALLAŞAN KÜRESEL AĞLAR

Son yıllarda, özellikle hukuk literatürü başta olmak üzere akademik çalışmalarda, “internet özgürlüğü” tabirinden ziyade ağırlıklı olarak kamusal bir hakkı ifade eden “internet erişim hakkı” tabiri tercih edilmektedir. Zira internet kullanımının herhangi bir engelleme veya kısıtlamaya maruz kalmadan gerçekleşebilmesi, öncelikle internet erişiminin devletler tarafından eşit bir kamusal hak olarak tanınmasına bağlıdır. Bu noktada teknik altyapının güçlendirilmesi, internete erişimi mümkün kılan teknolojik araçların yaygınlaşması ve satın alma gücü yetersiz yurttaşlara bu araçların ücretsiz verilmesi internete erişim hakkının asli bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Bağlantı hızının yeterliliği ile sansür ve gözetimden arındırılmış bir çevrim içi iletişimin güvence altına alınması da aynı hak kapsamına dahil edilmekte ve tüm bu düzenlemeler devletlerin sorumluluk alanı içinde değerlendirilmektedir (Demir, 2025).

Ancak 1990’lı yıllarda internetin küresel çapta kullanıma açılması ve yaygınlaşması, internete erişim hakkı üzerinde Demokles’in kılıcı gibi sallanacak siber

egemenlik¹ tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle 2009 yılı sonunda Arap coğrafyasında başlayan isyanlar, devletlerin internete yönelik müdahaleleri ile kitlesel çevrim içi gözetim pratiklerinin görünür hâle geldiği bir dönemin işaret fişeği olmuştur. Arap isyanları ve devamında pek çok ülkede patlak veren ayaklanmalarda, web 2.0 teknolojileriyle hayatımıza giren sosyal medya plâformları yadsınamaz bir rol oynamıştır. Bu durum, siber egemenlik-demokrasi ikilemini daha da derinleştirmiştir.

Esasen web 2.0 teknolojisi, internetin kullanım şekli ve işlevini kökten değiştirerek yeniden tanımlanmasına neden olacak türden gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. İlk nesilden farklı olarak web 2.0'da kullanıcıların içerik üretebilmesi, birbirleriyle etkileşime girebilmesi ve bu yollarla topluluklar oluşturabilmesi internete sosyal bir ekosistem olma niteliği kazandırmıştır. Bu durum medya ve demokrasi arasında uzun yıllardır tartışılmalı simbiyotik ilişkinin dijital düzleme taşınmasında etkili olmuştur. İnternetin katılıma olanak veren yapısı, farklı seslerin duyurulması ve böylece gerçek anlamda bir demokrasi kültürünün geliştirilmesi için önemli bir fırsat sunmuştur. Zira modern iletişim teknolojileri, merkezî kontrol mekanizmaları ile bürokratik hiyerarşi üzerinden şekillenen geleneksel güç anlayışını sarsarak gücün daha dağıtık, iktidar ilişkilerinin ise daha dinamik ve akışkan hâle gelmesine olanak sağlamıştır. Bilgiye erişimin ve paylaşımın hızlanması, birey ve grupların toplumsal güç ilişkilerinde daha etkin bir özne olarak rol alabilmesini mümkün kılmıştır. Bu durum, toplumsal katılımı güçlendirerek demokratik süreçlerin genişlemesine katkı sunmuştur (Castells, 2016).

Ancak tıpkı toplumlar gibi onların dijital uzantılarında da toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız “Heliopolis²”lerin kurulamayacağı kısa sürede anlaşılmıştır. Morozov’un (2019) deyimiyle -“siber ütopycuların” ileri sürdüğü argümanların aksine- yeni iletişim teknolojilerinin demokratikleşmeye

¹ Siber egemenlik, ulusal egemenliğin siber uzaydaki uzantısıdır. Bir devletin ulusal egemenliği temelinde, kendi topraklarındaki siber altyapı, varlıklar, davranışlar ile ilgili veri ve bilgiler üzerinde sahip olduğu iç üstünlük ve dış bağımsızlık olarak tanımlanmaktadır (World Internet Conference, 2024).

² Heliopolis: Anadolu’nun bilinen ilk devrimcilerinden Aristonikos’un M.Ö. 133’te Roma Cumhuriyeti’ne karşı önderlik ettiği isyanda “Köleliğin olmadığı; herkesin eşit hakka sahip olduğu bir ülke: Güneş Ülkesi” vaadidir (Türk, 2024).

katkı sunan “nötr araçlar” olduğu miti, Batılı liberal demokrasiler de dahil tüm rejimlerde paramparça olmuştur. Örneğin, 2013 yılında ABD’de bizzat “içeriden” birinin, Edward Snowden’ın ifşaatları NSA³’in Google, Microsoft, Facebook, YouTube, Yahoo vb. büyük teknoloji şirketlerinin sunucularına doğrudan erişim sağladığını ve bu yolla dünya genelinde milyonlarca insanı hukuka aykırı bir şekilde izlediğini ortaya koymuştur. Devamında 2016 yılı başkanlık seçimleri öncesinde Cambridge Analytica adlı veri analiz şirketi, milyonlarca vatandaşın verilerine haberleri olmadan erişmiş ve mikro-hedefleme yoluyla özellikle kararsız seçmenleri manipülatif içeriklerle yönlendirmiştir (Hoffmann vd., 2020).

Bahsi geçen “kabul edilemez” vakalar ayyuka çıktığında, devletlerin yasal düzenlemelerle kurumsallaştırdığı denetim-sansür mekanizmaları ile küresel dijital eşitsizliğin yarattığı bilgiye erişim ve katılım adaletsizliklerinin varlığı, çoktan beridir zaten bilinmekteydi. Buna ek olarak, manipülatif, sansasyonel veya kutuplaştırıcı içeriklerin öne çıkarılması, kullanıcı verileri ve üretken katılımı edinilen sermaye birikimi ile algoritmik sessizleştirme gibi pratikler de dijital ortamın demokrasi açısından taşıdığı risklerin boyutunu daha fazla görünür kılmaktaydı. Bu noktada devletler, -örneğin başta 11 Eylül öncesi ABD- gözetim ve sansür uygulamalarını genellikle gizli yürütmeyi ya da en azından afişe etmemeyi tercih ederken pandemi süreciyle birlikte dijital baskı mekanizmalarının “toplum sağlığı”, “kamusal güvenlik” gibi gerekçelerle açıkça meşrulaştırıldığı ve yasal zemine oturtulduğu yeni bir evreye geçilmiştir. Dolayısıyla COVID-19 pandemisi, internette gözetim ve denetim pratiklerinin önce geçici, ardından kalıcı ve yasal hâle gelmesinde bir katalizör işlevi görmüştür. Ardı ardına birçok devlet, ulusal güvenlik, dezenformasyonla mücadele, çocukların korunması gibi “toplumsal” gerekçeleri ileri sürerek dijital mecralara yönelik yasal düzenlemelere gitmiştir (Racine, 2023).

1.1. Pandemi Sonrası Yeni Devletçilik ve Sağ Popülizmin Yükselişi

2021’de pandemi kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılmaya başlanmasıyla küresel gerginlik tırmanışa

³ Ulusal Güvenlik Ajansı: ABD’nin yabancı ülkelerin iletişim faaliyetleri hakkında bilgi toplayan istihbarat kurumudur (Brittanica, 2025).

geçmiş; önce Doğu Avrupa'da, ardından Ortadoğu'da büyük can kaybı ve yıkımların yaşandığı geniş çaplı savaşlar başlamıştır. Enerji ve gıda fiyatlarındaki yükseliş, küresel çapta enflasyon artışına neden olmuştur. Birçok ülkede esnek ve güvencesiz çalışma biçimleri kalıcı hâle gelmiş, genç işsizlik oranları yükselmiş, varlıklı sınıflar ile emekçi kesimler arasındaki ekonomik uçurum derinleşmiştir. Ayrıca, kamu borçları rekor seviyelere ulaşmıştır. Küresel iklim değişikliği nedeniyle başta aşırı sıcak hava dalgaları olmak üzere hava anomalileri artmış, kuraklık hem içme suyuna erişim hem de tarım için önemli bir tehdit hâline gelmeye başlamış, Kanada'da ve Akdeniz ülkelerinde yaz aylarında geniş ölçekli orman yangınları yaşanmıştır (IMF World Economic Outlook October, 2021; OECD Employment Outlook, 2021).

Bu süreçte özellikle alt ve orta sınıfların yüksek işsizlik, enflasyon ve ekonomik durgunluk nedeniyle yaşadığı güvensizlik duygusu, başta Avrupa kıtası olmak üzere dünya genelinde sağ popülist partilerin "ekonomik korumacılık", "yerlilik" "ulusal kimlik" ve "millî çıkarlar" gibi temalar üzerinden söylem oluşturmasında etkili olmuştur. Buna son yıllarda büyüyen göçmen-mülteci dalgası da eklendiğinde, pek çok ülkede bu tip partiler iktidara taşınmıştır (Baritci, 2024; Çetin, 2020). Milliyetçilik ve ekonomik kalkınmacılığın bir sentezi olarak nitelendirilebilecek olan sağ popülizm, diğer sağ ideolojilerden farklı olarak etnik köken, yerlilik, kültürel içe kapanma ve hatta zaman zaman doğrudan yabancı sermayeye karşıtlık gibi vurgular üzerinden şekillenmektedir (İyiekici, 2024). Schmitt'in (2012) dost-düşman ayrımını esas alan bu ideolojide, siyaset bir nevi "hayatta kalma" meselesi olarak görülmektedir. Popülist liderler, tehdit olarak gördükleri kesim ve kurumları (göçmenler/mülteciler, LGBTİ+ bireyler, muhalif medya, küreselciler, Avrupa Birliği gibi devletler üstü örgütler, bürokrasi vb.) düşmanlaştırmaktadır.

Gerbaudo'nun (2022) kurumsallaşmasını "yeni devletçilik"⁴ kavramıyla incelediği sağ popülist yönetimler, -neoliberalizmin aksine- devletin toplumu koruyabilmesi için ekonomiye daha güçlü bir

şekilde müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. 1970'lerden itibaren neoliberalizmin temel mantığı, refah devletini zayıflatmak uğruna devletin oyun kurucu ve müdahaleci rolünü reddetmeye dayanırken pandemi sonrası güçlenen popülist yönelimler, devletleri bir yandan oldukça güçlü ancak diğer yandan daha parçalı, çelişkili ve güvenlik odaklı birer aktör hâline getirmiştir (Akçay, 2025). Sonuç olarak, giderek daha katı, merkezîyetçi, korumacı ve doğal olarak buna eşlik eden otoriterleşme eğilimleri ile karakterize edilen yeni devletçi siyaset anlayışı, dijital düzlemde ise kendisini splinternet pratikleri ile göstermeye başlamıştır.

2. SPLINTERNET: DİJİTAL SINIRLARLA ÇİZİLEN SİYASAL HARİTALAR

Sovyetler'in çöküşünü -büyük ölçüde- bir zafer anlatısı şeklinde yorumlayan küreselleşme yazını, 1990'lı yıllarda "özgürlük" ve "değişim" merkezli retorüğünü teknolojik düzlemde internet ve onun "bilginin serbest dolaşımını mümkün kılan" yapısı üzerine inşa etmiştir. İnternetin "ağların ağı" olması, bu yapının anlık etkileşime ve paylaşım kültürünün gelişimine olanak vermesi, siyaset açısından evrensel, katılımcı ve özgürlükçü bir mecra olarak karakterize edilmesini mümkün hâle getirmiştir. Ancak son yıllarda internet, küresel ve sınır tanımayan bir ağ olma özelliğini giderek kaybetmeye başlamıştır. Birçok devlet, siber altyapıyı kendi güvenlik stratejileri ve ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmekte; internete erişim hakkı ve bilgi akışını regüle etme yoluna gitmektedir (Deibert, 2013).

Bu durum internetin yekpare bir alan olmaktan uzaklaşarak teknik ve normatif yönden farklı sınırlar ve bölgesel yapılar etrafında şekillenmeye başladığını göstermektedir. Özellikle siber egemenlik, veri güvenliği ve bilgi güvenliği gibi kavramlar, internetin evrensel ölçekteki serbest dolaşımına dair liberal yaklaşımları sorgulamaya açmıştır. 2000'li yıllardan itibaren Çin'in başlattığı ilk büyük dijital ölçekli bölgesel sınırlamalar, interneti kısa sürede yeniden tanımlayan ve tayin eden bir egemenlik stratejisine dönüşürken, onun doğasına dair özgürlükçü tahayyülleri de sarsmaya başlamıştır (Mhalla, 2023). Devamında başka ülkelerin de Çin'i izlemesiyle, başlangıçta küresel çapta bir kamusal alan oluşturabileceği varsayılan internet, zamanla "içten dışa doğru örülen dijital duvarlar"la

⁴ Sosyolog ve siyaset kuramcısı Paolo Gerbaudo'nun "yeni devletçilik" kavramı, özellikle pandemi sonrasında devletlerin kriz söylemiyle meşrulaştırma çabası içine girdiği otoriterleşme eğilimlerini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, piyasa mekanizmalarının sınırlanması, karar alma süreçlerinin merkezileşmesi ve ulusal çıkar söyleminin güçlenmesi gibi dinamiklerle karakterizedir (Gerbaudo, 2022).

çevrili; normatif açıdan parçalı-çok katmanlı bir yapıya evrilmiştir.

İngilizce'de "parçalanmak" anlamına gelen *splinter* kelimesi ile *internet* sözcüklerinin birleşiminden oluşan "splinternet" kavramı, ilk kez 2001 yılında Clyde Wayne Crews tarafından internetin siyasi, ideolojik ve ticari gerekçelerle parçalanarak birbirinden kopuk ağ yapılarına dönüşmesini ifade etmek için kullanılmıştır (Nocetti, 2024). Siyasal düzlemde splinternet, internetin mikro ve izole parçalara (ağlara) bölünmesi anlamına gelmektedir. Bu bölünme, hükümetlerin kendi ülkelerindeki kullanıcıların erişim ve paylaşımlarını kontrol altına almak için bölgesel intranetler kurma çabalarıyla gerçekleşmektedir (Ananthaswamy, 2011). Birbirlerine bağlı otonom ağlardan oluşan küresel bir sistem olan internet, tanımı ve doğası gereği bütünlük bir siber evren olsa da (pandemi sonrası giderek artan bir hızla) yapısal olarak çeşitli segmentlere bölünmeye başlamıştır. Bu noktada parçalanma, internetin bir kısmının bütünden koparılarak izole edilmesi biçiminde teknik bir boyut taşımalarının yanında internet kullanıcılarının çevrim içi içeriğe erişirken yaşadıkları farklı deneyimleri de (içerik parçalanması) kapsamaktadır. Dolayısıyla parçalanma süreci hem altyapısal (teknik) internete hem de evrensel bir siber kamusal alan olan internete (siyasal) uygulanmaktadır. Bu durum esasen bir bütünü ifade eden "ağ"lar için paradoksal bir nitelik taşımaktadır (Perarnaud vd., 2022).

2.1. Ağ Parçalanması Tipleri

Ağ parçalanmaları teknik boyutuyla iki biçimde ortaya çıkmaktadır: Kısmî izolasyon ve tam izolasyon. Kısmî izolasyon bir ağın, küresel internetin belirli kısımlarına erişebilirken geri kalanına erişememesi durumunu ifade etmektedir. Bu tip parçalanmalar, genellikle bölgesel/coğrafi sansür uygulamaları ya da uzun süreli siber güvenlik duvarları ile ortaya çıkmaktadır. Literatürde bu tip izolasyonlar "yarımada" (peninsula) benzetmesiyle nitelenmekte; ağ, bütünden koparılmamış olsa da küresel dijital alana sınırlı şekilde bağlanabilmektedir. Tam izolasyon ise, bir ağın kendi içinde sistematik bir bağlantıya sahip olmasına karşın internetin bütünden tamamıyla koparılması anlamına gelmektedir. Bu tip izolasyonlar ise, "ada" (island) benzetmesiyle nitelenmekte ve genelde devletlerin ulusal düzeyde yürüttüğü kapsamlı filtreleme, dijital güvenlik gerekçeli bağlantı kesintileri ya da siyasal

izolasyon stratejilerini ifade etmektedir (Baltra ve Heidemann, 2021). Özetle, splinternet olgusu temelde iki teknik düzeyde ele alınmaktadır. Kısmî izolasyon, küresel internetin aşamalı olarak zayıflatıldığı bir durumu anlatırken tam izolasyon ise, coğrafi (genellikle ulusal) sınırlar temelinde küresel internetten ayrılmış, bu doğrultuda yeniden yapılandırılmış/regüle edilmiş siber alanların oluşumuna işaret etmektedir. Bununla birlikte tam izolasyon, literatürde yalnızca teorik bir eşik durumu olarak yer almakta; uygulamada ise ağların genelde küresel altyapıyla çok sınırlı ve kontrollü de olsa etkileşimi (uluslararası finans, ticaret sistemi, tedarik zincirleri ve diplomasi yoluyla) devam etmektedir. Dolayısıyla literatürde "tam izolasyon" olarak nitelenen bu uç durum, pratikte ileri/yüksek izolasyon⁵ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal boyutuyla ele alındığında splinternet, bugün çoğunlukla dünyada son yıllarda sağ popülist partilerin güçlenişi ve yeni devletçilik olarak kavramsallaştırılan ulusal egemenlik merkezli politik rasyonalite ile ilişkilendirilse de olgunun tarihsel kökeni bu gelişmelerden daha eskiye dayanmaktadır. 2000'li yılların başlarından itibaren (tarihi savunma duvarına atfen) "Dijital Güvenlik Seddi"⁶ ile anılan Çin başta olmak üzere Rusya, İran gibi devletlerin öncülüğünde başlayan bu eğilimler, 2010'lardaki Arap İsyanları ile Orta Doğu'daki rejimlere doğru genişlemiştir. Bu tip rejimler, teknolojik gelişmelere paralel olarak interneti denetim almaya girişmiş; bu yolla devletin meşru otorite tekeli dijital uzamda tesis etmeye çalışmıştır. "Otoriter" olarak nitelendirilebilecek bu devletler, interneti Batı merkezli ve dış tehditlere açık, ideolojik bir araç olarak görmüş; böylece savunmacı bir egemenlik mantığına dayalı olarak çoğunlukla ileri/yüksek izolasyona dayalı, yeniden yapılandırılmış ulusal siber ekosistemler inşa etmeye başlamıştır (Gerbaudo, 2022; Litvinenko, 2021; Tai ve Yi Zhu, 2022).

⁵ İleri/Yüksek İzolasyon: İleri/yüksek izolasyon, literatürde tam izolasyon olarak tanımlanan durumun pratikteki karşılığıdır ve ulusal internetin küresel ağdan teknik olarak bütünüyle ayrılmasında da fiilen kapalı devreye yakın işlediği denetim modelidir. Bu modelde devlet hem içerik akışını daraltmakta hem de uluslararası veri geçişini katı şekilde regüle etmektedir. Böylece devlet merkezli bir siber sınır rejimi yaratılmaktadır (Baltra ve Heidemann, 2021).

⁶ Dijital Güvenlik Seddi (Great Firewall of China): Dijital Güvenlik Seddi, Çin devletinin uluslararası internet trafiğini denetlemek, filtrelemek ve yeniden yönlendirmek üzere geliştirdiği geniş ölçekli kontrol ve sansür sistemini ifade etmektedir. Bu yapı sadece içerikleri engellemekle kalmamakta; aynı zamanda devletin siber alan üzerindeki ideolojik kontrolünü pekiştiren bir egemenlik mimarisi işlevi görmektedir (Deibert, 2013).

Ancak interneti parçalama pratikleri, son yıllarda Batılı demokratik devletler ile Avrupa Birliği gibi yine liberal değerler üzerine inşa edilen devletler üstü yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle pandemi dönemi sonrasında ABD ve pek çok Avrupa ülkesinde iktidara gelen sağ popülist partiler, yurttaş haklarını ve ekonomik özerkliği koruma retorisiyle splinternet pratiklerini meşrulaştırma çabası içine girmektedir. Böylece otoriter rejimlerdeki internet parçalama uygulamalarının ulusal güvenlik mantığı, Batı demokrasilerinde yasadışı faaliyetlerle (terör, çocuk pornosu vb.) mücadele, mahremiyet, özgürlük ve etik bir teknoloji ilkelerine dayandırılarak haklılaştırılmaya çalışılmaktadır (Merrill ve Komaitis, 2020). Ağ parçalanması tiplerinden kısmi izolasyon çerçevesinde değerlendirilebilecek bu uygulamalar, paradoksal biçimde Avrupa Birliği'nde de görülmektedir. "Açıklık içinde kontrol" olarak nitelendirilebilecek, normatif bir dijital model yaratma çabası içinde olan Avrupa Birliği'nin interneti parçalamak gibi tanımlanmış bir hedefi olmasa da son yıllarda ileri sürdüğü "Avrupa dijital egemenliği" kavramı ve yürürlüğe koyduğu yasalar fiiliyatta bir bölünme dinamiği yaratmaktadır (European Commission, 2020; Mueller, 2020).

Tanımlamalardan hareketle, tıpkı fiziki sınırlar gibi dijital egemenlik sınırlarını belirleyen asli aktörler devletler ve devletler üstü yapılar olsa da aslında splinternet olgusu, dünyanın neredeyse tamamında hâkim olan kapitalist sistemin mantığından bütünüyle ayrı bir düzlemde gelişmemektedir. Zira büyük verinin dijital plâtfömler tarafından anlık olarak toplanıp ekonomik değere dönüştürüldüğü bir çağda, altyapı gücünün kullanımı sadece devletlerin "bölgesel olarak belirlenmiş" fiziksel sınırlarıyla şekillenmemektedir. Dijital yığın, özel internet sermayesinin algoritmik süreçlerle oluşturduğu verileri eşzamanlı olarak biriktirip pazarlaması yoluyla gerçekleşmektedir (Kelton vd., 2022). Ancak bu makalede, konuyu sınırlandırmak adına splinternet'in ağırlıklı olarak siyasal boyutuna odaklanılmakta; başta teknoloji devleri olmak üzere şirketlerin ticarî çıkarları (ticarî splinternet), inceleme dışında tutulmaktadır.

Bu doğrultuda uygulayıcısı olan siyasal aktörler çerçevesinde incelendiğinde splinternet, aşağıdaki başlıklar altında ele alınmaktadır:

2.2. Ulusal Egemenlik Temelli Splinternet:

Splinternet, internetin monolitik yapısını kırmakta;

dijital alan devletlerin çıkarları doğrultusunda, genellikle ulusal sınırlar temelinde bölünmektedir (Hoffmann vd., 2020). Bugün artık devletler internetin işleyiş ve standartlarına giderek daha stratejik biçimde yaklaşmaktadır. Bu eğilim devletlerin siber egemenlik kapasitesini genişletirken kullanıcıların küresel dijital alana serbestçe erişimini zayıflatmaktadır. Devletlerin küreselden büyük oranda kopuk ve ulusal çerçevede yeniden yapılandırılmış parçalı dijital altyapılar inşa etmesi, vatandaşların internete erişim hakkını sınırlayarak onları sanal duvarlar içine hapsedmektedir (Perarnaud vd., 2022).

Buna göre örneğin Çin, Rusya, İran, Suudi Arabistan gibi devletler -farklı yoğunluklarda olmakla beraber- interneti ulusal güvenlik, resmî ideoloji, stratejik rekabet ve veri koruma gibi gerekçelerle ileri/yüksek veya kısmen kontrollü bir alana dönüştürme eğilimi gösteren devletler arasındadır (Freedom House, 2019). Bu çabalar, küresel dijital akışın ileri/yüksek düzeyde veya kısmen sınırlandırılması ve devletlerin ulusal dijital ekosistemlerini yönetme kapasitelerini güçlendirilmesi amacı doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Ulusal egemenlik temelli splinternet, yalnızca teknik altyapıyı denetim altına almayı değil; aynı zamanda içerik kontrolü, dijital güvenlik politikaları, veri saklama politikaları ve ticarî veri akışının yönetimini de kapsamaktadır. Sonuç olarak, uluslararası internet mimarisinde hem teknik hem de hukuksal boyutuyla yeni bir egemenlik ile segmentli bir düzenleme anlayışı yaratılmaktadır (Pohle ve Thiel, 2020).

2.3. Devletler üstü Regülasyon Temelli Splinternet:

Kimi devletlerin ileri/yüksek izolasyon uygulamalarının aksine, bir devletlerüstü yapı olarak Avrupa Birliği, dijital evreni katı bir biçimde izole etmeye yönelmemekte; fakat birtakım etik ve hukuki ilkeler üzerinden işleyen normatif bir siber egemenlik düzeni kurmayı tercih etmektedir. Birlik, önce 2018 yılında Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ve 2022 yılında Dijital Hizmetler Yasası ile kapsamlı yasal standartlar belirlemiştir. Bu standartlar, kişisel verilerin korunması, dijital plâtfömlerin sorumlulukları ve içerik denetimi gibi konuları kapsamaktadır. Böylece kullanıcı verilerinin büyük bir bölümünün izlenebilir hâle getirilmesinin önü açılmıştır (De Hert vd., 2018).

Son olarak 2024 yılında yürürlüğe giren Yapay Zekâ

Yasası (AI Act) ile ise algoritmik karar süreçlerinde insan kontrolünü esas alan gözetim temelli sistemlerin sınırlandırılması amaçlanmıştır (Floridi, 2023). Ancak bahsi geçen çok katmanlı regülasyon yapıları, her ne kadar teknik bakımdan açık bir çerçeve sunsa da fiiliyatta bölgesel standartlar oluşturarak normatif farklılaşmalar yaratmaktadır. Bu durum, internetin bütünlüklü doğasının kısmen de olsa parçalanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu yasalar, devletler üstü bir yapı olarak Avrupa Birliği'nin dijital egemenliğini pekiştirdiği ve internetin evrensel teknik altyapısını zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

3. TEKNOLOJİ, SİYASET VE KONTROL: DEVLET VE DEVLETLER ÜSTÜ YAPI ÖRNEKLERİYLE SPLİNET PRATİKLERİ

Bugün dünya çapında her türden siyasal rejime sahip devlet, veri yerelleştirmesini zorunlu hâle getirmeye çalışmakta; bu verileri denetim altında tutmaya, çıkarları doğrultusunda içerikleri kısıtlamaya veya bazı plâformları tamamen yasaklamaya yönelmektedir (Fick ve Miscik, 2022). Örneğin Çin, otuz yılı aşkın süredir sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamın tüm alanlarında dijital teknolojilerin benimsenmesini ve yaygınlaşmasını desteklerken aynı zamanda dünyanın en gelişmiş sansür ve kontrol sistemlerinden birini kurmuştur. Bu sistem belirli anahtar kelimeleri tespit etmek için web (HTTP) trafiğini izlemekte; Çin hükümetinin resmî ideolojiye aykırı gördüğü siyasi görüşler, yasakladığı gruplar ve tartışılmasını istemediği tarihi olaylara ilişkin içerikleri filtrelemektedir (Clayton vd., 2006; Creemers, 2020). Çin Kamu Güvenliği Bakanlığı 1998'de ulusal çapta dijital bir kontrol ve gözetim mekanizması olan "Altın Kalkan Projesi"ni devreye sokmuştur. Günümüzde de devamlı genişletilerek uygulanmaya devam eden proje kapsamında 2009 yılında YouTube, Twitter, Facebook, Instagram gibi uluslararası çapta popüler olan sosyal medya plâformları Komünist Parti'nin anlatısına karşıt olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Bunların yerine Youku, Baidu, QQ gibi yerli ağlar kurulmuştur (Washington Post, 2016). Çin'in dijital engelleri elbette sadece siyasal kontrol araçları olarak değil; aynı zamanda yerli işletmeleri koruyan ve uluslararası rakiplerinin etkinliğini zayıflatan ticarî bir strateji olarak da işlev görmektedir. Hükümet, yabancı sosyal medya ağlarını, arama motorlarını ve diğer pek çok internet hizmetini

sınırlandırarak ya da engelleyerek yerli alternatiflerinin (Alibaba gibi) büyümesine zemin hazırlamaktadır. Ülkede ideolojik kontrol ile birlikte yerli bir dijital sanayiye geliştirme stratejileri iç içe geçmiştir (Foote ve Atkinson, 2020).

Konunun ironik yönü, Çin'in önderlik ettiği siyasi ve ticarî dijital parçalama stratejilerine yönelik olarak verilen tepkilerin de benzer pratikler ile gerçekleşmesidir. Bu noktada ABD, 11 Eylül Saldırılarından beri sürdürdüğü "ulusal güvenlik" stratejisini dijital alana taşımış ve özellikle Trump Dönemi'nden itibaren Çin'e karşı hamlelerde bulunmaya başlamıştır. Ülkede ilk kez 2020 yılında kullanıcı verilerinin güvenliğinin sağlanmadığı gerekçesiyle gündeme gelen Çinli TikTok plâformunu yasaklama girişimleri (her ne kadar ertelense de) güncelliğini korumaktadır (T24, 2025). ABD ile Çin arasındaki dijital hesaplaşmanın en görünür öznelerinden biri hâline gelen TikTok, şimdilik yalnızca hükümete ve askeriyeye ait birimlerde yasaklanmış olsa da İkinci Trump Hükümeti plâformların ya yasaklanması ya da ABD'li bir şirkete satılması konusunda ısrarcı görünmektedir (BirGün, 2025).

Telekomünikasyon, fiber optik kablolar ve uydu ağlarından oluşan geniş bir matris olan internet, hâlihazırda büyük ölçüde ABD'nin bir eseri olarak ortaya çıkmıştır. İnternetin temelini oluşturan teknolojiler federal araştırma projeleriyle doğmuş ve Amerikan şirketleri bu teknolojiyi geliştirmiş, ticarileştirmiş ve küreselleştirmiştir. Başlangıçta ABD'nin stratejik, ekonomik ve dış politika çıkarları "evrensel ve açık bir ağ" ideali ile uyumlu iken bugün jeopolitik güç ve rekabetin aslı kaynaklarından biri hâline gelmiştir (Fick ve Miscik, 2022). Ancak bugün internet doğduğu topraklarda dahi eyaletler düzeyinde, başka bir deyişle giderek daha mikro ölçeklerde parçalanmaktadır. Buna göre Amerikan Anayasası'nın en temel maddelerinden biri olan "ifade özgürlüğü" hakkı, dijital plâformlar düzeyinde gitgide daha tartışmalı hâle gelmektedir. Örneğin Teksas eyaleti, sosyal medya şirketlerinin kullanıcı içeriklerini kaldırma ve engelleme yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunan yasayı geçerli bulmuştur; devamında Florida eyaleti de benzer bir yasa çıkarmış olsa da ilgili yasa plâformlara cezai yaptırım öngördüğü için mahkeme tarafından ifade özgürlüğüne aykırı bulunmuş ve askıya alınmıştır. İçerik denetimi ve ifade özgürlüğüne ilişkin mahkeme

kararlarının farklı oluşu, sosyal medya kontrolüne ilişkin hukukî mücadeleleri eyaletler düzeyinde dahi kıyıştırmaktadır (The Economic Times, 2024). Özetle, internetin yapısına yönelik tartışmalar, ABD'nin kendi hukuk sistemi içinde ifade özgürlüğünün dahi sınırlarını yeniden tanımlamayı gerektirmektedir.

Dolayısıyla çevrim içi dünyayı kontrol altına almaya çalışan yegâne aktörler, demokrasi endekslerinde “otoriter” olarak sınıflandırılan rejimlere sahip devletler değildir. Örneğin, Almanya’da sosyal medya plâtfömlerinde dezenformasyon, nefret söylemi, şiddet içerikli paylaşımların artışıyla birlikte “NetzDG”⁷ (Ağ Yürütme Yasası) çıkarılmıştır. İlgili yasa “açıkça suç teşkil eden” içeriklerin 24 saat hâlinde kaldırılmaması hâlinde 50 milyon avroya kadar para cezası uygulanmasını öngörmektedir (Fick ve Miscik, 2022). Esasen filtreleme ve sansür gibi splinternet pratikleri üzerine yapılan araştırmalar, tipik olarak otoriter rejimlere odaklansa da başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel haklara uzun yıllardır bağlılık gösteren Batılı liberal demokrasiler de bu uygulamalara giderek daha sık başvurmaktadır. Bu durum, devletlerin yetkilerini anti-demokratik amaçlarla kullanma ihtimalini ve filtrelemeleri düzenleme noktasında piyasa güçlerine güvenmelerinin meşruiyetini sorgulamaktadır (Wright ve Breindl, 2013). Ayrıca Almanya, her ne kadar dış (devletler üstü) düzeyde Avrupa Birliği üyesi olarak, birliğin ortak siber regülasyon politikalarına tabi olsa da iç hukuk çerçevesinde NetzDG gibi yasalarla ulusal düzeyde kendi splinternet pratiklerini ortaya koymaktadır. Bu noktada Avrupa Birliği’nin siber alan düzenlemelerinin normatif bütünlük ve kullanıcı hakları odaklı biçimlendiği; Almanya’nın ise kamu düzeni ve güvenlik gibi gerekçelerle daha katı ve sınırlayıcı pratiklere başvurduğu gözlemlenmektedir (Gorwa, 2024). İlgili farklılık, birlik ile birliğe üye bir devletin siber egemenlik ve ifade özgürlüğü anlayışları arasındaki gerilimi yansıtmaktadır.

İnterneti kontrollü bir alana dönüştürme uygulamaları, yasalarla kalıcı hâle getirilebildiği gibi zaman zaman yavaşlatma ya da geçici olarak kapatma biçiminde de

gerçekleşebilmektedir. Örneğin, 2015-2022 yılları arasında 60’tan fazla ülkenin interneti yüzden fazla kez kesintiye uğratılmıştır. Dünyanın en büyük nüfusunu barındıran Hindistan’da devlet, 2019 ve 2020 yıllarında interneti 13 bin saati aşkın bir süre boyunca askıya almıştır. Yine son birkaç yılda Etiyopya, Nijer, Nijerya ve Uganda da kimi zaman bilgi akışını kontrol etmek ve seçim sonuçlarını etkilemek için interneti geçici olarak kapatma yoluna gitmiştir (Fick ve Miscik, 2022). Bahsi geçen ülkeler Çin ve Rusya gibi ileri/yüksek izole bir internet kontrol sistemi ya da ulusal bir sosyal medya ekosistemine sahip değildir. Ancak kimi zaman erişim engellemeleri, veri yerelleştirme zorunlulukları ile regülasyon baskıları gibi yöntemlerle kısmî splinternet uygulamalarına yönelmektedir.

Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Freedom House’un 2024 yılı raporuna göre, mobil hızlardaki artışa rağmen sosyal medya paylaşımları nedeniyle verilen cezalar, erişim engelleri, içerik kaldırma emirleri ve dezenformasyon yasası gibi uygulamalar nedeniyle Türkiye, “internetin özgür olmadığı ülkeler” kategorisinde yer almaktadır. Çevrim içi kontrol ağları, hükümet yanlısı dezenformasyonu artırmakta; gazeteciler, sosyal medya kullanıcıları ve aktivistler paylaşımları nedeniyle suçlamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Freedom House, 2024). Ayrıca son yıllarda Cumhurbaşkanı Erdoğan’a yakın isimler her ne kadar Batı’ya karşı rekabetçi ulusal sosyal medya plâtfömlerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulasa da ülkede henüz yabancı teknoloji devlerine alternatif oluşturabilecek ağlar kurulamamıştır (Krzyzanowska, 2025). Bu doğrultuda Türkiye, yarı kontrollü internet/kısmî splinternet pratikleri yürüten devletler arasında değerlendirilebilir.

İlgili ülke örnekleri beraber değerlendirildiğinde, splinternet pratiklerinin ulusal egemenlik temelli daha katı stratejiler ile devletler üstü regülasyon odaklı kısmî müdahaleler arasında farklı yoğunluklarda çeşitlendiği görülmektedir. Çin ve Rusya gibi ileri/yüksek izolasyon örnekleri, ulusal egemenliği siber alanda yeniden kuran kapsamlı filtreleme rejimleri ve katı ağ mimarileri üretirken; ABD, Almanya gibi devletler ve devletler üstü bir örgüt olarak Avrupa Birliği, içerik denetimi, güvenlik ve rekabet temelli müdahalelerle daha seçici bir izolasyon biçimi oluşturmaktadır. Türkiye, Hindistan ve Afrika’daki kimi ülkelerde görülen kesintiler, erişim engelleri

⁷ NetzDG (Ağ Yürütme Yasası): Almanya’da 2017 yılında yürürlüğe giren ve iki milyonun üzerinde kayıtlı kullanıcısı bulunan sosyal ağ sağlayıcılarını kapsayan bir düzenlemedir. İlgili yasa, plâtfömlere kullanıcı şikâyeti üzerine “açıkça suç teşkil eden” içerikleri 24 saat; suç niteliği tartışmalı olan içerikleri ise en fazla 7 gün içerisinde kaldırma ya da erişimi engelleme yükümlülüğü getirmiştir. Ayrıca sosyal ağ sağlayıcılarının temsilci ataması ve yılda iki defa şeffaflık raporu yayımlaması da zorunlu kılınmıştır (Ekici ve Erdem, 2024).

ve baskıcı düzenlemeler ise siyasi konjonktüre ve teknik kapasiteye bağlı olarak dalgalı bir izolasyona işaret etmektedir. Bu farklılaşmalar, splinternet'in rejim tiplerinin ötesinde, jeopolitik konum, kurumsal denetim kapasitesi ve siyasi kriz dönemlerinde benimsenen düzenleme anlayışlarına göre farklı ölçeklerde şekillenen çok boyutlu bir olgu niteliği taşıdığını göstermektedir (Nocetti, 2024).

4. SİBER EGEMENLİĞİN DIŞSALLAŞMASI: KÜRESEL GÜÇ MÜCADELELERİNDE CEPHELEŞEN DİJİTAL PLÂTFORMLAR

Dijital ağların sınırsızlığına karşın devletler ve devletler üstü örgütlerin siber egemenlik politikaları doğrultusunda örmeye çalıştığı sınırları ifade eden splinternet olgusu, 2020'li yıllardan itibaren hegemonik bir yapıya bürünerek aynı zamanda dışsal/uluslararası bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Splinternet'in dışsallaşması, siber egemenliğin Westphalian egemenlik anlayışındaki içsel yetki alanından çıkarak uluslararası güç ilişkilerinin bir unsuru hâline gelmesini ifade etmektedir. Devletler kendi vatandaşlarının bilgi akışını yönetmekle kalmamakta; aynı zamanda düşman veya rakip devlet ve aktörlerin dijital görünürlüğünü, iletişim kapasitesini ve uluslararası meşruiyetini sınırlandırmaya veya biçimlendirmeye yönelmektedir (Pierucci, 2025). Bu noktada Rusya ile Ukrayna ve İsrail ile Filistin arasında yaşanan savaşlar, splinternet'in iç politikada bir egemenlik aracı olmanın ötesine geçerek devletler arasında bir çatışma ve güç projeksiyonu mekanizmasına dönüşebildiğini göstermektedir. Fidler'a göre (2025) bu yeni ve daha da genişleyen parçalanma biçimi, interneti devlet ya da devletler üstü yapı düzeyinde bir intranetten ziyade siber-Balkanlaştırılmış ağların sınır karakollarına dönüştürmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı, dijital plâtıformların devletlerarası askerî bir çatışma bağlamında, Schmittçi bir anlayışla "dost" ya da "düşman" olarak konumlandırıldığı ve plâtıformların da buna göre belirgin bir şekilde taraf hâline geldiği ilk savaşlardan biri olarak tarihe geçmiştir. 2022 yılında başlayan savaş, devletlerarası siber sınırların jeopolitik bir araç olarak daha da belirginleşmesine yol açmıştır. Esasen Rusya'nın ülke sınırları dahilinde internet altyapısına yönelik müdahaleleri, bizzat Rus otoritesi tarafından "egemen internet" retoriği ile yasalaşan RuNet'in

(Russian Internet) 2019'da yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. İlgili yasa ile "dış tehditlere karşı" internet sağlayıcılarına ağ trafiğini izleme, filtreleme ve yeniden yönlendirme kapasitesine sahip özel ekipmanlar kurma zorunluluğu getirilmiştir. Böylece hükümet, interneti dijital içeriklerin doğrudan kontrol edilebildiği yarı kapalı bir sisteme dönüştürmüştür (Human Rights Watch, 2019; RAPSİ News, 2019).

Ancak savaşla birlikte internet plâtıformları adeta dijital askerî cephe hâline gelmeye başlamıştır. Resmî olarak Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşse de ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin Ukrayna'ya verdiği dolaylı destek, savaşın çok daha geniş ölçekli bir karakter kazanmasına neden olmuştur. Rusya -Soğuk Savaş dönemine benzer şekilde-, "Batı Bloku"nun küresel çapta popüler ağları olan Facebook ve Instagram'ı (Meta) Ukrayna lehine bilgi yaymak ve Rus anlatısını sansürlemekle suçlamıştır. Bu plâtıformları "aşırılıkçı örgüt" ilan etmiş ve mahkeme kararıyla ülke içindeki erişimlerini engellemiştir (Reuters, 2022). Ardından dijital izolasyon diğer Batı menşeli sosyal ağları da kapsayarak genişlemiş; sırasıyla Twitter, YouTube, WhatsApp ve Telegram gibi plâtıformlara erişim kısıtlamaları getirilmiştir (Al Jazeera, 2025). Bu noktada Rusya'nın dijital egemenlik stratejisinin uzantısı olarak ilgili ağların yerli alternatiflerini (Facebook yerine VKontakte, YouTube yerine RuTube, WhatsApp ve Telegram yerine MAX gibi) geliştirme çabasının RuNet stratejisi olduğunu ve özellikle de Ukrayna Savaşı sonrası hız kazandığını belirtmek gerekmektedir (Bronnikova vd., 2024).

Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş, internet altyapısının bir parçası olan deniz altı kablolarının da salt "teknik bir detay" olmanın ötesinde askerî açıdan daha kritik biçimde önem kazandığı bir sürecin kapılarını aralamıştır. İnternet trafiğinin %95'ini taşıyan; başka bir deyişle, küresel veri akışının bir nevi omurgası olan deniz altı kabloları, savaş durumlarında altyapıyı zayıflatmanın ve bu yolla süreci yönetmenin bir aracı olarak görülmektedir. NATO'nun siber uzmanları, Rusya'nın Baltık Denizi'nde deniz altı kablolarına sabotaj girişimlerinde bulunduğunu iddia etmiştir. İlgili girişim iddiaları kanıtlanamasa da bir ülkenin ya da bloğun düşmanca bir operasyonla deniz altı kablolarını hedef alması ihtimâli, savaşların internetin parçalanmasını daha da derinleştirme riskini ortaya çıkarmıştır (Eurasia Press & News, 2023).

Rusya'nın splinternet pratiklerine karşı Batı'nın dijital salvosu gecikmemiştir. Önce Avrupa Birliği'nde, ardından ABD, Kanada, İngiltere gibi diğer Batılı ülkelerde Facebook-Instagram (Meta), YouTube, X (Twitter) gibi plâtfomlar, Rus devletine ait uluslararası yayın kuruluşları olan Russia Today ve Sputnik'e erişim engeli getirmiştir (Sputnik Africa, 2024). Ayrıca tıpkı deniz altı kabloları gibi internet altyapısının bir diğer kritik bileşeni olan uydu teknolojileri de bu savaş ile birlikte askerî açıdan stratejik bir öncelik kazanmıştır. İşgal ile birlikte Ukrayna'da iletişim altyapısının ciddi anlamda zarar görmesi üzerine, Amerikan şirketi Space X'e ait Starlink uydu internet sistemi kısa sürede kritik hâle gelmiş; şirket açtığı binlerce terminalle hem askerî alanda hükümete hem de sivil kullanıcılara destek vermeye başlamıştır (Al Jazeera, 2022). Bunun üzerine Rusya, Starlink'in açıkça "askerî bir hedef" olduğunu ilan etmiş; sinyallerini elektronik savaş yöntemleriyle bozmaya, devre dışı bırakmaya çalışmıştır. Ancak başarı elde edemeyince, 2024 yılı başlarından itibaren stratejisini değiştirerek özellikle cephe hattında ele geçirdiği terminalleri kendisi kullanmaya başlamıştır. Space X, her ne kadar sistemin Rusya'da hiçbir zaman aktif hâle getirilmediğinin altını çizse de terminallerin sahada Rusya tarafından da kullanılmasını engelleyememiştir (CNBC, 2024; Reuters, 2024). Bugün Rusya Starlink'i hem engellemeye çalışan hem de sınırlı ölçüde de olsa ondan yararlanmaya çalışan bir aktör hâline gelmiş durumdadır. Konuya splinternet açısından bakıldığında Starlink Olayı, internetin bir iletişim aracı olmasının ötesinde, özellikle savaşlarda jeopolitik aktörler arasında el değiştiren askerî bir güç unsuru hâline geldiğini göstermektedir. Bu durum, evrensel olması gereken internetin çatışma ve bölgesel bağlama dayalı kullanımını güçlendirmiş; bir başka deyişle, özgür erişim hakkı ülküsünü parçalayarak altyapısının kim tarafından kullanıldığı, kontrol edildiği ya da engellendiği belirsiz olan bir internet anlayışının yerleşmesine neden olmuştur.

Mücadelenin taraflar açısından çok daha asimetrik bir şekilde yürüdüğü İsrail-Filistin Savaşı'nda ise, savaş bölgesinden yayılan veriler ezici bir ağırlıkla İsrail'in hegemonyası doğrultusunda şekillenmektedir. Son dönemde her ne kadar İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Batılı devletler dahi Gazze'ye yönelik askerî operasyonlar ve insani yardımların engellenmesine açıkça tepki göstermiş olsa da İsrail'in

güçlü bir askerî ve teknolojik altyapıya sahip oluşu, bölgedeki fiziksel kontrolünü pekiştirmesinin yanı sıra ona aynı zamanda bilgi akışı ve dijital gözetim konusunda kritik bir üstünlük kazandırmıştır. Nitekim uzmanlar da bu olguyu desteklemiş; sosyal medya ve diğer dijital plâtfomların savaşın duyurulmasında önemli bir role sahip olduğunu, ancak algoritmaların Filistinli kullanıcılar tarafından gelen içerikleri ağır bir şekilde sansürlediğini belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2024).

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayımladığı rapora göre, 60'tan fazla ülkedeki toplanan veriler doğrultusunda Facebook ve Instagram'da yayımlanan 1050 içerikten 1049'unun sansürlendiği tespit edilmiştir. Başta İngilizce olmak üzere çeşitli dillerde Filistin'e barışçıl desteğin ifade edildiği içerikler sansürlenmiştir. Bu sansürleme gönderilerin ve yorumların kaldırılması, hesapların askıya alınması veya kalıcı olarak devre dışı bırakılması, hesapları takip etme ya da etiketleme becerisine ilişkin kısıtlamaları kapsamaktadır. Başka bir deyişle, kullanıcıların farkında olmadan paylaşımlarının görünürlüğünün sınırlandırılması biçiminde gerçekleşen bu shadowbanning pratikleri, Meta bünyesinde yer alan bu plâtfomların evrensel ifade özgürlüğü ve internete erişim haklarına aykırı hareket ettiğini kanıtlamaktadır (Human Rights Watch, 2023). X (Twitter), savaşın başlamasından kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada, kullanıcıların anti-semitik söylemlerine karşı müdahale noktasında "proaktif" bir politika izlediğini belirtse de aynı hassasiyetin Filistinlilere gösterilmesi konusunda üç maymunu oynamaktadır. Şirketin o dönemki CEO'su Yaccarino, Hamas'la bağlantılı olduğu iddia edilen yüzlerce hesabın kapatıldığını belirtmiştir. Buna karşılık İsraili yetkililerden gelen ve çoğu zaman dezenformasyonun da eşlik ettiği nefret ve şiddet söylemlerine yönelik hiçbir engellemeye başvurulmamıştır (El Pais, 2023). Arap Sosyal Medya Geliştirme Merkezi (7amleh), 2024 yılında yayımladığı rapor ile YouTube'un Filistinlilere karşı nefret ve şiddeti teşvik eden reklam materyallerinin yayımlanmasına olanak sağladığını saptamıştır. 2013 yılında Filistinlilerin dijital alandaki haklarını koruma ve seslerini duyurmalarına yardımcı olma amacıyla kurulan merkez, plâtfomun İsrail'in Gazze'deki eylemlerini eleştiren içerikleri ise kısıtlama yoluna gittiğini ve Filistinlilerin savaş koşullarındaki yaşamları hakkında bilgi paylaşımlarını engellediğini ortaya çıkarmıştır (Bianet, 2024; 7amleh, 2024).

Meseleye bütünlüklü biçimde bakıldığında, savaşlarla birlikte teknolojik bölünmenin derinleştiği; verinin jeopolitik ve stratejik niteliğinin ağırlık kazandığı bir döneme geçilmiştir. Her iki savaş da pandemi sonrası dijital bloklaşmanın katalizörü hâline gelmiş; artık bir olayın gerçekte ne olduğundan ziyade hangi dijital evrende ne kadarının nasıl görüldüğü belirleyici olmaya başlamıştır. Ulusal sınırlar ile uluslararası bloklaşmalar siber alanda daha da keskinleşmiş; devletler/bloklar kendi gerçeklik anlatılarını, siyasi çıkarları doğrultusunda, inşa ettikleri bilgi filtreleri üzerinden şekillendirmeye yönelmiştir. Böylece internet, güvenlik odaklı ve savunmacı bir siyaset anlayışının kuşatması altında, veri akışı ve erişimin parçalandığı, yeniden yapılandırıldığı ve kontrol edildiği bir alana dönüşmüştür.

Savaşlarla birlikte splinternet, devletlerin yalnızca ulusal politikalarında uyguladıkları siber egemenlik stratejilerini yansıtan bir olgu olmaktan çıkmış; giderek devletler arası ölçekte dışsallaşan ve hegemonik nitelik kazanan bir güç aracına dönüşmüştür. Bu savaşlar, siber alanın artık ülkeler arası rekabetin bir uzantısı olarak işlediğini ve ağların bir iletişim ortamı olmaktan uzaklaşarak jeopolitik bir çekişme alanına dönüştüğünü göstermektedir (Fidler, 2025). Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşta dijital plâtfömler, taraflar arasındaki askerî ve bilgi savaşlarının bir uzantısı hâline gelmiş; Rusya ile Batı devletleri arasındaki siber bloklaşmalar, internetin jeopolitik bir silah olarak kullanılmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, İsrail ile Filistin çatışmasında ise, başta sosyal medya ağları olmak üzere dijital altyapı üzerindeki kontrol, bölgedeki asimetrik güç ilişkilerini pekiştirmiş; plâtfömler birer hegemonik araca dönüştürülmüştür. Böylece her iki savaş da splinternet olgusunun ulusal sınırları aşan, bir başka deyişle dışsallaşmış bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır (Nocetti, 2024). Gerbaudo'nun (2022) "yeni devletçilik" kavramsallaştırmasıyla da örtüşen bu eğilim, devletlerin siber altyapılar üzerindeki kontrolünü merkezî hâle getirerek bilgi üretimi, erişim ve dolaşımı doğrudan ulusal çıkarları doğrultusunda yönetme arzusunu yansıtmaktadır. Bu doğrultuda splinternet olgusu, ulusal/içsel bir ağ parçalanmasının ötesinde, devletler arası ölçekte güç projeksiyonu ve siber hegemonyanın yeniden üretildiği bir mekanizma hâline getirilmiştir. Küresel internet ideali ise, artık farklı aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda dijital

gerçekliklerini dikte ettiği, parçalı ve hiyerarşik bir dijital düzenin gölgesinde varlığını sürdürmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, internetin küreselleşmenin özgürlükçü ideallerine dayalı bir iletişim alanı olarak tasarlanmasından günümüzde devletlerin siyasi, stratejik ve teknolojik çıkarları doğrultusunda parçalı bir yapıya dönüşümünü ele almayı amaçlamıştır. İnternet 1990'lı yıllarda bilgiye serbest erişim ve etkileşimin esas alındığı evrensel bir mecra olarak düşünülmüş olsa da günümüzde giderek bu ideallerin oldukça uzağına savrulan bir niteliğe bürünmektedir. Dünyada özellikle COVID-19 pandemisi sonrası hız kazanan dijital dönüşümle birlikte, devletler ve devletler üstü yapılar teknik ve politik düzlemde siber alan üzerindeki denetim kapasitelerini artırmıştır. Bu süreç internetin evrensel ve müştereklere dayalı bir alan olma idealini zedelemiş ve yerini, ulusal çıkarlar doğrultusunda parçalı ve panoptik mekanizmalarla kuşatılmış bir internet mimarisine bırakmıştır. Çalışmanın bulguları da bu eğilimi doğrulamaktadır: Ulusal güvenlik odaklı düzenleyici müdahalelerle dijital alanın giderek merkezîleşmesi ve plâtfömlerin uluslararası düzlemde taraf konumuna itilmesi, internetin çok katmanlı bir egemenlik alanına dönüşmeye başladığını göstermektedir. Bu yönelim ise, evrensel bir ağ olan internetin siber egemenliğin bir uzantısına dönüşmesine işaret eden splinternet olgusunu gündeme taşımaktadır.

Son yıllarda sağ kanat popülist partilerin dünya çapında yükselişi, neoliberal küreselleşmenin gerileme eğilimine girmesine neden olmuş; Gerbaudo'nun "yeni devletçilik" olarak ele aldığı kavramsallaştırma çerçevesinde devletler, yerlilik, kültürel bütünlük, ulusal güvenlik gibi katı saiklerle daha içe kapalı ve denetleyici bir karakter kazanmıştır. Buna göre devletler, dijital uzamı artık yalnızca evrensel bilgi ve sermaye dolaşımı için değil; aynı zamanda ulusal, kültürel ve gerektiğinde askerî gücün sürdürülebilirliğini güvenceye alan jeopolitik ve stratejik bir iktidar sahası olarak kullanmaya başlamıştır. Devletler, geleneksel düzenleme yetkilerinin ötesine geçerek veri dolaşımından algoritmik görünürlüklere, altyapı standartlarından plâtfömler bazlı yasalara kadar uzanan geniş bir çerçevede belirleyici bir aktör hâline gelmiştir. Bu durum, hem teknik anlamda internetin

altyapısını parçalamış hem de internete erişim hakkını zayıflatarak kullanıcıların içerik deneyimlerinin farklılaşmasına neden olmuştur.

Özellikle pandemi sonrası “halk sağlığı” retoriği ile meşrulaştırılmaya çalışılan denetleme ve gözetim pratikleri, sağ popülizmin küresel çapta ivme kazanmasıyla derinleşmiş; devletler vatandaşlarını üzerinde siber egemenlik kurdukları izlenebilir bir veri üreticisi olarak konumlandırmaya başlamıştır. İnternetin siyasal iktidar ilişkilerine giderek daha fazla tabi hâle gelmesi, onu sınırları ulus devletler tarafından belirlenen parçalı ve çok katmanlı bir sisteme dönüştürmektedir. Buna göre Çin ve Rusya ileri/yüksek izolasyona ve alternatif ulusal dijital plâtfomlar geliştirmeye dayalı ağ parçalama pratiklerine başvururken ABD, Almanya, Hindistan, Türkiye, Nijerya gibi devletler kısmî izolasyona ve plâtfom denetimine dayalı politikaları tercih etmektedir. Devletler üstü bir yapı olarak Avrupa Birliği ise, son yıllarda uygulamaya koyduğu dijital düzenleme yasalarıyla kısmî izolasyon pratiklerine normatif bir kimlik kazandırma çabası içine girmiştir. Bu durum, ağ parçalanması farklılaşmalarını yansıtmalarının yanında aynı zamanda Batılı ve özgürlükçü, özete liberal değerleri idealize eden devletler ve devletler üstü rejimlerin de splinternet olgusuna başvurduğunu göstermektedir. Ayrıca ülke örneklerinde gözlemlenen katı, seçici ve dalgalı izolasyon biçimleri, splinternet’in farklı politik rejimlerde farklı yoğunluklarda işleyen bir yönelime sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ulusal egemenlik temelli daha kapalı modeller ile devletler üstü regülasyon odaklı kısmî müdahalelerin aynı anda varlık göstermesi, siber alanın giderek çok ölçekli bir egemenlik yapısına büründüğüne işaret etmektedir. Bu bağlamda splinternet olgusu, teknik ayrışmaların yanı sıra devletlerin ve devletler üstü yapıların demokratik nitelikleri, jeopolitik konumları, kurumsal kapasiteleri ve çalkantılı dönemlerde izledikleri siyasal stratejilerin de belirleyici olduğu karmaşık bir dijital düzen tartışması hâline gelmiştir.

Literatürde devletler ve devletler üstü yapılar, ağ parçalanmasının asli sorumluları olarak anılsa da son yıllarda yaşanan savaşlar artık uluslararası şirketlerin de bu olguda giderek taraf hâline geldiğine işaret etmektedir. Buna göre, Rusya-Ukrayna ve İsrail-Filistin savaşları, başta sosyal medya plâtfomları olmak üzere dijital ağların Schmittçi bir anlayışla

“dost” veya “düşman” ekseninde konumlandırıldığını ve hatta -Starlink örneğinde olduğu gibi- çatışmaların bir nevi aktörü hâline getirildiğini göstermektedir. Bu savaşlar aynı zamanda splinternet olgusunun dışsallaşarak hegemonik bir yapıya büründüğünü; siber egemenliğin ulusal sınırların ötesine taşınarak tarafların veri akışı, söylemleri, erişim kısıtları ve algoritmik manipülasyonları doğrultusunda yeniden inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Böylece dijital alan, artık savaşların yalnızca temsil edildiği değil; aynı zamanda küresel hegemonya mücadelesinin yürütüldüğü askerî bir güç uzamı hâline gelmiştir.

Bu çalışmada ele alınan splinternet olgusu, dijital çağın yeni siyasal jeopolitiği ve stratejilerini anlamada merkezî kavramlardan biri konumundadır. Bugün artık internet, küresel bir kamusal alan hâline getirilme idealinden giderek uzaklaşmakta; başta ulus devletler ve devletler üstü yapılar olmak üzere siyasal aktörlerin -ayrıca uluslararası şirketler gibi giderek siyasallaşan aktörlerin- siber egemenlik çıkarları doğrultusunda parçalı ve çok katmanlı bir yapıya bürünmektedir. Bu yönüyle çalışma, splinternet tartışmasını teknik düzenlemeler ya da altyapı kırılmaları çerçevesinden çıkarıp doğrudan siber egemenlik, jeopolitik ve küresel güç rekabeti perspektifinden ele almasıyla Türkçe literatüre mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle pandemi sonrası devletler, ulusal güvenlik gerekçesini araçsallaştırarak veri akışını, görünürlüğü ve genel çerçevede internete erişim hakkını yeniden tanımlamakta; şirketler ise altyapı tekelleri aracılığıyla devletlerarası politikalarda taraf olmaya itilmektedir. Bu nedenle, plâtfom sorumluluğu, algoritmik şeffaflık ve veri taşınabilirliğine yönelik bağlayıcı uluslararası normların oluşturulması acil bir gereklilik hâline gelmiştir.

Splinternet’in derinleşmesi, basitçe bir teknik kırılmanın ötesinde, internete erişim hakkının coğrafî, sınıfsal ve kültürel sınırlar çerçevesinde yeniden tanımlanması anlamına gelmekte; bu durum da dijital müşterekleri koruma çabasının mücadelesini evrensel bir zemine taşımaktadır. Bu tehdidi sınırlandırmanın yolu, uluslararası yönetim mekanizmalarını güçlendirmekten geçmekte; siber alanın ve dijital hakların küresel bir çerçeveye güvence altına alınması gerekmektedir. Zira gerçek anlamda demokratik bir dijital geleceğin inşası, teknolojik gelişmelerin hızıyla değil; ancak bu ilerlemelerin özgürlükçü

ve eşitlikçi ilkelerle uyum içinde sürdürülmesiyle mümkün olacaktır. Bu çalışma, splinternet olgusunu giriş mahiyetinde ele almaktadır. Bu bağlamda ileride yapılacak araştırmalarda, farklı ülkelerdeki internet politikalarının karşılaştırılması olarak analiz edilmesi, veri erişimi ve sansür mekanizmalarının ortaya konulması önerilmektedir. Ayrıca kullanıcıların internete erişim hakkı, çevrim içi katılım ve bilgiye erişim deneyimlerini merkeze alan saha araştırmalarının yapılması da splinternet olgusunun gündelik yaşam üzerindeki somut etkilerinin daha yakından tespit edilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ananthaswamy, A. (2011). *Age of the splinternet. New Scientist*, 211 (2821), 42-45.
- Balra, G. & Heidemann, J. (2021). *What is the internet? (Considering partial connectivity)* [Technical Report] USC/Information Sciences Institute.
- Baritci, Z. F. (2024). Avrupa'da aşırı sağ politikaların yükselişi ve göçmen sorununun Avrupa medyasına yansması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2024 (54), 193-212.
- Bronnikova, O., Dauce, F., Ermoshina, K., Kossov, V., Loveluck, B., Musiani, F., Ostromooukhova, B., Poupin, P., & Zaytseva, A. (2024). Circumventing the "sovereignization" of the Russian Internet: Toward an infrastructure-based sociology of digital sovereignty and its resistances in Russia. In M. Jiang & L. Belli (Eds.), *Digital sovereignty in the BRICS countries: How the global south and emerging power alliances are reshaping digital governance* (pp. 167-189). Cambridge University Press.
- Castells, M. (2016). *İletişim gücü* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clayton, R., Murdoch, S. J., ve Watson, R. N. M. (2006). Ignoring the Great Firewall of China. In *PET 2006: Proceedings of the 6th International Workshop on Privacy Enhancing Technologies* (pp. 20-35). Robinson College.
- Creemers, R. (2020). *China's approach to cyber sovereignty*. Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Çetin, M. (2020). Popülizm ve salgınla ulus devlete geçiş, gıda tedarik zinciri ile birliğe dönüş. *EURO Politika*, 4 (2), 163-186.
- De Hert, P., Papakonstantinou, V., Malfieri, G., Beslay, L. ve Sanchez, I. (2018). The right to data portability in the GDPR: Towards user-centric interoperability of digital services. *Computer Law & Security Review*, 34 (2), 193-203.
- Deibert, R. (2013). *Black code: Inside the battle for cyberspace*. Signal/McClelland & Stewart.
- Demir, B. N. (2025). İnternet özgürlüğü ve erişim engelleme: İfade özgürlüğü bağlamında bir değerlendirme. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 7 (1), 364-423.
- Ekici, M. ve Erdem, D. Ö. (2024). Sosyal medya kullanıcılarının "yalan haber" nedeniyle Alman Ceza Kanunu (STGB) kapsamında sorumluluğu. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 706-746.
- Fick, N. ve Miscik, J. (2022). *Confronting reality in cyberspace: Foreign policy for a fragmented internet*. (Independent Task Force Report No. 80). The Council On Foreign Relations (CFR).
- Fidler, M. J. R. (2025). *Internet fragmentation's outward turn*. (Research Paper No. 4-31). Sciences Po-Chair Digital, Governance & Sovereignty.
- Floridi, L. (2023). On the Brussels-Washington consensus about the legal definition of artificial intelligence, *Philosophy & Technology*, 36 (4), 1-9.
- Foote, C. ve Atkinson, R. D. (2020, November 23). *Chinese competitiveness in the international digital economy*. Information Technology & Innovation Foundation.
- Gerbaudo, P. (2022). *Büyük geri tepme: Popülizm ve pandemi sonrası politika* (K. Tanrıyar, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gorwa, R. (2024). *The politics of platform regulation: How governments shape online content moderation*. Oxford University Press.
- Hoffman, S., Lazanski, D. ve Taylor, E. (2020). Standardising the splinternet: How China's technical standards could fragment the internet. *Journal Of Cyber Policy*, 5 (2), 239-264.
- İyiekici, B. (2024). Sağ popülizmin COVID-19 krizindeki yansımaları: Trump ve Bolsonaro'nun yaklaşımlarının analizi. *Mülkiye Dergisi*, 48 (4), 920-952.
- Kelton, M., Sullivan, M., Rogers, Z., Bienvenue, E. ve Troath, S. (2022). Virtual sovereignty? Private internet capital. *International Affairs*, 98 (6), 1977-1999.
- Krzyzanowska, Z. (2025, June 24). *Discipline and punish: How Turkey controls the internet* (OSW Commentary No. 562). OSW-Centre for Eastern Studies.
- Litvinenko, A. (2021). Re-defining borders online: Russia's strategic narrative on internet sovereignty. *Media And Communication*, 9 (4), 5-15.

- Mhalla, A. (2023, January 17). *Splinternet: How geopolitics is fracturing cyberspace*. Polytechnique Insights.
- Merrill, N. ve Komaitis, K. (2020, December 17). *The consequences of a fragmenting, less global internet*. Brookings Institution.
- Morozov, E. (2019). *Twitter'dan sonra bir tarih kaldı mı?: Sanal ağ yanılısaması* (M. Tekin, Çev.). Açılım Kitap.
- Mueller, M. L. (2020). Against sovereignty in cyberspace. *International Studies Review*, 22 (4), 779-801.
- Nocetti, J. (2024). *A splintered internet? Internet fragmentation and the strategies of China, Russia, India and the European Union*. (Ifri Working Paper, 1-33). The French Institute Of International Relations (Ifri).
- Perarnaud, C., Rossi, J., Musiani, F. ve Castex, L. (2022). *'Splinternets': Addressing the renewed debate on internet fragmentation*. (STOA Study EPRS-STU(2022)729530). European Parliament.
- Pierucci, F. (2025). Sovereignty in the digital era: Rethinking territoriality and governance in cyberspace. *Digital Society*, 4 (Article 27), 1-19.
- Pohle, J. ve Thiel T. (2020). Digital sovereignty. *Internet Policy Review*, 9 (4), 1-19.
- Racine, E. (2023). The far-reaching implications of China's AI-powered surveillance state post-COVID. *Surveillance & Society*, 21 (3), 269-275.
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal kavramı*. (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.
- Tai, K., Zhu, Y. Y. (2022). A historical explanation of Chinese cybersovereignty. *International Relations Of The Asia-Pacific*, 22 (3), 469-499.
- Türk, M. (2024). Anadolu'da Roma egemenliğine karşı ilk büyük tepki: Aristonikos isyanı. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 83-96.
- Wright, J. ve Breindl Y. (2013). Internet filtering trends in liberal democracies: French and German regulatory debates. *Internet Policy Review*, 2 (2), 1-10.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akçay, Ü. (2025). Neoliberalizmin sonu mu? Parçalı ve çelişkili değişimler ve süreklilikler. <https://www.ayrim.org/dosya/neoliberalizmin-sonu-mu-parcali-ve-celiskili-degisimler-ve-sureklilikler/>
- Al Jazeera (2025). Russia calls on WhatsApp, Telegram as internet control tightens. <https://www.aljazeera.com/news/2025/14/russia-restricts-calls-on-whatsapp-telegram-as-internet-control-tightens>
- Al Jazeera (2022). Elon Musk says Starlink internet service 'active' in Ukraine. <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/27/elon-musk-starlink-internet-service-ukraine-russian-invasion?utm>
- Anadolu Ajansı (2024). Social media platforms face accusation of censoring Gaza content. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/social-media-platforms-face-accusation-of-censoring-gaza-content/3351704>
- Bianet (2024). Jalal Abukhater: Filistinlilerin sesini duyurmak ve korumak gerekiyor. <https://bianet.org/haber/jalal-abukhater-filistinlilerin-sesini-duyurmak-ve-korumak-gerekuyor-300870>
- BirGün (2025). Trump'tan yeni adım: TikTok'un satışı için süre uzayabilir. <https://www.birgun.net/haber/trumphant-yeni-adim-tiktokun-satisi-icin-sure-uzayabilir-653762>
- Britannica (2025). National Security Agency. <https://www.britannica.com/topic/National-Security-Agency>
- CNBC (2024). Musk denies selling Starlink terminals to Russia after Kyiv alleges their use in occupied areas. <https://www.cnn.com/2024/02/12/musk-denies-selling-starlink-terminals-to-russia-after-kyiv-alleges-use.html>
- El Pais (2023). Censorship of pro-Palestinian voices on social media soars amid war in Gaza. <https://english.elpais.com/international/2023-12-27/censorship-of-pro-palestinian-voices-on-social-media-soars-amid-war-in-gaza.html>

- Eurasia (2023). Defending submarine cables in the Black Sea: A challenge for NATO and the region. <https://eurasia.ro/2023/03/04/defending-submarine-cables-in-the-black-sea-a-challenge-for-nato-and-the-region/>
- European Commission (2020). *Shaping Europe's digital future*. https://commission.europa.eu/system/files/2020-02/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf
- Freedom House (2024). Freedom on the net 2024: Turkey country report. <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2024>
- Freedom House (2019). Freedom on the net 2019: The crisis of social media. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2019-11/11042019_Report_FH_FOTN_2019_final_Public_Download.pdf
- Human Rights Watch (2023). Meta: Systemic censorship of Palestine content: Overhaul flawed policies; improve transparency. <https://www.hrw.org/news/2023/12/20/meta-systemic-censorship-palestine-content>
- Human Rights Watch (2019). Russia: New law expands government control online. <https://www.hrw.org/news/2019/10/31/russia-new-law-expands-government-control-online>
- IMF (2021). *World economic outlook October 2021*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>
- OECD (2021). *OECD employment outlook 2021*. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-employment-outlook-2021_5a700c4b-en/full-report.html
- RAPSI News (2019). Sovereign internet law protects from external threats-Putin. https://rapsinews.com/legislation_news/20191219/305235697.html
- Reuters (2024). Ukraine seeking action to stop Russian use of Starlink, minister says. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-seeking-action-stop-russian-use-starlink-minister-says-2024-02-19/>
- Reuters (2022). Russian court bans Facebook, Instagram after Meta found 'extremist'-TASS. <https://www.reuters.com/world/europe/russian-court-bans-facebook-instagram-after-meta-found-extremist-tass-2022-03-21/>
- Sputnik Africa (2024). Musk says social media platform X experiences little influence activity from Russia. <https://en.sputniknews.africa/20240409/musk-says-social-media-platform-x-experiences-little-influence-activity-from-russia-1065988520.html>
- The Economic Times (2024). US supreme court sides-tips dispute on state laws regulating social media. <https://economictimes.indiatimes.com/tech/technology/us-supreme-court-sides-tips-dispute-on-state-laws-regulating-social-media/articleshow/111428138.cms?from=mdr>
- T24 (2025). ABD, TikTok yasağı başlangıcını erteledi. <https://t24.com.tr/abd-tiktok-yasagi-baslangicini-erteledi/>
- World Internet Conference (2024, January 16). *Sovereignty in cyberspace: Theory and practice (Version 4.0)*. https://www.wicinternet.org/2024-01/16/c_956165.htm
- 7amleh (2025). YouTube's impact on Palestinian digital rights during the war on Gaza. <https://7amleh.org/post/youtube-s-impact-on-palestinian-digital-rights-during-the-war-on-gaza>

OCAK 2026

CİLT: 4 SAYI: 13